

ספר כרם חמד

כולל

מכתבים יקרים

אשר הריצו חכמי זמננו איש אל רעהו

בעניני האמונה והחכמה.

אספחים וגם הוצאתים לאור

אנכי הצעיר

שמואל ליב גאלרענבערג

מחשבי מארנאפאל.

מחברת שלישיח

פראג בשנת ה'תקצ"ח לס'ג.

KEREM CHEMED.

Prag. Druck und Verlag des M. J. Landau.

1838.

PHeb 46.95

HARVARD COLLEGE LIBRARY
GIFT OF
LUCIUS N. LITTAUER
1930

הקדמת המוציא לאור.

הנה אנכי נוחן לפניך, קורא משכיל! בפעם השלישית הוצאת
בְּרָם חָמֶר מסע הלולים סביב לו שתולי זית, אשר כוננו ידי חכמי
ישראל וגדוליו, ואקוה כי ימצאו הרברים האלה חן בעיניך וחברכני
נפשך, וכן אם יהיה אלהים עמדי ושמרני בחיים אוציא לאור בפעם
בפעם מחברת מלאה כל טוב לדור ההולך ולדור הבא לחועלת,
ומרעתי כי אוהבי ורעי חכמי הזמן לא יעזבוני ולא יטשוני ויענקו
אותי גם במחברות הבאות ממעשה ידיהם להתפאר, ואנכי מהיר
אדיה במלאכתי לחוק פרי מעלליהם בעט ברזל ועופרת, וישאו ברכה
מאת אלהים ואדם.

ורק את אשר מצאתי א"נ כמוכרח להודיע היא כי מהיום והלאה
אשים עץ לבער מחוך כרמי כל סלון ממאיר ומכאיב לאיש חי מרגיש
מדקרות חרב הבוטה עליו, הבקורת על ספרי זולתו ומשפט חרוץ
עליהם חפשי היא ביר כל אדם, אך למה זה נאצה מפי איש לרעהו
על איש לא כמהו יחשוב להוציאה מתערה ולהראות לעין כל חרב
מרוטה וגם הוחרדה עליו? וכבר הושם זה נכח פני מאת חכם גדול
ואוהב עמו, כי נכיתיו בכיוון איזה חכמים במחברות הקודמות, ואשר
לזה יכאב לבי מאוד, והבטחתיו מהיום והלאה להמטיק כל טרורות;
והנה מונחים כעת תחת ידי אגרות אשר כתבו איזה חכמים נגד

האנשים אשר פגעו בכבודם במחברות הקודמות, ולא רציתי לפרסמם עוד, כי למה יהפך הכרם חמר לשרה קטל ולמערכת מלחמה? ונהיו כולנו ח"ו חרפה למשנאינו, ואויבינו ילענו לנו וישמחו לריבנו, אם בעיניהם יראו הנאצות בין משכילי הדור המאירים, להולכים בחושך, ובפרט כי יקר אנוש בינינו מפו ואדם מכתם אופיר ורק מעט מזעיר המה האנשים היודעים מצב האומה, ולא נטבעים כיון מצולת ההכלים למצוא שם מחסה כוב ועזרת שוא, רוב הרועים ירעו את נפשם ועדריהם ינהלו על קוצים מכאיבים, כיליל חשכת הפלפולים האפילים, ירדו בהם בפרך ויאמרו להם זה הדרך לכו והצלחו, ואך מתי מספר פקוחי עין לראות את הנעשה ואת הראוי לעשות, והמעט האלה למה יריבון עוד בנימו, ואשר כזה יאדירו את המתעים ויאריכו ימי התוהו? לכן אחת דברתי ולא אשנה, לא אוסיף עוד עשות כזאת ואדברא מהיום והלאה רק שלום ואמת יראו מבין מכתביי. ואקוה כי יסלחו לי החכמים האלה אשר הזכרתי על אשר לא נתתי מגרות להשתין ולהפיץ בישראל, כי איכבה אעשה הרעה הגדולה הזאת להיות מלאך רע ההורג את זולתי בחרב וזולתי וחטאתי לאלהים ואדם?

וכן לא רציתי להדפיס כמה מגרות אשר באו לידי והמה נעדרו התועלת גדולי הכמות וקטני האיכות, ולא יכללו לרוב רק דרישת שלומים והשגות קלי הערך על חכמים גדולים אנשי שם, ושיחה בטילה כפספוטי הוקנות, יען תכונת הגפנים אשר אטעם בתוך כרמי חמה: דברים מועילים כעולם המחקרי, דברים של טעם הנערכים אל מצב עם ישרון ומביטים אל טובת האימה ואל חיקון דרכיה, מוסיפים תפארת ללשוננו היקרה, ועוזרים אל התפשטות הדיעות ממדינה למדינה, וכן דרישות וחקירות ובקורת ספרי חכמה ובטוב טעם ודעת. לכן מי זה האיש ד' אלהים נתן בלבו לב לדעת כל חכמה וביתו וחפץ בטובת אחיו האומללים והנדכאים, ישלח אלי מכתבו ואענדם עטרה למחברתי, ושאר המכתבים פגול יהיו לא ירצו.

ובמעט אך למותר להעיר לב איזה חכמים שלא יקצפו עלי ח"ו כענין סדר המכתבים שלא הצנתי מכתביהם קודם או אחרי חכמים וזלתי, הן במחברת הזאת והן במחברות הקודמות, כי אלהים הוא היודע והעד שלא עשיתי זאת נגד כבודיהם ח"ו, רק סדרתי המכתבים

בזה

כזה אחר זה כאשר באו לידי, וכבוד החכמים האלה מאוד נעלה
מתיות מחלל ומחכוה ע"י דבר קטן כזה, ובפרט כי אין מעקדם
ומאחר בעולם המחקר רק השחרית אהבה אחוה וריעות, וכל הערה
כלם קדושים חכמים ושלמים חברים כאחד להועיל לאחיהם הנדכאים
והמפוזרים בארץ לא להם למען לא יהיו עוד חרפה כגוים ומגור
ראש בלאומים.

ואת אשר לי ולכם משכילי ישראל! אחלה פניכם לחזיר אותי על
כל שגיאה ומעות (יען כלנו בני אדם עלולי השגיאות, ואיה קן חמותה
יחפאר לאמר זך וישר פעלי?) — אשר חמצאו הן בניך הענין או
בכלל המכתבים, רק לא בחמה שפוכה ובדברים כיסטים כמדקרות
חרב, אבל באורח ידידות כאשר ידבר איש אל רעהו לאמר: שנית
חזור כך וראה לחקן המעות, ובלי ספק כי תדברו על אוון שומעת.
יען אנכי אודה על האמת ולא אכוש לחקן המעות, באיזה מכתב או
הערה במחברות הבאות אי"ה. ולכם תהיה צדקה וחשאו ברכה
מאת ד'.

ויהי ד' אלהים עמך קורא משכיל וישם לך שלום, שלום לרחוק
ולקרב כחפץ עבדך עבר נאמן לאוהבי החכמה

הנצי" שמואל ליב גאלדענבערג.

טארנאפאל בעשירי לחדש החמישי תקצ"ו.

לוח המכתבים ותוכן עניניהם בספר הזה.

מכתב א'

רבינו משה בן מיימון אל הסולטאן בוכרון ההנהגה ברפואת חללים נהרגו בו.

מכתב ב'

מאת הגאון ר' יהונתן אייבשיץ אב"ד דק"ק אה"ו אל הגאון בעל פני יהושע בעסק הריב שהיה ביניהם.

מכתב ג'

על דבר מכתב הכ"ג בברם חמד מחברת ראשונה, מאת ***

מכתב ד'

ע"ד שתי המחברות מכרם חמד אשר יצאו לאור. מאת עובדיה.

מכתב ה'

חקירות שונות, א' על דבר הטעם שהמציא החכם גייגער על סדור מסכתות המשנה. ב' אם רבינו הקדוש בעצמו כתב המשנה אם לא? ג' משפט חרוץ על אשר כתב הרמב"ם ז"ל במהות הנפש והכליות שלמותה והצלחתה. ד' על הבנת דברי המשנה בפ"א דעריות ולמה מזכירין וכו' ועל מה שהסכיר בה החכם גייגער, מאת שמואל דוד לוצאטו.

מכתב ו'

תשובה על החקירות הנ"ל מאת יצחק שמואל ריגיוז.

מכתב ז'

חולדות גאוני איטאליא ורבי פארוכה מאת מרדכי שמואל גירונדי.

לוח המכתבים

מכתב ה'

ההבדל תרגומי אנקלום וינתן במלח ותאן שזה מתרגם תוך בלא, זה בר תורי, ושעם מחלקתם בדבר, מאה יהודה בן-יונה לביח יתלש.

מכתב מ'

הלונה סני וסנסט וססעלי, מאה יצחק ערסער.

מכתב י'

הולדה ר' משה חיים לתאטו ול משאדובה עם העתה יקחה מבחובי יד ישנים ונושנים, מאה יוסף אלמנצי

מכתב י"א

העחק מכתב נשיא הגולה אשר בדמסק וכית דינו, בדברים הנענים להגשר הגדול הרמב"ם ולספריו היקרים.

מכתב י"ב

החזקה איזה פרשיות מהפירוש הקצר להראב"ע ול על ספר שמות כ"י, מאה שמואל דוד לוצאטו.

מכתב י"ג

חקירה חדשה על שורש בשר מאה יצחק שמואל ריניז.

מכתב י"ד

משפט חרוץ על ספר Ehrensäulen אשר חבר ר' יהודה דוקעס איש פ"ב, מאה שמואל דוד לוצאטו.

מכתב ט"ו

להשמחים אלי גיל במצאם איזה שגנה כס' כרם המד, וששה משלים להמניד הדרשן הספורסם מזוכא ול אשר כתבם חכם מסורסם אחד כלסון המדרש, ועוד גלוה אליו העתקה מחקרמה אשר כתב והכם יו"ר לס' ארי נהם כ"י, מאה שמואל ליב גאלדענבערג.

לוח המכתבים

מכתב ט"ז

חקירות שונות בשני התלמודים בבלי וירושלמי, ותוכן התורה
לחזון ופירוש כ"י, מאת שמואל דוד לוצאטו.

מכתב י"ו

השוכה לחכם אחד אשר העיר על ספר מבוא לשון ארמית
מאת יהודה בן-ענה לבית ייטלש.

מכתב י"ח

ד"ר שמואל נכונה לחזון אחד אשר דפמה בנספחו לדבר צדקה כלשון
עברית, והשיג חמיד על דברי חכמים בענינים של מה בכך, מאת
שמואל דוד לוצאטו.

מכתב י"ט

חקירה בדבר החוארים רע ועמית הנמצאים בחג' אם נשלים רק
על בני ישראל או גם על שארי האומות, מאת עובדיה.

מכתב כ'

חקירה על דבר בית שמאי ובית הלל מאת שמואל דוד לוצאטו.

מכתב כ"א

מליצה יקרה אשר יחזק הנאמן ר' יתחן אייבשיץ ז"ל, לכבוד
חזקת הפילוסוף רבינו משה בן מנחם ז"ל בדיווח בעיר האמבורג.

מכתב כ"ב

התנצלות על תקון מלת תבליהם (בישעיה י'), ואופן נכון איך ומתי
הרשות נתונה לחקן איה מלה-בחג' מאת שמואל דוד לוצאטו.

מכתב א

מכתב הרב רבינו משה בן מיימון בעד הסולטאן *.

הריע אל הענד הקטן משה בן ענד סלקים הישראלי הקרעני, מלות השר הנכבד, ובדול השם מעלתו, ושליחה על יד שליח כזה בזכרון ההנהגה וסמך עליה ברפואות תלויים בתחדשו בלדוני (ישם השם התחלואים רחוקים ממנו והבריאות דבקה בו תמיד) וזכר השליח מביא מלות השר, כי לדוני מתרעם מקושי הטבע ויבצתו ברוח הזמרים, עד שהוא לא יוכל ללכת כי אם בקושי ובשקידה רבה. וכן זכר כי יבצר בתחדשו לו בקלת הזמרים שממון ומחשבה דעה ופחד ממות. וכן הוא יפסיד מאכלו הרבה פעמים, וימלא בנשולו חולשה ברוח הזמרים, ואם הוא פה זכר ודעתי שאשים בואת המזכרת שערס ארבעה. השער הראשון בהנהגת הנדיאות בכלל בחוק האנשים כולם בלשון קצר. השער השני בהנהגת החולים בכלל באשר לא ימלא רופא או באשר ימלא בלתי שלם ומתבק בחכמה.

השער השלישי בהנהגת אדוני בפרט לפי המקרים אשר יתרעם מהם. השער הרביעי יכול שערס דרך ליונים מועילים בכלל ונפרט לבריאים ולחולים בכל מקום ובכל זמן. ולא יגנה מי שיראה בזה המאמר ובכל מה שחברנו, היות קלת שערס המאמר הזה כזר קדש לנו זכרונם במאמרים אחרים חזרנו קודם, כי כל מאמר חובר כפי הנקשה המיוחדת, לא לפי חבור יכוון בו לימוד מלאכת הרפואות לאנשים. ומהשם אשאל העזרה והיושר.

השער

(*) הנה לכם קוראים נעימים בחגרת היקרה אשר כתב הפחור בגדל פרמנים אכסיה אל הסולטאן (עיין כרס חמד מחברת שניה מכתב ח' בהכערה סס) בלשון ערבי, ונעמק פ"י יחד משה סודו ללשון עברי' כמו שנמלח בחומר הספרים בחוקפסלרד חות בחות, וכן יתן רחשורו חכמי לב לבקש פנינים מתוך קרקע ים הנשים, ולבואיה לחדר חגרת חכמי קדמוננו ז"ל אשר מביהם חנו חיים למען לא תחברנה בשטף הזמן ובליון מרוץ, כי זה חורס שמש חכמה ודקה כמחנה השכרים ולכל בני ישראל יהיה חור.

המוציא לאור

השער הראשון בהנהגת הנריאות בכלל בחוק האנושים כלם בלשון
 קצר, וכוונתו בזה השער לספר דרכים יקל זכירתם, והעשייה בהם רב
 התועלת בהנהגת הנריאות, והם מאמרים כוללים לגדולי הרופאים.
 מהם מאמר אפוקרט, התמדת הנריאות בהשמר מן השבע והניח השברון
 מן היגיעה. התבונן איך חזר אפוקרט הנהגות הנריאות בשני דרכים.
 והם שלא ישבע האדם, ושלא יטרח עד שלא יפסד תועלת ההתנועות
 וההתעמלות. וזה כי השבע והיא האכילה עד שתסיר תאות המאכל יחייב
 מילוא האסטומכא ומשיכתה, וכל אשר יהיה נמשך, יתפרקו חזריו
 ויחלשו כחותיו בהכרח, ולא יעכל האסטומכא המאכל ההוא ביכול טוב
 בשום פנים, ויחדש השברון וחולשת התנועה וכובד המאכל, וכל שכן
 כאשר ירבה לשחות מים אחר המאכל המשיבע, אשר מקוים לשבע בהכרח,
 כי הטבע יבקש המים להחזיק (וי' לריק) המאכל כדי שיקל לאסטומכא.
 ואי אפשר בהכרח מכלתי התחדש אחד משני דברים אם שיתחדש הפסד
 מאכל גדול ממית, או הפסד מאכל קטן יחליהו או יתחדש ביכול
 רע. ומיני הרוע ישתנו הרבה מאוד לפי השתנות מיני המאכל,
 ולפי השתנות המזגים, ולפי השתנות הכחות האזורים לקבל החליים,
 ובאשר יתבשל המאכל באסטומכא ביכול רע יתחייב שיהיה ביכולו
 השני כבד. אם כן רע, וכן בשולו השלישי באיברים כולם יהיה רע.
 ויהיה זה סבה לכל מיני התחלואים על הרוב. וכן יאמר גאלינוס בזה
 הלשון, "מי שירצה שלא יחלה כלל ישם כוונתו שלא יתחדש לו הפסד ביכול,
 ולא יתנועע אחר המאכל. " ותעבור זה הדרך הגדול, הזהירו
 כל הרופאים מן השבע, וליוו שימאוך ידו. מן האכילה בעוד התאווה
 דניקה בו, קודם שתסור, וישמור ממשיכת האסטומכא ומלואה. והרופאים
 כלם מסכימים כי אכילת המעט מן המאכלים הרעים יותר מעט נזק,
 מאכילת הרב מן המאכלים הטובים והנריאים. כי האדם כאשר יאכל
 המאכלים הרעים ולא ישבע מהם, הנה יתבשלו ביכול טוב ויוזנו האיברים
 מהם בכל מה שיועיל, ויתחזק הכח הדוחה וידחה מותריהם הרעים,
 ולא יתחדש מזה נזק כלל או יחדש מה שלא יהיה ניכר. ואולם השבע
 ואפילו יהיה מן הלחם מתוקן המלאכה והבשר הטוב, לא יתבשל ביכול
 טוב בשום פעם, וכבר זכרנו סבת זה, ולהשמר מן השבע הזהירו הרופאים
 מאכול תבשילים שונים, ושיספיק בכל אכילה בתבשיל אחד, כדי שלא ירבה
 מאכלו ותפסק התאווה קודם השבע. וידע (גיל צעיר וירע) ג"כ משינוי התבשילים
 כי התבשילים השונים יתבשלו ביכולים שונים כל תבשיל לפי טבעו.
 ואולם עתה העבד בשיעור כמות המאכל למי שירצה הנהגות הנריאות.
 הוא לאכול בשעת שיווי האויר שיעור שלא תמשיך אסטומכא ולא יכבד
 עליה ויחובל לבשלו. ובאשר יתבאר אליו כי זה השיעור הטוב, יבאר

מאכל טוב לסעודו, והוא יעשה עיטוש נסמך ולא ילמא, וימלא בו עיטוש וקלחת וימלא הטבע ממוצע נוטה אל הרקות מעט וזה מאכל טוב יתמיד לקיחתו. וכל מה שיתחמם האויר ימעיט מן השיעור, כי הנשולים בקיץ חלשים להתשור החום הטבעי. וכל מה שיתקרר האויר יוסיף השעור כי הנשולים בחורף חזקים להתקבץ ולהחזיק החום הטבעי. וכל מה שיקרר יסתם נקבי הבשר לא ימעיט השבע.

ואמר העבד, לו הנהיג האדם עצמו כמו שינהיג בהמתו אשר ירכוב עליה יהיה ניצל מחלאים רעים, וזה כי אתה לא תמלא אחד מבני אדם יתן מספוא לבהמתו יותר מדאי, אלא ישערהו עליה לפי מה שחובל לסבול, והוא יאכל יותר מדאי מבלי שיעור ומחשבה, ויחשוב עיניו תמעת בהמתו ויניעה כדי שלא תעמוד ותחלה, ולא יעשה זה בגופו ולא ישים מחשבתו בהתעמלות, אשר הוא העיקר הגדול בהתמדת הבריאות, ובדקות רוב החלאים, וכבר קדם לנו מאמר אפוקרט כי התמדת הבריאות, בהיות השברון מן היגיעה, ולא ימלא דבר יהיה תמורת ההתנועעות וההתעמלות באום פנים, כי ההתנועעות וההתעמלות תבעיר החום הטבעי, והנה יתילדו מותרות בגוף ואפילו יהיה המאכל בתכלית טוב האיכות ושיווי הכמות, וההתנועעות וההתעמלות תכלה אותם: ובהתעמלות ידחה חזק רוב הנהגות הרעות אשר יתנהגו בהם רוב האנשים: ואין כל תנועה התנועעות והתעמלות. ואולם תקרא התעמלות התנועה החזקה או החלשה או המוללת לשניהם, והוא התנועה הכבידה אשר ישתנה ממנה הנשימה, ויתחיל האדם להרבות נשימתו, ומה שיוסיף על זה הוא יגיעה ר"ל התעמלות החזקה מאוד תקרא יגיעה, ולא כל אחד יסבול היגיעה ולא יסרך אליה כמו בן, אבל הטוב בשמירת הבריאות לקצר בהתעמלות, ואין ראוי שתהיה ההתעמלות כי אם על ריקות האיסטומכא הנקוי מן המותרות, ר"ל השתן והיציאה, ולא יעשה ההתעמלות בחום החזק, והטוב שנעשים להתעמלות תחלת היום, אחר אשר יעיר משנתו אחר הנקוי מן המותרות כמו שזכרנו. ומאמרי גאלינוס הכוללים בהנהגת הבריאות אמרו, כמו שהתנועה לפני המאכל כולה טוב, כן התנועה אחר המאכל כולה רע. ודע כי התנועה אחר המאכל מזקת מאוד, ר"ל לא תנועה מקומית ולא משגל ולא מרחץ בעבור כי הזיקס רב, וכל שכן למי שגידיו צרות ודקות בטבע כי חזק זה גדול.

ואולם ראוי אחר המאכל שיתעמל מעט באורך ביתו, שיעור מה שיפול מאכלו בתחתית האסטומכא, ויתחמם עד שיתבשל. והשינה יעזור על הצניעות וכל שכן למי שהרגיל השינה. ומדברי הנהגת הבריאות" שלם יבנים מאכל על מאכל. ולא יאכל אלא אחר הרצון הנורדק, ותהיה האסטומכא נקייה, ויובל רוקו להטאף אל הפה, אז עת המאכל המועיל. ולא יאשה

האדם המים כי אם אחד הנמצא הנדוק, בלומר כי אם ירעצ או ילמא ימתין מעט, כי פעמים יהיה רעב כחצ וכן למא, והיה סבתו למה אחת רעה שווד סי האסטומכא, ובאשר ידוע זה לא יקח דבר. ואם יתחזק הרעב או הנמצא יאכל או ישנה, ושתי המים אשר המאכל רע, יפסיד הניסול, אלא למי שנהג איתו. ואין ראוי שיטעה עם האכילה או אחריה בעוד הוא באסטומכא אלא המים הקרים ולא ימזגו דבר.

ומדרבי הנהגת הנריאות שלא יתחזק מותרו בשום פנים, אלא בעת הצורך, ישתדל בה. וראוי שלא יקח האדם מאכל ולא יכנס למרחץ ולא יעבול ולא יעשה התנועות, עד שיבדוק עצמו גם כן.

ומדרבי הנהגת הנריאות גם כן ההשתדלות באיכות המאכל. וזה שער מועיל הרבה, יטעך אל ידיעת טעמי המאכלים כולם מכל מין ומין, וכבר תבדו הרופאים בה הרבה ספרים ארוכים, והדין להם בזה, כי הוא הנריאות מאד. אבל אנחנו לפי כוונת זה המאמר, ולפי המאכלים הנהוגים אצלנו הנמצאים הרבה, איננו מהם כללים מועילים מזה, כי המאכלים הטובים אשר ראוי שיכין מהם מי שירצה התמדת הנהגת הנריאות הוא לחם חטח המתוקן כראוי, ובשר הגדי והבנש, ובשר התרנגולת והפלדנו (ניח ליהפדש) והיונים, ותלבון ביטת התרנגולת, ורצוני בלחם המתוקן כראוי שיהיה טעמה נחשלה כל זרבה, אשר שתייבשו ממנה הלחות הנוספות, ולא נחישנה עד שיתחיל בה ההפסד. ושלא יהיה הלחם סולת נקייה, אך להעביר הקמח בנסה ויהי נראה טעמו, וישם בו מלח כראוי. וירצה קטופו בעת ליטתו, ויאפה בתנור, זה הוא הלחם המתוקן המלאכה אצל הרופאים, והוא הטוב שבמאכלים. ויטעך שתדע כי כל מה שיעשה מן הטעם זולת זה הלחם, אינו מאכל טוב בשום פנים.

ואבל מאכלים רעים מאוד בלחם המצה, והבצק המבושל, כמו שמערסין והלאכד"אין, והקמח המבושל בד"א הנקרא פארנאדה והבצק הנאפת באילפס ובלחם המקוטף בשמן זית או בזולתה מן השמנים, כל אלו מאכלים רעים לכל אדם. וכן פת הדראה ולחם הסולת והטעם המבושל אינם מאכלים טובים, ואם הם טובים כאשר נתבאר, הם זריכים אל אסטומכא יש להם כח גדול לבשל ואז יזון מזון טוב ורב.

ואלו מיני הבשר אשר זכרנו אותם כולם טעם אחד ואינם משוברים בשנה, אבל הטוב שבמיני הבשר, ההולכים על ארבע בשר הזאן הרועה באחי, והוא בן שנתו, ופרים, הממוע בשומן, וטוב שבשרו, הראשון שמו, ומה שהוא משובר לעצם. וכל מה שבטן רע. והשומן כולו רע, ופסיד הניסול, ופסיד מאת המאכל, ויוליד למה לבנה. וכן ראוי הנסמך מזה שם יומר ממותר שאר האערים, וקצת בעלי חיים

ר"ל כרעיהם הם נעדרים המותרות ואין מזונם רע. והנה רב המותרות
אין טוב בו. ואולם הגדל היונק טוב המזון קל להתבשל. ונא העומות
בכלל יותר קל מנא הבהמות ויותר ממנה להתבשל. והטוב שנבשר העומות
הם אותם אשר זכרנו.

ואולם החלב ובעת שחלבו, מי שלא יחמין באשטומכתו ולא יתעצן ולא
יתחדש לו רפח במתניו, הוא לו מזון טוב. ולריך שיתחבר עמו מעט דבש
וגרגיר מלח. ומה שער גאליחם, עד שלא יהיה מקפא באשטומכתו,
והטוב שנתלבים והדק שבהם. וחלב העז וחלב הפרה גם כן מאכל טעם.
וכל מה שיעשה מן החלב או יתחבר עמו רע מאוד. וכן מה שנתבשל מן
החלב ומה שיתבשל בו רע מאוד. כל מיני הגבינה רעים מאוד ועבים
מאוד. ואולם הגבינה בת יומה הלכה והמתוקה כלתי שמינה טובה. וכל
מיני החמאה אינם מאכלים רעים לכל אדם בהחלט. והדבש מזון טוב
לזקנים ורע לבחורים. וכל שכן למי שזוגו חם, כי ימנהר להשתות
מרירה אדמה. והדגים רובם מזונם רע וכל שכן למי שזוגו לח ולזקנים,
וכל שכן גדולי הגוף מהם, ובאשר ילאו מן המים הרעים, והשמיים,
מאוד רע רב הלחות. ואולם הדג קטן הגוף אשר נצרו לכן ואשר נצרו
קשה וטוב הטעם והוא מהים או אשר יהיה בנהרים הטולים בדג אשר
יקרא סל או ריל הם אינם מזונם רע אבל ימעט ממנו.

וידוע אלל "הרופאים כולם כי הטוב שנמסערים כלם או שבאיני המזון
הוא שנתפרסם בדת הישמעאלים אסורו, כי הוא יזון מאן רב עוז דק,
וימנהר להתבשל, והוא עם זה יעזור אל הנישול, ויוליף הטותרות מנקצי
הבשר, ויוליף השתן והזיעה, ולו טובות אחרות. וזלת אלה, ותועלות
רבות בספרי הרופאים. ואולם הדבור כמה שאינו מותר עשייתו תוספת
ומותר. ולזה נתקנו להזכיר מיניו וזורת לקחתו על כל הנהגות הנריאות,
ואולם המאכלים רעים לאנשים כולם הם השומים והבגלים והברתי
והכרוז והכלי"לונג, אלו כלם מזונם רע למי שירצה הנהגת בריאותו.
ואולם הקאזאים והאבטיחים הירוקים מעט רעים. ואולם האבטיח הנקרא
בערבי אלנדוקא אם יאכל לבדו בתחלת היום, והאשטומכא תהיה נקיה,
ולא תהיה באשטומכא לפה רעה, ולא יהיה לה מזג רע, אז יתבשל ביאול
טוב ויקרר הגוף מעט, ויזול השתן, וינקה הגידים, ולא יהיה מזונו
אז רע. ואולם זכרנו זה בעבור שאוכלים אותו כל האנשים הרבה מאוד.
ואולם הפירות הלחים כל מה שיעשו האילנות מאנם רע לאנשים בכלל.
אבל קלחם יותא רע מקלחם, מהם שמונם רע כמו הקרוב ונפלא וזרבי.
מהם רעים מעט קרובים להיות עונים כמו התארים והענבים. ואילונים
אמר צי התאנים והענבים כמו ארים לשאר הפירות, והאקס יתר מעט.
ואולם

ואולם אין הדם המתילד מן הפירות טוב. ואל יעשה הרואה באמרי כל מה שיעשו האילנות שמזונו רע היות דבש הפירות, וינייהם המנושלים, והמאקים והמרקמות שיעשו מהם, בכלל זה, כי הם מועילים לחליים מיוחדים כי פעולתם במה שהם רפואות, וזה מבואר אצל מי שידע שורש מלאכת הרפואות. ולגאלינום מאמר, אמרו על גד המוסר לאדם, ונשבע באלהים שהוא בתכלית האמת יחזיר האנשים בו שלא יאכלו הפירות, ואמר כי היה לו מנהג שיהיה לו קדחת בכל שנה, ואזני לזה לו שלא יאכל פירות כלל ויגל מן הקדחת, בשנה ההיא. ואמרי בן הגהיג כל ימיו שלא יאכל פירות, ונשבע שלא היה לו קדחת מאז ועד היום שעשה המאמר ההוא, אלא קדחת יום. ואשר זכרו הוא האמת כי. לקחת הפירות הם מוסר הקדחת, ולא יקשה עלינו היות אנשים רבים יאכלו הפירות ולא יהיה להם קדחת? כי להרגל ולגידולים משפטים אחרים, אילו אכל אחד מאנשי הודו הלחם המתוקן המלאכה ובשר הבאן, יתלה בהכרח, ואילו יתמיד אחד ממנו לאכול האורז והדגים כאשר יעשו אנשי הודו מדי, יתלה בהכרח, ואין זה טונת המאמר הספור בסבת זה, אכל הכוונה להודיע כי הפירות רעות בכלל, ושימעיט מהם ולא יערבם עם המאכל בשום פעם, ויאכל מהם כל מרכך ומלמלח, כגון האגסים והענבים והתאנים לפני האכל, ולא יקח המאכל אחריו עד שיגא מן האסטומכא, ויאכל כל מקבץ מהם אחד האכילה כמו הספרגלים (תבואים) והפרח, ולא יקח מאלו כי אם מעט, כדי שיחזק ויסתום פי האסטומכא, וכמו כן כי הנכבדים מכל הפירות הענבים והתאנים, כן יותר רע שנהם הפרשג"ש והאנפ"רשג, ולא יקרב לשני אלו מינים בשום פעם, כי יתילדו מהם לקחת יתערבו עם הדם, ואחר כן ירחקו, ויהיה זה סנה גדולה ללדת הלחות המעופשות והקדחות. ואולם הפירות היבשות כמו הלימוקים היבשים והפסתו"ק אינם רעים, אלא ישובח הטובל בהם עם המאכל, וכל שכן הלימוקים והפסתיק הם מועילים לכבד מאוד, ובבריאות הכבד חיותו כמו שאמר גאלינום ג"ב. וכן לקחת מעט ממיני המתקה אחר המאכל טוב מאוד, יתן כח לאסטומכא להחזיק המאכל ולנשלו. זה שיעור מה שראיתי להזכירו בזה השער והוא מספיק לפי כוונתינו:

השער השני בהנהגת הקולים בכלל, כאשר לא ימלא רופא, או כאשר ימלא רופא בלתי שלם ומובהק בחכמה. כבר הודיעו בעלי המופת כי מלאכת הרפואות הכרחית לאדם, להיותו בעל חליים לרוב המאכלים, ולא יסור לרבו אל רופא בזמן מן הזמנים, ולא בענין מן הענינים, וזה כי מלאכת הרפואה כוללת על שלשה הנהגות.

הראשונה והנכבדת הנהגת הבריאות והיא הנהגת הבריאות הנמלכת עד

מלא תאבד.

השנית הנהגת החולים, והוא לקחת ענה ולעשות כדי להשיב הנריאות, וזה הוא ידוע ברפואות.

וחשלישית ההנהגה אשר יקראה גאלימס החיות והיא הנהגת מי שאינו בריא נריאות שלם, ולא חולה, כהנהגת החולים שנתרפאו קודם שנתחזקו והזקנים. וכבר התבאר כי האדם צריך אל הנהגת רופא על כל ענין ובכל עת. ואולם הצורך אל הרופא בעת החולי יותר חזק והעדר הרופא אז סכנה. ולזה יתשבו הסכלים שלא יטעך הרופא אלא בעת החולי לא זולתו. והרבה פעמים ימלה האדם בעת לכתו בדרך, או בעיר אין רופא שם, או שיהיה רופא לא יסמכו על חכמתו. ולזה היתה עלת העבד שימחולמה שראוי שיעשה בזמן ההוא.

ואומר, כי כבר ביאר לנו גאלימס, כי בני יון כולם בזמן הקודם באשר נסתפק להם חולי, לא יעשו לו רפואה בדבר, וינחמו החולים עם הטבע, כי היא מספקת ברפואת החליים. וכבר האריך אפיקרט בהרבה מקומות מספרו לשבח הטבע, וכי הוא חכם ערום יעשה מה שראוי, ואינו צריך לזולתו ברפואות החליים, ואולם יטעך הרופא לעזור אותו, ולסעדו, לא זולת זה, וללכת בדרכו. ואמר הראוי בשער אחד משערי הידועים, כי באשר יהיה החולי יותר חזק מכת החולה, לא תקוה שינצל מן החולי ההוא, ולא יועיל לו רופא בשום קנים. ובאשר יהיה כח החולה יותר חזק מן החולי לא יטעך אל הרופא כלל והטבע ינריאהו. ובאשר כח החולה והחולי שווים, אז יטעך לרופא לחזק הכח: זה אם יהיה רופא שלם ידע איך יתקוהו וישגיח בו. ואולם רוב הרופאים יעשו הרבה בזה, ויתשבו שיחזק הכח והוא יחליש אותו ויקלקל דרכו, ולזה אמר אריסטו בספר החוש והמוחש, כי רוב המתים ימותו מן הרפואה לסכלות הרופאים בטבע, והרופאים ירצו באמרים טבע במקום הזה, הכח המנהיג לגוף בעלי חיים, אשר התבאר מליחתו ואמתת פעולתו בספרי החכמות מתכמות הראשונים. ובעבור אלו הסבות ילקחו המלכים רופאים רבים, וינחרו מהם המסביל ומי שמפורסם בחכמה ומונהג בה, כי אולי בהתקבץ דעותם ינכלו מן הטעות.

כבר התבאר מכל מה שהזכרתי מן ההקדמות, כי שישאר הרופא עם הטבע באשר לא יהיה שום רופא, טוב. וענין האחר עם הטבע, שלא יקח רפואה בלתי נהוגה לבריאים לקיחתה, ושלא יקח שיעור מאכלו בולו, ובאשר ילמא ישתה ובאשר ירעב יאכל בעת אשר היה מנהגו, ויאכל אז הקל מן המאכלים אשר היה נהג לאכלם. וראוי שידע האדם כי אפילו יהיה עמו רופא מפורסם או רופאים רבים שלא יעלה בדעתו להתעסק ברפואות החזקות אלא בעלת רופא שלם מאוד מאוד, כבר התאמתה

התאמתה חכמתו ויעיד עליו הנסיון. ואולם וולתו יבחר בעת הסולי
רפואות הקלות לא החזקות.

ואני אבאר הרפואות החזקות מה הם, והם ההקזה והוליא דם
הרבה, וכן הנקויים במשלים החזקים למאוך, כמו קולוקינטיד"א
ואסקומניא, וכן הקיון בקיא החזק בסמים החזקים, כמו שני מיני
הליכורוס ומדובוטטו, וכן הקלוסטרס החזקים אשר יבנס בהם קלוקינטיד"א
ישרפין וקשטרין והדומים להם, וכן מניעת השאכל לגמרי, ולוות החולה
שלא יקח אום מאכל כלל, וכן מניעת שתיית המים וסבול הלמא, וכן
לקיחת המרקחות רבות התועלות, כמו התדימאק ואלמתרודי"טוס
ואלתנאדי"טוס והדומים להם כלל, אלו הדברים רפואות חזקות, ולא
יעשה דבר מהם אלא בעצת רופא מובהק בחכמה ובמלאכה, כי אלו
הדברים כאשר יעשו במקומם יבדילו החולה מיד או לזמן קרוב, או
יגילהו מן המות, ואם יחטאו מקומם על הרוב [ימיתו] מיד, או יעשו
חולי יביא בעליו אל המות בסוף, ובעבור זה ראוי השמירה מהם.

ואולם הרפואות הקלות הוא הולאות הדם בוינטוזא בשקים או בעליין
הגוף, ולשלוט הבטן במנה והאגסים והויאולא ואשר"ב הורידים" המנן. וכן
הקי' במי שיעור' נרה' שיל שורים [והמוקשי"מיל בלונן או בשרשי האבטיס]
חולתם. וכן הקליסטייר"ש הקלים כמו הקליסטיירש במי שעורים, או
תבשיל המורסן, או במים ודש או בשמן לבדו והדומים להם. וכן דקות
המזון לקחת משקים הנהוגים מן הסוכר או הדש, או מי שעורים, או
פארי או לביבות הלחם הרחוק פעמים, או לקחת מעט מהם בתבשילי
הקולים וכן להתרפאות ברפואות הנריאות, ר"ל הדברים אשר רבים
מהנריאים יקחו אותם במשקים הידועים, כמו משקה מוקשימיל והוורד
והויאוליא וחולתם, והמרקחות אשר הם כך ר"ל סוכר רואאדו וסוכרי
ויאילטו ומרקחת המיכובלנאש, וכן לקחת המשקים המורכבים מסמים
קלים ומובטחים, כמו ריקילגיאה ואירבה דבון ולינגא בובינא וזרע
ליינוניש ופניקבאר (זרע אינדביאה) ושורש רומייה קוביל. וקליפת שורש
הליינוניש. ושורש השומר והברסס וזרע הקשאאים והאבטיסים ובוטטולינגה
וחולתם, וכן משקים אחרים מן הפירות והזרעים והפרחים המורגלים
אלל הנריאים לקחת אותם, וכן משקה תאמירינדיש, כל אלו הרפואות
קלות, כאשר ימלאו מקומם יועילו, ויבדילו החולי החלוש, וכן ירפאו
החזק על אורך הזמן, וכאשר יחטאו מקומו לא ימיתוהו ולא יחדשו נזק
גדול, וכן נמצא רוב הרופאים יסמכו על זה הדרך, בורחים מן הספק
ומבקשים השלים.

ואולם

ואולם הנקיון ביגרא סיגרא והאגריקו וזולתם • וכן קשיאה פישטולא הענין בהם ענין ממוצע אינם מכת החזקים ולא מכת החלשים • והקשיאה פישטולא ואם הוא פעמים תעשה פונן היא מנעמת מאוד • וכן האגריקו ואם הוא מונעט מלך נקיונו, אבל הוא צדדו וברוב יבשו פעמים יזיק נזק גדול, כאשר נצטרך ללחלח לכל הגוף או לאבר אחד, וכן חקי היגרא סיגרא והאיטריפלה באנשים החמים, גדולים ברוב הזמנים, וזה אשר הזהרנו להשמר מקחת התריאק והמטרודוס, כי אם נעלת רופא טוב, אמנם זה לחולים, אבל לבריאים כבר וברו מהנהגת הבריאות לקחת התריאק בכל עשרה מן הימים, כך זכרו הרופאים, אין במשפטי הרפואות דבר מוטע, אבל לכל צריך שיהיו תנאים בהכרח, כמו זכרם לקחת התריאק בכל עשרה מן הימים על דבר הנהגת הבריאות, הנה אין ראוי שיקחוהו מי שמונו חם, ולא יקחוהו בקיץ ובזמן החם החזק, ולא שיקחוהו מי שיהיה באינטומכא ליחה רעה אי זה ליחה שתהיה • ובאמנם כי הקיא פעם צדוד או שתי פעמים טוב מאוד בהנהגת הבריאות, הנה בזה גם כן תנאים, והוא שלא יהיה האיש חלוש החזה, ולא מי שימחר בראשו המלוא, או יחדש לו כאב הראש על הרוב, ולא יהיה הקיא בזמן הקור מועיל, וכן כל משפט שיתירוהו, יש לו תנאים כמו שהמשלנו •

וחת אשר אמרנו לעשות הרפואה הקלה אשר זכרנו קצת מכלליה, כאשר לא ימלא רופא מהיר, ושישלח יד אליו עם אחיה רופא שימלא • אולם זה למקום ההכרח, כי פעמים יזיק ג"כ, ואפילו זה השיעור מן הרפואה, כאשר יעשה בה הרופא וישים אותו בזולת מקומו • כבר ביאר לנו גאלינוס, כי פעמים יזנה החולה לשחות מים עד שירזה, ויביא לגוף החולה הזיעה, וירכך טבעו ויסיר קדחתו, ויבריא בריאות שלם, ופעמים יתירו לשחות מים צעת אשר לא היה ראוי, ויהיה זה סכנת מיתת החולי, או לקנות חולי מעמיד לא ירפא ממנו לעולם • וכבר ביאר התנאים כולם אשר בהם יתירו לשחות המים או ימנעוהו, ואם יהיו זה בשתי המים, ראם מה הוא בזולת זה • וכאשר יגיע עת הצתייה, ויסופק עלינו אם ראוי שנחיר לו שתיית המים או נמנענה ממנו, וכן כאשר יסופק עלינו אם נאכל החולה או נמנענו המזון, נאכלהו מזון דק • ודמיון זה ראוי שתהיה ההנהגה כאשר לא ימלא רופא מאכיל, יטה לעולם אל הנהוג לו צעת הבריאות, ויקח מעט משה שהיה מנהגו בו, וישמור הכת תמיד בלקיחת המזון, אם מזון דק, כמרק התרנגולים וזמי הנצר, וקלמון הביצה הרכה, והיין למי שיוכל לקחת אותו, או במזון יותר עב מזה כבשר התרנגולים, לא ישכח לעולם ללכת

הכח הטבעית במזון, וכן לחזק הכח הנפשית בריש הטוב, אם החמים כמו המור והעינבר ולכן אלובי בחליים הקרים, או הקרים כוורדים והנילוסי וההדס והנילוש בחליים החמים. וכן לחזק הכח הקיוניות בכלי הגיגון, ולספר לחולים ספורים משמחים, ירחיבו נפש, ולתקן חידושים ילחק מהם הוא וכל פבורותו, ויבחרו לשמש ולעמוד לפניו מי שימח בו. כל זה מחויב בכל חולי, כאשר יהיה רופא נעדר ישער הדברים. וכן זו הרופאים לכל רופא כי הוא אם יוכל להנהיג החולי בשיעור המזון לבד, לא ינהיג אותו ברפואה, ואם לא יוכל מבלעדי ההנהגה ברפואה, ינהיגו בעניינים מורגלים ברפואות הנה, והמזונות המרפאות, ואם לא יוכל מבלעדי ההנהגה ברפואה, אשר אינה מזון, יתחיל ברפואות הקלות ואם יספיק זה, טוב, ואם לא יספיק לחולה יצחק לחזק מהם, ואשר כן ליותר חזק, וכל מה שיוכל לעשות ההנהגה בסם אחד נפרד, לא ינהיגו במורכב, ואם לא יוכל מבלעדי המורכב, ינהיגו במי שהרכבתו יותר מעטה, ולא יבחר הרפואות רבות ההרכבה, כי אם בהכרח, וכאשר יהיה אלה הליוויים בחוק הרופא הטוב, מה יהיה הדבר כאשר לא יהיה שם רופא, הנה הוא ראוי להשמר מאוד, ולא יעז לרפואות המזיקות, ולא יעלה בלבו לקחת הרפואות הרבות, ויסתפק במורגל ובכל שהנהגה, וזה שיעור מה שראינו שנכתב בו לפי זה הענין.

השער השלישי בהנהגת אדוני בכלל, בפרט לפי אלו המקרים אשר יתרעם מהם. כנר הסכימו כל הרופאים כי ראשית הנהגת בריאות הוא שיהיה הטבע רך, וכאשר יבש הטבע ירכבה, כי עזירתו יולד עשנים רעים מאד, יבואו על הלב והמוח ויפסידו הרוחות, ויחדשו המחשבות הרעות, והנהלה והשכרון מן התמעות, וימנע לבא מותרות הנשולים כלם, ולזה ראוי האחדלות השלימה לרכך הטבע, מקשה הדיברבר"י עם המראידי. ואשר יראה העבד הקטן לפי מה שסופר לו ממזג אדוני, הטוב לו הוא שיחמוד לרכך הטבע, כאשר יעזר, בלימוני"א עשויה בתרנגולת שמה, צורע זעפראן וסובר ומילימו, ולא יאליק המים, וירגיל גם כן צעת המאכל לקחת תחלה סירקות המטובלים במורית עשוי משעורים ושמן טוב, ואחר זה יקח אדוני מה שיחפון מן המאכלים, וכאשר יאליס מאכל, ימין קדונו"ו או פיר"א או תפוח או רימון בגרעיניו. והירקות אשר יקח אדוני, הראשון מהם התרדים או בוריניא, איזה מהם שיזמן מטובל בשמן זית טוב למורים. וכאשר יבסרך לרכך הטבע ברפואה, יקח משקל דרכמון ריברברי ושתי פונק מתמר אדוני מנוקים כתובים, וחרד כמו שיוכל, ישרה זה לילה אחד בלוע וחצי מים רותחים הרבה, וכאשר יהיה בנזק ילוננו על שלש מולק אישרוב וורדים מזון ויקמהו אחרי כן ולא יאכל אחריו עד סוף שנה שנת מהים, ואם נתקשה הטבע הרבה, הטוב לו יקח הקשאה פישטילא.

והוא קיימה כך, יקח ליגול בורכיא ארבעה דרכמן רקולאיה
רקוקה וקלופה, ומירנה דפון ורע ברבריש מכל אחד שלשה דרכמן ורע
דע"מ חמשה דרכמן וורדים לחים אס' נמלטים אצעה פרטים, שומר אצע
לבנות, ישרה הכל בליטא וחמי מים חמים יומם ולילה, וירחקה וירמסהו
ויסננהו על עשרים דרכמונים קסיאה פישטול"א וארבעה דרכמן שמן ושתי
אונקיא סוכר, ויקחהו וימתין עליו עד שיצליס' פעולתו והיציאה ממנו, ואז
יאלל תרנגול שלוק, ואם לא יהיה העת עת מלוא וורדים לחים, יושם עליו
שלש אונקיא אשכול וורדים מסוכן, ואני יודע כי יתמה מי שיסתכל בזה
המאמר, ויאמר לאי זה דבר ורע ברבריש והלא כי יש לו סגולה למנוע הדק
הקסיאה פישטיל ויחזק בני המעים עד שלא יתחדש פוקן, זה מה אלמדנו
מוקרי המלכנה. ובכר זכרו הרופאים אשכול סכנגבין ורדי שירכך, ראוי
ציהיה אלל אדוני גם כן ויקחהו לרכך הטבע בזמן החום החזק.

חאר יקח לוט חומץ חזק מאד וישליך בו מאה עלי וורדים לחים, ויחם
לשמש יום אחד, ומחר בבוקר יעבור הוורדים, ובה החומץ ישליך וורדים
אחרים כמספר הראשונים, ולא ימנע מעשות כך להמיר עליו הוורדים כל
יום ויום ארבעים יום, ויקח זה החומץ ויעשה ממנו אשכול לכל ליטא סוכר
אלל אונק מזה החומץ, ובכר הרכיב אבן זהר אשכול סכנגבין עשוי מלמוקים,
והוא טוב מאד ראוי שיעשה בימי הקיץ.

וחאר שיקה הלמוקים השחורים מגרעיניו, וישליך ממנו ככל לוט מן
החומץ חצי לוט מן הלמוקים, וישרה בו שני ימים, אחרי כן ישמיהו על
האז וירחקהו שתי רתיחות, ויוכך אותו ויעשה מזה החומץ, יתחך הליטה
הלכנה, ויעמוד בנגד עיפוש הלחות עמידה לא ימלא לו בזה חמה וייל
אגיל דמה ולא ערך, והוא דק העלם מאד, ויקרר המזג, ולזה שז
הסכנגבין מועיל מאד בכל הקדחות. אבל החומץ יזיק הכבד מאד ויגררהו
ויכניסהו וילבן דמו. ובכר באר גאליוס כי עמידת בריאת האדם בבחינת
הכבד, והחומץ יחליש בוחותיו, והלמוקים אוחזי הכבד ישמרהו ויוזנו
אותו, וילבש הדם וירבה הלחות, אבל יחם, ואם ירבה ממנו ישרוף
הדם, ובאשר יהיה מורכב האשכול מחומץ ולימוקים באשר הרכיב זה הכבד,
האגנו אל תועלת החומץ, ונללנו ממה שזיק הכבד, והאגנו אל תועלת
הלמוקים, ונללנו מחמימותו. וזה אשכול נפלא, יטעך להבין אותו, ובכר
ראה העבד שירכיב לאדוניו שני אשכול ומרקחת, לפי המקרים אשר זכר
אחד מן השירוף (השיקוף) יקח תמיד בכל עת. ופעולתו יכרך דם' ויפיר
עבירתו, ויוכך ממנו העשנים הנאים מהמרה השחורה, ויחזיק הנפלא
ישמש, וירחיב החזה, ויפיר המחשבה רעה ואשר המוחשים.

תואר עשייתו, יקח מעלי הוורדים ליט אחת, לשון השור חצי ליט, איסטבורוס שתי אונק, ומשירי וזרע סימושטירא וקליפת סימושטירא מכל אחד אונק, ישרה הכל בשזה ליט מים חמים יום ולילה, אחרי כן ירתיח הכל רתיחות, וירמסו ויסננוהו הכל בנחת, וישליך עליו שזה ליט מאשרוב לפיסיוס, וישימהו על אש רבע [שעה?] עד שישוב בעובי האשרוב, ויבשמהו ברכיע משקל מור. זה האשרוב ראה העבד אשר לא ימצא לו דומה, לשמה ולסוק הלב, ולתת לו גבורה, והוא ממוצע לא יחמם ולא יקרר, ולכן יוקח בכל זמן, והשיעור שיוקח ממנו משתי אונק אל שלש, במים קרים בקיץ או במים חמים בחורף. ואולם האשרוב אשר ראה העבד להרכיבו, הוא אשרוב ירכך הטבע מאד, ופעמים יאב בעבורו שתי פעמים או שלש לפני (גיל שני לפי) ההכנה, ומחזק הכח הדוחה אשר באסטומכא ובמעיס, ויוציא הליחה והמרה השקורה והאדומה בנחת, ולא יזיק איברי המאכל. והשיעור שיקח ממנו משלש אונק אל ארבע במים חמים הרתיח ציאניסי עד שישתנה מראהה, ולא יקח מזה חדיר. ואולם ילקח בעת הצורך להוציא מותרות העזורות. ובאשר ירגיל אותו אדם בכל שנוע פעם אחת, יחזק המעים, ויסיר מהם התכונה ההיא המביאה ליובש הטבע, וירכך הטבע וישוב למנהגו.

ותוארו שילקח פוליפורי קילוף. פסתק. מאובר. ומרוץ. שתי אונק סיאיני ומנה, ולשון שור מכל אחת אונק. ויקליציאה מרוצנת. ועץ מלישקלי מרוץ מכל אחת חצי אונק. שומר לח מלא קוממו וורד לח עשרים פרחים. וישרה הכל בארבעה ליט מים חמים יום ולילה, אחרי כן ירתיחוהו בבוקר ימססוהו ויטננוהו על שלשים מילום מקליאה פישטולא נכללת בחצי אונק שמן שקדים ויסמן זה וישימהו לבדו. ויקח המרובלש צימוליש מנוקים מגרעיניהם. ומרובלש אינבליקש מכל אחד עשרה דרכמון ירובלו את המרובלש וישרו בליט וחצי מים חמים יום ולילה, ובבוקר ירמס המרובלש מרומ טוב, ויחזק אותם ויחבר אל זה הנרתח אשר בו הנסיאה פישטולא אשר שם אותו לבדו ויחבר השתי מימות וישליך זה אל ארבעה ליט אשרוב מויאולש, וישימהו על אש רכה, ויתלה עליו צרוך בגד פשתן רפה (יפה), בו לנדל ומשתיק מכל אחד שני דרכמונים, ולא ימנע למרס הצרור בכף עד שילא בחות הסמונים אשר בו. ובאשר יקח השרופו עובי האישורוב יורידוהו מעל האש ויגביעוהו בכלי חרש שוע באבר ויעשה בעת הצורך כמו שזכרתי.

ואולם המרקחות אשר רמז עליו העבד הוא אטרופעל הגדול, כנר הרכיב אותו עבדו מקדם לאחד הוצרך אליו, והוא יטיב הבישולים השלשה, ויחזק האיברים כלם בכלל, והאסטומכא והלב בפרט, ויאחד השיבה

השינה, ויזיב הלכה הלכנה, וימנע העשנים מעלות אל המזל, ויחזק
המושים ויסיר בהלסת, ויעזור למשגל וירוח הנפש.

וחוארו מוריכלינש כבילג ואינדי ובליליג מכל אחד אונק, אומלילקש
שתי אונק קליפת אתרוג ולשון שור ופרח איסטוברים וקשט מר ואנטלא משקל
אחת אונק לינגא אויש ושיין שלמן וזרע אשפראס וזרע פאשטאנגא וזרע אירוגא
ובאס רובי ולבן ואניסי ומסתיני וקליפת באלסאמי מכל אחד שתי אונק
"כאנכש וקרדמוני וגריפולי וקנילה וגלינגאר ופילפל אייך וזנגביל ודרונסי
יולין אלובי מכל אחד שמין אונק לבב פיטולש שלשה אונק רודקי הסמים
היבשות, ויעצירס בנפה ויודקו הזרעים והפיטולש עד שיחיה דק מאוד
ויובללו המרובלש בחי ליש שמן שקדים או שמן פסתיק פעם אחד פעם
ויערס הכל מ"ג ליש מאשרוב עשוי במים וסוכר לבד ושנים ליש דבש
להסיר קצפו וינחהו בבלי שוע באבר. והשיעור אשר יוקח ממנו ארבעה
דרכמון תוך שתי אונק בזמן החורף במים חמים נרתח בהם אנים. ובמנוע
האזיר יקחהו עב. ולא יקח ממנו בזמן החום הגדול ולא בשום זמן תמיד,
אלב יקח ממנו פעם אחד בשבוע. אלו האשרובש והמרקחת אשר ראה
העבד שהם ראויים באור המלוכה הנכבדת. יאריכה השם באורך חי מלכה.

ידוע אל אדוני יאריך השם ימיו, כי התפעלויות הנפשיות ישנו הגוף
שינויים גדולים מבוארים נראים לכל, ויעיד על זה, תראה אדם חזק
ואור פניו, כאשר יבוא לו פתאום דבר שימאסהו מאד גדול, יפלו פניו
מיד ויסור זהרו ואור פניו יאזר, וקומתו ישפיל, וקולו יהיו נרור ודק. ואם ירד
להרים קולו בכל כמו לא יוכל, ויחלש צחו, ואולי יהי נעדר מרוב חולשה, וגידיו
הדופקים יקטנו ויחלשו, וישתנו עיניו ויכבדו עליו עפעפיו להניעם,
ויתקרר שטח אפו, ויאבד תאות המאכל. סבת כל אלו האותות העמיק
והבנים החום הטבעי אל תוך הגוף. ובהפך מזה תראה אדם חלוש הגוף
ומשונה המראה וקולו דק, כאשר יבוא לו דבר ישמחהו שמחה גדולה,
תראה אותו יחזק גופו ויאזר פניו, ויחזק קולו וימהר תנועתו, ויחזק
ויגדלו גידיו הדופקים ויחמם שטח גופו, ותראה השמחה והגילה בפניו
ובענייניו מבוארים מאוד, אין צריך עיון להביר. וסבת אלו המקרים כלם
תנועת החום הטבעי והדם אל שטח הגוף. וכן ענייני צעלי הפחד והתקוה
והתחלפת ידועים, וכן ענייני התועה בכל מחשבותיו ידועים ומבוארים,
כי פעמים יגיע האדם מיגורו לרוע מזלו עד שלא יראה למעט הכח הרוחני
ועבירתו. ואולם המלכות יוסף מאור עיניו תוספות מבוארת עד שידמה
כי אור האזיר הולך וגדול. וזה הענין מבואר אין צורך להאריך בו.

ובעמוד זה ציו הרופאים להשיג בתנועות הנפשיות, ולהשתכל בהם
תמיד, שיכוון להשוותם בעת הבריאות ובפל חולי [גיל וכו' בחי] ולא

לא יקדים עליהם הנהגה אחרת בשום פנים, ויחשוב הרופא כי כל חולה לבו נר וכל נריא רחב הנפש, ולכן יסלק מעליו התפעלויות הנפשיות המניאיים לקוצר רוח, כי כזה יאריך בריאות הנריא, והוא הקודם ברפואות התולה, וכל שכן אם היה חליו מיוחד בנפשות הנפש ובכליהם, כסולי אשר בערפא ובמוח, כי ההשגחה בתנועות הנפשיות מאלו זריכה יותר, וכל מי שיגבר עליו הדם והמחשבה הארוכה ובריחת החברה מה שלא היה משפטו לברות ממנה, או שירחיק האדם שהיה מקרבו קודם, לכן אלו כלם לא יקדים הרופא דבר לפני תיקון ענייני נפשותם בהסיר לו ההתפעלויות.

ואולם הרופא מאשר הוא רופא לא יחפש מלאכת ידיעת זאת העלה לדרות אלו ההתפעלויות, ואמנם יושגו אלו העניינים כמו הפילוסופיא העיונית והמוסריים התוריים, כי הפילוסופים כאשר עזו ספרים במיני התבוננות, בן חברו ספרים רבים בתיקון המדות ומסרי הנפש, ולקנות מדות נכבדות עד שלא יבוא מהם כי אם פעולה טובה, ויזהירו מפזיות המדות וילמדו דרך להסירם מהנפש, כל מי שימצא בנפשו מדה רעה עד שיסיר הקנין הוא המציא לכל רעה.

ובן מוסרי התורות והדינים הלוקחים מהנביאים, מנבואתם וטבעיהם, וידיעת הנהגותיהם הטובות, יועילו לתקן מידות הנפש, עד שיגיע להם התבונה הנכבדת, עד שלא יבואו ממנה כי אם פעולות טובות. ולזה לא מסתא אלו ההתפעלות שיעשו שנוי גדול כי אם לפחותי העם, אשר אין להם סכמה במדות הפילוסופיות, ולא במוסרי התורות, כקטנים ובנשים ובשומרים מהעם, כי אלו למורך נפשם יבאלו ויפחדו, וחמלאם כאשר יגוע אליהם הנזק, או יבוא להם לרה מלרות הזמן, ירבה פחדם ויזעקו יעצבו ויפחדו על פניהם ויכו החזה שלהם. ואפשר כי פעמים יגדל הדבר עליו עד שימות הפחות ההוא פתאום, או אחר זמן, כמה ששיגהו מן היעון והאכזה. לכן כאשר יבוא לאלו הפחותים טובה מטובות הזמן, תגדל שמחתם בזה, ויחשוב הפחות ההוא למיעוט מוסר נפשו כי השיג טובה גדולה, ויוסיף להתאחות ולהתפאר ברוב מה שהשיג מן התענוג, וירבה לחקו וזמממו עד שקלחת ימותו מגדל השמחה, להיות נחבת ונמסס הרוב לרוב נטותה לחן פתאום, כמו שזכר גאליוס וסבת כל זכר דבות הנפש וסבלותה באמתת הדברים. ואמנם הלומדים והלוקחים מדת הפילוסופיא ומוסרי התורה, הם יקנו לנפשם גבורה, והם הגבורים באמת, עד שלא תשתנה נפשם ולא תתפעל כי אם מעט מזער. וכל מה שיהיה האדם יותר לוקח מוסר, יתפעל יותר מעט בשני העניינים יחד כ"ל ביום העושה וביום הדעה, עד שאם ישיג טובה גדולה מטובות העולם

העולם, והם אשר יקראם הפילוסופים הטובות המדומות, לא יגדל זה
 בעיניו ויחשוב לאין הטובות ההם. וכן כאשר יבוא לו נזק גדול וזרה
 מלכות הזמן, והם אשר יקראוהו הפילוסופים הנרות המדומות, לא
 יבהל ולא יפחד ויסכלם סבל טוב, ואולם הגיע לאדם זאת החכונה
 נפסא, בהשתכלות באמתות הדברים וידיעת טבעי המליאות, כי הגדולה
 בטובות העולם לא יתמידו עם האדם כל ימיו, הוא ענין פחות מאוד,
 בעבור כי הוא דבר כלה ונפסד, בהגיע קץ האדם אשר ימות בו כאשר
 בעלי חיים. וכן הגדולה שברעות העולם, כשיסתכל במות אשר אי אפשר
 להנצל ממנה, הנה הרעה ההיא קטנה מרעת המות בלא פסק, ולזה
 ימנע השינוי לזאת הרעה כי היא למטה במעלה מהרעה אשר אי אפשר
 בלעדיה.

ובדין קראו הפילוסופים טובות העולם ורעותיו טובות [ורעות] מדומות,
 כי כמה טובות מסובותיו ידמה ויחשוב שהם טובות, והם רעות באמת.
 וכמה פעמים קנן האדם ממון רב, והשע לגדולה ומלכות גדולה, והים
 הדבר ההוא סנה להפסד גופו ואבדת נפשו, בקריתו מדות מאות
 (מגוונות) וקולר ימיו, ורחקו מהשם יתעלה, אשר הדנקות בו היא הטובה
 האמתית ונלחית לעד, וכמה פעמים נורא העשיר ומלך אבד מלכותו,
 והיה הדבר ההוא סנה לחקן גופו ולהשלים נפשו במדות וצדקות, ולהאריך
 ימיו ולקרבו אל השם ולדבקה בו, אשר היא הטובה הנלחית.

ואולם אמר העבד, "יאריך ימיו או יקצר" כי כן הוא דעת הדופאים
 והפילוסופים בעלי התורות הקדומות קודם דת השמעאלים.

ובכלל רוב מה שיאמר העם שהיא טובה היא רעה באמת, ורוב מה
 שיחשבו שיהיה רעה היא טובה באמת. ואין כוונת זה המאמר לבאר אמתות
 אלו העניינים ולפרש אותם וללמד דרכיהם, כי כבר חזר בזה הרבה בל
 זמן, ובכל אומה חכמה תעיין בחכמת העיונית, ואולם רמו זה העצד רמו,
 להרגיל הנפש לקבל מעט ההפעלות, בהסתכלו בספרי המדות ההם ובמסורי
 הזוהרות והתוכחות והדינים, אשר אמרו אותם המאכלים, עד שתחזק
 הנפש, ויכיר וידע האמת שהוא אמת והבטל שהוא בטל. וימנע ההפעלות
 בנפשו, ותהיה נעדרת מחשבתו הרעה, ויסור התבולדותו ורחקו החברה,
 ותרמז נפשו עם היות נפשו באיזה טבע שיהי. ובכאן (גיל אצל תכונת השתכלות
 טוב ימנעו בו המחשבות הרעות והיגיונות והאנקות. ואפשר יבטלו לגמרי
 כאשר ישים זאת ההשתכלות נגד עין שכלו, וזה כי כל מה שיחשוב האדם ויכאב
 למחשבתו ויחדש לו יגון ואנקה ואבל, לא ימנע מהיות אחד משני דברים,
 אם שיחשוב בדבר שעבר, כמי שיחשוב במה שעבר עליו מאבדת ממון היה
 אבדו.

אלו, או מיתת אדם יכאב לבו עליו, או שיחשוב בעניינים עתידים ליפול, ויפחד שיבואו למה שיחשוב, וידמה שיפול עליו נזק מהנזקים. וידוע עם ההשתכלות השכלי, כי המחשבה במה שעבר והלך לא יועיל כלום בשום ענין, והאכל והיגיון על העניינים שעברו, מפעולות חסר השכל. ואין הפרש על האדם שיתאונן בעבור היותו אדם ואינו מלאך או כוכב והדומים להם מהמחשבות הנמנעות. ואמנם המחשבה בדברים המביאים לקולר רוח והקדיה, במה שיפול ויבוא בעתיד, ראוי להניחו גם כן בזאת ההשתכלות. וזה כי כל מה שיפחד האדם שיפול עליו, הוא מלד האפשר, אפשר שיהי' ואפשר שלא יהיה. וכמו שיכאב ויתאונן בעבור שחל יהיה מה שיפחד ממנו, כן ראוי שירחיב נפשו בנתקון בזה. ובזאת ההסכמה אפשר שיבוא היסך ממה שפחד שיבוא עליו, כי מה שפחד שיבוא עליו והפכו אפשריים. זה הוא שיעור מה שראה העבד שהוא כריך אליו בזה השער.

השער הרביעי, יכלול שערים ילכו דרך ניווים מועילים בכלל ובפרט לנביאים ולחולים בכל מקום ובכל זמן.

חזקה ראוי שכוון בתקון האויר, ואחר זה בתקון המים, ואחרי זה תקון המחבלים. וזה כי אלו אשר יקראו אותם הרופאים רוחות, הם עשנים דקים נמלאים בנוף בעלי חיים, התחלתם ועיקר חמרם מן האויר הנשאף מחוץ, והענן הנמלא בדם הכבד ובגידים הלומחים ממנו, יקרא הרוח העצמית, והענן הנמלא בדם הלב והגידים הדופקים יקרא הרוח הקיונית, והענן הנמלא בנטי המות ומה שיתפור ממנו בחללי העלבים יקרא רוח נפשויות. והתחלת פולס ורוב חמרם מן האויר הנמשך מחוץ, וכאשר יהיה זה האויר מעופש או מקורק או עכור, ישתנו הרוחות כולם, וילך עניינם בהפך מה שראוי. אמר גאליוס מזה צענין עלם האויר אשר יבוא בנוף בנשימה, עד שיהיה בתכלית השינוי. ומנוקה מכל דבר שיגאלהו. אמר המחבר וכל מה שיהי' הרוח יותר דקה יהי' שנויה משנוי האויר יותר. והרוח הטבעי יותר עב מן הרוח הקיוני, והקיוני יותר עב מן הנפשי, ובהשתנות האויר שינוי מעט ישתנה עיון הנפשי שינוי יאוער בו, ולזה תמלא אנשים רבים יאוער הפחד פעולותיהם הנפשיות בהפסד האויר, ר"ל כי יחדש להם בהלה מהבין וקולר ההבנה וחסרון הזכרונות, ואע"פ שיהיו פעולותיהם הקיוניות והטבעיות לא יאוער בהם שינוי.

שער: ערך אויר המדינות לאויר המדברות והיערים, כערך המים העבים והעבורים אל המים הזכים והדקים. וזה כי המדינות לגובה בניניהם ולרוח הדרכים, ורוב מה שיתך מהשוכנים בהם, וממותריהם ומותיהם ואלות בהמתם והעפוש שיתעפז ממאלם ישיב בכל אוירם מעופש עכור עצי ועב, וישנו הרוחות כן במדברות, והאחד ממנו לא ישער במה שימלאהו.

ואם

ואם לא יהיה לך בזה ענה, כי הנה גדלנו במדינות וכבר הרגלנו אותם, לריך לפחות שיבחר מן המדינות מדינה מגולת האפקים, וכל שכן הרוח הזפוי והמזרחי, והגבוהות על ההרים, והעירות מעטות האילנות והמימות. ואם לא יהיה לך גם בזה ענה, ר"ל להעתיק מן העיר אין לפחות משכון בקלה המדינה וכלד שאל ומזרח ממנה, ויהיה העמידה בבית גבוה הבנין, ורוחצ המלך, יעבור בו רוח השמאלי והשמא, כי השמש תתיך עיפוש האויר, ותדקדק אותו ותזככהו, ויכוין להרחיק מקום בית הכסא ממקום העמידה בתכלית מה שיוכל, וישתדל עם זה לתקן האויר, וליבש בנשמים והעשונים, במה שראוי לפי השתנות האויר, וזה עיקר בהתחלת ההנהגה מהנהגות הגוף או הנפש.

שער: לו תזהר ותשמור בתכלית כוונתך, אי אפשר מבילתי מקרים קטנים יתחדשו תמיד בגוף האדם. והמשל פעם ירכך הטבע מעט, ופעם ייבש מעט, או ימלא האדם שינוי בעובלו יום אחד, או ירגיש מעט כאב בראשו, או יכאב לו מקום אחד מגופו כאב מעט, ורבים כמו אלה, והשאר מאד מאד שלא תחיל לרפאות זה, ולא תמהר לקחת הרפואות תבון להסיר בהם זה החולי.

כבר הזהיר אדון הרופאים מזה, וזה כי הטבע מקפיד בהדומים לאלו הדברים ולא יטרח לעזר הרפואות, אבל תשאר עם ההנהגה הבריאה הטובה, כי אתה כשתקח לרפאות אלו המקרים הקטנים, הנה אתה בין שני דברים, או שיהיה פעולתך טעות ויהיה ההפך ממה שרצה אותו הטבע, ותפסידהו ויכנה הנזק, או יהיה פעולתך ישרה ותשיב הטבע אל פעולתו הטבעית, ותלמד טבעך העללה, ותשיבה שלא תפשה מה שראוי כי אם בעזר מחון, והמשל בו אמרו, כמו מי שישיב בהמחו לא תלך כי אם במתג, הנה היא תעמוד לעולם עד שיגיע אותה, דמיון זה שתמלא הטבע כבר נתרכך בזולת המנהג, מבילתי שיתחדש שינוי בהנהגתך, ופעמים יתמיד זה שני פעמים או שלשה, מבילתי כאב ולא חולשה בכם. ואם מהרת לייבש ועזרת השלשול ושב הטבע להרגלו ברפואות. וכבר היה סבת זה תנועה טבעית מתנועות הכח הדוחה, והתנועה לדחות מה שראוי לדחותו, ורכך הטבע, ובעבור זה הזיק ובטל יושר פעולתו, ונעצר מה שהוא דינו שיצא, ויחדש חליים. ופעמים שיהיה סבות רבות הטבע חולשת הכח המחזיק, ולו הונח, היה מתעורר ושב האבר לטבעו ולפעולתו הטבעית, ובעבור שחזקו ועזרו הכח הזה בכל עת שיתלוש, שב לו זה למוד ומנהג, כל עת שיעמד ינטרף למניע מחון. כבר התבאר כי הטוב להניחו לטבע, וכן ראוי שיעשה לכל דבר שאין

שער: כבר זכר אנוכלד אלפארני, כי מלאכת הרפואות והמלחמה ועבודת האדמה אין תכליתם הולכת אל השלמות כפי פעולתם בהכרח, וזה כי הרופא מעמים שיעשה כל מה שראוי לעשותו, ועל המוצא שיעשה ולא יפול טעות, לא ממנו. ולא מן החולה, ולא יגיע ממנו הבריאות. אשר היא בתכלית, וסבת זה מבוראת כי הפועל בנו אינו הרפואה לבד, אך הרפואה והטבע ופעמים שלא ילך הטבע לסבות רעות כבר נזכרו קצתם בזה המאמר. וכן עובד האדמה יעשה כל מה שראוי ולא ילך הארץ, וכן הספן ינהיג ספינתו בטובה שנהגות ויבנה אותה בטוב שבניינים, וירכב הים בעת הנהוג, ותשבר הספינה, וסבת כל זה היות זה התכלית הגיע מפועל שנים, ופעמים יעשה האחד כל מה שראוי שיעשה, ויקר האחד מפעולתו.

שער: כאשר משתכל מה שהקדמנו בשער הקודם, חדע כי פעמים יהיה החולי קל והטבע חזק עליו ולקח להסירו, וכן שיעשה כל מה שראוי וחסד הרופא ברפואתו, ויבטלו פעולת הטבע והוא בכל העיירות ובכל הזמנים.

אמר הראוי בשער משעריו מאמר זה עניינו. ⁽¹⁾ אמר, כאשר יהיה החולי יותר מבורא מן הכח לא יועיל הרפוא' כלל, וכאשר תהיה הכח יותר מבוראת מן החולי אין צריך לרפוא בשום פנים. וכאשר יהיה שווי' און ילמרכו א' הרופא יסמוך הכח ויעזור אותו א' החולי. אמר המחבר ממאמר זה האיש השל' במלאכתו יודע גם כן כי ההסתפקות מבלעדי הרופא יותר גדול מזכרו אליו, כאשר יוקם בכל התחלואים, זה אם יהיה חכם וידע לעזור הטבע לא שישנם דרכו ויהפך אותו ממנהג הישר.

שער: הרבה היא מה שפשעו אלו שאינם עושים פעולתם בשער, מן הרופאים על העם, פגיעה גדולה מאוד, ולא ימות החולה וינצל. כבר ראיתי מי שהשקה אספרגות חזק למי שלא היה צריך אפילו לקל והגיע לו ממנו להוליך דם הרבה מלמטה והתמיד בו ימים ובא לו פוץ גדולים ונרפא אחר כן. וכן ראיתי מי שהקין למי שנסד מאכלו, ולא היה יודע בו, ובשתק מאכל לב ואנד כחו, והאריך מלח והגדיל ואחר כן נתרפא, ולא יסמך בזה הרופא. ויבטח, ותשוב כי טעות הרופאים מעט החזק, ויאמר כאשר טעו הטעות בשיעור הגדולה האחת ולא מת, מה יהיה כאשר יטעה הרופא בשיעור המאכל או משקה קל, אין הענין כן, אבל הענין באלו הסבות הבאות מנפנים בענין הסבות הבאות מחוץ, כי אתה תראה לעין, אנשים יתחבו ידיהם עד הכתף, ורגליהם עד למעלה מהירך, וילאנו עיניהם, או יכו אותם מכות רבות ורעות.

ורעות בדרך כדלל הנוף, ולא ימותו ויחיו בלון השם, ותראה
 אדם יקוב עור לאזו מחט דק או קץ ויגע באחד מהעלבים ויבא לו
 ממנו הקיוץ וימות. כן ילך הענין בטעיות הרופאים בזה כי פעמים
 יטעו טעות גדולה ויגלל החולה, ופעמים יקל בדבר קל במשפחתו,
 ויחשב החולה כי הוא מעט דבר, ויהיה זה סיבת מיתת החולה. ישם
 נגד עיניו זה כל פעל סכל.

שער: ידוע כי אכילת המאכל הנהוג ושתית המים הנהוגים, והרחיבה
 במים הקרים למי שנהג בו, ולהכנס במרחץ, כל אלו העניינים יחשבו
 האנשים כולם, כי אין סכנה בהם על החולים, כאשר יעשו הישך ממה
 שראוי. ואין הענין כן, כדלל ביאר גאלינוס כי יש מבעלי הקדחות מי
 כשיטה מים קרים ויחירו לו זה, יאזב לחרוג פנה, ויעורר אש קדחת
 וימות, ומהם מי ששתית המים הקרים לו רפואה, ירכך טבעו, ויכנה
 אש קדחתו וירפא, ואם ימנעו מים ימות, וכן קצת בעלי הקדחות ישלים
 רפואתו, ויוסיף בעפוש קצתם ויחזק קדחתו ויהרג בזה. וכן המסעדים,
 פעמים יהיה מניעתם מן החולה סבת רפואתו, ופעמים סבת מיתתו,
 ודרכי אלו הדברים כלם, והתנאים אשר בהם יותר כל פעולה מאלו
 הפעולות או ימוע, כדלל התבארו, ובא הסופת על סבת והבנת כל זה
 מן הספרים, קל מאוד על כל משכיל. ואולם המעשה בו בבוא עת
 הזרד לאדם הפרטי, קשה מאוד על החכם המיושב. ואולם הסכלים:
 בשרשי זאת המלאכה ומחשבתם ובוטחים ועושים דבוריהם בלי שיעור,
 לא יקשה עליהם דבר ולא יחשבו שיהיה חולי צריך אל ההסתכלות.

אמר הראוי בספר מספריו. הרפואה מלאכה מלומדה, ישיגו תכליתה
 שחיותי העם, ובמה קשה עניינה על הרופא הטוב.

- **אמר** המחבר זה הענין אשר ביאר הראוי בזה השער, ספרי גאלינוס
 מלאים ממנו. חכר היותם מקילים בעלי הערמה לזאת המלאכה, ולהיותה
 נקלה אללם, עם היות משליג בקשיית אפוקרט והאריכו בה, ולא יחשוב
 מי שיראה מאשרי זה, כי זה דבר מיוחד ברפואות, אבל כאשר
 תתבונן כל החכמות הטבעיות או המוסכמות או התוריות תטלאש כן,
 כל מי שיהיה בחכמה אחת מהם יותר שלם ידקדק העיון בו, ויחדשו לו
 ססיקות ויקאו עליו שאלות ויחדש האריכות בעיון, ויעמד בקצת התשובות,
 וכל מי שיהיה יותר חסר בחכמה יהיה קל בעיניו כל קשה, ויקרב הרחוק
 יירבה גשונות ודעיות, וימהר להשיב מה שלא הבין. ואשוב אל פונתי
 ואומר כי זה אשר אמרתי מקלות הבנת מלאכת הרפואות לאנשי השכל
 וההבנה הטובה וקאי המלאכה זה אללם, כדלל זכרו גאלינוס ואמר
 מאמר זה לשוני, אמר, ולזה היה הדבור קל שהישר שימשו הזקן בשמן ויחפפו
 אותו

אותו, והיה פעולת זה לפי מה שראוי מן הדברים הקשים. אמר המחבר
השתכלו הרואים אם תהיה החפוסה והמשימה מהקשה שבעניינים אלה
גאלינום נמצאה, ר"ל כשהגענו למלאכה בחדם הפרטי. וכן שתיית המים
והמניעה מהם כאשר בארנו, מה יהיה הדבור בהקזה והנקיין בקולו קינטר
ומין הקשואים המרים וליבורם והקליסטיי בקשטורן ואפפונק והבויה
באש והחתוך בברזל. היהיה כל זה קל אלל הרופאים באמת או בלתי
קשה. אמר אכן זוהר, ולא השקיתי מעולם רפואה משלשלת שלא היה
מחשב לבי ימים לפניו ולאחריו.

שער: ענין רוב האנשים במשגל ידוע, כי אין בהם מי שיכוון בו
להנהגת הבריאות, ולא בעבור קיום העולם, כי אם להמשך אחר התאוה
ולא ישימו בו כוונתם בכל עת בכל ענין שהזדמן. וכבר התבאר ליודעים
כי המשגל מזיק לאנשים כולם, וזלתי אחדים מעטים, יהיה משפט מזגם
שלא זיקם המעט ממנו, ואולם ההפרש בין האנשים בשיעור הנזק כי יש
מי שמזיקים נזקים רבים ומהם שיזיקם מעט נזק. והזיקו לנפשות
אשר גופם לא, מעט, והזיקו לזקנים ולקמים מחולי וכל מי שמזגו יבש,
הזיקו רב מאוד. וכבר ראינו מהקמים מחולי שבעל ומת ביזמו, ומהם
שהתחדש לו השחוק, מכאב לב, ושז לו הקדחות ומת אחר ימים מעטים,
ובכלל הוא ענין רע וממית לחולים ולקמים מחולי, ומזיק הרבה לזקנים
ולכל מי שמזגו יבש, ואין ראוי לו לאחד מכל אנשים שיבעלו לפני עימול
המאכל באיטומכא, ולא בהיותו רעב או למא או שבור או אחד באתר
מן המרחץ, ולא אחר התנועעות ולא לפניה, ולא לפני הקזה ביום אחד,
ולא אחריה ביום אחד, וכל מי שיספון תמידות הבריאות יעביר מלבו
זכרון המשגל בכל יכלתו.

שער: תועלת היין רבות מאוד כאשר ילקח כפי מה שראוי, כי הוא
או סנה גדולה בהתמדת הבריאות ורפואות חליים רבים, אבל ידיעת
לקיחתו איך הוא, נסתרת מן העם, וזה כי הם לא יכונן זולת השכרות,
והשכרות מזקת מאוד. והנה טעה מי שחשב שיעיל השכרות פעם בחודש,
כי השכרות היא הפסד ביטול כולל כל הגוף ומיוחד במוח. והשיעור הקטן
המועיל ראוי שילקח אחר אלת המאכל מן האיטומכא, ולא יקרבו אליו
הקטנים כי הוא מזיק להם מאוד, יפסיד גופם ונפשותם. כבר אמר
גאלינום, כי אין ראוי שיקח הנער כלום ממנו, כי אם אחר שלשה
שבועות ר"ל אחד ועשרים שנה, וכל מה שיעלה האדם בגים תהיה היין
מועיל לו יותר, והנריך לו יותר מן האנשים הם הזקנים.

שער: המרחץ לריך מאוד להנהגת הבריאות, וברפואות החליים,
והרופאים ינהנו המרחץ בעת החולי לפי השתנות החליים, ולפי הזמנים,
ולפי

ולפי השתנות השנים. ואולם עניינו בזהגת הנריאות כבר אמרו שהם
ראוי ליכנס בו בכל עשרה ימים, וזכרו הרופאים כי תמידות חכנס
במרקן בכל יום מעפא הלכות, וזה מאמר אמתי למי שיאריך במרקן עד
שיזיל זיעתו. ואולם מי שיכנס ולא יתאחר אם אלא ירחן וילא זה מועיל
ואפילו בכל יום, וכל שכן לזקנים ומי שמזנס רע. ואין ראוי לאחד
להכנס למרקן לפני זאת המאכל מן האיסטומכא, ובעת בניסתו אחר
דיקות האיסטומכא לפני הרגישו ברעב, אין ראוי להכנס בו כי אם מי
זירנה להכניס גופו. ותואר עשייתו, שזיע האדם תחלה, וינגב זיעתו
בבגד פשתן נקי, כל מה שזיע ינגב עד שיהיה כלול הבגד שהיה מתנגב
בו, ולא ינקה העור, ואחר כך יחופף גופו וירחץ במים החמים חום
ערב לגוף, ואחר כך יחפר חמימות מעט מעט, עד שירחץ באחרונה
במים חמים כחמי חמה הצדים להיות קרים קרירות, לא יתנדנד הגוף
מהם, ולא יכנס באמצעי אשר יהיה ממנו כן. ואולם מי שירנה להכניס
גופו ומשמן בשרו ירזה, יקח המים חמים ויכנס בהם בהיותם חמים שיזיל.
ואולם הראש אין ראוי לעולם שירחצו אותו במים קרים ולא פושרים,
כי אם במים חמים הרבה מאוד, עד שיחשוב שישרוף עור ראשו, כי
המים הקרים ואם יחזקו המוח, אמנם יעברו מיתריו בו ויקררוהו,
ויתקררו העצבים כלם, בעבור כי המוח מקורם, ויכבדו התנועות כלם,
ולפעמים יחדש פלאי או הקיוון או לקועה מיד ולכן ישמר מאוד. וכן
המים הפושרים יוסיפו למוח קרירות ורכות ויחלשו התנועות והחושים
כלם. וראוי שיטן האדם אחר לאתו מן המרקן. אמר גאלניוס אינו
רואה לבגל מה שהוכן בשולו ולהתך והמם מה שהוכן התיכו, יותר טוב
מן השינה אחר היכילא מן המרקן. ואולם השינה במרקן רע מאוד,
ופעמים שיליד כאב לב בעבור המשיכה המגעת מן השינה וחום המרקן,
כי חמימות המרקן תמאך החום הטבעי לחץ אל שטח הגוף, והשינה
יחייב להעמיק החום אל תוך הגוף. וזריך שישמור מאוד משתית מים
קרים, כי היו אנשים שאתו מים קרים אחר לאתם מן המרקן, ונתקררו
כלייתיהם מיד וצתה בטנס. ולכן ראוי לאדם שיסבול הלמא עד שיתקרר
גופו, ותסתלק החמימות אשר קנו אותם האיברים מן המרקן, ולא ישתה
המים. ואם לא יוכל להמתין ברוב למאו, ישתה מזוגים באשורו מקליפת
האחרוג או באשורו משעילי או בשרופי וורדים. וכן שתיית השבר משעורים
השבוני ברגעי הרמונים, והסוכר המרוקח וליינא אלובי וויירופלי אחר
המרקן מוין. ואם המתין אחר המרקן עד שתעבור חמימות המרקן מהגוף
ואם יקשה, יהיה זה מועיל, ר"ל זה השבר או זולתי מהאשורונים הקודמים.

שער: רבים הם אשר יקלו בנזולים ר"ל דומים לסכלותם, למה שיחדש מהם ברוב אם הזלת החוטם כאשר ירד לחוטם, או קולי או גרירותו כאשר ירד לקנה הריאה, והטוב בו הוא שיזהר וישמור מן הנזולים בחורף ובקיץ, ויילבש האדם בגדיו מן המרחץ, וישמור ראשו לעולם מן הקור החזק, המביא לנזולים, וכן מן החום החזק, יתן המותרות הנקראות אשר במוט וירדו, והם הנזולים הקדים. וכל הנזולים החמים והקרים לרוב ישפכו לחללי הריאה, וימלא אותה פתאום לרוב הליחה היורדת וחלשת המקבל, וישלש כח הדוחה מהנזל השעול ההוא, ויחנק האדם וימות, או יחדש חולי העמידה שהוא קולר הנשימה, עד שלא יוכל לשכב, ופעמים ירדו לחלל האיסטומכא ויחדש הגרת המעים, והוא חולי קשה להרפא, ופעמים ירדו לגופי האיברים הפנימיים לחלליהם, ויחדש מוגלא באבר ההוא, ויחדש מוגלת היותת מוגלת הכבד, ומוגלת האיסטומכא ולזה נריך שמירה מן הנזולים.

שער: השמירה מן הנזולים תהיה בשמירה ששם הראש או צד אוחו כמו שזכרנו, ושלא יאכל מה שימלא הראש, כחלב והזרעונים המנפחים בפולים, ושלא יישן חייב [אחר] מאכלו וכל שכן בלילה, ושלא יקח הדברים החמים כי לקחתם ישנה השכל במהרה וישחוק גוף המוח בהריוו הנשמים והפראים לפי המזג והזמן. ומן המגולות לחזק המוח, ישחוק הגרוסולי עד שיאב אבק, ויושם בחלי למדתו בזמן החורף כולו. וכן ישמח המוח בשמן אלבאן המבושם בזמן החורף יתקוהו. ואלו בזמן החום הגדול יעבול הראש במי וורדים ואלונסדין ויעפר על ראשו מעט מעט מאבק מאפיס הפלגי שחיקתו.

שער: אין ראוי לאחד מן האנשים בשום מקום מן המקומות ולא בזמן מן הזמנים, שיקח מאכל התחיל בו ההפסד ואפילו מעט, ולא מה שנתקרב, וכל מה שנשתנה ריחו, ולא פושר, ולא דבר מן המעששים בפירות המתוקנים בחומץ, והזיר מדגים קטנים והחלב הסחמן והדומים להם, כי אלו חומר לקדחת, והם כסמי המוח, והטובים שברפואים יהיו מאכל המאכל שעבר לילה אחת, וסוסלים אותו בלילה, והבשר שעבר יומו, כי היא כזר התחיל בו העמוס, ואם לא יתבאר זה מיד. וישם האדם כחצו לקחת המאכלים המתוקים, כי המתוקים הם אשר יונו כמו שזכר גאלינוס, וכן ישמה מן המים המתוקים מהם יותר, והזכים והקרים יותר. ואם יגעל וימאס המאכלים המתוקים, יתקן מאכלו במעט מן החמוצים או מה שנטעמו מלחות נכר וקובץ, כתבשיל כתבשיל באייגראם או חומץ, או לימו או מרי השעורים או סומק או מבושים

תבואה או רמונים, כי אלו המאכלים ואם הם מתוקים ואינם מזון הרב בהם הראשונה היותם בלתי נגעלים, ומהם שיתך הלכה מהאסומכא ויתן תאית האכל, כמו המרי, ומהם מה שיעמוד כנגד העפוש וינגב, כתבשלים יבא בהם הקומץ ומי לימו. ומהם מי שחוק האסומכא ויסתום פיה, כמי שנתבבל בסמאק וגרעיני הרמון והתבואים ומי בוסר הגפן, יסמך על אלו המאכלים כל מה שיוכל.

שער: המנהג וההרגל עיקר גדול בהתמדת הבריאות ורפואת הפליים, אין ראוי לאחד שיאנה ממנהגו בבריאות בנת אחת, לא במאכל ולא במשתה ומאכל והנכנס במרתן ובתנועה, תבון בכל זאת המנהג. ואפילו היה הדבר המורגל על חלוק דרך הרפואה, לא יפרד ממנו וילך אל מה שישפוט הדין, אלא במדרגות ובזמן ארוך, עד שלא ישוער בזיוניו, ולא שנה אדם מנהגו בפעם אחת אלא תלה בהכרח. ואמנם החולים לא תאנה מנהגם ר"ל אלא תאפוט בעת החולי לשנות המנהג ואפילו ליותר הטוב.

שער: ידוע כי יש בעלי חיים מזג בשרם הפך למזון האדם, כבשר הזאב והאועל. ומהם נאותים כבשר הלאן, וכן הוא הדין במלבושים. והנאותים בהם למלבושי האדם עורות הלאן, והיותר מזיק להם עורות האועל, כך זכרו הרופאים המשכילים, והוא האמת. ולזה יראה העבד כי הנגד אשר נקרא בערבי ראבאטה דבר רע מאד, ואמנם הנגד הנקרא בערבי אלסנבאג אקרו אותו הרופאים, וכן זכרו כי לבישת עורות החתולים יזיק, וכן רות מימתם, כמו שזר להרית נשימת היונים וראותם תמיד צבית, כי זה בטמון מחליי העצבים בפלארי והעקום והקיוון ותנועת האיברים, כל אלו יהיה בטוח מהם אשר יראה היונים לפניו תמיד, ובתנאי ששליך זבלם ולא יביחכו להתקבץ בשום פנים, כי הוא יעפא האויר ויפסידהו, וכן אבילת בני היונים ירפא מחליי העצבים.

שער: הטוב שבבשר, הליך העפרים¹, וכן הארנבת, לה תועלות התאמתו בנסיון, וזה כי אבילת מוחו יועיל מן הרעש, וכן בשרו כלו יועיל מן הרעש וחליי העצבים. ועור הארנבת יתמם פיסוס. מדיים, ויעיל מחליי העצבים וכל שכן לזקנים. וחמור לו סגולה גדולה לחוק הראות, התאמת זה בנסיון. אבילת בשרו וכפיית העינים על תבשיל בשרו יחוק בשיאות, נישתת קתומי העצבים התלולים, התאמת זה בנסיון. אהו שיעפא שרטה העצב עתה ממה שגריך אל אדוני. והשם ברשמי ארוך ימי אדוני ויתמיד לו בבריאות ויתן לו הללאת שמי העולמים, כמין עבדו

משה בן מייקון הספרדי.

ס כ ת ב (ב)

מי שהשטחה במעונו, הוא יסיר ממנו רוסמות דמיונו,
ויכיר בחסרונו, ויערה עליו רוח קונו, ויתן בלבו אהבה
ויראה כמוני כמונו, ואז יתחדש כנשר נערי ירחף על
קונו, עד שובה' אל בית ארמונו, ה"ה הגאון מהו' יהושע נ"י.

כחבו קבלתי, אשר צרות זרה יסופני והרבה פלעי חנם לא רכבה בשמן
ותמרוקי אנשים בעלי בינה ומדע, לא חובצה ולא תארהו בשדר ויעלה
במוקלטות, נוטה קו תוהו בונה וסותר חליו ישרוף כמו אש הקנאה, ולא
עשה כוונים וסותרו לתועבה וחליו לנשר יאכל, לכבוד אדם לב הותל הטע, ^ה
חרשים המה מאתי בארי ישבר כל עצמותיו והנה לשלום מר לי, מר ומרה
במקום כבוד המדומה, וכל היום אמי מנאץ בבוטה כמדקרת חרב, פיפיות
בידו לעשות שם בגוים ותוכחת בלמים, ואין דן דיני למזור, טרם אענה
הוא שוגג, ולקלוני הוא שוגג, ובין שוררתם יזהירו זוהר לדלצה, ונפץ
אפל יעפה על שפה, פעם חולס, פעם פותר, כונן חילו על יתר כמו אפל
לישרי לב, השביעי במרולים, אל מלות ולחם חמץ לחמי תודה תן, ראש
ולענה לענות פני רב, בריב לא לו, לא אדון בקר הזה לא ער ופועל להעביר
תחת שצטו ומסורת הכרית. ת"ל מנעורי עד כי זקנתי, הרבה חכמה למדתי
וחקרתי ודרשתי היטיב, וכל העם יעידון ויגידון כי ת"ל לא נופל אנכי ממנו,
ומה יודע אשר לא אדע, ומה בסתום חכמה אשר יודיעני, הראני נא איה
מקום בינה, ואיה איפה בית הרוואה בדעת אשר נגזר ב"ה והמינו לא אובל
לה, וא"כ איפה מה לך פה, אם שגיתי אחי תלין, לא אלין נכליתי על עץ
הדעת טוב ורע להט החרב המתהפכת, דור תהפוכות בנים לא אומן ב"י,
כי קצר אקברנו פתוח גרונו, לשוני ידבר דעת ומשפט כל הימים דלו עיני
למרוס

(*) פנכת ביקר הזכ צלוח חלי מחת ידידי כרב הכחם הר"ר יהודה כ"יונה לבית ייטל
נ"י למען חסרמו ברכים עיי הדפוס, וחלף חודות חלמה להחכם הזכ על עשייתו
זאת; יען המכתב הזה כחמת יקר הנהו מחד, כן נכחינת תולדות וחיי ח"צ ער כחורה
וגדול ישראל, כי החורה והחכמה כאשר פיו על מלכך בזמן ההוא, שהיה מי כרב הזה,
פיו נידו לחפדים, וכן מנע מליצתו היקרה, גחלת ח"צ על שפתי יכוונתן תלהט לב
פקודה, כנצט פיו יכס מנגדו על קדקדו העומד לשטנו ולרדפו חוס, ומכין שורותיו
יזהירו דברים עתיקים, וכי הר"י חיינציץ ז"ל לא נחן כבוד ויקר ללמוד תורה ופוסקים
לכך כל שקוד על דלתי חכמות והמדעות המעטירות את החכם, וכי אין רחוי לפאר
החלמודי ח"צ מלא כראו כנינים וכלכות, ונפשו ריקה מיריעות חמרות כלמודי טבעי
קנאיי וכדומה. ולכן חרטה נגזרי כי ימלא סן בשיניכם קוראים נכבדים המכתב הזה
וחברני נפחכם.

המציא לאור.

למרום ה' ערבני, ומה לו לשמי כי פלאי הוא, שאלי נא חקור בניו לבינינו, ממי ילא יותר הריב, ומבטן מי ילא קרח הזה בדתנו האמתית? הלא מעולם דרכי בקדש, ודברי יוטיבו עם הישר הולך, ומלאתי כח את רוח ה' ומשפט וגבורה להאיד ליעקב פשעם ולישראל ששאתם, רפאתי הנולע ונדקה, כושל בוראה יקומין מלי בדרכי הרפות החזקתי, עתה יבואו מא דבריו וילאו, יאמר נא למי הורה ה', ולמי ילד ומי ישא בחיקו? ספור נא מי אלה לו ואגשק עפרות זהב להם, וא"כ מה לו לבקש זולת לחזוף גבר להורות טרם ישמע, וקבל די רוח יתירה ביה באלו משתהו ה' להרים ביראת ה' ולהיות מורה ודאין לדברים שכלב ולפסנח ועלמים, בסתר אהלו ישמינס טמין האש, זרה זר מעשהו בדבר הזה למאד, במלאכה שאינה זריכה לגופא, מלאכה גרועה בהולאה והכנסה, ב"כ פושט ידו לקבל במלאכת מחשבת פיגול ונותר עליו, ות"ל כל מרבית בתינו חכמי רוים, וקורות בתינו ברותים, בבית תורה ויראת ה' אין פרץ ואין לוחה, לא בהתה עינים ורגלים, לא נשתי בנחש ארץ ועקרב, וידים לא אסורים אסירי עני ובדעת, הלא המה כחומר מקשה כפתור ופרח שאן עדות ביעקב שיש לו זרע אומן ואין בהם שכולה, ואת כלבך עשיתי בביר מלאה ידי, והראיני נא דרך האר"י בפרק ראשון לען החיים קושי המאמינים הקדמתי, למה לא נברא העולם מקודם בטבע הטוב שלא יאחר טוב, והאר"י תירץ בו, אמור נא איך יספיק תירון, כי הלא דבר הוא בעיקר הדת, ופינת היסוד, חידוש העולם, ואם אשמע דבר ברור ארחץ אבק רגליו, ולעומת זה אם סגור עליו המדבר, אם רוח המושל עלה עליו לדעת עקרי הדת כראוי, היה לו לילך במקלו ותרימלו לשאף כל החכמה ולשמוע ממני, ביאתי כאשר הוא בכתובים במחצרת פינת הדת, וממנו בנתי למרחוק, יאמר נא דרכי האזילות להאר"י, שהם חלקות לגמרי, ואיך יתכן הנאכלים, ואם הוא גילוייה מכח לפועל, כבר גזר הרמב"ם שאין בעלמיות אלקי כח ופועל, הוא בפירה גמורה, ואיך יובנו מתוארי עולמים שנזכרים בדברי האר"י למאד מאד, והרמב"ם בעיקרו ובספרו ערי מידות, והוא בגדר מאמרים בשני' כמו שהריב"ש נבדך בו, יאמר נא עליו דבר מיושב טעמו לחיך כלב נכון ולא לנפח בעגור כפה, וכלא לב ידבר, והוא יסוד הדת ועיקר אמונת ישראל, ידעתי כי תושיה ועלמה ממנו ורפה ידיו יד כהה, וחנני אלהים לעשות בו דברתי במוסמים ברורים ופלוסופיא, ואמרתי לדעת אלהי אני באחדות המוחלט, וכל תוארי אר"י לא יעשו שוים באחדות המוחלט והאמת וללנועים חכמה, הידעת שחר נכון מולאו, מי יכרחנו להאמין בקבלה ובספירות, הקצור קצרה כח להסיבה ראשונה, המאזיל האמת לברוא את הכל בלי ספירות עולמת עליונים נחנות, ומאין

שרשיו, הנה הענינו מתורה שכתב ותורה שבעל פה, כי ספר ראש אמנה
 אין מספיק להפיק ספיקות המסתפקים, והלא הוא יחיינו וזוהר הרקיע
 יזהירו כל הולכי בתמים, דבר נא אם בינת נבונים לך, וברוך ה' שחנינו דעת
 לברר במופתים, הורני דרכי ה' אבחר דרכם, ובראש הקהל אקרא מי להי
 ייבא אלי ואין בי ח"ו דבר קולץ, עמקו שאלות פרדם מי תדע למי העבודה
 והתפלה, אם הלא נשגבה מכל ברכה, ואם למדות הלא עלי בתוב ולא
 למדות, אמור נא כמה מנן מה שתירץ להספיק לב התלמוד אשר עומד
 מחריט ומשתאה לב להבינו על בורייה, הראני נא כבוד ה' הנמצא לכל
 בשר באשר חרוטה עלי לוח בינה שלי, להורות ולדעת אלהי אבי, הבט
 נא עיניך השמימה זוהר הרקיע לפרש מאמרים סתומים וחמשה פרקים
 דספרא דלגיתתא שהם כללא מרכבה ושיעור קומה, אשר זה תחלת דינו
 של אדם אשר לפני מלכו של עולם יתלבב, התדע נועם אמרותיו באשר בהלו
 נרה על ראשי לפרש כל הספר בהקדמת אמיתות נזוי לתלפיות מפי סופר
 וספרים וארובה מארץ מדה מדת חכמים העוסקים בזה שומעי' חרפתם ואינם
 משיבם, יענה רק משיב חמה ולא תמליאיו בבעשנים, רק רמות רוח
 רודפי ממון ושלמונים, חן שחוט לשונם ברמים וכזבים, ברוך המקום
 שהילינו מתכונת רעותך אלה אשר לא ינקה ה', דבר אתה עמנו ונשמעה
 במשנה דאין דורשין, מהו מעשה מרכבה, מהו מעשה בראשית, ולמה
 זה ברכים ולמה זה ביסודי, ומה נשתנה, ובהנה יתר הדברים בתלמוד
 באגדות רבות למראה עין ותוס שכלי, דברים נשגבים, אמור נא משנת
 חכמים, ונועם מעגלותם התדע, ברוך ה' במחברת סידות מני קדם
 ירויון מדן כל למאים לדבר ה', ברוך שחקר בהם ובמשנתם, איפא
 היית ביוסדי ארץ בספר יצירה המיוחס לאברהם אבינו ע"ה אשר כבר
 התחכם בכוזרי לתת בו טעם ומליצה שקבלת הקן ערכו ויודיעני המפורש
 שם הגדול הת"מ מו"ה, אבל התדע קוטבים הספר כמה הספר סובב והולך רוח
 ה' בו, ואיך נשתלשלו ונעשו השמות הלירופים מה שקורין ומשמרתן בקודש
 והילוך באשר יסד באמנה בעל ברית מנוחה, מנוחתו כבוד, ואיך יתקלקלו
 בפינים ואחור בלירופים שונים קדושים, ואיך מהולמה, הלא מפועל חכם הוא
 נובע, ואין בו אלא חכמה יתירה, אין כאן גזירה וחוק בלי טעם וכמה
 שורשי' מאורש יסודי הדת מאתם הלא נבעו לדעת הנדל בין קודש לחול,
 וכמה כוחו של חרטומי בלטיהם להדמות לקדושה, כמה יובדל בין אור וחושך
 ולמה זה בשמים מכחישים פמליא של מעלה, הלא יש לבדו עושה גדולת
 שבוה טענה למכחישים בעיקרי הדת, ומ"ש וגם טוב הקליפה ומרכבה
 טמאה מאין יבא הלא מאת ה' לא תלא הרעה ואם כל האר"י אמר שהן
 משגרי כלים עדיין לא יובן היותן כולם אומרים גדולי נהורא קדישא
 ומנמנם

ומלמלם עלמותיו בכיכול ואיך תלא הרעה מעוז המוקלט, וביחוד כפי
גדרי אר"י שכל אצילות וכו' אף העולם תהוה שהי' אסור לחקן כזה,
וא"כ מאין מקום אלקים אחרים, על פני אור אלהים חיים, חיים הם
לדעת באופני חז"ל שבראו עגלי תלתא ואדם נמשל בנהמות, ולא האצילו
עליו רוח ממלל זירופו שמות בכלל במשכן, ובנית שנה שלמה, בית
שעתיד להבנות בתבניתו הכל מיד ה' יאכל יולר בחכמה, והטעם ומידות
עליונים כלולים בספר יצירה, להוציא יקר מזולל, וכמה חכמה חקרתי
והבנתי חכמת לשונות העלומים מאיכות לאיכות וסגולות נסתרות בכל
ברואי מחשבת מחשבו אשר נלאו למלא פתח, כגון מגוני שור, וכדומה
כלולים יעלה בית ה' לשונות נבועים חכמתו חיים הם לסולאיהם כפה דוברי
מישרים, ובמבטא לשון העברי שיש בגזירות וחקים, ומשפט הלשון נח
ונע וחזק ורפה בניב חקים וקשים וכהנה אשר לא יתכן היסוד הלשון
שיהיה חכמה עזומה, הוא השם פה לאדם שיהיה בלי טעם וגזירות כ"א
ברור שיש בו הכל טעמים נסתרים ידועים ליודעי חן כדאיתא בס' הנ"ל,
ואברהם ז"ל היה במעמד הפלגה כי שם כלל ה' כל השונות חיוניות,
ומקורן ואחיותן בקודש כפי סדר התגלגל האותיות בספר יצירה ושמותיו
בפנים ואחור, אשר יבחר ויקרב לדעתו, ואזי יבין מה בקשו עלת רשעים
במגדל הזה, ומה משפטו ותבניתו ומכונו לא דבר רק הוא כי הים
חכמי קדם ואיש נכון כזה יאמר ברוך ה' אשר הסיר ענת בדים וחרן
עונשים לבלות לשונם במדה כנגד מדה, כל אלו תולדותיו מס' הנ"ל,
והנחיל יס לבנו ליחקק, והפכו בני קדם ופרק דע"ז של אברהם שרוא
מנע קודש מס' הנ"ל, מי בכם יגיד את זאת ישמעיו ואני חכמתי כזה
חיבור גדול כמות באורותי, אולר החכמה יקרא, אשר בלו שכולי
עקבותיו וידעו כי ישרים דרכי ה' ולדיקים בו ילכו, אם מלחי וקמט
עונ"י ממדים חרוצים ונעילים טוב הגוף ומעשיהו בני אדם ותבניתו,
וענינו להבין בזהר מאמר ואמה תחזה, ואין לייך כאלקינו לעשות בו
סימנים באך ורק, למען ידעו כל בעלי בינה כח הנפש וענינו ותבניתו
ומה מעשיהו ומאין הוולבו שרשים בעליונים, ותבניתו בתחתונים,
מה רב פעליו של רש"י במאמר הזה ולדיק חיקן פרוזדר בפליונים וחכמת
לור מרס בא היכל הקודש פרימי להבין אמרותיו, ומחזה שדי יחזה גלוי
עינים למען רואה בחכמה, הכר נא נפש וגוף נפת השדר, מי יוכל
לגיהנם ונ"ע הלא הגוף מונח לפניך, וכל הערכ ועיניו הנפש בגוף
וליהיפך ממנו כל המרי ורועה חולה, ואיך יתהפך כחומר ארזה, והנפש
את העוב ואת הרע יקבל, ומה הרכבת חיגור שאמרו חז"ל הלא כחף
לפניך כנגד אכלו ע"ז ולא לעולם אם תשמרה בדרך וגופו של ר"א נ"ע

שהיה שנים רבות בעלייה לא ראה נועם ד' מ"ו לדיק מה פעל, אמור
 נא אשר רוח מתלבש בנשים ונשים לנער ולדאבון נפש וירמו כאב מארץ
 קולם בקול ענות חלושה והגד נא מי הוא זה אם זה הנפש מרשע שמת
 באשר יתודע בעצמו א"כ איך נמלט מאחול וחבלי השע"ה"ה יש באחול מנום
 באדם ורע לו, ואם יולא ונכנס לרגעים לשוט בארץ אשר הרגיעה הלילית
 איך יחזור ויבא הלא בלאתו ירגיז ארץ לבלי שוב וגם הלא יכיר משם
 ברלוא ושוב באדם, באשר המופתים והנסיון העיד, אמור נא מה ענינו
 ונמה יוכר בינו לבין השד המתלבש ובמה יודע איפה כי נפלינו נחנו בני
 ישראל בזה מכל העמים, דבר כה אם בידך דבר, אמנם ה' עורני חיל
 בציאור גמורו מספיק חלקי ה' אמרה נפשי לדעת ולהבין באשר המה
 בכתובים בקונטרס המתואר קובת הנפש כל הוגים יכירו וידעו ה' ויברך
 ה' בכל לב ונפש כפי הגדיל חסדו עם ברואים התבוננתי רחמי ארץ
 ומאורות בשמים ירח לו למועדים מועדי ה' מקרא קדש הוממ"ת דכולו
 בהשפעת קודש והכל מה' יולר הכל בהשגחה פרטיות משנה עידן וזמנים,
 וא"כ מה זה שנשחנו שבילי אותיות פעם ארובה פעם בקצרה באינו
 ילאו מרכיזים וסובבים ומאורות עליונים הלא לאלקים פתרונו, לדעת
 על מה זה ולמה עשה ככה בפעולת משתנים קדשים לבקרים וסביבים בלתי
 שווים, הלא הכל ממקור הקבלה ושבילי מרכבה קדושים נובע וימשך טעם
 ליודעי חן, ומלכות דארעא במלכות דרקיע בשמים ממעל באילות בריאה
 וכו' ומשם באר לידיע טעם כל כובדי לכת ונבוכה, איך ילכו ואיך יסנו בלכתן
 פעם גבוה ופעם נמוך, ומה כוחם ומשטרם בארץ כפי' חכמי תולדות אש
 עליו בנויים כמה מאמרי חז"ל וטעם תורה, איך ולמה כי בעלי חכמה
 זו לא נתנו טעם יקר נסיון וגזירת, אולם ליודעי חן ישיבו הכל טעם
 לשבח לאדון הכל כי הפליא לעשות הלא המה במחברת זוהר הרקיע
 באריכות וכו' וכל אשר הפליא ה' חנוני מבלי תדעו ותבינו דבר ודבר
 באלה ובאלה יש לי לבאר, וא"כ כל השומע יתמו המושל תמשול בנו, אמת
 שני ישראל מושל בחלום בלא פתרון, ומה לתבן את הנזר האיש אשר אתו
 חלום יספר כדברים בטילים, לעייל פילא בקופא דמחטא כמחט בנזר החי,
 וא"כ שאל ישאלון, וכן תמהו מדוע תבלע נחלת יעקב הלא על כל תיבה
 ותיבה יגברו המי תבונה וחלי קשת יהונתן ופרצה יזרם ורוח ישאם, אמת
 שכן עלה מתחילה במחשבי לפני ורוח היה באזני בערכי להושיע מילין דבר
 דבר על אופניו אופן וכרוב בכנפי יונה לעומת שרף ונחש מעופים בקורי הבית
 הנד טול מעיניך ומה לך קסמים בידי טול קיסוס אשר ת"ל טעמתי דבש
 ומלח של תורה האירו עיני יהונתן רגלי עמדה במישור במקלהות אברך את
 ה' והולאת מלכ כל שוגה ופתי להיורים ולנדות כל ההולך אחר התועב ש"ץ

מ"ט ותר"ו אה"ו לנס עמים למען ישמעו ויראו וירושלם מזבח ה' ההורם
 במקור מים חיים המצטלים חליבה אשר בידו ואותן המקפידים
 ואינו דבר תורה כהנה וכהנה דברים ואמרים המספיקים לתחת
 אש מיקוד מים מגב בצובה ונתת וכל דברי המעשרים יהיה כאצק בורחת,
 במזרה ורחת, אך כל זה היה שזה לי אלו ראיתי שמתנהג עמי במדת
 הנימוס וחק המוכר ובתב יושר דברי אמת מבלי להראות בשער בת רבים
 כתבי אליו, הוכיח תוכיח את עמיתך כאשר ידברו אהובים בשער פנימי
 כגור יהיה ואיש זר לא יקרב בו ומוסר קץ לתא למז, עד שילך ויבא
 המענה יהיה ת"ל המרשעה, ובאותן ימים קול דממה דקה ישמע ואז
 אמרתי ליוסרד עשיתי כי ירח מנחה מנתת לבונה פני יהושע פניו ילכו
 ויעבור הזעם ואז יסנה לכל דברי הנאמרים בלדקה, ויחזק במעוץ ישרא
 יעקב ויניץ, וימלא פני תבל תבונה, אבל הנה לשא שמרתי, כי טרם
 כילה לדבר ובתב יא מעל פניו שלח נירים למרוק והפילו עד שאול
 קנאה, כחשגן הבתב ניתן להראות לכל עיר ועיר ופלך, לא היה קריה
 אשר אגבה תחת עץ רענן והרי שם זכרונות לתועבה אלה ומלפון מים,
 אלה מארץ אשנים יתערב לב זה לנפש למתעב תנוקת ממשיך בו, שפטו
 בא חורי ישראל הזה פועל וחכם איך נפשו ואיך נבעו מלפוני מלפון תפתח
 הרעה זה מתבדד בקלוגי, ושם אחר הדלת זכרון המתבדד בקלון של חנינו
 אין לו חלק לעולם הבא, ולא יראה בטוב ה', ולא הונח להם בהעתקה
 אף גם אומר ועושה גוזר ומקיים תיכף מבלי הרף והוחיל עד יקבל
 תשובתי כאשר ראוי להיות בתר זעיר שם זעיר שם לו ללו קו לקו תוהו
 ישלח בתובים פלסתר ומחזיק להבעיר אש בקדח חמת מים נבעה אש להודיע
 שמי לשומם ויתרק עלי כתיבת קעקע לקעקע כל הבירה את בית מדרשי
 הקבוע לרבים שישתו וישתו מים מבורי ות"ל אמת היתה בגולה הזה מפני
 תקנת האזנים נטולה ואין לו דומין, בושני ממך הפרש ממלאכת אשר
 תשית בשמים פיהו ולשונו תהלך בארץ הליכות עולם לו, כאלו הוא מופלא
 בדור הלא הוא נתנו גלולות בזה שומו שמים על זה, השר שואל ושופט
 בשלום וגדול דובר הות נפשו, לזה נתתי עצות נפשי להחריש ויהיה
 לחכמים, ואמרתי אל תאמין ברע אל תבטחו בצלוף כל אח עקב יעקב,
 וכל ריע רכיל יהלך ולא לבו חזק, ואם ארבה ישגי לא ילתי, וכלה
 ונחרטה, יגלו להלבישני בזה וקלון, ובפרט כי זה עשרה שנים שבונו לו
 שאינו מניח תפילין בח"מ הראוני כל פני תבל, כאלו עברתי על הלאו
 הניתן לאזהרת מיתות ב"ד, והמגיד כחש לו, ואולם ר' יעקב מעמדין
 אינו מניח תפילין בח"מ ואין אומר ולא עכנו מימיו, ולא חלי ולא
 הרגיש, הרי ידיו מוכרחים דבתי ידיים קאזיל ועליו היה כאלו אומר כבוד

כבודו להרבות ולמעט כבודי וכבוד שמים ולא ינחם על הרעה לעשות,
 ביקש לעשות ולא עשה, כי לא יעשה יד תושיה, וה' הרועה אותי מעודי
 ובין נגידי חכמה הושיבני, פרץ גבולי בתלמוד, הוא לא יעזבני ולא
 ישאני, וכל בלי יוזר עלי לא יכלית, וכל לשון אשר תקום אתי למשפט
 ירשיע ידריבני על צמתי תורה, למנלח בנגינותי, זמירות בבית ה' והם
 בנזנים כל אדם כוזב, ועד ארגיע לשון שקר, וזה דע לך, בטחתי בכל
 לב בן משכיל, דיין אמת שופט דק שידון ויאמר, כי ^{לחסידי} גברו בארץ
 ארכבו נסתר, ולא דרך אנשים גברו חיל במראה לי, ואף אני לא אגלה
 חרפתי מקום תורפתי להבזים ריחו אף כי הרבה דברים ישלם לומר עד
 שאתה בודק כו' ואז"ל בדברי תורה, כי ספרו מלאה טעיות ושגיאות וכל
 לער יכתבם וכבר חבדו תלמידי קונטרס למחות אף הטעם אך אתן לפי
 מחסום מבלי לחלל השם ולא יאמרו המונים ת"ח מריבים זה ע"ז באויבים
 בשער, אבל עוד חזון למועד אי"ה אם לא יתן דומיה לי. וזוהי אלא ואומר
 שלום, שלום לרחוק ולקרוב כספן הכותב המלפס לתשועת ה'.

יהונתן אייבשיטץ.

חופ"ק אה"י

מכתב ג

אודי ירדתי! חותם על לוח לבי! נמתק מעט כוס מרורים שתינו ממנו
 רויה צומנים האלה, מטטפי נחמה, אשר שמענו כי ת"ל נראה בפעם בפעם
 צדקוב העיר, והחילות לשקוד על צתי המסחר. אמן, כן יכלע ה' עמך
 טענה הסמך והרחמים, ירפא את מבאובך ויסיר נגעך והיה בלא היה,
 וחשוב להיות בנראשונה בריא אולם — שמחתי לבשורתך כי נשלחו מכתבי,
 להרצ המכס ג' ע"י רץ ממחר, אם ילאו לאור, אז תראה ורחצ לבבך.

אודי. מדוע באת להזכיר את יגוני? לפתוח פלעי לבבי? ידעתי גם אני
 ידעתי, כי יש מיחלים לספרי, ומשחרים יום צאתם לאור. אך מי יעזור
 כח נגד פקודות שחקים? לא לבד הטורח, אך יותר עוד הדאגה והעלב על
 כחלל ציתי, יעברו את רוחי ולא יתנוני להביא סדרים בכל ההמון הרב
 אשר אתי בכתובים. מלחמה שמורה לנלח בין יגון ורוח. כל עוד לרבי הראשון
 לא נמלאו די והותר, שדי ריק ייגע השני להשלים משאלותיו, כהקר באר
 השכל מימיו הטהורים, כן יוסף קלף התלאות להתראות על פני המים,
 אשר יתשיך נהם וידלח יפי והרס — בקשתי לי מקיה ממעט אשר בידי ללמוד
 וללמד, להורות לעדת ישראל את הדרך ילכו בו, ולא מלאתי מקום נכון
 לפני

לפני. וממרום נבדתי בזה לבד, להיות נמנה את חכמים כפי המדובר עליהם מפי מלך חכם. הוסף עוד זאת, כי גם צעת אעתיק ואערוך דברים להיות נכונים ללאת לאור, לא מעט פחדתי מאשר יאמרו השוטמים והמקטינים. ומה יועילו לי מהללים ממרחקים, אם בתוך עמי אשר אנכי יושב, אראה רעה נגד פני? מחון ישיטו לי שרביט זהב, והאורז יושב לי בחדר. לא כמו אדונינו הרמב"ם ז"ל אוכל לשלוח מדברותי חפשי במקלות לאמר, „אני האיש אשר באניקהו הענין ויזר לו הדרך, ולא ימלא תשובה ללמד האמת, רק באשר יאות לאחד ועלה, ולא יאות לעשרת אלפים סבלים, „אני נוחר לאמרו לאחד ולא ארגיש בנגות העם הרב ההוא“, מדרך אין לי על סף בית המושל, לא נגיד ולא קצין אנכי. והיה כי ישלחו בי ערוב כבד בזה, אוי מי יזילני מן הגמהרים האדירים האלה? אשר חרבות בניהם ומדקרות בשפתותיהם? היחיד הנעלה אשר בחרתי בו יהיה נכבד אל הכלים, צעת יעמו המה ראש לבלעני חנם. ופן תחשוב כי כמו האדם הגדול ההוא, אערב את לבי לגשת אל הקדש ולגלות מחשבות על יסודי הדת ועל דברי הנביאים. חלילה! ידעת כל חקרי לבי בקדמוניות ישראל, הם רק לדעת מתי ואנה היו, לא איך נהיו מראש. אדבר על קורות הילוד, מנוער עד שיבה, ולא על תכונתו בערם ראה אור. הן אמנם ש"ל יש ויש אחי במקרא, מפורש ואם שכל. אך כמדם הוא עמדי חתום באולרותי. ורחוק הוא עוד הדרך מלבי אל פי, מפי אל עטי, ואף כי מעטי הרפה אל עט ברזל ועופרת, כי אערוך המת רבה ובוז משפחות יחיתני, ואדום. בשגם ידעתי כי כמו נוסף לברר מליטות הנביאים על פי חקירות חדשות בדרכי עמי קדם, בספוריהם ובמנהגיהם, וע"פ הבקורת הנכונה להוסיף כל מאמר על מכונו בזמן ובמקום הראוי לו, כן יזהירו עוד יותר לנגד עינינו, וכן תתחזה נפשו עוד יותר פלאים ברות ה' אשר נוססה בהם, עד כי כל אשר העלו מחשבותי בזה אחרי יגיעה ושקידה, כמעט כמו אם עלורה בעצמותי, נלאיתי כלכל. הליקתני רוח בטני ולא אוכל מלט, פן תדבקני הדבה הרעה, אשר אין נסתר מחמתה. חשדתי כי אם תהא אחרי צעת הזאת מעינים כאלה, רוח והללה יעמד לי, והגבלתי כל עיוני, באשר נעשה מיום נסתם החזון. באשר נעשה ולא באשר נמסר ח"ו. ומי כמוני מכבד ואוהב בכל לב את התורה הנמסרת מדור דור. ואין מקום אשר אם הניח אליו הענין, לא גליתי את דעתי בו כי הקראים הולכים קרי ויעבטון אורחותם. והאמת בפי המקבלים ועל דרכיהם נגה אור. כה דברתי בפה מלא ובידי מלאתי במכתבים שונים (תולדות רבינו סעדיה הערה 31, רבי נתן הערה 36, רבינו נסים 39, ליקוטי פי' ר"ע על התורה פ' בא). ויותר מזה עוד בכתובים אחי לכמה חכמים מלוינים אשר הזהרתם כל ימנו בדבריהם לשאור אותם בזה מחומה. והנה

והנה גם כל אלה לא עמדו לי ולא מצאתי מנוח. אגרת אחת כתבתי לפני
אחת עשרה שנה בלחץ, כאשר ידבר איש אל רעהו במכתב חתום, מבלי חשוד
או מאומה כי תראה אור, וזרקה עליה השמש זה ארבע שנים (כרם חמד
ס"א מכתב כ"ג) החלה זה ימים להרגיז לומדים ממושבות, ובני האזקים
מתרדמים. ומה תכונת האגרת ההיא? ובמה נתתי את עטי לחטוא? כאשר
שניתי את הנאמר מכמה גדולים וטובים ממני, כמו רבינו בחיי בעל חובות
הלצנות והרמב"ם והרב בעל השל"ה ז"ל, וכמוהם, נגד הפלפול ללא אמת.
אך הם דברו את העולה על שלש הזך מבלי חשש להם עוד עור ממקום אחר,
כי טוהר רוחם וחזקת לבם שטם ומשענתם למי, המה ינחמוס ויתווס חזק
מזר נגד כל כורר ובוטה, ואני הנכאה ורפה כח חפצתי לי סעד מראשי כורים.
וכראתי כי כבר רבותינו התלמודיים ז"ל הרחיקו פלפול בזה, והוא
הסב קצת שאלה מחכמי א"י נגד איזה חכמים בבליים, וגם המזוויינים בבבל
ידעו כן, וגערו בתלמידים המתחכמים בחריפות שלא להלכה, ומאסו
הלמוד בארץ זה, ויגעו להסירהו מלבם — זה כל ענין חפצתי, וזה כל
פרי חפצתי. אף אם מאומה לא הוספתי לדבר מלבי, ולא שלחתי חפצי את
לאווי, רק הולכתי את הקוראים אל המעינות, אשר חפצתי למי את
מכפוניהם. כולם מדי עשיתי זאת כמעט נגעתי בקצה מטה חובלים (סנהדרין
כ"ד א') אשר ביד כמה מתחכמי ארצנו, ופלעתי בו את בשרי. אשאלך איני
יקירי! מי זה ישא את נפשו עוד לדבר אל אנשים כאלה דברי טעם? ואיך
לא אחבא משוט לשון אשר הכה יכה כל עורך מטעמים בלתי נעימים לו? —
אחד חכם לבזירכה אמר לי, כי בכל המכתב לא מצא לי עון אשר חטא, לבד
בסופו ראה ויתרד לדברים האלה אשר כתבתי: „ודע כי מימות רבין ואילך
(עתותי גזרות בא"י) לא נמלאו עוד אמוראים בא"י שאמרו איזה הלכות או
פלפולים, והמאמרים שם הנוכרים במדרשים עסקו רק באגדות ודרושי
פסוקים, וכדרך בני ישראל היום בארץ רוסיא, כשמתרשלים בלימוד
התלמוד דורשים פסוקים בדרך הגדות" ע"כ. ויורהו לבו כי בוויתי בזה
להצות ח"ו הגדות מז"ל להגדות של דופי הנמלאים בספרי הבגל של המתחסדי
היום. ותלילה לי מזה. וידעתי כמה ועוד יותר הרבה ממנו, כי יש יתרון
לחכמת רז"ל מסכלות מתחכמי דורנו, כיתרון האור מן החשך. ומשם כיתרון
למוד ההלכות של הראשונים מן פלפולי ריק של האחרונים בישינו, ונודע
בהגות, כי לא בהתדמות דרכי היחוס של שני נושאים עם שני נושאים,
ידמו גם הנושאים או הנושאים בעצמם. אך מה לגמור. במשפטו אל דרכי
ההגיון ההולכים לחט? ואם יאמר אדם כמו בארצות כפון אחר קיץ יבא
חורף כן גם בא"י, איש יענהו הנמהר: בסוד מרגלים זאת, כי האות חרף
א"י אשר שם רק גשם גדבות צעת ההיא להרשיע אדמה יבשה, לחורף של
ארצות

אֲרָצוֹת לָפֶן, אֲשֶׁר אִזְ שֶׁם הַקֶּרֶת הַנּוֹרָא וּלְפָנֵי קִרְתּוֹ מִי יַעֲמֹד. שֶׁלֹּא רַב יִבְסֶה מִסְלֹחַ וּבְתִים, אֵין יוֹלָא וְאֵין בָּא מִפְּנֵיו. אוֹ אִם כֹּה יֵאמַר לוֹ: גַּם אֲרָצֵנוּ תַחַן יִבֹּלֶה, וּבִקְצֵן יִכְמָחוּ עָלֵי מִרִי כְמוֹ בָּאֶרֶץ הַנִּזְכֵּר, יִבְהַל לְהַשִּׁיב: מִמְּוִלֵּאֵי דְבַה אֲתָה, כִּי דְמִית פִּירוֹת בּוֹסֵר הַחֲמוּזִים אֲלֵלֵנוּ, אֲשֶׁר כָּל אֲוֹכֵלִם תִּקְהֶנָּה שְׁנִיו, לְפִירוֹת גְּנוּסֵר בָּאֶרֶץ הַמְּבוֹרֶכֶת וּמֵהוֹלֶלֶת לִזְבֹּת חֶלֶץ וּדְבַשׁ. וְהִרְאִית בָּזֶה כִּי גַם הָאֲרָצוֹת נִדְמוּ בְּעֵינֶיךָ. כֹּכָה הוּא בְּעֵינֵי הָאִישׁ הָאוֹמֵר אֵלֵי, בַּעֲבוּר כִּי הַשְׁנִית דְּרָכֵי הָרָאשׁוֹנִים לְאַחֲרוֹנִים בִּימִינוּ, בָּמָה שֶׁאֲחֵרֵי הַתַּרְשָׁלִם בְּלִמּוֹד הַתְּלִמּוֹד הִחְלוּ לִשְׁקוֹד עַל הַגְּדוּת וּמִדְרָשִׁים, נִדְמוּ בְּעֵינֶיךָ גַּם הַדְּרוֹשִׁים בְּעֵצָמָם, אוֹ דֶרֶךְ הַלִּימּוֹד שֶׁל הָרָאשׁוֹנִים. לְדֶרֶךְ שֶׁל הָאֲחֵרוֹנִים, אִזְ אִ"ו הָרָאשׁוֹנִים בְּעֵצָמָם לְאַחֲרוֹנִים. אֵף אִם בָּאֵת בְּעֵינֵי הוּא עֵרֶךְ דְּרָכֵי לִמּוֹד הָרָאשׁוֹנִים בְּתִלְמוּד וּבַהֲגוּת לְדְרָכֵי הָאֲחֵרוֹנִים בְּשִׁנְיָהם, כַּעֲרֵךְ גַּם נִדְבוֹת לְקֶרֶת נּוֹרָא, וּבַעֲרֵךְ פִּירוֹת הַחֲמוּזִים שֶׁל אֲרָצוֹת לָפֶן לְפִירוֹת גְּנוּסֵר הַחֲמוּדוֹת, אֲשֶׁר כָּל הַטּוֹעֵם מֵהֶם תֵּאֲרֶנָּה עֵינָיו — וְאֲשֶׁר הַזִּכְרֵנִי לְמַעֲבָדָה יוֹתֵר עוֹד, הוּא כִּי סִפְרָתִי דְּבָרֵי הָאִישׁ הַהוּא לְאַחַד מִיּוֹחַד בֵּין הַרְבֵּנִים הַגְּדוֹלִים אֲשֶׁר כָּדָא כִּבְדָּהוּ תָמִיד בַּעֲבוּר יִרְאָתוֹ וּמִכְמָתוֹ, וְהוּא גַם הוּא אָמַר לִי כִּי נִדְקוּ דְּבָרֵי הָאִישׁ, וְאִגְנָה נִמְלֻטָה טַעֲמִי, לְדְמוּת אֵת אֲשֶׁר לֹא יִדְמָה. אֵל מִי מִקְדוּשִׁים אֲסִנָּה עוֹד אִיפֹה, לְבַרֵּר כִּי אֵין נִפְתַּל דְּבָרֵי? וְהִנֵּה גַם פֶּה נִקְשׁוֹר הַתַּפְשָׁטוֹת הַהֲגוּת אֲחֵרֵי רַפְיוֹן הַלִּימּוֹד בְּהִלְכּוֹת, לֹא מִלְכִּי הַזֹּאֲלִי מֵאוֹמֶה. וּמִשְׁנֵיתִי אֵת הַמִּדְרָשׁ הָאוֹמֵר כֵּן לְנוֹדַע. וְהִנֵּי מוֹכֵרָא לְאִנּוֹתוֹ פֶּה:

א ח"ל המדרש (ע"ה) פסוק חולת אהבה אני) אמר ר' יצחק לשעבר היתה התורה כלל, והיו מבקשים לשמוע דבר משנה ודבר תלמוד, ועכשיו שאין התורה כלל, מבקשים לשמוע דבר סקרא ודבר אגדה. אמר ר' לוי לשעבר היתה הפרוטה מצויה והיה אדם מתאוה לשמוע דבר משנה והלכה ותלמוד, ועכשיו שאין הפרוטה מצויה וביותר שהם חולים מן השיעבוד, אין מבקשים לשמוע אלא דברי ברכות ונחמדות ע"כ. ויש להעיר כי שתי הסבות אשר יבאו פה לרפיון לימוד התלמוד והעסק באגדות הם ממע מעניינים שאנו מדברים בהם, ונשנו גם שניהם בדורנו. הסבה הראשונה של ר' יצחק לשעבר היתה התורה כלל, ר"ל שהיו לימודי המצוות וההלכות מחולקים לכללים ידועים, כמו י"ג מדות של ר' ישמעאל וס"ט מדות של ר' נתן, או ע"י מספרים כמו ה' לא יתרומו, ט"ו ושים, ד' אבות חיקין (ירוש' רפ"ה דאקלים). או גם ע"י מסכתות בעניינים שונים, והיה נקל יותר לתלמידים לחזור את לימודיהם ולזכור הכללים והעניינים, ועכשיו שאין התורה כלל, שרבו הספיקות והסלפולים בכל ענין, וחילוקי הכללים והעניינים לא יספיקו עוד, ועד"מ גם ממסכת זבחים (עיי' שם בתחלתה) למדים דיני גיטין וכדומה, וקשה מאד על התלמידים למצוא המסלה

המסלה איך יזכרו כל אלה הלימודים ואיך יורו אותם גם הם לתלמידיהם אחריהם, מנקשים לשמוע יותר דבר מקרא ודבר אגדה. ונודע מה שכתב הרמב"ם ז"ל באגרתו לר' פנחס הדיין איך היה כבוד לפניו ביותר למכוא הדיני שהוליא הוא בעצמו, בהלכות שלא באו במקומן במסכת הראוי להן, כמו דין מהלכות רוחב במס' יבמות ובדומה. ומאז כזה ממש הסב בדור שלפנינו רפיון למוד התלמוד, כי נתרבו הפלפולים בכל העניינים עד שהוכבד מאד על הנעירים לחזור על לימודיהם ולדעת בכל מקום ההלכה והדין על מכונו, ועי' נתאזו יותר לעסוק במקרא ומפרשיו או בדרושים וספרי מוסר, ולשאוב בעניני עבודה ותפלה, והוא שרש ההתחבמות וההתחמדות אשר ענפי שניהם ילכו עתה עד למרחוק. הסבה השניה של ר' לוי לשעבר היחה הפרצות מצויה וכו' ובייחוד שהם חוגלים מן השיעבוד, הוא ממש זו של רב שריא גאון באגרתו שנשכיל גזרות שרבו אז בא"י ירדו כל חכמי התלמוד משם לבבל, ואנו הוספנו רק שהנשארין בא"י שקדו מאז והלאה יותר על דרושים ואגדות. והם הם דברי ר' לוי שמנקשים לשמוע דברי ברכות ונחמות. ונשאר לנו רק לזכר, כי ברכות ונחמות הן ג"כ רק אגדות. ואם כי ממקומו הוא מוכרע, שמקבילים דברי ר' לוי לדברי ר' יצחק שאמר ג"כ עכשיו מנקשים לשמוע דברי אגדה, מ"מ נוסף בזה ביאור מפני שהוא נוגע מאד לענינינו, ויזכר ג"כ טעם אל השמות לאגדות. אקוה כי יערב לך הדבר הזה, אף אם נדפס ממנו קצת בשמי בספר כתוב בלשון אחרת.

ב דע כי בין הברכות שאדם מברך לחברו בהיותם לבדם או במקלה עם בעת הראויה לכך, נמצאים כמה מינים. והנה שם במדרש ש"ה תיכף בסמוך מלינו דוגמא אחת מהן. בשלפי הגזרה נכנסו רבותינו לאושא ואילו הן ר' יהודה ור' נחמיה ור"מ, וכו'. כיון שהגיע זמנם לחשטר, אמרו מקום שנתקבלנו בתוכו אנו מניחים אותו ריקס. חלקו כבוד לר' יהודה שה' בן עיר. נכנס ר"י ודרש ומשה יקח את האהל וכו' מכאן אמרו שכל מי שמקבל פני חברים באלו מקבל פני שכינה. ואחם אחינו רבוחינו גדולי החזרה מי שנצטער בכס עשרה מיל או כ' או ל' או מ' כדי לשמוע דברי חזרה על אחת כמה וכמה שאין הקב"ה מקפח שורכם בזה ובבא. נכנס ר' נחמי' ודרש לא יצא עמוי וכו', ואחם בני אושא שקדמתם רבוחינו במאבלכם ומשקכם ומטותיכם הקב"ה יפרע לכם שבר טוב. נכנס ר' מאיר ודרש, וכן ר' יוסי ור"א בנו של ר' יוסי הגלילי ור"א בן יעקב, יעו"ש וכלם סיימו במדרש לבני אושא, לבד מר' יהודה שהיה הראשון והסב את ברכתו לת"ח הנאים לשמוע דברי תורה. וכבר רואים אנו בברכות אלו אגדות ודרשות. ועוד אחרת תראה בסמוך. ונרמא זו של המדרש נמצאה ג"כ בתלמוד בבלי (סוף ברכות) אך בשניויים, שנתאספו

אנחאסו נכרם ציננה, ועוד מנזאר שם יותר פתח ר' יהודה בכבוד התורה, ואז התנאים אמרו בכבוד אכסניא. וכבר ראינו דרכותיהם במדרש שהיו כן, ר' יהודה דרך לשומעי תורה ואז התנאים לאנשי אושא שהם בעלי אכסניא אע"פ שאינו מנזאר שם הנדל זה נתחלה כמו דנכלי-הדרכות האלה אמרו קודם שהיו נפטרים והולכים, כמו שאינו במדרש, ומלינו כמה פעמים נש"ם ומדרשים דרכות מא' למכרו כשהיו נפטרים זה מזה. כי הווי מיפסרי רבנן מבי ר' אמי אמרי לי הכי עולמך תראה בחיידך כו' לכך יהיה חבונה כו'. וכי הווי מיפסרי מבי רב מסדא וכו' הווי אמרו אלופנו בחורה וכו' (דרכות י"א ח'). ואם נפטר אדם מחברו יאמר לו לך לשלום (שם בסופה). וכי הווי מיפסרי רבנן מרב נחמן אמרי מדיה חיים וכו' (יומא ע"א ח'). ורב נחמן ורב ילחק כי הווי מיפסרי מהדדי א"ל ליברכן מר (תענית ה' ב'). כשנפטר ר' יונתן בן יעסאי ור"י בן גרים ורש"י אמר לי לברי' זיל גזייהו דליברסוך (מ"ק ט' ב'). ונראה שאגדות באלו היו נקראים בשם הכולל אפסרא, ר"ל דרוש צעת הפטירה מאחד גדול הדור או מכנסיה אל רבים. יעוויין ד"ר (פ"ס) ר' יוסמן דבית גוברין עבד ליה אפסרא ומה אם אליעזר וכו', ישראל שעושים חסד עם גדוליהם על אחת כמה וכמה. ר"ל עשה פסוק זה לדרוש אל דרכה אלל פטירה מבעלי אכסניא המכניסים ח"ם. ועוד (שם סוף פס"ט) ר' ינאי ור' ישמעאל עבדו ליה אפסרא ומה אם זה (א"ש לוי המראה מנא העיר שופטים א' כ"ד) לא הלך אלל הראה להם באגדע ניכל מן הפורעניות, ישראל שעושים חסד עם גדוליהם בידיהם וברגליהם על אחת כמה וכמה, ע"כ. וכל זה ע"ד הדרכות לבעלי אכסניא במדרש ע"ה. ויותר מנזאר זה (במדבר רבה פ"ד) ר' יוסי עבד ליה אפסרא מה אם הארון שלא אכל ושתה בו מי שקבל חכמים וחלמידים במאכל וכו'. ואפסרא זו אל ר' יוסי היא ממש הנכרה שאמר הוא בעלמו צעת שנפטר מבעלי אושא כמו שמנזאר במדרש ע"ה שם. ובפי הנראה גם הדרוש על פטירת המת היה נקרא אפסרא (לעטלסער גרוס) ומזה הפעל אפסר. בר דמך ר"ם בר אדא עאל ריש לקיש ואפסר עליו, וכן ר' זירא על ר' בון ור' לוי על ר' סימון. (ירוש' פ"ב דדרכות). וכל זה נגד בעל מוסף הערוך שכתב על מלת אפסרא שהיא בלשון יוני ראייה מופתית. ובמערכי חזון לא ראם מופתיות יונית כי לא נמצאה המלה עד"ו. ונראה שגאון ד"ב למלת אימפוטורוס¹) אשר לא נמצאה רק במעט מדרשי מלים. אך הוראתה איננה ראייה מופתית רק מאמר הניתן להדרש (טהעווא) וכבר ראינו שהיא מלה ארמית. ואפשר בכל זה לקיים דברי המוסף על אופן

¹) *Imputor*.

מיוחד, והיינו שלקחו ב"י מלה יוגית ועשאוה על משקל ארמי והכניסו
 בה גם הוראה ארמית - ויסוד הוראתה בלשון יוני מאמר הניתן להדרש,
 והם הניסוה רק על דרוש של פטירת ידידים זה מזה, או פטירת האדם
 מן העולם - והראתי כזה במלת אדרור ואלונגטית.

ג והנה ראינו אלל הנרבה לבעלי אכסניא של אושא היה ראש המצרכים
 ה' יהודה פותח בכבוד התורה תחלה - וכן מה שהבאנו למעלה כי הו
 מיסטרי רבנן מבי רב חסדא הו אמרי אלופנו בחורה והוא ג"כ פתיחה
 בתורה - והרומונו בזה פירוש קרוב ונכון למה שאמרו (נדרים פ"א א'
 ב"מ פ"ה ב') אמר רב יהודה אמר רב מאי דכתיב מי חכם ויבן על מה
 אבדה הארץ וגו' אמרו חכמים ולא פירשוהו נביאים ולא פירשוהו עד
 שפירשו הקנ"ה על עובם את תורתך שלא ברכו בחורה תחלה - יעויין
 דומק פירש"י ז"ל - ויותר תמוה מה שאמרו עוד מקודם בנדרים שם -
 שלחו מתם ספני מה אין מצויין ח"ח לצאת ח"ח מביניהם רבינא אמר
 שלא ברכו בחורה תחלה. ונראה ברור שסמך מאמר זה בנמ' דנ"מ
 שם א"ל"כ אינו מובן כלל איך בא שם פתיח מאמר רב יהודה אמר רב
 על מקרא על מה אבדה הארץ וכו' שלא במקומו - ואין לו ענין כלל עם
 מה שפנינו ולאמריו. אכן נמצא שם מקודם מאמר ר' יוחנן כל שהוא
 ת"ח וכו' וכן בנו ת"ח אין תורה פוסקת מזרעו, ואח"כ ק"ס תעניות של
 רב יוסף שלא תמוה התורה מפיו ומפי זרעו וזרע זרעו, ונסמך לסיפור
 הזה של תעניות רב יוסף סיפור קטן מתעניות של ר' זירא דלשחבת
 גמרא בבבליה מניה וכו'. ואח"כ כל המאמר שלחו מתם ספני מה אין
 מצויין ת"ח לצאת ת"ח מביניהם כו' רבינא אמר שלא ברכו בחורה תחלה
 דאמר רב יהודה אמר רב מאי דכתיב וכו'. כמו שהוא בנדרים, ונסמך
 זה פה היטב למאמר ר' יוחנן ומעניות רב יוסף בענין ת"ח בני ת"ח -
 ואח"כ נסמך עוד היטב עד"ז ג"כ מאמר רב חמא מאי דכתיב בלב נכון
 תנות סכמה זה ת"ח בן ת"ח - ועכ"פ עקר מאמר זה קשה להבין מה זה
 טעם ואיזה חבור יש בין ברכה בתורה תחלה להולדת בנים ת"ח - וכבר
 נשאל הרמב"ם ז"ל על פירוש מאמר זה הנמצא לפנינו רק בנדרים ולא
 בב"מ (פאר הדור סי' מ"ב), ומה שהשיב איננו מחשיב ג"כ על הלכ -
 אמנם ע"פ מה שהקדמנו נקל לקורא להבין פירושונו בזה, כי מאמר רב
 יוחנן היטב, שגלה הקנ"ה טעם אבדה הארץ שלא ידעו הסבמים והנביאים,
 הוא שעזבו את התורה, היינו ששכחו ב"ב אותה ואת כבודה עד שגם
 המנהג שנהגו לכבד אותה במה שכל ברכה שנותנים ליחיד או לרבים
 היו פותחים תחלה בכבוד התורה, עזבו אח"כ, וארץ אשר השחיתו יושביה
 דרכם ב"ב נגד כבוד התורה, הולכת לאבדון עד מהרה - ורבינא השתמש
 במאמר

במאמר זה של רב על ענין אחר, שלכן אין לת"ח בנים ת"ח, ג"כ מפני שלא זכרו בתורה תחלה. והכוונה לדעתנו, עפ"י המנהג שנוהגים עד היום ביום המילה מזכרים לאבי הנזן שיגדלוהו לתורה ולקופה ולמעשים טובים. וזה כפי הראוי, לנרדך בתורה תחלה. אמנם בשלל נהגו כן, וזכרו תחלה רק בחיים ארוכים והללמה לזן הולד, ואיחרו בזכרת התורה, והראו כזה שלא היתה משונה אללם התורה לנרדך כה תחלה את הזן, נעשו כמדה כנגד מדה שלא היו להם בנים ת"ח. ופירוז זה יקר אללי.

ד ויש עוד זכרות חתנים וזכרות אללים. וגם הם היו זדךך דרוז ואגדה. ולא כל ת"ח היה יודע זה היטב. ואמרינן במדרש ש"ה (פסוק כשושנה זין המומים) בנורג שבעולם עשרה אנשים נכנסים לבית האבל או לבית המשחה, ואין א' מהם יכול לברך ברכת אבלים או ברכת חתנים, ובא א' וסחח את פיו וברך ברכת אבלים או ברכת חתנים, למה הוא דומה ביניהם כשושנה בין החוחים. ר' ינאי א"ל יף לתלמידיו ברכת חתנים וברכת אבלים כי הלי דיהוון גוברין בכל אחר. ומלאנו דוגמא זכרלי מזכרת אללים (כתובות ט' ז') ע"ש בתחלה אסר המתורגמן זכר כנגד תינוק שמת. מפני שהו נואל הדרוז. ואס"ז פתח בשנה הקצ"ה האל הגדול ברוב גדלו וכו'. כמו שהיו פותחין בזכרות אחרות בזכור התורה, ואזריאל וקוב"ה מד הוא להא מילתא. ואס"ז זכרה ונחמח כנגד האללים. ואס"ז זכרה למנחמים. בעל הגמול ישלם להם גמולכם ואס"ז זכרה לישראל. ובברכות ונחמות חאלה רואי אנד"ג"כ דרכי אגדות ודרושים. ועוד (סוף מו"ק) ת"ר כשמתו בניו של ר' ישמעאל נכסו ד' זקנים לנחמו, אמר להם ר' טרפון דעו שחכם גדול הוא ובקי באגדות אל יכנס א' מכם לתוך דברי חזרו וכו'. ושם באמת דברי אגדות מכל א' אעפ"י שהתחילו רק בהספד המתים. ועולא לא רצה ללכת עם רבנן דבבלאי לנחם את רב שמואל זר יהודה מפני שאינם מבינים צטוב תנחומים, והלך לבדו ואמר דברי אגדה (ז"ק ל"ח א' זב') ומכל זה נראה מנאר כורך האגדות למנחמים. ומוכח מזה ג"כ שהמחלוקת שמינו (ספ"י דשמחות) בין ת"ק לר"ח זן גמליאל אס אומרים הגדה זבית מדרשו של אלל, הוא רק בהגדה שאינה מענין אללות תנחומים דומיא דהלכה האמורה שם, שהתיר ג"כ הת"ק להתחיל בהלמת אללים ולמרוז ג"כ לעינים אחרים, ועל"פ מנארים היטב דברי המדרש ש"ה שהתחלו בו, שהעמיד ר' לוי ברכות ונחמות נגד דברי אגדה של ר' ילחק, מפני שכל מיני הברכות וזיחוד הברכות ונחמות לאללים, היו מקור גדול לדרושים ואגדות. ועוד נראה כסמך (ו) שהם היו ג"כ ההתחלה לזכירת האגדות, שלא היו ראין לכתנן מתחלה.

ה' ועפ"ז נבין ענין הקדיש וגם הנוסח שלו . שמתחלה היו אומרים רק קדיש דרבנן . עיין שו"ת הרי"ב (סי' קט"ו) שהשאל כתב שאינו יודע מהיכן המנהג לומר קדיש דרבנן כל ימי האבל ולא ידע הריב"ש למכור לו מקום נכון בגמרא , רק באיזה מדרש המובא בס' ארזות חיים לר' אהרן הכהן ז"ל . ולפי דרכנו מקור המנהג זה . שזאמת היו אומרים קדיש רק אחרי אגדה , כמו שמלינו עלמא אמאי קייסא איהא שמיה רבא ראגדחא (פסטה מ"ט א') ובמדרש (משלי י"ד) כששומעין הגדה מפי חכם ואח"כ עונין אמן יהא שמיה רבא מברך וכו' . ונתקן הקדיש בראשונה רק אחרי ברכות ונחמות שהיו אומרים בתחלה לאכלים והיו בהם אגדות כמו שהראינו . ובימים המאוחרים כשנהגו ללמוד אגדות כל השנה בבית האבל , אמרו ג"כ קדיש אחריהן . ודרך הקדיש ממש מעין דרך האגדה , רק שהיו אומרים אותו בלשון ארמית שיבינו העם . וכמו בברכת ונחמת האבל בן אחריה בקדיש היו נותנים תחלה ברכה ושנת לשמו של הקב"ה ואח"כ ברכה לרבנן ותלמידיהון ואח"כ לכל ישראל . ועי' ביוחסין (דפוס קראקוי קכ"ג א') בסיפור ר' נתן הבבלי אצל מיור ראש גלות ועומד החזן ואומר קדיש , וכשמגיע בחייכון וביומיוכון אומר בחיי נשיאנו ראש גלות ובחייכון ובחיי רכל בית ישראל , ובשגומר הקדיש מברך ראש הגלות ואח"כ מברך ראשי ישיבות ע"כ . והכוונה בלי ספק במ"ש כשהוא גומר הקדיש לא הקדיש דרבנן כלו אלא אומרים עם על ישראל ועל רבנן , רק מה אלו קוראים היום מלי קדיש , ואם יש רק שנת להאם לבד . ואחריו ברכה לראש גלות ולראשי ישיבות . וברכות אלו הם הנכללים ג"כ בשני יקום פורקן אלו אומרים היום והם מסדור של רב עמרם (ע' הערה 29 לתולדות רבינו נתן) וביקום פורקן הראשון ברכה לרישי גלוחא ולרישי מתיבהא ולריינים ותלמידיהון . וביקום פורקן השני ברכה לקהל . ורק בזמנים המאוחרים ובארצות שלא היו עוד ראשי גליות וראשי ישיבות על-בבל המדינה , רק רבנים מיוחדים לכל עיר ועיר , שינו רק מעט הנוסח ונתנו במקום יקום פורקן הראשון , רבנן ותלמידיהון די בבל אחר ואחר הנא וחסדא וכו' כמו שהוא ביקום פורקן . ואח"כ במקום קהלא קדישא שניקום פורקן השני , יהא שלמא רבא בלשון ארמי , ועושה שלום כל"הק על כל ישראל . וא"כ הקדיש בעצמו הוא כולו ברכות רק בלשון שיבינו ההמון . ובעבור שהיו כמה מיני ברכות כמו לבעלי אכסניא ולסתנים שאכלס היו בין האגדות גם שירות ותשבחות , והברכות של אכלים שאגדות שלהם היו כוללים נחמות , היו אומרים אחריהם שזמו הגדול של הקב"ה יתגדל ויתקדש עוד על כל מיני הברכות הנזכרות שאמרנו עד הנה , והיו יהא שמיה רבא מברך וכו' לעילא מן כל ברכתא ושירחא וחשכחא

והשבתה ונחמח דאמירן בעלמא . והגענו אפסא לפירוש פשוט ואמתי
 במלת ונחמחא שהתגענו זה מדקדקים ובראשם הרב רנ"ה ויזל נ"ע
 (מאסף תקמ"ח חדש חשון), ורלו לפרש ארש נחמה על אופנים אונים.
 ולפניהם כבר דחקו עצמם קדמונים בביאור מלה זו, כמו רבינו נסים
 גאון במגלת סתרים (מנורת המאור סי' ז"ה) תלמידי רש"י (ליקוטי
 פרדס ז' א') רבי' בעל סוף"ח (סי' נ"ו) ואצלנו (ס"ס ט') וכבר ראינו
 במדרש גם ברכות ונחמח ביחד לאגדות . תורות ותשנחות באו פה
 ביניהם רק לזיין יותר עניני פרטי הברכות ודרושיהן .

¶ באנו עתה לפירוש חדש ונכון בע"ה הנריחא דשבת (רפ"ז) ח"ר
 הברכות והקמיעין אעפ"י שיש בהם אותיות של שם ומענינות הרבה
 שבחורה אין מליין אותן מפני הדליקה אלא נשרפין במקומן הן
 ואזכרותיהן . מכאן אמרו כוחבי ברכות בשורפי תורה . מעשה בא' שהיה
 כותב בלידון באו והודיעו את ר' ישמעאל, והלך ר' ישמעאל לבדוק
 כשהיה פולה בסולם . נטל טומס של ברכות ושקען בספל של מים .
 סירש"י ברכות מטעם שטענו חכמים כגון י"ח ושאר ברכות ע"כ . ובמחילה
 מכבודו פירשו זה ירחק בעיני המעיין, ש"ח ברכות נקראות בכל הש"ס
 הפלה (ע' רפ"ג ורפ"ד דברכות וז"מ) ובזום מקום לא נקראה תפלת
 י"ח, ברכות, ואמאי אני בלישניה ולא קאמר התפלות והקמיעין כו'
 כוחבי תפלות וכו'? ומה שהוסיף רש"י ז"ל ושאר ברכות אינו מספיק,
 שמתפלות לבד היינו שומעים איסור כל כתיבת ספר מלבד תנ"ך . ועוד
 שלשון טומס (ובירושלמי חבריך) מורה שהיה כרך טסוס, וי"ח ברכות
 וגם כל שאר הברכות כלן לא יכילו יותר מדף אחד? ועוד שצירושלמי שם
 יש בלשון הנריחא ברכות שכחב בהן ענינות הרבה טן החורה אין
 מצילין אותן כו' . ותיכף בסמוך לה אר"י בן לוי הראא אנדחא הכוחבה
 אין לו חלק כו' . ומלשון זה נראה, א) שהיו מלויין ספרי ברכות שנתנו
 בהם ענינות הרבה של תורה ואיך נאמר זה על תפלות י"ח? וקצת
 לשונות של מקראות לא יקראו עוד ענינות הרבה של תורה . ב) שהיו
 בעיני מסדר הירושלמי כמו ספרי אגדות מדסמכס אהדדי לגנאי; ולפי
 מה שהעלינו עד הנה, ביאור הנריחא פשוט מאד . לק נוסף עוד בירור
 הדברים . כי בראשונה אסרו כתיבת כל ספרים מלבד תנ"ך, וקראו אותם
 ספרים החיוניים . ור' ישמעאל זה בעצמו שאסר פה כתיבת ברכות א: ר
 ג"כ כתיבת הלכות (גיטין ס' ב' תמורה י"ד ב') . אולם יותר היה מגונה
 בעיניהם כתיבת הנדות מהלכות, מפני שהיו ניתנים ביד כל אדם, וגם
 לריבים בקירה שלא יפלו בהם מאמרים בלתי הגונים או גם דעות
 נפסדות

נפסדות. כאשר נראה עוד לתקן (ח) וכל זה היו ספרי דאגרתא מט"ם
 כבר נע"ה האמוראים ופולי גם בזמן יותר קדום, והראיות על זה בקלור
 (ברכות כ"ג סע"א ע"ה ס"ט א', גיטין ס' א', סנהדרין ג"ז הע"ב,
 שבעות מ"ו ב' חולין ס' ב', וירושלמי פ"ה דברכות ור"פ ט"ז דשבת) אעפ"י
 שבתית ההלכות והמשניות והתלמוד נתאסרה מאד עד רבנן סבוראי
 והגאונים, ורבינו הקדוש היה רק מסדר המשניות לא הכותב אותם.
 (הראיות על זה ארובות. לע"ע יעויין שבת ו' ב' ברש"י ד"ה מג"ס,
 עירובין ס"ב סע"ב ברש"י, תענית ט"ו סוף המאנה ברש"י, ב"מ ל"ג
 סע"א ברש"י, תמורה י"ד א' ו', פסקי תוס' מנחות ס' ע"ו, סמ"ג
 לאוין הל' שבת בשם הר"י דוקא כימי תנאים ואמוראים שלא ניתנו לכתוב
 לא התלמוד זכו', נ"י על כתובות י"ע ב' בשם הרי"טבא ובהקדמת ע"ן חיים
 על משניות). וסבות הקדימה בזמן להתפשטות כתיבת ההלכות הן תשעה:
 א) ברבות. ב) ספרי יוחסין. ג) פנקסאות. ד) גליוני ספרי חנ"ך.
 ה) חרגומים. ובארנו ארבעה האחרונות כל אחת במקומה. וסך המקום
 לדבר רק מסנה ראשונה והיא ברבות, שארנו כבר שם זה כולל כמה מינים,
 ובהם גם זרכות חתנים, וזרכות אכלים אשר היו נקראים עוד בשם הפרטי
 נחמות. ות"ס היו זריכים לדעת איך לאמר דבר נעתו מענין השמחה או
 האכל במליכות ואגדות נאות. ור' ינאי לימד זאת ביקוד לתלמודו. ובלי
 ספק כמה מהם נתנו להם נקאלי מה שמעו, שיהיה נכון בידיהם ליום מועד
 כמו שנתנו להם גם הלכות נקאלי נגד איסור הכתיבה והיו נקראים מגלות
 סתרים (רש"י שבת ו' ב'). ובאלו המגלות של זרכות שהיו כוללים בעצמם
 אגדות היו רגילים לכתוב להם עוד אגדות וסיפורים, עד שנעשו לסברין
 ומוסגדול. וכמסים לא רנו בספרים כאלה. ולכן אמרו כותבי זרכות
 שיש בהם הרבה מענינות של תורה (דרושים ואגדות) הם כשורפי חודה.
 והשיב הסמך להם מסדר הכיזשלמי מאמרים על ספרי אגדה כמו שהסמך
 בעל המדרש ע"ה ברבות ונחמות לדברי אגדה. והמאמרים כיזשלמי
 שם הם אלו: אמר ר"י בן לוי הרא אגדתא הכותבה אין לו חלק והדירשה
 מתהדך והשומעה אינו מקבל שכר. ואמר ריב"ל מימי לא אסתכלית
 בספרי דאגרתא, חד זמן אסתכלית וכתוב בה כ"ו ואפ"ה אנו מבעעת
 בליליא. ר"ח בר בא חמא חד ספרא דאגדה אמר אי מה כתיב בה
 טבאות תקטע ידה דכתבתה כ"ו ועוד שם (פ"ג דמערות) ר' יורא דתי
 צוח להון ספרי דקסמי.

ז) אחרי הדברים והאמת האלה, אשוב עוד אל הטענות על אגרותי אשר
 בתנתי לפני י"א ענה, ואשנה עוד הפעם את אשר אמרתי. חנר אני לכל
 יראי

יראי ה' ולאומדי פקודיו הכתובים והמסורים. חלילה לי מעשות איזה הנדל קל בין הנחרת מאת מרע"ה על ספר התורה על פי ה', ובין הנאמר מפי ה' אליו, ואחרי כן ממנו ליהושע וזקנים עד אנשי בנ"ה והתנאים מאורי עולם ז"ל. אך אשאל להרב הגדול ההוא הנכבד בעיני, הישגו באמת כי גם האגדות ודרושי מוסר הם חלק מתורה שנע"פ המסורה לנו מדור דור? ועוד גם זאת אשנה, כי אין להעמים עלי מזמות לא חשתי ולא עלו על לבי וחלילה לי להאזות גם היותר ציוניות באגדות רבותינו ז"ל לעקלקלות של המתחשדים היום. וידעתי גם ידעתי כי יש באגדות קדמוניות ז"ל דברים כפלאים ועומדים ברומם של עולם, עד שעליהם יאות הישג המאמר של דורשי ראומות: רלונך להכיר מי שאמר והיה העולם למוד אגדה (ספרי פ' עקב). וקרוי הוא מאד אמה שקראו אותן בכל מקום בכריתות קדמוניות אגרות ולא הגדות, שכווננו גם להוראת מלה זו ציונית *) שהיא טוב ונאגד ואלקי. ואות ה' יונית קראו לפעמים כמו ד' עברית באשר הראתי נמ"ל. אולם אשאל עוד היאזות אם זה על כל הנקרא כן בפי המתנבים? ואם לנבון מדר חרדה גדולה על ערבתי את לבי לעשות איזה יחס ולא דמיון בין איזה ספורים ומאמרים המוקצים לימים, ובין חדשים מקרוב באו? הישגו גם בעיניו כלם לטובה ולכרחה? הידמו לפניו סגולות ולחשים דרש פ"ו דגמין ופ"ו דשבת ופ"ו דפסחים והמדרשים המאוחרים, למאמרים נחמדים ויקרים הנמצאים בל"ב דגמינה וסוף סוטה והרבה כמותם עוד בישראל ומדרשים ימים, עד כמה נהיה מוכרחים לשנה ולשאל דברי הקדמונים על האגדות? יצמו ר' שמואל בן חפני הגאון שאמר על אגדות ידועות לא יקובלו הדברים במקום שיש להם מכישים מן השכל (רד"ק שמואל א' כ"ט), ורש"י איראן במגלת סתריהם הם רק אומדנא, ורש"י הא"י בנו שהקצעים נגמרא מחוורים מהבלי נקצעים זה (הקדמת מנורת המאור), ורש"י נסים גאון שאמר: זהא מילתא וכל דרמי לה אמרי רבנן אין סומכין על דברי אגדה (כותב ל"ע פ"ט דברכות), ורש"י שמואל הנגיד שכתב (במנוח התלמוד) ואין לך ללמוד ממנה אלא מה שיעלה על הדעת, והאשר אין סומכין עליהם, ורבינו חננאל שאמר על אגדה ידועה שיוייא היא ולא סומכין עליה (נתיי פ' משפטים), ור' יהודה הלוי שכתב שיש בתלמוד דברים שהכניסו אותם התלמידים, ואשר אלא היו מבינים ענינם (כחז"ק סוף מ"ג), והראב"ע שכתב (בהקדמתו למגלת איכה) והמדרשים כמלבושים בגוף דנקים, מהם כחצי דקים, ומהם עבים כשקים, ועוד באשר מקומות, והרמב"ם שמה שזדע לו בהקדמתו לש' חלק ואשר מקומות, והרמב"ן שאמר על המדרש:

*) *Ayados*

מי שלא יאמין בו לא יזיק, ועוד על אגדה ידועה איני מאמין בה (מלחמת חובנה)? ואם לא נודע לו מדברי רז"ל בעצמם על אודות האגדות שמאסו קתנם בקתנם, ומהם הנרייתא רפט"ז דשבת שקראה כותבי אגדות שורפי תורה, ור' ישמעאל ור' יהושע בן לוי ור' קייא בר אבא ור' זירא לפי מה שהראינו (ו) ? או הנוכל לברר עתה היטב איזה מהאגדות נוספות מאחרוני? ואם לא בלדק דברי בעל הכוזרי שכמה מהן הפניסו אותן התלמידים? ומי יודע מה מהתלמידים ומה מתלמידי תלמידיהם? ומלאנו עוד איזה פעמים אגדות אשר ישרו בעיני קצת חכמים ולא ישרו בעיני זולתם. ואליג מה רק דבר אחד לדוגמא: במסכת דרך ארץ זוטא (סס"א) נחשב חנוך בו ירד לראשון מן תשעה שנכנסו בחייהם לג"ע. ובתוס' (ספ"א דיבמות וחולין ס' א') מביאים בשם הפסיקתא חנוך זה מטטרון שהפך לאיש וכן בתרגום ירושלמי ובספר הישר ובילקוט שמעוני (בראשית) ופרקי היכלות. אכן במדרש (ג"ר רפכ"ה) נחשב דעת האומרים שחנוך חי לעולם לדעת מינים, ואם ר' יוסי ור' חמא ור' איבו ור' אבהו ור' תנחומא כללו סברו פה חנוך כאחד האדם, ומתוכחים נגד המינים ומטרונו אחת, שרבו להביא ראיות על חי עד שלו. וכבר העירו בזה התוס' יבמות שם שהאגדות חולקות זה על זה. ואין שום דעה במדרש שם לאחד מהפסמים שיהיה חנוך קיים לעולם. וכן ראוי להיות לפי דרכי תבמיא ישראל, ואין המקום פה לפרש טעם דבר זה. וכן בפירש"י וראב"ע ורמב"ם (בפ"ג מפרקי ההללכה), ואני האחרונים מביאים משה ראיה של המדרש על לשון לקיחת הנאמר בחנוך מן הגני לוקח ממך את מחמד עיניך במגפה (יחזקאל כ"ד ט"ו), וכן בתרגום אונקלוס כס הנוסחא האמתית וליתוהי ארי אמית יתיה ה'. ועדים על נוסחא זו בתרגום שהיא הראשונה והנכונה, הרמב"ם (שם) שמביאו, וכן התוספות (יבמות שם) והתרגום הנדפס בפעם ראשונה בולוניה שנת רמ"ב (אזהב גר לז 135). וגם רש"י שמביא רק המדרש ואינו מעיר על התרגום כלל, שתיקתו כהודאה דמיא. ופה רואים אנו עוד ההבדל בין תרגום אונקלוס לתרגום ירושלמי, מה שבצר קיימתי היטב במקום אחר, שתרגום ירושלמי נתחבר לפני ההמון, ויש בו כמה מקומות שלא בדעת מורי ישראל, והם זכרו אותו כמה פעמים לגנאי, כאשר הראתי גם זאת (לע"ע עיין תולדות רבינו נתן הערה 44), ולא כן תרגום שאנו קורים אותו על שם אונקלוס, והקדמונים קורים אותו בבלי (לע"ע ע"ה), הוא נכתב ע"ד תרגום היווני של עקילס אשר חזר תרגומו בהסכמת התנאים ר' אליעזר ור' יהושע ור' עקיבא. ולכן גם כאן בתרגום ירושלמי נשארה דעה קטנונית וחטונית שחנוך חי וקיים לעולם, והיא נתפרסמה כבר בהעתקת אנשים זקנים שכתבו על מלת לקח מיטיבירוקין, שהוראת

הקוראת פעל זה היא חשבתה. וכן סירא (ננוסס: הוואלגאטא מ"ד ט"ו)
 קוראהו כנר בלשון יוני משיטירין (*), ר"ל הנשחנה מאיש לשלאך, ואות
 ם יונית קראו לפעמים כמו ד' עברית כמו שכתבתי למעלה. ומזה באה
 דעה המונית המתפשטת רק במדרשים חלונים, חנור וח מטטירין, וטעו
 הכותבים יונית בא"י באותיות עבריות בין אות ר' לאות ד'. לא כפירושי
 בעלי סתרים והרמב"ן ז"ל בראשם, והוכחתי סתירת פירושו בזיכור ולא
 אוכל להאריך פה. והנהגם בן סירא בכל כבוד שנתנו לו רז"ל נחשב להם
 בכל זה לספרים החלונים. וכן מסכת דרך ארץ וטא אשר הוא ממסכתות
 קטנות הנקראות ג"כ בפי בעלי התוספות (ברכות י"ח א' פסחים מ' ב')
 ספרים החלונים, ר"ל שלא נכללו בספרים הנודעים ומחקבלים לכלל רז"ל,
 אכן תרגום אונקלוס שנתחבר על דעת רז"ל, ונתקן והונה ונתקבל לבדו
 נישבות בכל, אשר שם גם מלפנים לא נתפשטו הרבה תרגומי א"י עם
 תוספת אגדות שלהם, פירש המקרא כפשוטו בלי שום תוספת, בדרך
 תרגום היוני של עקילם בכל מקום, וליחודי ארי אמית יחידה ה'. והיה
 לרז"ל ולבעל התרגום ההוא עוד כוונה מיוחדת, כמה שהיו עתגדים בכל
 כחם לדעה המונית המתפשטת שנוהגת עלה לשחקים וקיים לעולם, כנראה
 מב"ר שם, בעבור שהיתה לעזרה לדעות אחרות המוניות אשר מאסו בהן,
 ואין פה המקום לדבר בזה יותר. ומכל זה תראה שרק ע"י כותבים מאוחרים
 אשר ע"פ תרגום ירושלמי ודעה המתפשטת שבו התרגום אונקלוס וכתבו
 בו ארי לא אמית יחידה ה', נפלו ג"כ שבאים בדפוסים מאוחרים. וכבר
 היה ב"י משנב כזה להרב בעל החזקוני (ע' אוהב גר לז 26) ולרבי' בחי
 המפרש על התורה, ואע"פי שכתב שם שראה בן בתרגום מדוקדק, אין
 ספק אללי שחש סופר מתחכם להגיה בדקדוק ענין איתיהי נמקום ליחודה,
 אך הרמב"ם והתוספות ורש"י המציא המדרש ושחק מתרגום, ונוסחא
 היותר ישנה בדפוס שנת רמ"ב, והעקר דרך תרגום אונקלוס כמו תרגום
 עקילם היוני לתרגום המקרא בלי תוספת וגם עפ"י המוסכם לרז"ל, הם
 עדים נאמנים על אמתת הנוסחא אשר לפניהם, וכל זה ממש להפך ממ"ש
 ידידי הכנס המקור רש"ל לולאטו ג"י בספרו אוהב גר שם. וכתב שם ותרגם
 בפי קבלת רבותינו ז"ל ואיתחדי ארי לא אמית יחידה ה', ונאמת בהפוך
 הוא אשר רק ע"פ קבלת רז"ל תרגם וליחודי ארי אמית וכו'. וישא נא
 ידידי לדבר הזה. ועכ"פ ראינו פה שמינו ז"ל בעצמם מאסו מאד באגדה
 המתפשטת מאז ועוד גם היום, ודחה בשתי ידי, אשר ע"כ אין לאמר
 בזה בעל מחלוקת בהלכות אלו ואלו דברי אלהים חיים. ויש עוד אחי

בדורות על אגדות אחרות המתפשטות אע"פ שהתנגדו להן חז"ל, ואף
 כובל איפה לקבל עתה כל האגדות ישנות ומדשות פנימיות וחזוניות האל
 בזה, מבלי ננוע בהן כמוצק קדשים? אף זאת סימה אל לבך, האם
 נגדיל מה כבודו בעיני הפמים, כאשר נבקש להגיל כל המאמרים הנמלאים
 עאלו היו כלם ילידי חכמינו? והנה אחד מאתנו יבאר עתה ע"פ מגידי
 הזדשות כי יעתיק כל ספרי התלמוד ובהם גם האגדות ללשון אשכנז, או
 צא לנו אם נהיה מוכרחים לענות לכל שאל, לאמר אמת לנו הם הדברים
 ונאמך כלם בזה.

ח ושאול זו בעלמה אני שאל על הפסול שלא להלכה. הגם הוא
 נחשב לחלק מחורה שנע"פ? או אם כוונו רז"ל עליו כמה שאמרו באיזה
 מקומות אפילו מה שחלמיד ותיק עתיד לחדש נגלה לאד"ה או למרע"ה?
 ומה שאמרו (זרעים ל"ח א') פסול לא בעלמא הוא דניתן למשה והוא נתן
 איתו בעין טוב לישראל? ומי יסתפק כי רק לחידוש דבר אמת בכה השכל הישר
 כוונו רז"ל? או הלאמר ח"ו כי נתגלה בספר תולדות אדם או בעת מתן
 תורה כל מה שיתחדש אפילו בדורנו מהרב דפילאנטש בספרו עמק דברה
 והדומים לו? וכן הפסול שניתן למשה ר"ל להבין מעצמו דבר מתוך דבר
 לענין הלכה, אע"פ שלא נמסר בפירוש בין תורה שנע"פ כמ"ס רש"י ז"ל
 שם. ולא על חידושים ופסולים שאין בהם אחרית תועלת, והם רק
 מראים קדוד השכל ולא יותר. ואני ממה דברתי באגדתי לפני י"א שנים
 רק מפסול זה האחרון אשר גוהו רז"ל בעצמם וקראוהו מתאבים. ואחר
 שמסדר תלמוד בבלי בעצמו גנה דרך הלימוד הזה שהיה נוהג לפעמים
 בשיטות בבליים, והביא אמוראים שלעגו עליו או נתיגעו שישתכח מהם,
 אין ספק שהוא בעצמו התאמן כפי היכולת לכרור האוכל, וכל הנמלא בו
 חשב לנקי וברור. וכמה סיימתי אגדתי? אחרי שלימוד ההלכות חל בב"י
 מימי רב דימי ואילך, ונשאר רק בבבל עד סוף ימות הגאונים, העיניו
 הפוסקים לדבר שאחרי תלמוד בבלי ראוי ללכת בכל פסק הלכה כי הוא
 העיקר. הלא כה היו דברי. וכל אדם יחזה בהם מחשבות ברורות
 ומבוארות. וראה גם ראה אחי! איש היה בארץ אספמיה, ר' משה די
 ליאון שמו. הוא היה קוטר באמת להוריד כבוד התלמוד, וביחוד תלמוד
 בבלי נגד תלמוד ירושלמי, להשפיל כל העוסקים בו, להרחיק כל עיני
 היות נע"פ ולמאסם בכמה מקומות בחיבורו, ע"י תחבולות רמזים
 ולשוניות שדה לו לירות במסתרים עד גבהי שקים. וכבר הייתי נכון
 להגיד הנה כל המאמרים ממנו המורים על זה. אך נמתי הפעם ועוד
 חזון למועד. למחבר הספר ההוא קדוש עליון יקרא, וספרו יחשב לישן
 נושן, ויוקדם לו זמן אלק ומאה שנה ויותר, מזמן אשר נכתב באמת.
 ועלי

אשר מלא לא כסתר דברתי, ולא נתתי את עמי לשוא, כן
 ידעתי כל הנאמר מחכמים, העמדת דבריהם גלויים לעינים רואות
 וקודרות, והתימות דברי במלת תלמוד נפלי וביחזקן הראוי לו באמת
 אשר בעבורו נאמר לנו ליתד תקוע לתלות עליו כל נאצי הדינים, עלי
 יחשבו קלת אנשים עולות, וחסא חסא מחפא למחוי לי עון, ואהי להם
 למח. אמור נא את יקיר! מה אעשה עתה מדי אעבור על פני כתבי?
 לא ידע עוד מה לבערומה להאיר? ואם אמרתי פה נחתי לשון נקיש
 ונכורה, מי יודע מה יכניסו בהם קוראים מנקשים מואנה? בקון נא
 כל אלה ונשוב אם לא רבו כמו רבו עלי סבות המאחרות והמזכרות אותי
 משלות ספרי על פני חבל. וכל זאת, הנחם אחי! עם כל המונשים
 הרבים לא חדלתי מקבוצ על יד, קו לקו קו לקו וצרש וצרש, עד
 כי ת"ל רבות נגמר אללי כבר על הסדר, ורכות יונמר עוד אי"ה. קוש נא
 למפרי כי יראה קור ועוד יובילהו שי כך אחיך אוהבך כנפאך ובשלושך עלפיו.

מכתב ד'

ליד ידי וחביבי שלום!

מכתבך מיום ג' ט"ו לחדש העבר לנכון קבלתי, ואם אמנם חפצי
 ורצוני להשיבך על כל דבר ודבר אשר שאלת מאתי, נכ"ו הוא במעט
 דבר בלתי מפורס, כי הרבית מאד לשאול נפ"א דברים מדברים אורים.
 ואם נוקל מאד לשאול שאלות הרבה, הלא יקשה להשיב אף על שאלה אחת
 על בורי'. ולכן אל תחרעם עלי אם בעת רק על אחת שאלותיך אשיב.

על שאלתך הראשונה לכתוב לך דעתי על החיבור כרם חמד אשר ולא
 לאור זה פעמים א' בשנת תקל"ג וב' בשנת תקל"ד; מכותלי מכתבך ניכר
 שכוונת שאלתך זאת לטובת מאסף האגרות, ליעזו אם יוסיף לקבץ
 מכתבים אורים כראשונים ולהדפיסם, או לחדול. הא לך דעתי עליו
 כאשר חפצתי.

הן ידעת כי אין אדם שלם בארץ, וכל מעשינו חסרי השלמות והנה,
 ולכן מהמונע לענין חדש שיהיו בתכלית השלימות מכל וכל מבלי זוס
 חסרון עת ילא לאור הווייתו, ואף ההמלאות הגדולות העומדות ברומו
 על עולם, לא נתקנו אלא לאחר כמה דורות ויגיעות הרבה מהפכנים,
 למידיס בלבינוס ובתיקונם, ונודאי החיבור כרם חמד אשר שאלת עליו
 איננו טוב מהם וגורל כל דבר גורלו.

והנה להלל את החיבור הנ"ל וליעץ לקרותו הוא ללא יועיל, כי מי
 אשר לא יקרא הספר, גם מהללי לא ידע, ועלתי לא תכון בעיניו, ולמי
 שיקראוהו הוא למותר, כמו להלל המעדינים להאיש האוכל אותם, הלא
 הוא בעצמו מרגיש טובם, כי ינעמו לחבו. אולם מוטל עלינו לעורר על
 השגיאות הנמצאות בזה החיבור, ולפקוד עין הקורא על חסרונותיו
 וטעויותיו, כמו שמזה להזהיר על מאכלים גרועים שדרכם להזיק, שלא
 לאכלם, וגם מוטל עלינו להודיעם להאיש המביא את החיבור לדפוס,
 ולפקוד את עיניו לכל יצר בחיבורו דברים אשר אינם נאותים לו, ולהרחיק
 ממנו החסרונות והשגיאות אשר נמצאו בחיבורים הראשונים אשר כבר דפסו.
 ואם אמנם מעודי לא נסיתי באלה לבקר חיבורים אשר מקרוב באו,
 כי בעו"הר תחת אשר הנטיח לנו השם ב"ה ע"י נביאו יצ"י, לא ירעו ולא
 יסחיתו בכל הר קדשי, כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים.
 וכל בעת לקרות על החיבורים אשר ילאו לעור עיני העם זה כמה,
 ובפרט מעת ותרצו הבעש"ט"ים, ירעו ויסחיתו בכל הר קדשי, כי מלאה
 הארץ חסרי דעה את ד' ב"ן (שרף) למסידים מכסים, ואף אם יסיה
 איש אלף שנים, אין ביכולתו לבקר אף מקצת מספרים המדעים. אך
 למען בטלתי רצוני מפני רצונך. ואם קראתי אני החלקים כרם חמד
 עת ילאו מבית הדפוס, אך לא שמתי עיוני עליהם כראוי למבקר, כי
 אז לא קראתי בהם רק לרווח למאוי, לדעת מה חדש חבתי עדתנו
 באגרותיהם אשר חספ המאסף בחיבורים הנ"ל, ומה בפיהם, ולא לשפוט
 עליהם, כאשר בדעתי בעת אחר קבלת מכתבך.

ולמען הראותך כי דרכתי בזה דרך המבקרים בזמן הזה, אשר כל
 מגמתם רק לדבר דופי על החיבורים אשר יפלו בידם, הנוני לבקר גם
 שם הספר, גם השער. לא להגדיל טטאות ושגיאות הכורס, כי אם
 להראותך אשר לא טעית בפנותך אלי, וכי יש לאל ידי לבקר ספר חדש
 כאחד המבקרים שבזמננו אשר להם יד וגם בחכמת הביקור.

השם כרם חמד לא הוטב בעיני, כי ה' לו לקרות כרם חמד כאשר
 הוא ביצ"י. וביותר היה לו לקרוא את החיבור בשם זה, אשר גימטריא
 שלו עולה תק"ח וה' מרמז בו שמו היינו שמואל ליב מנאלחוב העולה
 ג"כ תק"ח, כי כן נהנו הרבה מחברים, לרמז שם בשם הספר אשר
 חיברו. גם אפלא על האיני בשערים. על שער הראשון משנת תק"ג
 כתוב, "אגרות יקרות בו" בעיני האמונה, החכמה והמדע" ועל השני
 כתוב, "בעיני האמונה והחכמה" והשמיט והמדע, מדוע? גם לא יתכן

1. נכון בראש טעות דמיון. ולי במסידים ב"ן (שרף) מכסים. כי ב"ן אינו מכסה
 את המסידים. וכדור להיט במסידים מכסים את ב"ן, הי"ל.

לקרוא הכרם אחד משנת תקל"ו חלק שני, שאין מלת חלק נוטל רק על דבר מורכב מחלקים שונים, שחלקיו תלוים זה בזה ונמשכים אחד פתחירו, לא כן בחיבור הלזה, שכל אחד עומד בפני עצמו, ואינו תלוי בחיבור הקודם לו, ולא נמשך אחריו, והדבר ממש כמו האגרות אשר האסיף הכורס, שלא יפול על האחת חלק ראשון, ועל השניה חלק שני, אחד שאין עניניהם תלוים זה בזה, כן לא נוכל לומר על החיבור משנת תקל"ו שהוא חלק שני, כי עניני אגרותיו אינם תלוים בעניני האגרות של החיבור משנת תקל"ג.

בחיבור הראשון נזכר שם המוזיא לאור, ונבאני לא נזכר, ולא ידעתי טעמו. ואף הקדמה לא הדפיס לחיבור השני, וספר בלי הקדמה, כגוף בלא נשמה. בהקדמה לחיבור הראשון, אמר המוזיא לאור הפיכה אשר הביאו להדפיס הכרם חמד, ונתן תשואות חן להאדון המדפיס באמרו „אשר זה דרכו מאז להטיב לנו להגדיל ולהאדיר שפתיו הקדושה בכל מאורו כו' ישלם לו אלהי ככל העונה אשר עשה עמנו" ולכן בחיבור השני מהראוי ה' לחוה קידה לפני האדון המדפיס, ולזכרו על כל העונה אשר עשה עמנו בהוצאות החיבור הנ"ל לאור, ומי אשר יודע אותו ואת כל העונ אשר עשה, ונפרט בהדפסת התלמוד בבלי זה סרבע שנים, מי אשר היה לו עסק עמו בזה, נודאי יענה בקול לבני הכורס „ישלם לו אלהי בכל הטוב אשר עשה עמנו מחדש."

כל זאת אמרתי לך, רק להראות לך איך נבקרי ספר חדש עיני משוטטות גם על שם הספר, גם על השער וההקדמה, אך באמת מה לי ולהקורא באיזה שם יקרא החיבור, וכבר אמרו חז"ל „אל תסתכל בקנקן אלא במה שיש בו" ולכן נשים עינינו על גוף החיבור ונדבר אודותיו.

האמת אגיד, כי מלאתי בנני חיבורים הנ"ל כמה מכתבים נאותים לכותביהם וראוים לקרותם „אך לר לי מאד לראות גם גם איזה מכתבים מלאים דברי נאונים וגדופים על אנשים אשר באיזה ענין אין דעתם מסכמת לדעת כותב האגרת. נעותי מלראות כזאת בין אנשים אשר לנס בחורי עמנו יעמדו, ואשר מפיהם ומפי כתבם, ילמדו לעשות הטוב והישר בעיני חלקים ואדם. וכי זאת הוא הדרך אשר הורו לנו חז"ל שהתורה נקנית בו, ואולם דרכם הוא הדרך אשר התורה נמכרת בו. ולא די אשר המוזיא לאור את הכרם חמד, כבר הדפיס מכתבים כאלו, אך גם בין אותן ההעתקות אשר כפי מכתבך בדעתו ג"כ להוציא לאור, ראיתי מכתבים שונים אשר בקראי אותם עמדתי מרעיד ומשתומם. הן אמת לא נוכל לומר עליהם, בי הם בוטים במדקרת שרב, כי למדקרת חרב עדיין

יש מדרגה ג' פנים המרמזים, אך אורמים כמו גמלי רחמים, או כמו
הקדושים רמזות, אשר העבירו מחדש זה זמן לא כביר. ומה לנו
לקוח אם אנשים כאלו יעמדו לימין אמונתנו או לימין לאוננו הקדושה.

אך שמה נפש אבותינו כאשר נטל הכח מהרבנים אשר שכרו הרבניות
מזר העיר, לרדוף אנשים אשר לא במחשבותם מחשבותיהם, ולא רצו להם
כאגמון ראש תחת משאלתם, ואיך נפלא עתה לראות בין אנשי מדרגה
אנשים אשר נעטס הקשה מרעיש בקול המולה, מבזים ומשפילים עד
לעפר אנשים בנילס על לא חמם כנפם, ורק על אשר אין דעתם מסבמת
לדעתיהם. הרבנים שמו הדת למגן ולזיונה ולמחסה, להסתיר תחתיו
גאוחם, למען יסמנו על ראשי עם קדש, ועתה בעלי מדע, בעלי מספר
יקנין יעשה במוהם, ותחת מסוה האמונה קלפס ורגום יסתירו.

הרמזים בימים הקדומים ע"פ הרמז לאנשי משמעתם, כי מתגדיהם
עמדו על שיה דבר אשר העלו להלכה ע"פ חריפתם ובקיותם אשר יסרו
למקטל יעבדו בלשונות קדושים ז"ל, ואין להאשים כל, כי נציניהם
הם הדבר נדוד המעשה, וצ"ל כל נקמתם היה לבנות את מתגדיהם רק
בעצרת הנחה על דברם של מה צנך, על דברים אשר לא יועילו ולא
ינצו, יצוהו קולם מביעם ופנאים את מתגדיהם בעיני כל בני עמנו,
באגרותיהם אשר בותכים ומדפיסים ודורשים לאלפים ולרבנות, כי דעות
מתגדיהם הם הכתשה בתורת משה. ומי אשר לו לז לדעת ידע כי אין
נפיהם נכונה, ובי אין שייכות בין העוין אשר מתוכחים עליו לזה תו"ק.
והאנשים אשר רק למראה עין יסמונו, כאשר אומעים דברי בוזיונות וגדושים
אשר זה בוחז וזה פשיט, מחזיקים אניהם למכבישי השם ולאמיקורסים.
והמתחמדים ילענו למו ויאמרו ראו נא האנשים אשר צימיו עומדים לימין
והרמז הקדושה להגילה מיד מרעים, הלא ערבך ערבא לריך.

ואח אשר לא נכון בעיני למאד הוא, כי לפי דעתי תיבורים כאלו מגמתם
ומכליתם לישר המדות, ולכונן האמונה צנני עמנו, ובסרט נעתים הללו.
מעט אשר יוכל הנער רק קרוא בלאן אשכנזי, מורק מעליו עול התורה
והמלוה, כי אין לו שום ידיעה ברורה ואמתית מהאמונה, מלמדיו לא
ידעו דרך החינוך, הלמודים הם בלתי עעם ורית, ואשר נפש התלמיד
מאסה בהם, ובעצור את בית מוריו הוא בפרא מדבק, ובראותו כי אינה
למודים אשר שמע מהנו, המס דברי רות והכל אין בהם ממש, ומאין ביכלתו
להבין בין טוב לרע, ידמה כנפשו כי כל הלמודים אשר שמע ממנו המה
כמוהם ואין בהם ממש, וכולם ישא הרוח, ילך אונב ויעשה מה שלבו חפץ
כי אין דין ומשפון.

ומה אשר ביותר מרחיק לב נערי בני עמנו שולין. מחיק האמונה הוא : כי כמעט כל אנשי שולין מורגלים למאום בנפשם כל למודי גלגל. ובאשר רק רואים אחד נערי בני ישראל ישים פניו אל איזה כתב ולשון פלסויות העמים, ובפרט לאיזה חכמה, מרחיקים א"ע ממנו מאד, מחזיקים אותו לרע ובליעל ואפיקורוס, מזלי שום לב על פעולותיו ומעשיו אס אים יראים המה אס לא, ומבלי להתבונן, הלל אס תעה מדרך האמונה, מציאותו לקרבו ולהורות לו דרכי האמונה בטוב טעם ודעת ; ועי"ו גם הנער מרחיק א"ע מהם ומחזיק אותם לאבירי וקצי לב ולשונאי תבריות. וכך השגחה הולכת וגדלה בנייהם, עד אשר הנער ישא ויגעל כל דרכיהם וכל מעשיהם, את אשר בעיניהם יצר הנהו, עיניו רק מעוקל ומעות רואות, וכמו כן גם הם ימאסו כל מעשיו ופעולותיו, כולם המה יחדיו לזרז בעיניהם. לכן תחת אשר בימים הקדמונים היו בני עמנו אנשים גדולים בחוכמה, ואשר חברו ספרים נשפתי האמונה ויראתה, ואשר גם בלשונות העמים ובפסמות מפורסות היה להם יד ואם, ואף כסאם הקדמות נקראו בין אנשי איטליא אנשים גדולים בחוכמה ובפסמות, כמו בעל שטח נדקה, בעל ספר יתקן ובדומה, וגם קשת מדין נמלאו עם אנשים אפריים בעלי שם כאלו, מחמת גל העם מגדולייהם מדינותיהם, ספרדים ומדינות אנשים גלגל, לא נמלא בעת בין אנשי מדינותיהם אנשים אשר תתאחדו בהם החוכמה והחכמה, ואשר להם יד ואם נשפיהם, כי כאשר רק אמן מדין רואים באחד מהם, ירחיקו א"ע ממנו ורק כח וקלון וזהל, דעתם שבעל חוכמה מחויב להיות מופרז ומוגדל מעיני העולם הזה, ומורגלים לחסד בין המעלות הכמות והגבנות, מסכון ידועה לזרז מדינותיהם, ועי"ו אנשי שולין באשר רק מתפילים ללמוד איזה כתב ולשון פלסויות העמים, או לעסוק באיזה חכמה, ישלכו החוכמה והמלות אשר גוס, מאשר אף להם עסק עוד עם בעלי חוכמה ויראי שמים, המרחיקים אותם בנתיבים אים, ועל כי רואים שהאנשים אשר מוחזקים לבעלי חוכמה אצלם אוחם, כודפים אחריהם וכמעט לדמם יארכבו.

ולכן ההפרת גדול לערב בין הדברים המושכים לב האדם עי"ו קליטה לזה ושיר, גם למודים טובים ומועילים לחזק בלב נערי בני עמנו האמונה האמתית, ולהשרש בלבם קדוה טובה וישרות, ולהרחיק מהם תלאתכל הדעות בוזות ומשנות. אך כאשר שמת עיני על האגרות אשר אסף

(*) הדעם מאונח כח נאמרה במאמר בלמוד (אחים קיד, עי"ו נאין) על ר' מנחם נר סימני שלם היה מסתכל בנורח דרוזי, וסבורים שזאת היה מרת חסידות שלא להסתכל בנורח חסידות ; אך העיניו בתלמוד יראה, שם הכותבן על נורח חסידות וישיבתו הקדוה ועומד ובלשון בתלמוד זון, אשר היה חקוקה על הכתוב. ובפרט חסידות וישיבת מוסיק הערוך, ובנחמ כהנה ערך נח, ובפרט יתקן חזק כתב מהלך תחת כנורה.

הנורם בהכרם חמד, מלאתי כי איזה אגרות נכתבים רק להראות עולם ותוקף יד הכותב בלשון הקדש, או באיזה דבר מדע, מבלי ללמוד מחובם איזה מדה טובה וישרה, או חיזוק האמונה. הן ראיתי ביניהם איזה חקירה חדשה בדקדוק הלשון, בחקירות בקדמוניות וכדומה, אשר יגל לבי גם, אך כאשר חפשתי אחר לימודים הטובים והמועילים לפני נערי בני עמנו (אשר בתוכם נוכל למנות גם הרבה זקנים בעם) מעט מזער מלאתי בידם והדבר בעיני כמו המרחקת ומיני מתיקה אשר מזה הרופא לערב בזה סמי הרפואה לילד החולה, כי בלעדס לא יאבה לקחת הרפואות. והנה כאשר הוריו אינם מבינים הטעם למה הרופא כזה ליתן להילד מיני מתיקה, וחושבים שהמה לבדם סמי הרפואה, ולא יערצו סמי רפואה עם המרחקת כראוי, ויתנו לילד החולה הדברים המתוקים יותר מאשר ההכרח ליתנם, אזי לא די שלא ירפאו החולה מחליו, כי אם עוד יכבדו את חליו עליו; כן הדבר בחיבורים כמו הכרם חמד, אשר לדעתי התכלית הנרצה בהם מקוים להיות לישר המדות, לשוק בלב הקורא דעות אמיתיות בעסקי האמונה, ולגרש הלאה דעות כוזבות ומדות רעות ומגוונות, ורק הם עקרי סמי הרפואות, ולמען יכניסו בלב הקורא, ההכרח לערבם בין הלמודים שונים המשמשים לבושל אדם, ולהלבישם במלבוש לשון נח, בדברי שיר וכדומה, אך אם רק דברים כאלו נערוך לפני הקורא, אזי יבלעם בעודם בכפו, אך תלפפה ומזור למחלתו לא ימצא בהם, וחליו יכבד עליו ביותר, בחשבו כי יעוד האדם הוא, רק לכתוב לשון נח ולסקור בקדמוניות וכדומה, מבלי שום לב על התורה והמורה.

לכן אם דעתך נוטה לדעתי, דבר נח באזני בעל הכרם חמד, לשום עין מקיף על אסיפת האגרות, לברר אוכל מחוך אוכל, וליטע בכרמו ענפי גפן עם נשעי נעמים טובים ומועילים לפני נערי בני ישראל, למען יחזיק בלבם אמונתנו ודתנו, ולהטות לבואם למדות והנהגות ישרות, ולגרש ממנס מדות רעות ומזיקות אשר גברו זה זמן לא כביר בין אנשי מדינתנו, כמו חמדת הממון, הביזנות והסיוור, קנאת איש מרעהו, שנאת הבריות, מפוסה, לקיחת נשך ותרבית, אונאות ע"י מדות ומשקלות, אונאות דברי, מסירות, ומלשינות וכדומה, ולנהלם על דרך האמונה הנקיה מכל שם ודומי. ואקוה כי אז, גם לב הזקנים בעם, ואף הולכי עקלקלות ירדו לכדמו ללקוט שושנים, תחת אשר בעת, רק אנשי מדע יעשמו מסרי כרמו, ואנשים זולתם לעב ילעגו לאגרותיו ולכותביהם.

ואף אמנם ידעתי נאמנה שלא נעלמו ממך רובי הסעיות אשר נפלו בדפוס בשני החיבורים כרם חמד, נכ"ז אמרתי להעיר אותך עליהם לזר

לזרז את המוליד אותם לאור, לעשות כל מה שניכללו, למצן לא יעשה כזה בחיבורים הנאים. הן אחת שהוא כמעט כלתי אפסרי להוליד איה חיצור מהדפוס בלי שום גניאה; אך הגניאות אשר נפלו בהדפסת זה החיצור עממו מספר, חשבתי רק אותן אשר נמלאו בהאגרות בנידן הנדרים על גמתי ר' מאיר בעל הנס, ועולים למספר שבעה ועשרים. ועל הרוב הם נוכל לומר בדרך הלכה, גניאות מי יבין, כי משתיתם מאד את שבון, והקורא לא יכול להבין כוונת הענין על בורי'.

ואשר גילת מאתי, אם יש בידי להראות לך מקום המאמר, והנה טוב מאוד זה המות, כי לדעתך לא נמלא כלל בין דברי חז"ל. הנני להודיעך, שהאמת אתך, הגם שהוא שגור בפי כל, נב"ל לא נמלא בבורתו בשום ספר קדמון. מולא המאמר הוא ברנה בראשית פרשה ט' וז"ל, "בתורתו של ר' מאיר מלאו כתוב, והנה טוב מאד, והנה טוב מות" עכ"ל. היינו תחת תיבת מאד הי' כתוב תיבת מות, כי בקריאת אנשי מזרח אשר אנתנו מסמנים אותה ע"י קריאת ספרדי או פורטיגועזי, מבטא אחד לתיבת מאד, עם תיבת מות, והוא כמו המאמר הנמלא שם פרשה כ' "ויעש ד' אלקים לאדם ולאשרו כתנות עור וילבשם, בתורתו של ר' מאיר מלאו כתוב כתנות אור" (א).

המאמר הראשון תמלא גם בזוהר, ושם נאמר, והנה טוב מאד זה מות, אך כאשר תעיין בעין פקידא תראה שגם פה חלו ידי המדפיסים אשר מעדם מורגלים לעות ולקלקל העצמים בפי רבונם, כי בדפוסים זהר"ה'גנים, הוסיפו אחר תיבות והנה טוב, התיבה מאד בין שני חלי לבנה, ואחר תיבת מות הוסיפו ג"כ בין שני חלי לבנה תיבות זה המות. וכראה מזה שגב"י הי' המאמר כמו שהוא ברנה הנ"ל, היינו והנה טוב מות, ורק בהדפוס הוסיפו תיבת מאד, ותיבת דא עם התיבות זה המות. ובדפוסים חדשים, לא הניעו אף תיבות האלו בין שני חלי לבנה, רק הדפיסו, והנה טוב מאד זה המות, וביותר נראה שכוונת הזוהר היה על המאמר ברנה הנ"ל, כי הנאמר שם, ואזלא כמה דאמרו חכריא, נראה שבון על המאמר ברנה מר' מאיר אשר היה בימי רשב"י. ואל תחמה על החסן אשר אחד מחכמי זמננו מביא בחיבורו מאמר הנ"ל ואמר, וז"ל זה אמרו חז"ל בספרו של ר' מאיר כתוב והנה טוב מאד זה המות" אף שלא נמלא מאמר כזה בין דברי חז"ל, כי מאמרים כאלו, רבים הם אשר שגורים כמעט בפי כל אנשי בני עמנו, ולכן אין להאשים אדם אחד מביא אותם בשם חז"ל, וכזה אירע ג"כ לכמה גדולי עמנו. גם הגאון מהר"ם

(א) שר' מאיר היו סוחר ולא הי' חס אלה שאמרו לכתוב אפילו אות פחת. עלו. פן הכתב, ופי' כוונתו שלנו נראה כמסתב גיטין דף פ"ו, ובמגילה דף י"א: — — —

שיק מביא המאמר „הכל תלוי במול אפילו פ"ת שבהיכל" אשר לא גמלא
 בשני התלמודים. ומאד רע בעיני הדבר, אשר ילאת במכתבך אלי,
 נגד הכנס המאמר הנ"ל, בדברים קשים ומרים כלענה, על אשר מביא
 מאמר בשם חז"ל, אשר לא אמרו אותו, אף כי אין לי שום הבירות עם
 הסגס המאמר הנ"ל, אך ממכתביו ומסיפוריו הנפלאים, נראה עולם
 בינתו ומבמתו וחזקו אמונתו בה' ובתורתו כי"כ, ולפי דעתי הוא
 השם באמת, ומה חטא בזה אשר הביא המאמר הגדול בפי כל,
 מאמר חז"ל האם הרע בזה לאיזה איש, או אם יוכל לנמות מזה איזה
 דעה כוזבת בעסק האמונה והנשחון, או איזה מדה גרועה; אין זה כי
 אם מגדול תזקתך ותשכך להראות בקיאתך בדברי חז"ל, הם הרהיבו
 את נפשך, לדבר עתק על לדיק בגאווה ובזו, זר לי מאד עליך, ראיתי
 כי גם אתה נלכדת בשם יוקשים ברשת הגאווה, והרדיפה אשר כבוד
 המדומה, ותדמה בנפשך, שנקלסך ורונגך על דברים של מה בכך, תשיג
 מאוין, כאשר בעת נראה זאת בעו"ה למדנה בין בני עמינו. רע עלי
 המעשה אשר עשית, אך מאשר כבר זוו חז"ל לדון את כל האדם לכף
 זכות, ושמתי בזה, שרק ההרגל, ומאשר ראית בהאגרות אשר נקבלו
 להברס חמד, כמה חידודין וניאולים נגד אנשי מדע על לא חסם בכפסם
 שמיית בי זאת דרך החקמים ונבגרים, ולא שקלת בסלם הנדק והיושר את
 מעשיך, ולכן באשר העירותיך על נבלה הואת, אקוה כי לא תשמע עוד
 מפיך אלות כאלו. ואת אשר אני גוזר עליך הוא, לבל תתן את האגרות אשר
 כתבת אלי לבעל הכורס, ליטע אותו בכרמו, כי אז אנה לריב נגדך בעטי
 הקסה, מבלי לקום עליך ועל כבודך.

המסעירין בהפיתקא לשמירת הילד מהנעשטנים, אשר נעזק בהכרס
 חמד משנת תקצ"ו, בהערה למכתב ב' אגרת אלישית, אשר שאלת להודיע
 לך, אם גליתי אותם, הנני להודיעך שסבר גליתי אותם זה שבעה
 חדשים. "הב"ב אותיות הנדפסים שם היינו לתלמידי במילל גדלת
 ארו לבי" נלקחו מהאותיות הראשונים אשר בתיבות, לא חירא בספר
 לילה סחך יעוף יומם. כי מלאכיו יטוה לך לשמך בכל דרכיך. לא
 חאוה אליך רעה ונגע לא יקרב באהליך". ואת אשר הקדימו הנעשטנים
 הפסוק כי מלאכיו המאמר לפסוק לא תאוה, הוא כדי להוסיף התייבם
 ב"ר"ל את אשר יש לה ביאור, וגם לסיים המסעירין עם תיבות הנראות
 כחשימת ידי אדם, בכדי לבלבל ולהטעות את לב הקורא אותן.

אך המבון מהשמות של לילית הנדפסים בהפיתקא, עדיין לא גליתי
 והם לפי דעתי נלקחו מלאן רייסיש או קרר, כי דומים להם במבטא
 והנעלי

והנעלי שנות גם הווראזניטעם, אשר בפולין, משתמשים לרוב באלו הלבושות, כי קודם אשר נתהוו הנעשטנים, היו אנשי פולין נוסעים עבור המטרונות, הן עבור איזה חולי, עבור בנים, וכדומה לאנשי רייסען או קדר, כאשר תראה זאת בשבתי הנע"ט. אך מהעת אשר נתהוו הנע"טנים, נוסעים עבור דברים אלו להרבים שלהם.

הנע"טריאות הנמלאות במגלה טמירין לא אוכל להודיעם לך, ואם יחזו לגלות המעשים הרעים ולומדי רשע, למען הזהיר את בני עמינו, לכל ילכו דרך עקלקלות, ולכל ישו מדרכי התורה והאמונה, הלא נאמר לנו לבייש ולהלבין פני חברנו ברבים. ועל יתר שאלותיך אשיב לך בקרב אי"ה. היה שלום כחסן אוהבך

עובדיה

מכתב ה'

לגבר עמיתי, איש בריחי, אלוף נעורי, הכחוב על לוח לבי וקשש על חלקת צווארי, והחכמה והמדע נתן לו, התחדה בימינו והסתקף בעמאלו, פאר וכבוד לשמו נוחנים, והסמי ארץ וכל נבונים, חללוהו בשערים, מעשה ידיו המפוארים, הלא הוא ידידי כרע פאח ל' החכם המפורסם הר"ר יש"ר, ה' ישכרהו ויהיה ואשר.

אחרי עבור זעם המלה אשר עבר עלי ועל צווארי, והסד הדולח לכל בשר שבתי לאיחוי, חשתי ולא התמהמהתי להתעלם אתך ידידי היקר, ולהניח לפניך חקירותי ועשונותי אשר נתחדשו לי בחש העבר. דע ידידי כי באו לידי שני חלקים מליטטריפט של החכם מוה"ר אברהם גייגער, והם סוף הנדך השני ותחלת הנדך השלישי, וקראתי מה שבח החכם הזה בנדך השני (עמוד 474 עד 492) על סדר המנהג, ומלאתי בדבריו קדוש ישר ונכון על טעם סדור המסכתות זו אחר זו, והוא כי רבנו הקדוש הקדוש המסכתות שפרקיהן מרובים, ואיחר אותן שפרקיהן מועטים, כאשר יראה הרואה בסדור מסכתות סדר מועד סדר נשים וסדר טהרות. ואם יקשה עלינו שסדר מסכתות סדר נזיקין? הוא משיב כהלכה כי השלש בבות אינן חלק מסכתא אחת הנחלקת לשלשה שערים, ובן כהנדרין ומפת מסכתא אחת הן. ועל מה שיקשה בסדר קדשים כי תמיד שפרקיה שבעה מאוחדות לברייתות ומעילה שפרקיהן ששה, הוא משיב כהוגן בעדות הראב"ד והרא"ש כי המסכתא הכיא נגמרת בסוף הפרק השני, א"כ השני ישיב איננה מן המנהג ונשארה

ונבארה מסכת חמיד בת שנה פרקים, ולדברי הרלב"ג בהקדמת פירושו לתורה היא בת ששנה פרקים בלבד. נאמר סדר זרעים מסדורו קשה, ועל זה הוא משיב כי הסופרים הקדימו מסכת ברכות לפי שיש עליה גמרא, ונאמר המסכתות שאין עליהן גמרא (בבליה) נסדרו במקרה והודמן וכרונן איש ואיש; וזו באמת תשובה קלושה מאד. אמנם להיות הבנין לדרך נאמר כל הסדרים, דעתי נוטה להאמין כי באמת כך נתבונן רבינו הקדוש להקדים המסכתות הארוכות ולאחר הקצרות, ואקוה כי עוד תעלה ביד אחד מה החכמים למצוא תירוץ הגון וישר להעדר הסדר הזה בסדר זרעים.

ואמנם אם קריאת המאמר הוא להחכם גייגער היתה לי לשאון ולשמחה על אודות הקדוש הזה אשר למדתי בו על דבר סדר המסכתות; הנה מאד השתוממתי ונבהלתי בראותי את החכם הזה מקיים כי רבינו הקדוש כתב את המסנה, ולא זו בלבד אלא שהוא מקיים כי גם שאר תנאים לפניו כתבו משניות. חנה אבני זה ארבע שנים (21 Junius 1833) כתבתי אליך ידידי ראיות המחזקות דעתי (אשר כתבתי באוהב גר) כי לא כתב רבינו הקדוש את המסנה ולא רב אשי את התלמוד, רק בימי רבנן סבוראי נכתבה כל התורה שבעל פה על ספר. והוצרתי לפניך דברי רש"י במליעא ל"ג ודברי סתופפות בסוף מגלה, ואמרתי כי מי שאמר המסנה בלא זמרא הוא ר' יוחנן, א"כ גם בימי ר' יוחנן שהיה אחרי רבינו הקדוש עדיין לא היתה המסנה בתורה; ואמרתי כי הפסוק עת לעשות לה' לא רבינו הקדוש דרש אותו (כדברי הרמב"ם) אלא ר' יוחנן וריש לקיש דרשוהו, ולא על כתיבת ההלכות דרשוהו אלא על כתיבת האגדה (גטין ס' תמורה י"ד סופרים פרק י"ו) וריב"ל היה חולק ואומר הדא אגדתא הכותבה אין לו חלק; ואמרתי כי ממגלות סתרים הנזכרות בה ובה בתלמוד אין ראיה כלל שהיו התנאים כותבים להם ספרים שלמים וגדולים כאשר היא המסנה; ואמרתי מה יאמרו בעלי הדין בראותם חכמי התלמוד מסופקים במסנה מקומות אי חנין הכי או הכי, ומעולם לא אמרו ניתי ספר ונחזה, ומעולם לא הזכירו בדיקת הנוסחאות בספרים שונים; והבאתי לפניך דברי ר' חייא (מליעא פ"ה) שאמר ומתניא (ופירש"י על פה) שיתא סדרי, ולא אמר וכתבינא כמו שאמר במסנה חומשי; גם הבאתי ראיה ממה שחכמי התלמוד מסופקים וחולקים פעמים רבות לדעת מי הוא בעל המימרא, ואומרים אמר רבי פלוני ואמרי לה ר' פלוני; גם הבאתי לי עדות מן הסימנים המפורשים בתלמוד שאינם אלא להקל על הזכרון; גם הבאתי דבריך ידידי אשר אמרת בסכמתך: "כי מלאנו עקבך יחד כמה ענינים שונים זה מזה, רק בעבור שהלשון דומה בכלם לפי שידע שהתדמות הלשון יסייע לזכרון"; ואמרתי כי גם זה מוכיח כי רבינו הקדוש לא כתב דבר. ולבסוף הבאתי לפניך מה שמלאתי

שמלאתי במחזור ויטרי בסדר תנאים ואמוראים כתוב לאמר: מאחריהן רבנן
 סבוראי שבזכותן נמתחו שמים ונרקעו הארץ, עד רב גווא ורב הונא שהיו
 סוף סבוראי לא הוסיפו ולא הפליגו מדעתן כלום, אלא תיקנו פרכים שבכל
 תנויי בסדרן; ואמרתי כי נ"ל הכוונה שרבנן סבוראי כתבו המשנה והתלמוד
 על ספר. וזה טעם אותה גזמא שבזכותן נמתחו שמים ונרקעו ארץ, ע"ש
 מתחו תורה שבעל פה על הגוילין, ולמען לא נחמד אותן אזיפו
 יפיו דברי הקדמונים, או הוסיפו דבר בתוך דבריהם אמר שלא הוסיפו
 ולא הפליגו מדעתן כלום; ואמרתי שאל לא הוסיפו כלום ובכל זה תיקנו
 פרכים שבכל תנויי בסדרן מה עשו? אם לא שכתבו אותם, וקודם לכן
 היו כלם בע"פ. וקצת ראיות אחרות כתבתי אחרי כן בכרך חמד חלק ב'
 עמוד 178. ועוד ראיה אחרת נודמנה לפני זה לא כביר במליצא דף כ"ט
 ע"ב כמה שגינו מלא שפרים קורא בהן אחת לשלשים יום וכו' אבל לא
 ילמד בהן בתחלה ולא יקרא אחר עמו, והתלמוד וגם התוספתא העמידו
 העינין בספרי הקדש בלבד, ולא הזכירו כלל מה הוא הדין בספרי משנה
 ותלמוד, אשר אמנם (כאשר יפה דקדק הרמב"ן, הובא בנמוקי יוסף ובמגיד
 משנה הלכות גולה פי"ג ובתוספות י"ט) ראוי שיהיה דינם משונה מדין ספרי
 הקדש, ואע"פ כן לא דברו על זה כלל לא בתוספתא ולא בנ"ס, ואיך זה?
 אם לא שלא היתה המשנה כתובה אפילו בימי חכמי התלמוד. ומן הסוגיא
 ההיא דמליצא כ"ט נראה לי עוד סיוב לסברתי שגם התרגום לא היה נכתב
 בימיהם. כי אם בתוספתא ובתלמוד אמרו: לא יקרא בו פרשה וישנה,
 ולא יקרא בו פרשה ויתרגם; והנה אם היה התרגום כתוב בספר, למה לא
 יוכל לקרוא בו התרגום כמו שיכול לקרוא הפרשה? גם אין הכוונה שלא
 יתרגם מתוך הספר ההוא בלבד, כי ידעו שהמתרגם בלבד לא היה
 מתרגם מתוך הכתב אלא על פה, כלומר שלא היה לפניו שום ספר, א"כ
 אין הכוונה אלא שלא התירו לעיין בס"ת שאינו שלו ולתרגם בעל פה בינו
 לבין עצמו מתוך העברי הכתוב בו, וזה כי בשעת העיין לא יתן לבו לשמירת
 הספר ואולי יפסידנו בלא דעת, כדרך שאסרו ללמוד בו בתחלה, כלומר
 ללמוד בו פרשה אלא למד מעולם, וכן לא התירו שיקרא בו פרשה וישנה,
 כי הקורא עיין אחד שתי פעמים כוונתו שיאמר הדבר בזכרוני, והוא מעייין
 בקריאתו וטורד לזכור מה שקרא, ואין דעתו פנויה לשמור את הספר אלא
 יסעד אפילו הפסד מועט.

ועתה מה אענה ומה אומר? כי החכם גייגער מבטל כל ראיותי ופוסל
 את כל עדי באמרו (עמוד 476): כי הסברא שקודם רבינו הקדוש לא
 נכתב דבר "מתורה שבע"פ, אינה אלא דעת מאוחרת, והתחלה נזמן שחבנו
 שרבינו

שרבינו הקדוש הוא שהתחיל במלאכת אסיפת המשיניות : ריח חניכט רחזהר
 דחם כריהער ניכטס פון דער זקגענענעטען מינדליכען לעהרע ווייגעטאריעבען
 אוןרען חיות, חיינע בלחם דער טפאטערן לייט זקגענעריגע, חין וסלכער חין
 חיינע, עם זיח לערנט פון ר' יהודה חיינע זקלע וזאמלונג פערגענעטאטען
 אוןרען, כלומר כי חכמי התלמוד שהיו מאמינים כי רבינו הקדוש כתב
 המשיניות, בדו מלכס שקודם זמנו לא נכתבו, ולא ניתנה תורה שבע"פ להכתב.

א"כ ידידי היקר! התורה שבע"פ לא היתה מעולם תורה שבעל פה, רק
 אנשי התלמוד בדו להם האם הזה, והם בדו מלכס ואמרו שדורות הקודמים
 אליהם היתה אקורה להכתב? אע"פ שזמנם (יממות רבי יהודה הנשיא
 והללה) כבר היתה כתובה - א"כ ידידי! הלל כתב משנתו, ורבי עקיבא
 כתב משנתו, ור' אליעזר כתב משנתו, וכל התנאים כתבו משנתם, וכשא
 ר' יהודה הנשיא וכתב גם הוא משנתו, מיד נכרתו מחת השמים כל המשיניות
 אשר נכתבו לפניו, ולא נשאר מהן שריד ופליט, ואף זכרן אבד מני ארץ,
 עד שכתבו האמוראים כי רבינו הקדוש היה ראשון שכתב משיניות, ושאנו כי
 המשפטים והתורות (שהיו בכל דור ודור נכתבים על ספר) היו נשמרים
 בעל פה, ונקראו תורה שבע"פ. ולא לבד האמוראים האחרונים לא ידעו
 דבר מכל ספרי התנאים, אלא שר' יוחנן עצמו שהיה מתלמידיו של רבינו
 הקדוש לא זכר ספרי הראשונים, והיה אומר (גטין ס') תורה רוב על פה
 ומיעוט בכתב, ולא רבי יוחנן בלבד, אלא גם דבי ר' ישמעאל (שהיה בימי
 ר' עקיבא וקודם רבינו הקדוש) תנא אלה, אלה אתה כותב ואי אתה כותב
 הלכות, והוא שהיה תנא לא היה יודע שאר התנאים כלם היו כותבים
 הלכות. ובעמוד 512 החכם גייגער מוסיף כי ענין איסור כתיבת תורה
 שבעל פה בימי קדם, הוא דבר שנאמר בדי לתת טעם להעדר ספרים קדמוני'
 מן המנהג. — ואמנם אם היה גם שאר התנאים כתבו משנתם, איך היה
 שלא היו ספריהם נמלאים בימי חכמי התלמוד, בדרך שנמלאים עתה בידנו
 ספרים כ"י רבים שנכתבו קודם ג' מאות וד' וה' מאות שנה ויותר? התעלה
 על הדעת לומר כי לכבודו של ר' יהודה הנשיא נשרפו או נגנזו כל המשיניות
 אשר נכתבו לפניו? והלא נשארו המכלתא וספרא וספרי והתוספתא וכל
 הנרייתות המפורזות בתלמוד, אשר בהם כמה וכמה דברים המתנגדים
 למה שהעלה רבי במשנתו. אמר אחד מן התלמידים יש לי ללמד עליו זכות,
 כי אף לדעת החכם גייגער שהתנאים כתבו משנתם, עדיין אם תורה שבע"פ
 איננו אם בדיו ומוזויף מעקרו, בלי שיהיה לו על מה שיסמוך; כי אף אם
 התנאים כתבו אותה, הגה משה רבינו (אשר אליו היא מתיחסת) לא נתנה
 לנו בכתב וגם ראשונים המקבילים לא כתובה. והנה זה דבר שאפשר לאמרו,

וזה יועיל להכנס גייער מעל מלחמנו, על היות למי דבריו
מליכת מורה צע"ם מליכת עקר והכל; אך בכל זאת לא יוכן כלל חיד היה
אבל כל פטרי המגלים ונשכס זכרם בימי האמוראים ובימי ר' יוחנן וגם
בימי תנא דבי ר' ישמעאל.

ועתה נחפזה לא ונסקורה מה הביאו להכנס זה לפסול עדות התלמוד
ובי כל התנאים היו כותבים משנתם ושלמונתו שהתורה שבע"פ לא
היתה בימי קדם היא סברא חדשה ורחוקה מן האמת. היתכן שנקבל
דבר זה בלא ראיות נכונות? הנה שמים הנה הראיות אשר הביא (עמוד
תע"ה), ושתייהן לקוחות (ראה זה פלא) מן התלמוד. האמת היא כי
התלמוד מזכיר משנת ר' אליעזר בן יעקב ומשנת ר' עקיבא. — ואולם
הנמלא אום רמז בתלמוד שהיו המשיגות ההן כתובות על ספר? והראיה
האחרת היא מגלות סתרים הנוכרות בתלמוד. כגון בשבת (דף ר' ע"ב)
אמר רב מלאתי מגילת סתרים בי ר' חייא וכתוב בה איסי בן יהודה אומר
לבות מלאכות ארבעים חסר אחת ואינו חייב אלא אחת: ופירש רש"י
שהסתירה מפני שלא ניתנו להכתב, ובשומעין דברי ימיד מדיים שאילן
נשין בבית המדרש וכותבין אותן שלא ישתכחו, מסתירין את המגלה.
ונניח פירוש רש"י ולא נסמך על עדותו להיותו נוגע בדבר: מכל מקום
אם היתה הכתיבה מותרת מה זה מגלת סתרים? קפרי זה למה? —

ועוד מן הדם הזה עלמו אתה למד שלא היתה כל המצאה בכתב שום כן
חיה ספר, ולא מגלה. כי מגלה אינה אלא דף אחד או ספר קטן. כמו
הן חמש מגלות וכמו שהיא מגלת חענית, וכן משמע ממה שנקלקו את
התורה שתומה ניתנה או מגלה מגלה ניתנה. ואמנם המצאה כלה, ובפני
בימי איסי בן יהודה, שהיה בימי רבנו הקדוש, היתה ספר גדול יותר
מספר תורה, ואך תקרא מגלה? ומלבד כל זה הנה באלפי מקומות
זכרו בתלמוד משניות "מן מאותן שסידר רבי, והן כל הבריות הידועות
בלשון תניא ותנו רבנן וכולם, ובכמה מקומות זכרו מגלות סתרים? הלא
הם בטלים באלף או ברבוא, הלא דבר הוא. האין זו ראיה ברורה כי
ההלכות הכתובות כמו זו נאשו, ואין אלא דבר היוצא מן הכלל דרך
זרות, לא שהיו כל התנאים או רובם כותבים משניות, אלא ממש כמו
שפירש רש"י כשהיו שומעין דברי ימיד מדיים שאין נשין בבית המדרש
היו כותבין אותם שלא ישתכחו, והיו מסתירין אותה מגלה מפני שלא
נתנו ההלכות להכתב. עוד הביא החכם גייער סיוע לדבריו מדברי
Epiphanius שהזכיר משניות (Deuteroseis) יותר מאחת. והנה
עפ"י אפיפניוס מזכיר ארבעה מיני משניות, משנת משה רבנו, משנת רבי
עקיבא משנת אדא או יהודה, ומשנת בני חמונים. ואניק עתה הפירושים

הזונים אשר כתבו חכמי העמים על המאמר הזה, ורק אומר כי עפיפאניאוס לא אמר שהיו המשניות ההן כתובות על ספר, ובפירושו הוא קורא אותן מקורת הזקנים (Paradosais ton Presbyteron); ונראה שחלק אותן לארבעה מינים מפני שראה את היהודים מיחסים קצת מדברי התורה שזעל מה להלכה למשה מסיני, וקצתם תקנות מיוחסות לבית דינו של שמונאי, וקצתם ברייתות האמורות מפי ר' עקיבא ותלמידיו, וקצתם ממשנת ר' יהודה הוא רבנו הקדוש, ובמו שמועלם לא שמועו מליאות ספר הנקרא משנת משה רבנו, כן נאמין שגם משנת ר' עקיבא ואשר המשניות לא היו כתובות על ספר בימי עפיפאניאוס שהיה בימי האמוראים. הן אמר כי החכם יחטט בחלק רביעי מספרו (Anhang, S. 273) כתב כי משנת משה רבנו הוא כנוי לספר דברים הנקרא משנה תורה (Deuteronomion). אבל היעלה על הדעת שיהיה עפיפאניאוס מזהה אחד מספרי הקדש המקובלים גם אלס, להבניסו בכלל משניות היהודים ומקורות זקניהם, אשר תועבה היו צעיני העמים בימים ההם וגם אחרי כן כנראה מדברי הקיסר יוסטיניאן שאמר לימוד המשנה, וגזר אומר

לומר: (Novell. Constitut. 146)

Quae vero Deuteriosis, quasi secundaria traditio ab ipsis dicitur, in universum interdicimus, ut quae sacris libris comprehensa non sit, neque desuper tradita per Prophetas.

ראה כמה היו מזדילים בין תורה שנכתב לתורה שבע"פ, ומי יאמין שיהיה עפיפאניאוס מכנים ס' הדברים בכלל המשניות?

והנה נא ידידי הארכתי בחקירה הזאת לעולם תשיבותה צעיני, כי עומדים אנחנו בדור שידיעת יסודות דתנו לריבה והברחית לנו יותר מאשר היתה בכל הדורות שעברו, ואע"פ כן אנו רחוקים מאד מידיעת היסודות ההם. והנה כל זמן שלא נדע כי התורה שבע"פ נשמרו החכמים מלכתוב אותה על ספר, למען יוכלו ב"ד שכל דור ודור לתקן ולהחליף כפי צורך המקום והזמן, לא נדע כלל יסוד התורה שבע"פ.

והנה הרמב"ם עם כל התפלספותו היה בעוכרינו, כי בתחלה היו דברי חכמים כדרכונות להנהיג את הנהגה (הלל הוא ההמון) אל כל אשר יראו החכמים טוב ומועיל לפי הזמן והמקום; והוא הרמב"ם עשה אותם |כמסמרות נטועים לא יחזו ממקומם. כי הנה הוא כתב הלכות פסוקות, ובקש להסיר כל הספקות, ולהשכיח כל המחלוקות, ולהביא את כל ישראל ואת כל חכמיהם שכל דור ודור תחת עול המסקנה אשר

שרה

ישרה בעיני חבמי התלמוד או בעיניו, תחת כי במשנה נזכרו גם דברי החידים, למען ידעו דור אחרון שתי הסברות יחדיו, ויחקרו אותן, ויפסקו הלכה בדברי זה או בדברי זה לפיראות עיניהם ולפי כורך הזמנים. ואלמלא הראב"ד שעמד נגד הרמב"ם וגזר בפרץ, אולי כבר נשכחו ונאבדו המשנה והתלמוד, והרי אנו ובנינו ובנינו משועבדים היינו להרמב"ם ולאריסא, בלי שנוכל לחקור אחר מקור הדברים ולדעת העינים על אמתתם, ואמרתי, "ולאריסטו" כימה עינים יש במשנה תורה שאינם לקוחים מדברי רז"ל אלא מדברי אריסטו ומפרשיו הערביים, כגון בהלכות יסודי תורה והלכות דעות.

(ועצור במלין לא אוכל על אמונה אחת אשר לקח הרמב"ם מאריסטו ומפרשיו אשר הזיקה לבני עמנו מלדדים הרבה, הלא היא אמונתו במהות הנפש שהיא כח ההכנה לבד, והדבר הנבדל אחר המות הוא הדבר המגיע בפעל (מורה נבוכים ח"א פרק ע'), והיא הדעה שהציגה הנבואה כפי כחה והציגה הדעות הנפרדות (הלכות תשובה פרק ח'), כלומר שאין אדם קונה האזרות הנפש אלא א"כ התחבס במה שאחר הטבע וקנה לו דעות נכונות בידיעת הנבואה והשכלים הנבדלים, ובצעדי ידיעות אלו ימות ויאבד בבהמה, וכמו שפירש החכם ביבאנו (דרך אמונה דף נ"ט עמוד ד') שכל האמונה האמתית היא האמונה עצמה, וכן שכל האמונה הנוצרת היא האמונה עצמה, כי הרע יפסיד את עלמו ולא יאחר, כמו שהוא האמת בנפשים המאמינים אמונות נפסדות, כי הם בלתי נאזרים אבל נפסדים הפסד מוחלט עכ"ל. ובחלק ג' פרק כ"ז מהמורה בפירוש בת הרמב"ם כי שלמות הנפש (שהיא בהקנותה דעות אמתיות כמבואר שם) היא סבת החיים המתמידים לא זולתה, ובפירוש המשנה (קמח פרק ד' משנה ג') כתב: ואל תתמה על דבר זה ואל יקשה צעניך כמו שלא יקשה צעניך שחיות הבהמות, ואעפ"י שלא חטאו לפי שמי שאין בו שלמות המדות האנושיות אינו בכלל אדם על האמת, אבל תכלית מציאותו לזורך האדם עכ"ל. ונמשך מזה שכל מי שאין אמונתו ישרה (כלומר שאין אמונתו כאמונתו, כי אמנם אמונת כל איש ישרה צעניו) אינו אדם, ולא נלטינו לאהבו. ויותר מזה כתב בפירוש לפ' חלק: ובשנתקלקל לאדם יסוד מאלו היסודות הרי ילא מן הכלל וכפר בעיקר, ונקרא מין ואפיקורוס וקולץ בנטיעות, ומזה לשאנו ולאבדו. ומזה נמשך כי במקום שהיה לו למתק לחכמתו מרירות קצת דברים שנאמרו בתלמוד נגד הנכרים, הוא הוסיף לפעמים על מרירותם, ונתן אותנו לזעוה לכל גויי הארץ על לא חמם בצפינו, יען וביען אין מאמונת ישראל להאמין שיענוש ה' את העמים על אמונתם ועל עבודת אליהם, כי אם על החמם ועל כל מה שבין אדם לחברו, וכל

וכל דברי הנביאים עדים על זה. ואם קצת מקבלי התלמוד דברו
 לפעמים באיבה על הגוים, לא היה זה מפני שנאת הדת, אלא מפני
 השנאת העמים אשר צימיהם ורוע מדותם, ומפני מה שהיו מליקים את
 ישראל וקוממים אותם, לא שכך למדו מתורה שנכתב או שנע"פ, והרי
 צ"ה ובמה מאמרים נמצאים ג"כ בתלמוד המלמדים אותנו דרכי שלום
 ומשפט ולדקה גם עם אשר לא מבני ישראל המה, ואלמלא האמונה
 הנפסקת אשר האמין הרמב"ם במהות הנפש, אין ספק כי בחכמתו היה
 נזהר לבטלי הליכ כחק ולא יעבור וכמלות אלהיות דברים שלא נאמרו
 אלא מפני דוחק השעה. הנה אלה שמים רעות אשר הביאה עלינו אמונת
 הרמב"ם במהות הנפש, האחת מזד המדות, כי ממנה באה בקהלנו
 שנאת הדת ושנאת תכופרים אשר אין אמונתם באמונתנו, דבר אשר לא
 ירצנו כלל מאבותינו; והשנית מזד ההלכה הזמנית, כי האמונה הזאת
 הביאה את ריפתו בעיני העמים. ואמנם שמים רעות אחרות גרמה לנו
 אמונת הרמב"ם במהות הנפש והם: ש' ג' וי"ס וקל"ק וקל"א וקל"ב
 הרמב"ם באמונת אבותינו. הקל"ק הראשון הוא הכפירה בנתינת המתה,
 כי הנה לדעת הרמב"ם התחיה אינה אלא ללדיקים החכמים, ולא לרעים
 ולתועים, גם איננה בגוף ונפש, אלא לנפש בלבד. וכבר הבינו רבים
 צימי הרמב"ם כי דבריו מטילים אמונת התחיה, כאשר הזכיר הוא עצמו
 באגרת ת"ה. וכיוצא בזה התלונן עליו הרמ"ה באגרתו (המוכזת באגרות
 הרמב"ם). גם רש"ט בן ש"ט נס' האמונות דף ו'. והנה באגרת ת"ה
 הרמב"ם אומר כי החושד אותו על כך עתיד לית את הדין. — ואמנם
 העיני האנשים התמימים ינקר? הלא להם לענות אותו ולומר לו:
 „ידענו כי מודם אתה בת"ה, אבל ת"ה שלך היא של אריסטו ומפסיו,
 לא של אבותינו; שלך היא לנפש, ושלנו לגוף ולנפש; שלך לחכמים
 וטובים, ושלנו לטובים ולרעים לחכמים ולטפשים. ואיך תכחיש החילוק
 העצום הזה אשר בין אמונתך ואמונתנו? ואם תאמר כי החלוק אשר
 ביניך ובינינו אינו אלא בדבר קל, כי מה לי אם תהיה התחיה בגוף
 ונפש או לנפש בלבד? אין הדבר כן, כי החלוק בינותינו עצום מאד,
 כי לדברייך אין דין ואין משפון אשר המות, אלא הרשע נכרת ואבד
 בנהמה, ולפני מי הוא עתיד ליתן דין ומשפון אשר שיכרת במותו ולא
 יאשר ממנו דבר? ולא זו בלבד, אלא גם התחיה שאחיה מבטיח ללדיקים
 ולחכמים איננה התחיה שלנו, כי שלך היא בהתחברות ודבוק הנפש
 במושב שלה שהוא הבורא ית', והיות היא והוא דבר אחד: והנה אפילו
 היה החלום הזה אפשר להחזיקים, עדיין אין זה השבר אשר אנחנו
 מקוים, כי הנפש בהתחברות באל לא תהיה עוד בריה בפני עצמה, ולא

יהיה

יהי צוד הדיוק בשלל באישיותו, ולא זוכר מעשיו, ולא נהנה כלל בקבלת שברו, אבל הוא נהפך להיות חלק מהאלוה, ואישיותו וזכרון מעשיו אובדים לגמרי. והנה אנוהו התמימים בלבושיו ובתלבושם בתחבולותם ובנכליהם של המתפלספים, קבלנו ממך השלשה אשר עיקרם אשר פקדת עלינו להאמין, ועסקנו בהם בנמה דורות, ולא ירדנו לסוף דעתך, ולא ראינו הנחש הכרוך בעקב דברך. הנה בפירוש פרק חלק קיימת ואשרת אדם יסאב הקורא שהבין דברך אחר שקרא אותם אפילו אשר פעמים, הע"י יודע שהוא חושה; הרי מנאר שיש באותם הדברים סוד כמס, ואנוהו התמימים והישרים בלבושיו לא שמו לבנו להבין הסוד הזה, ורק אחר זמן הרבה ראינו כי בהגיעך אל היסוד השלשה אשר סתמת ואמרת: ת"ה ביארנוהו וקורנו על כל דברך ולא מלאנו שביארת דבר מתחת המים, רק אמרת כי תכלית האבר הוא הע"ה ה"ה שהוא האורות הנפש בקיום המושלל שלה והוא הנורא ית' והיותו הוא והיות דבר אחד. ואמרת כי דברי החכמים הם מאל ויחידה, ואנריך להנהיג התיווך אל הלימוד בתקות שבר שיוכל לזיירו ולהתאוות אליו, ואנחנו לא נוכל לזייר תענוג הנפש, ויש מרבותיו שאמרו כי מתים שהיה יחזקאל מאל היה, והזכרת ת"ה זכרון קצר, ואמרת שאינה אלא לדקיקים. או נפקדו עינינו וראינו כי מה שאמרת ת"ה ביארנוהו, הכונה שגבר ביארת שהוא קיום הנפש בהתחברו עם המושלל שלה, והיותה היא והאל דבר אחד, ואז נתבאר לנו כי לא אנוהו מאמינים בת"ה שלך ולא אתה תאמין בת"ה אשר אנוהו ואנוהו מאמינים בה. ואשרי אשר פקד ה' את עינינו להבין סתריך ראינו כי גם במאמרך על ת"ה אמרת ברמז מה שיכול איתו, כי אמרת שת"ה היא מופת ומעשה נסים, ובסוף אמרת כי המופת לא יתכן שימשך ויאריך עינו וזהמטה אשר נהפך לנחש הופך שיסוב למטה, א"כ לפי דברך אפילו יקיו המתים לא יתכן שיארו בחיים, אבל ימותו מיד, אחר שת"ה מופת, והמופת לא ימשך. וראינו ג"כ כי באמרך שהע"ה ות"ה (שהם לדעתך קיום הנפש בהתחברו באלהיה) הם שבר הלדקיקים, את כל ההרים הראית לנו כאנשים, כי אמנם לפי דעתך ולפי דעת חכמך ורבותך הפילוסופים לא לדקיקים הוא קיום הנפש, אלא למאכלים; כי הנה נכ"ג פ' כ"ז מהמורה אמרת כי השלמות האחרון אין בו מעשים ולא מדות, אבל הוא דעות בלבד, ואמרת כי השלמות האחרון הוא הנכבד בלא ספק, והוא סבת החיים האחדים, לא זולתו. הרי מנאר כי גם נגזר רצון ונאוף יוכל הפילוסוף המאכל לקנות לו חיי העו"ה, ולאו בזכות תלית מלתא, אלא בידיעת האמתות תלית מלתא. ראה מ: בין הע"ה שלך לע"ה שלנו! — עד כאן תשובת התמימים להרמז"ס, ועד כאן פירוש גדול

גדולת השנוי והקלקול הראשון אשר קלקל הרמב"ם באמונת ישראל בשנת
אמונתו אשר האמין במהות הנפש - והשנוי והקלקול השני הוא. ענין
העיקרים אשר הניב להיות כמו יסודות לאמונתו; המלאה אשר לאזו
ולא דברו קדמוניו ולא עלתה על לבם מעולם. כי הנה הנביאים
התנאים והאמוראים והגאונים מעולם לא הגבילו עיני האשונה, ולא
אמרו שמי שמאמין כך וכך או שאינו מאמין כך וכך הוא יולא מכלל ישראל
ולא אמרו בזקים דעות החכמים לבלתי יאמין איש ואיש לפי מה שצויו
רואות, אך היו שופטים כל אדם לפי מעשיו, וכל מי שהיו מעשיו טיבים
ונכונים ושהיו יודעים בו שהתדלותי להועיל ולא להזיק היו שומעים
מפיו דעותיו וסברותיו ולא היו גוערים בו ואין צריך לומר שלא היו
שונאים אותו אם לא היתה אמונתו באמונתם. ומה מתוך דבר רבנו
שמואל הנגיד בסוף מבוא התלמוד: כל מחלוקת שלא חייבה מחלוקת
במעשה אלא בדעת לבד לא נגזור בו הלכה כפלוני. והרמב"ם בהפך
קבע הלכה מה אנו חייבים להאמין ומה אנו חייבים שלא להאמין; וזה
בלא ספק שנוי וקלקול גדול באמונת ישראל. ואמנם גם השנוי הזה נמשך
מאמונתו במהות הנפש, כי מאחר שלפי דעתו הלכת האדם ושלמותו
האחרון תלויות בידיעת המושגות, ובראותו כי לא כל אדם זוכה להשגיל
בחקירות מה שאחר הטבע על אמתתן, התחכם הוא ז"ל לערוך לפני כל
אדם מערכת אמונות נכונות אשר יאמין אותם האדם וחי בהם. וכוננו
צוה טובה באמת, אך פעולתו בהגבילו עיקרי אמונתו ולא עברה בהפסדה.
והנה הוא הרמב"ם בהיות מגמתו להקים בנין אשר לא ימוט, הקדים
ואמר כי רבנו הקדוש כתב המשנה ורב אשי כתב התלמוד, לשען באמין
כי החכמים האלה אשר היו ראשי ישיבות ומופלגים בתורה וגדולה בירור
כל ההלכות וכל הספקות, והצינו גבול וחקקו חק לדורות עולם, למען
עוד כל ימי הארץ לא ירים איש את ידו ואת רגלו כי אם לפי גורמם
ומסקנתם. והדבר הזה לא היה ולא נברא, כי לא רבנו הקדוש כתב
המשנה ולא רב אשי כתב התלמוד, אלא זה וזה למדו לתלמידיהם זה
משנה וזה תלמוד, בדרך שהיו שאר החכמים עושים בדורם ולפני דורם,
איש איש לפי חכמתו. ומעולם לא עלתה על דעתם שיעמדו דבריהם
כמסמרות נעועים לדורי דורות לחק ולא יעבור, ובפרט רב אשי ובית
דינו אם היו מעלים על לבם שיהיו דבריהם. וכתבים על ספר, כמה
וכמה דברים היו משמישים אשר היו טובים ונכונים בשעה שנאמרו,
אך לא לכבוד יהיו למי שאמרם בהיותם כתובים על ספר ונקראים בכל
מקום ובכל זמן. והנה כל הקורא במשנה מעשה שבאו בניו מבית המשנה
וכו', או ערפון אני הייתי בא בדרך וכו', אראב"ע הרי אני כן

אנשים אנה וכו', וכיוצא בספורים האלה, וכן הקורא בתלמוד ספורי
 רבה בר בר חנה וכיוצא בהם, ומאמין שכתבו אותם ר' יהודה הנשיא
 ורב אשי על ספר, ושהם כתבו ספריהם כדי שיהיו לתורה ולתעודה לישראל
 שכל דור ודור (כאשר יראה מדברי הרמב"ם); איש אשר כזה רחוק
 הוא בעיני מאד מאד מידעית דרכיהם ומתעבותיהם של חכמינו הקדמונים
 ז"ל. — א"כ למה נאמרו הדברים ההם? נאמרו מפני שהיו טובים
 בעתם, ולמה נכתבו? נכתבו מפני שהתלמידים היו נזהרים שלא לזכות
 דבר אחד ואפילו שיהא קלה, מכל מה ששמעו מפי רבותיהם. וגם עתה
 הדברים ההמה יקרים וטובים מאד ומועילים למי שידע להתבונן בהם
 כדי ללמוד מתוכם תכונת החכמי' ההם ותכונת הזמנים והמקומות אשר דברו
 בהם, והם אולי נסמך אין במה אצל כל אומה ולשון. אצל מי שיקח כל
 הדברים ההם כאלו הם חק ומשפט ותורה ותעודה הוא כל ימיו בחשך ילך.
 ואני נערס אכלה לדבר אל ידידי בעיניים הנכבדים האלה, הנה
 נא לפנינו חקירה אחרת וקרובה אל הקודמת. אשר החכם גייגער
 נותן לפנינו היום, והיא בהבנת דברי המשנה (עדיית פרק א') ולמה
 מזכירין דברי היסוד בין המדובין הואיל ואין הלכה אלא בדברי המדובין?
 שאם יראה ב"ד את דברי היסוד ויסמוך עליו שאין ב"ד יכול לבטל דברי
 ב"ד חבירו עד שיהיה גדול ממנו בחכמה ובמנין. והנה ידוע כי חכמי
 התלמוד מביאים המאמר הזה שאין ב"ד יכול לבטל וכו' בכל מקום שצדקה
 שהאחרונים בטלו דברי הקודמים, והנה הבינו שהמאמר ההוא (שאין ב"ד
 יכול וכו') הוא משפט בפני עצמו, ושהמניעה הנכללת בו היא לא לבד
 בשני בתי דינין העומדים בזמן אחד, אלא גם בבתי דינין העומדים זה
 אחר זה בדורות מתחלפים. וידוע ג"כ כי המשפט הזה הוא אכן נכף וזור
 מכאן לכל החזן למלא את ידו לשלוח יד במנהגים הקדמונים ובתקנות
 הקדמוניות ולשנותם לפי צורך השעה וזנאי הדורות ומצב האומה. והנה נא
 החכם גייגער מסיר המכשול הזה מכל וכל, וכורת בחרבו הקשר הגור"די
 באמרו כי מעולם לא עלתה על דעת החזן לומר בהחלט שאין ב"ד יכול
 לבטל דברי ב"ד אשר היה לפניו עד שיהיה גדול ממנו בחכמה ובמנין, אלא
 כונת דברי המשנה כך היא, שאם יראה ב"ד את דברי היסוד ויסמוך עליו
 אז לא יוכל ב"ד אחר אשר יהיה בימים ההם לבטל דברי אותו ב"ד אלא א"כ
 יהיה גדול ממנו בחכמה ובמנין.

הפירוש הזה מיוסד על פירוש הרמב"ם והרע"ב אשר עשו המשנה הזאת
 כלה מאמר אחד (שאם יראה ב"ד את דברי היסוד ויסמוך עליו אז אין ב"ד
 יכול וכו'), אלא שהרמב"ם והרע"ב מפרשים בפירוש התלמוד אין ב"ד יכול
 לבטל דברי ב"ד אשר היה לפניו, והחכם גייגער אוסר דוקא בעומדים איהם
 בזמן

צוואן-אחד- הן אמת כי דבר זה מתישב מאד על הדעת, שאין לך אלא שיש
 שנימך, ויפתח דבורו באמאל דבורו, וא"כ ראוי שיהיה כח ב"ד יפה
 לבטל דברי ב"ד שהיה לפניו, מה שאין כן בעומדים בזמן אחד, שהדעת
 נותנת, והיא-ג"כ דעת רז"ל, שחכם או ב"ד שטיהר אין חכרו ראוי
 לשמא, יען וביען ח"ס מרבים שלום בעולם, ואם יהיה כל דיין וכל ב"ד
 ראוי לבטל דברי חכרו העומד בימיו תמשך מזה מחלוקת ותחרות ויחלוק
 העם ישראל לכתות. ורק אם האחד מפורסם לגדול מחכרו בחכמה
 ובמנין, אז יתכן שיבטל דברי חכרו. בדרך שהמלכות עושה, שיש ב"ד
 הממונה על כל בתי דינין של המדינה, והוא מקיים או מבטל דבריהם
 לפי ראות עיניו, ולא ימשך מזה פירוד הלכנות ומחלוקת ותחרות כלל,
 כי כל שאר בתי דינין כפופים ונכנעים לאותו ב"ד הממונה עליהם, אשר
 הוא מפורסם בחכמה וגדולה למעלה מהם. עם כל זה רואה אנכי שאין
 כוונת התנא לומר כך, וחלילה לנו לפרש מאחר שלא מדעת מי שאמרו.
 וחנה הדבר ברור מאד שאם היתה כונת התנא כדברי גייגער, כך היה
 אומר: שאם יראה ב"ד את דברי היחיד ויטמון עליו אין ב"ד יכול לבטל
 דבריו, עד שיהיה וכו', ובאמרו לבטל דברי ב"ד חכרו ולא אמר לבטל
 דבריו, אין ספק שיתכוון לומר משפט בפני עצמו. הלא תראה כי גייגער
 עצמו בשבט לתרגם המאנה הזאת הוצרך לחקן לשונו ולומר: קיין חננה
 בעד געריכטסהאלן דען דען חויטספרוך דעסעלבען פיר חונגילטיג ערקלעה-
 דען קעננע. ואחר שהתבאר כי מאמר שאין ב"ד יכול הוא משפט בפני
 עצמו (וגם הרמב"ם עצמו דין בפני עצמו בהלכות ממרים פרק ב',
 ונראה שחזר על ממה שפירש בילדותו), שוב לא יתכן כלל לפרשו בשני
 בתי דינין העומדים בזמן אחד, כי מה ייחס ושייכות יהיה למאמר זה
 עם הקודם? ומאחר שהרישא היא בעומדים בזמנים שונים, הדעת נותנת
 שגם הסיפא הנקשרת עם הרישא באות שי"ן (שאין ב"ד יכול) גם היא
 בעומדים בזמנים שונים, והדעת נותנת כי לדקו דברי הראב"ד בפירושו
 שהסיפא היא נתינת טעם לרישא, כי לכך הוזכרו דברי היחיד כדי שיוכלו
 האחרונים לסמוך עליהם, שאלמלא אמלאו דברי היחיד הראשון לא היו
 האחרונים ראויים לדמות דברי הראשונים מדעת עצמן, לפי שאין ב"ד
 יכול לבטל וכו'. ומלבד כל אלה אסילו אם נסכים לפירוש החכם גייגער
 מה הרווחנו בחקנתו, ומה נפקותא לענין דינא תנא לנו מזה? כי הוה
 צין לפירוש הראב"ד והתלמוד וצין לפירוש גייגער אין האחרונים ראויים
 לבטל דברי הראשונים אלא א"כ ימלאו להם סמך באחד מן הקדמונים;
 ואף אם מלות שאין ב"ד יכול וכו' לא תהיינה משפט בפני עצמו כדעת
 התלמוד, עדיין הדין דין אמת אסילו לגייגער, כי באמרו שאם יראו

ב"ד את דברי היחיד ויסמכו עליו אז לא יהיה ב"ד אחר יכול לבטל דבריו עד שיהיה גדול ממנו, כנר הודיע שאם אין לאחרונים סמך בדברי אחד מן הראשונים אין כחם יפה לבטל דברי ב"ד הקדמון, ואין דבריהם שרירין וקיימין באופן שלא יוכל ב"ד אחר לבטל דבריהם לעיניהם ובימיהם.

והחרי אשר נזהר שקעה דעתי, ורעיוני לא יבהלני עוד על דבר הבנת המנהג הזאת, סבותי אני את לבי להבין דברי התוספתא וחלוק לשונה מלשון המנהג. ועתה שמע נא ידידי רעיון חדש אשר עלה בלבי בהתבונני בחלופים האלה. ג"ל כי המשפט הזה שאין ב"ד יכול לבטל דברי ב"ד חנרו עד שיהיה גדול ממנו בחכמה ובמנין הוא משפט חדש חדש אותו רבנו הקדוש (לסנות ידועות לו), ועד ימיו היה כל ב"ד וב"ד שליט בדורו לסמא ולטהר לאשור ולהתיר, לפי מה שיפטו בחכמתם, ולא היה שום ב"ד נכזה בעיניו, ומעריך עצמו פחות מבתי דינין שהיו לפניו. אמנם רבנו הקדוש (לסנות ידועות לו) גזר על כל בתי דינין אשר קיומו אחריו לבלתי יוכלו לבטל דבריו ודברי בית דינו, לולי יהיה להם סמך בדברי אחד מהקדמונים, או שיהיה אותו ב"ד גדול בחכמה ובמנין יותר מבית דינו, והלליה רבנו הקדוש ונתקיימה עלתו, כי אחרי חתימת המנהג לא היה אדם שזיר לחלוק עליה, אלא ח"ק מלא לו סמך בדברי יחיד הנזכר בה. ומכאן נמשך כי עד רבנו הקדוש נקראו החכמים חנאים כלומר בעלי המנהג, ומאם ואילך לא נקראו עוד בשם חנאים, אלא אמוראים, כלומר מתורגמנים, שמפרשים דברי המנהג. כי אחר גזרת רבי ובית דינו לא הורעו עוד הדורות הנאים להוסיף על דברי המנהג או להחליף בדבריה. ועם כל זאת הנה לא נמנעו קצת מחכמי דורו של רבנו הקדוש ללמד לתלמידיהם נסתר בנטיה ממה שנהג רבנו הקדוש; ומן המשיגות האלה הנוטות מעל משנתו של רבי הן כל הבריות והתוספתות. ועתה ראה נא ידידי כי התוספתא הזמיטה מכל וכל את המשפט הזה שאין ב"ד יכול לבטל וכו', ולא זו בלבד, אלא גם שאר החלופים שבין המנהג והתוספתא בענין הזה בלם מן המקור הזה נובעים שמאנת רבנו הקדוש אוסרת בנבלי כרזל בתי דינין אשר יעמדו אחרי כן, התוספתא עושה כח ב"ד יפה לשפוק ככל הנראה לעיניהם טובישר לפי המקום ולפי הזמן. והנה מלבד מאמר שאין ב"ד יכול אשר איננו בתוספתא, כשארזו עוד שנים חלופים עקריים בין המנהג והתוספתא האלה.

הראשון הוא כי במנהג שנינו שאם יראה ב"ד את דברי היחיד ויסמך עליו, ובתוספתא שם תיכרך להם שעה ויסמכו עליהן, הנה לפי התוספתא אם תלמדך להם השעה אפילו לא יתנו דברי היחיד נראין להם

להם מלד ענשם, יוכלו האחרונים לסמוך עליהם, אבל אם הדבר נראה להם, כלומר שהוא נכון וזודק בעיניהם, ראויים האחרונים לבטל דברי הראשונים בלא שימלאו שום סמך לאחד מן הקדמונים. אבל לפי המענה דוקא אם יראה ב"ד את דברי היחיד, כלומר שיראו דבריו טובים ונכונים יכולים האחרונים לסמוך עליו ובלא דברי היחיד הקדמון לא תועיל להם סברתם, ולא יוכלו לפסוק הלכה מדעתם נגד דברי הקודמים; לפי שאין ב"ד יכול לבטל וכו'. והחלוק השני הוא כי המאמר המיוחס במשנה לר' יהודה מיוחס בתוספתא לחכמים, כי תחת שהמענה אומרת אמר ר' יהודה אם כן למה מזכירין דברי היחיד בין המרובין לבטלה, שאם יאמר אדם כך אני מקובל יאמרו לו בדברי איש פלוני שמעת, התוספתא אומרת וחכמים אומרים לא הוזכרו דברי יחיד בין המרובין. אלא מתוך שזה אומר טהור וזה אומר טמא בדברי ר' אליעזר יאמרו לו כדברי ר' אליעזר שמעת. הנה מה שהוא במשנה דעת יחיד (ר' יהודה) הוא בתוספתא דעת רבים (חכמים). ואם ישאל אדם ומאי נפקא מנא? ופקא מנא טובא, כי המענה השניה הנותנת טעם אחר למה הוזכרו דברי היחיד היא דוחה הטעם הראשון, כלומר שלא הוזכרו דברי היחיד כדי שיוכלו האחרונים לסמוך עליו, אבל הוזכרו לסבה אחרת (שאם יאמר אדם וכו'), כי אמנם אין האחרונים זריזים לסמוך על היחיד, אלא ראויים לפסוק הלכה לפי ראות עיניהם ולפי צורך השעה. והנה רבנו הקדוש שנה המאמר הזה בשם ר' יהודה בלבד, כי ראה שיהיה הטעם הראשון עקר, ובעל התוספתא שנה אותו בשם חכמים, להודיע כי גם חכמים אחרים רבים הודו לדברי ר' יהודה, ודחו הטעם הראשון. זה נ"ל פשוט בטעם כלופי לשון המענה והתוספתא האלה.

ואם יאמר אדם כי דברים אלה שאני אומר אינם אלא אמרן דעתי והשערה גרידא, אשאלהו ואומר לו: הלא ידענו כי חכמי המענה לא היו נמנעים מלקוות דעתם ולפסוק הלכה נגד הקדמונים מהם, ובלי שיביאו לדבריהם סמך משום יחיד קדמון; ומלאו לפעמים שהקדמונים היו שונים הלכה בלא שום מחלוקת, ובא אחריהם ב"ד אחר או אחד מן התנאים והחליף משנת הקדמונים. לדוגמא בכתובות פרק ה' ובגטין פרק ה' זו משנה ראשונה, ב"ד של אחריהם אמרו וכו'; ובסוטה פרק ה' רבן יוחנן בן זכאי היה אומר עתיד דור אחר לטהר כבר שלישי (שבימיו היו מטמאין אותו); ובנוזר פרק ו' משנה ראשונה עד שיטתה רביעית יין, ר' עקיבא אומר אפילו שרה פתו ביין; וכן בסנהדרין פרק ג' ואלו הן בקרובין אביו ואחיו וכו'. זו משנת ר' עקיבא, אבל משנה ראשונה דודו וכן דודו; וכן בנדרים פרק ט' בראשונה היו אומרים אותן הימים מותרים ושאר כל הימים אסורין.

אסורין, עד שצא ר' עקיבא ולימד שהגדר שהותר מקלחו הותר כלו. ואיך מלאו לבו לר' עקיבא לחלוק על משנתם של ראשונים שהיתה צוויה בפתם ובלא שום מחלוקת, אם היה הדין כך שאין צ"ד יכול לבטל דברי צ"ד חזרו עד שיהיה וכו' ? ומי הודיע לר' עקיבא שהוא גדול מכל הקדמונים שהיו שוין במשנה ראשונה ? ובהפך אנו רואים שאחרי פתימת המשנה לא התירו חבמי ישראל לעצמם לחלוק על דברי הראשונים, וכמו שכתב בעל כסף משנה (פרק ב' מהל' ממרים) שמתחמת המשנה ואילך קיימו וקבלו שלא לחלוק על התנאים. הרי הוא דבר מאומת בנסיון שעד רבנו הקדוש היה צ"ד יכול לבטל דברי צ"ד חזרו, בלי שיהיה גדול ממנו בחכמה ובמנין, ומימות רבי ואילך נאסר לב"ד לבטל דברי צ"ד חזרו עד שיהיה וכו'; ומאחר שאנו מוצאים המשפט הזה (שאין צ"ד יכול וכו') במשנתו של רבי, איך לא נאמין כי רבי ובית דינו הם הם שגדרו הגדר הזה וגזרו הגזרה הזאת על הדורות הבאים אחריהם ? ואמנם מה היו הפניות אשר הגיעו את רבי ובית דינו לאסור האיסור הזה על כל בתי דינין אשר יעמדו אחריו, זו חקירה אשר אולי אין בידנו היום לבא עד תכליתה, כי אין ספק שהיו הסכנות ההן תלויות בחכמת הזמן והמקום שהיה עומד בהם, ואנחנו לא נדע. ואולי ראה רבינו הקדוש שהיו ישראל הולכים ומתפורים חזק לא"י, ולא היה עוד לבני ישראל מקום שיהיה להם כמו מרכז, אשר משם תלך תורה לכלם, כמו שהיה כל ימי הבית וגם זמן מה אחרי כן, וראה כי מתוך גלגול הנרות והפזור יקרבו הימים אשר לא יהיה עוד בא"י נשיא אחד וב"ד אחד, אלא (כמו שהיה אחר איזה דורות) יהיה בכל קהל וקהל מישראל ב"ד קטן, ולא יהיו עוד כפופים תחת ב"ד גדול אחד ונשיא אחד כמו שהיה הענין בימיו. באופן שאם יהיה כל ב"ד וב"ד ראוי לבטל דברי הקדמונים, יפד קצר האומה ותאבד אחדותה, ולא יהיו עוד בני ישראל גוי אחד בארץ, אלא כל עיר ועיר וכל מדינה ומדינה יהיו לאומה בפני עצמה. ומפני שראה רבינו הקדוש כי עוד אפשר שתשוב העטרה ליושנה אפילו במשך הגלות, כי אפשר שכל ישראל או חלק רב מהאומה יקימו להם ב"ד אחד שיהיו כולם נכנעים אליו, לפיכך התחכם והוסיף שאם יהיה צ"ד האחרון גדול בחכמה ובמנין מן הראשון, אז יוכל לבטל דבריו. ולפי ההשערה הזאת תהיה תקנת רבנו הקדוש כלה בחכמה נפלאה. ומה מאד ראוי לחבמי זמננו לחוש לדבר זה, בלומר לשמירת האחדות באומה !

וחנה ידעתי כי יש לבטל דין לחלוק ולומר שאין מכל המעניות שהבאתי שום ראיה שקודם רבי היה צ"ד מבטל דברי צ"ד חזרו; כי אמנם כבר פירש הרמב"ם ז"ל בהל' ממרים פרק ב' כי זה שאין צ"ד יכול לבטל וכו' אינו אלא בגזרות ותקנות ומנהגים שגזרו ותקנו והנהיגו ב"ד ראשון ופסע הדבר בישראל

בישראל, אז אין צ"ד אחר יכול לנטל דבריהם, אבל צ"ד שדרשו באמת מן המדות כפי מה שנראה צענייהם שהדין כך, ודנו דין, ועמד אחריהם צ"ד אחר ונראה לו טעם אחר לסתור אותו הדין, הרי זה סותר ודן כפי מה שנראה צעניו, שנאמר אל הזופט אשר יהיה בימים ההם. ולזאת אשיב כי החלוק הזה שהרמב"ם מחלק בין תקנות ופסקי הלכות, אין לו כלל על מה שיסמוך, והוא הפך ממש מכוונת המשנה, כי המשנה עוסקת באן לתת טעם למה הוזכרו דברי היחיד בין המרובין, ואמרה שזה כדי שיוכלו לסמוך עליהם הדורות הבאים, לפי שכלעדי סמך היחיד אין צ"ד יכול לנטל וכו', וזה ידק בפסקי הלכות, שבהם מזכירין תמיד דברי היחיד, אך זה אין לו מקום כלל בגזרות ותקנות, כי באלה אין דרך המשנה להזכיר דברי החולקים. קראת מימך: גזר פלוני כך וכך, התקין פלוני כך וכך, ופלוני חולק עליו? — מעתה איך יתכן לומר שכל כך הוזכרו דברי היחיד בפסקי ההלכות, כדי שיוכל צ"ד אחר לסמוך עליהם, לפי שכלעדי סמך היחיד אין צ"ד יכול לנטל גזרות צ"ד אחר ותקנותיו, אבל בפסקי הלכות יכול לנטל דבריו. והוצרך הרמב"ם לזאת לדוחק זה מפני שראה (כאשר העיר בעל כסף משנה) שהתנאים האחרונים חולקים כמה פעמים על הראשונים, והאמוראים האחרונים חולקים על האמוראים שהיו לפניהם; והוא לא ידע כי מה שהיה מותר עד ימי רבנו הקדוש אסר אותו רבנו הקדוש לבאים אחריו, ונתקבלה גזרתו במקנה. כי האמוראים נמנעו מלחלוק על התנאים (אם לא שיהיה להם סמך בדברי אחד מהם) ולא נתקבלה לגמרי, כי לא נמנעו אחרוני האמוראים מחלוק על קדמוניהם.

אח כל הדברים האלה תביא ידידי היקר צבור בחינתך, ותשפטם בסכמתך, ותודיעני משפטך הישר עליהם, כי ראויים הם העניינים האלה שיתנו גדולי החכמים לבס אליהם, להעמיק בהם החקירה, ולהוציא האמת לאורה, ומי כמות ידידי הגון לחקירות אלה, אחרי אשר החלזת להעיר עליהן באגרתך הנדפסת בהערה ז' לבחינת הדת, ובכרם חמד ח"א מכתב חמישי.

ועתה אתה ידידי היקר שלום, ומוהר"ר אינך שלום, וביתך שלום וכל אשר לך שלום, בנפשך ובנפש הקוראם פה פאדונה בחדש השלישי בשנים עשר יום למש

אוהב לאוהבו שמואל רוד לוצאטו.

מכתב ו

לכבוד ידידי ואהובי, הנצטר בקירות לבבי, עובר ברוח בינתו
 בין בחרי כל מחקר, עינו ראתה כל יקר, מסתחר חחת על
 החכמה, ודודש כל ועלומה, המליץ המפואר החוקר הנכבד
 החכם המפורסם הר"ר שד"ל נר"ו, יהי שלום בחילו ועליו
 יצ"ץ גורו, אבן!

לא לך לבדך היטיב האלהים בהעלות רפואות תעלה למגלתך ובהשיב
 אותך על כך במשפט הראשון אשר היית מורה לבקורי ממד הנכספים
 ליצב על כסא הרבנות, כי אם גם לכל המון העם הזה האומרים דברי
 חכמתך והמשתעשעים במחקר מליכתך, גם לי אני אוהבך המתעסק בדברי
 ידידותך והיוצא לקראתך בלב ששח כל הימים, נמל הרופא לכל נצר נדחה
 ומחד בהחלימך, כן עד זקנה וציבה יאר פניו אליך ויחונך. הלא זאת
 אהבתך הנעימה אשר אנכי בא היום להשיב לך אשר אהב ומופת על דב
 הצועלת הנמשך לכל אחרי המדע מהותית מסמית על קו הבריאות ונמצ
 על משמרתך כמאז לירות חצי מחקרך בכל סנה ועבר, על פן מהרתי
 לגלות לך מתכונתי על כל הדברים אשר בתבת אחד לאחד בהשיב על
 ראשון ראשון ועל אחרון אחרון.

וראשונה על דבר הטעם שהמליץ החכם גיינער על מדור מסכתות
 המנהג אשר אהב ענית אחריו אמר, רואה אנכי שמעקל זאת השקירה
 ומציבותה תלוי וקמץ מהתרת האלה. הנכללת בחקירה האנה (היינו אם
 כתב רבי המנהג אם לא) שאלבר עליה במסוך, וזה שאם נניח שכתב
 יהודה עלמו כתב המנהג אז חובה עלינו לנקט הטעם למה הקדים מסכתות
 לתברתה באשר הסברא נותנת שאדם גדול כמאז לא יעשה דבר על כד
 שהזדמן והמקרה מבלי סנה נכונה לסדור ההוא, ואז נדווח בלי ספק
 חועלת גדולה בידיעת הטעמים שהיו לו בסדירת המסכתות. אבל אם
 נכתבה המנהג רק בימי רבנן סבוראי (כמו שהוכחת בראיות לדקדוק וכן
 הוא באמת) שוב אין לנו חועלת כל כך בידיעת אותן הטעמים, כי מי
 יודע אם הראשון שכתב אותה היה בדעתו לסדר הדברים על פי יסוד
 נכון, או אם כתב רק כפי מה שהזדמנו לפניו המסכתות זו אחר זו
 באסיפתן והיה די לו לקבץ אותן לגוף אחד אף אם אין סדר לתקוין?
 ובפרט אחרי שיש בידנו להוכיח כי לא איש אחד היה הראשון הכותב כל
 מסכתות המנהג על ספר, אלא כותבים רבים היו במקומות שונות ובזמנים
 שונים, זה כתב מסכתא פלונית וזה מסכתא פלונית, ופאמיס רבות לא
 ראה כאחד מלאכת תבנו, שנעבור כן מלאנו מנהג אחת נאנית בהויתם

נשתי

בשתי מסכתות, כגון ערוגה שהיא ו' טפחים (רפ"ג דכלאים ופ"ט דשבת) המקדש את האשה (פ"ב דקדושין ופ"ו דשבוותא), בראשונה היו אומרים היולא בקולר (גמין פ"ו וטבול יום פ"ד), כל הזבחים שנזבחו (רפ"ק דזבחים ופ"ד דידים), וכמעט כל המזנות שיש בהם' עדיות שניות כבר במקום אחר, ואם היה רק אחד כותב כל המזנה בולה לא היה בוסל דבריו בזה האופן, לכן יצדק לומר שרבים היו הנותנים והמאספים, ואפשר שפעמים רבות קרה מקרה שהאיש המקבץ כל השמועות האייכות לפי דעתו למסכתא אחת כתב המסכתא ההיא אלל מסכתא אחרת שהיתה כבר סדורה ומקובלת לפניו מבלי להשיג את ידו בזה כבר איזה דברים ממה שאסף הוא, וכן המקבץ השלישי גם מלאכתו אלל המקבץ ממי שקדם לו, ובדרך הזה נהיה חסור נעדר הסדר בחלקיו, אם לא שנאמר שהמוקדם והמאוחר צו לא נולד אלל בעבור היות המקבץ האחד קודם בזמן למקבץ אחר. ובדרך כלל אנו רואים באמ' שאין בזה החסור' לא סדר הגיוני כפי הבדל העניינים זה מזה ולא סדר חמרי כפי גודל המימרות וקטנותן, ולריק יגיע למלוא בו עריכת שום סדר הן במשנו' שנכלל פ' ופרק, הן בפרקים שנכלל מסכתא ומסכתא, והן בסדרים עצמם, ורעים מועד נאים וכו', ואם אין סדר בכל אלה איך ולמה יהיה סדר במסכתות? לכן לא יתרחק מן האמת מי שיגזור ויאמר כי כמו שלא יבא לנו שום נזק וחסרון על היותנו בלתי יודעים למה הוקדם פ' ורעים לס' מועד ומועד לנשים וכו', או למה הוקדם פרק מאמתי לפרק היה קורא ופ' היה קורא לס' מי שמתו וכו', או למה נקדמה משנה פלונית לחברתה בכל פרק ופרק, כן לא יזיק היותנו מסכלים הטעם שנעבדו נקדמה מסכתא אחת לחברתה. והלא דברים ק"ו, אם בכתבי הקדש עצמן לא דרשינן סמוכים אלל בדרך אגדה בעלמא ובאומדנא גרידא, לא באופן שיבא לנו שום ענין אמתי מסמיכות פרשה לפרשה, או מזמור למזמור, או קאפיטעל לקאפיטעל, או פסוק לפסוק כגון אותן שבס' משלי, או גם בדרך כלל מן הקדימה והאחור שיש בחלקיהן, כ"ש וק"ו שלא יגיע לנו תועלת מנקשת הטעם למה נקדמה מסכתא פלונית לחברתה? אשר על כן לא ידעתי למה העריח עצמו כ"כ הרמב"ם ז"ל בפירושו בריש כל מסכתא ומסכתא למלוא טעם אל המוקדם והמאוחר, ופעמים רבות נכנס בדוחקים גדולים להוכיח סבת סמיכות מסכת לחברתה, כגון על מסכת נזיר שנסדרה בלי טעם חוץ סדר נאים כתב הוא ז"ל שאם האשה נודרת בנזיר יוכל בעלה להסיר, אשר אמנם לא מתקשר דעת הנכונים בדבריו אלה, וכל כיוולא בזה קרה ויקרה לכל מי שיבקש טעם בדברים שאין להם טעם. והנה החכם גייגער בנוא לפת טעם על סדור המסכתות בסדר ורעים אמר כי אולי נקדמה מס' ברכות אל האשר לפי שיש עליה גמרא, אמנם זה לא ימכס עם

סדרתו

מכרתו שרבו הקדוש עלמו כתב המנה, כי בודאי ביש רבי לא היתה
גמרא בעולם, ואיך יתבונן רבי להקדים מס' ברכות לשאר מסכתות בעבור
סבה שלא היתה עדיין בזמנאות? גם עליך, ידידי, תמה אני איך ילאו
מקולמוסך אלו הדברים: דעתי נוטה להאמין כי באמת כך נתבונן רבנו
הקדוש להקדים המסכתות הארוכות ולאחר הקצרות ע"כ לשונך, כי איך
יתבונן רבי לזאת והוא לפי דעתך (ודעתי) לא כתב כלום? אמנם יהיה
מי שיהיה הכותב והמקצץ והמסדר ש"ס מנה, על כל פנים דבר מתקבל
אל הדעת הוא מ"ש החכם גייגער שכתב הקדימה והאחרון במסכתות היא
על הרוב נוסדת על היות פרקיהן מרובין או מעטין, אכן מלבד שאין
זה מדויק אלא (באשר ידענו ואשר בשרנו התורני החריף הר"ר שמואל חיים
לוצי יחי' אשר הורגל בילדותו ללמוד י"ח פרקים מן המנה בכל יום הגיד
לי זה יותר מעשרים שנה כי בקרותו המסגיות נחבדר לו היות מספר
הפרקים הוא המסבב קדימת או אחרון המסכתות) לא ידעתי מה בלע
כי נאריך במחקר כזה אשר לא נעזר בו לא להבנת המנה על צורה ולא
לשפוט משפט מדק על מקורה ויסודה ותכליתה.

לא כן החקירה השנית שהבאת במכתבך היקר, והיא אם רבנו הקדוש
בעלמו כתב המנה אם לא, כי זו חקירה נכבדת ורבת הצופלות למעינינו
בה באשר בפי גודל ערך החבור כן יקרו החקירות הנופלות על אודותיה,
ואתה ידעת איך נתפשט באומתנו היות התכלית הנרצח בו להורות לעם
את המעשה אשר יעשו בגם לא תלדק זאת הסברא מבח הספקות שהעירות
בס' בחינת הדת דף ל"ה, והגדולה שבהן היא כי רובא דרובא זמן הדין
הנזכרין בו נאשרו בספק בעבור המחלוקות שנפלו בהם ולא ציררה המנה
עם מי ההלכה; עוד ידעת נטיית רוב המחברים לאשר ולקיים היות כל
המדובר בו מראשו עד סופו נמשך בקבלה נאמנה מפה אל פה עד מסיני,
בגם הלשון עלמו הרגיל בו יתנגד להנחה זאת, כי רק לפעמים רחוקים
יבא בו לשון מקובל אני מרבי פלוני שקבל מפלוני עד וכו' אשר זה יציד
על האשר שאינו כן, ולעומת זה פעמים רבות השתמשו בלשון נמו ונאמר,
או דבר חדש חדש סופרים (פי"ג דכלים) או כשאמר אחד לא שמעתי
יאמר האחר אני אלמד בו, וכדומה בלשונות אחרים יורו הפך מזה;
איך שיהיה נתעלה החבור הזה למעלה ופלאה צעיני העם בעבור שני
הטעמים האלה שאמרתי, ולכן דבר זה צדק הזמן היא היגיעה לחקור
מי הוא אשר כתב אותו. והנה בראותי עתה הראיות החדשות שהבאת
במכתבך לקיים אחור זמן בחיבת המנה עד ימי רבנן סבוראי מלבד
אותן שהצגת לפני זה ד' שנים, אמרתי ברוך אתה וברוך טעמך, כי
מלאמי בהן מה שיספיק להוליך הדבר מידי כל ספק, גם גלוי לפניך

כי כמנף כמני מחזיק מלח בדעת הזאת אשר התלויה לפרסמה זה עשר
 שנים גם' התו' והפי' דף קי"ט, ואם אמנם אמרתי (בתי' הדת דף ל"ו)
 שהתנאים כתבו משניות גם קודם רבי, לא היתה כונתי לומר שכתבו
 משניות שלמות מסכתא אחר מסכתא עד היותן למסור אלם, אלא ראשי
 פרקים בלבד אחד הנה ואחד הנה היו כותבים לסייע הוצרכו שלא יבא
 כל מה שהיו לומדים בעל פה בבית המדרש, בדרך שכתב בעל הליכות
 עולם בתחלת ספרו: וזאת לפנים בישראל התעודה והתורה היו הכתמים
 מקבלים איש מפי איש ולומדים המענה על פה כאשר נמסרה אלא שהיו
 התלמידים עושין סימנים למשנתן וכותבים אותם מפני השכחה המלויה
 בדברים וקורין להם מגלת סתרים עכ"ל, כן לפי דעתי (ובזאת תודה
 לי גם אתה) אף רבנו הקדוש כתב לתועלת עצמו איזה ראשי פרקים
 פתרים בפני השכחה, ונאשרו קונטרסיו וקונטרסיו שאר התנאים אשר
 יבא להם גם מגלות סתרים בידי הכתמים דורות הרבה עד שבאו רבנן
 סבוראי ואספו כל ספרי הזכרונות האלה ובכירוף השמיעות ששמרו בזכרונם
 ממה שהיו שומעים יום יום בבית המדרש כתבו הכל על ספר וסדרו
 אותן למחלקות שונות ובדרך הנה נכתבה המענה כמו שהיה לפרונו היום.
 וכן הדעת נחתה שהיו קלט מן השמועות בתורות כבר בימי התנאים,
 כי לולי כן יקשה איך נשמרו כל המון המימרות ההנה בעל פה במשך
 כמה מאות שנים בלי שהתעוררו מעט בכתובת ראשי פרקים או לפחות
 ברשימת איזה דבר על ספר בדיו, ובפרט יקשה זה יותר אם נביא אל
 לבנו כי לא בלבד היו זריבין לראש בזכרונם כל גוף המענה מלד חמרה
 אלא גם מלד זורתה, רצוני לומר כי לא בלבד העניינים אלא גם המלות
 היו זריבים לשמור בלבם, כי פעמים רבות הדין תלוי בדקדוק לשון
 התנא, בדרך שאמרו (עדיות פ"א) שאדם חייב לומר בלשון רבו, ומי
 זה יאמין שהיתה כל המענה חקוקה בזכרונם מלה במלה מן מאמתי עד
 בשלום במשך כמה דורות אם לא שהסתייעו מעט בכתובת איזה דברים
 להקל מעליהם בזכר המעשה הזה? מעשה אם על דבר זה שהוא מתקבל
 אל הדעת מלד הפנאל יבא נ"כ סמך ועור מדברי בעלי התלמוד ע"מם
 או יבא כנונה לדקו ואמתתו למעלה מכל ספק. והנה זכרו בתלמוד משנתו
 של ר' אליעזר ומשנתו של ר' עקיבא. ולפי שלא נאמר מאלה שריד ופליגי
 ואף זכרן אחד מני ארץ כמו שאמרת, מוכרשים אנו לומר שלא היו
 סבורים שלמים אלא קונטרסים בוללים ראשי פרקים בלבד, ובאמתה
 המענה על הסדר והכניסו בה כל מה שהיה משוור בקונטרסים ההם
 שוב אין צורך לשמור הקונטרסים עצמם מן האבדון, ולכן סבו חסור
 ביולא בזה תאמר על מגלות סתרים שהיו כותבין בהן סימנים למשנתן
 בדברי

דבריו בעל האמת עולם, ולא היו אלא קונטרסים דומים למאמרו של ר"א ואל ר"ע, וגם בהם השתמשו לכתיבת המאמרו ואח"כ אבדו מן העולם, וכן מאמר ר' יוחנן תורה רוב על מה ומיעוט בכתב יורה על מציאות אהם כתבים שגמים קודם זמן ר' יוחנן, והן הן הקונטרסים שאמרתי. סוף דבר כמו שדקו מאד דבריך שלא נכתבה המאמרו כמו שהיה לפנינו היום אלא צדורן של רבנן סבוראי בן חבורה גם אתה להודות שקלת הלכות ושמועות נכתבו בנר ע"י התנאים וקלתן גם ע"י רבי עזריה, ואם הדבר בן לא שאת לריך להתרעם כ"כ נגד החכם גייער בעבור שאמר שהתנאים קודם רבי כתבו מאניות, כי יש לדד דבריו באופן שיהיה כוננו על הקונטרסים וראשי פרקים שאמרתי לא על סבור המאמרו כולה בשלמותה; גם שקטה בזה תמיהתך: איך היה שאבדו כל ספרי התנאים? כי מאמר שהעתיקו מהם כל מה שהיה בו צורך לדורות כפי סברתם והבחינה בנפח המאמרו שלפנינו, אוב לא היו לריכין לשמור הקונטרסים? ההן מן האבדון; גם אין תועלת להביא דברי Epiphanius בנור הבחינה אחרי היות ידוע שזה האיש כתב דברים הרבה נגד האמת ולא נתן אל לבו לחקור תמיד על מקור הדברים, והחכם גייער עלמו אמר על דבריו שם-unkritisch; וכן על מה שאלת נגד החכם גייער: אם היתה הבחינה מותרת מה זה מגלת סתרים? הלא זה למה? יש להשיב כי באמת לא היתה הבחינה מותרת בימי התנאים ואעפ"כ היו בותבים קלת דברים בלועז, ואף גייער לא אמר שהיה מותר להם לעשות כן, רק אמר שהיו כותבין, לכן יש לקרב דעתו לדעתך עד שתהינה שתייהן עולות בקנה אחד.

ועל השלישית אבא להשיב, אחת אומרת כי הדמ"ס ז"ל היה בעוכרינו בזה שכתב על מהות הנפש ותכלית שלמותה והללחתה אשר מזה נולדו הדעות הנפסדות לגנוא בעלי דת אחרת ולהאמין שיעניש האל על האמונות המוזרות והגביל עניני האמונה תוך י"ג גבולים יקרא להם עיקרים וכל ביוצא בזה. והנה אמרתי שאבא עתה להשיב על דבריך אלה, אך לא ישה אמרתי, כי מה לי להשיב לדברים נכונים לדיקים וישרים באלה? (זולתי על אחד מהם והוא אמונת תחת המים יש ויש, אכן זה יהיה ענין לאגרת אחרת, רק אם יהי חסדך להודיעני תחלה הראיות מן התורה הנמצאות תחת ידך על אמת זאת הפנה). הלא כל משכיל אשר המו מעיו לו על בני ישראל יהלל קנחתך לכבוד התורה ולטהרת האמונה ולישרת אהבת ריעים, ויחזיק לך טובה על התאמצותך לפרוק עול זה האיש מעל זכרנו ולחדש ימינו בקדם בהיות אז מותר לכל איש לשמוע.

לשמוט כפי מה שעיניו רואות, ומי לא יודה כי כחם תליונותיך נוד
 הרמז"ם בעבור מה שיקד היות הנפש הכנה לנד (באגרותי פ"ג הנדפסות
 למדש ננעתי קצת בזה הענין), והשארותה נקנית לאדם אם ירחם
 להשתלם במושכלות (עיין דבריו בפרקי ההלכה שלו הנדפסים בספר
 פאר הדור ובספר הגדרים דפוס סאלוניקי, ולפי שהשארות הנפש
 הוא ענין נמשך מהעצמה עלם רוחני, רצוני בזה כי בעבור היותה
 רוחנית תשאר לעד, הנה האומר שהשארות נקנית לנפש האדם ואינו
 עצמי לה, הוא מבחש ברוחניותה וק"ל), ובעבור שגם באש פזם
 להגביר שלהבת שגת הדת (אשר מזה נולדו דבריו הידועים בפי' פרק
 לפני אידיהן), ובעבור מה שהלבי עיקרים ליסודות אמונתו (על זה
 דברתי בפי' בחינת הדת דף פ"ו), וכל כיוצא בזה אשר אף אני בכל לב
 ובכל נפש ובכל מאוד אסכים עמך בכל אלה. ומעי לבת יהודה כעבור יהמו
 בדרתה פלאים על אודות הדעות הנפסדות אשר קבלה ממנו בעינים
 סגורות ורגליה לנחשתיו הוגשו ותרצן תחת משאו ואין מקום.

אמנם בכל זאת ראוי לנו לדון את הרמז"ם לכך זכות באשר זאת
 היתה לו לא מזדון לב סליה, אלא רק בעבור שגבר אחר דעות חוקרי
 היונים אשר הביאו הערביים לספרד והעמיקו ספריהם וביארו דבריהם
 ופרסמו סברותיהם כנודע, ולפי שלא היתה אז נודעת בעולם דרך יותר
 סלולה ומתקד יותר שלם ממה שהמציא אריסטו ותכניו, וכל איש אשר
 נדבה רוחו אותו בימים ההם להחקר כל הפילוסופיה היה מסבך
 להעדות לו עדי מסברות אריסטו ולתת אותן עטרה לראש ועוקים
 לגרגרותיו כאילו הגיע בזה אל תכלית קצת האלמות האפשרית לאדם
 בתכל הלו, לכן הרמז"ם ז"ל אשר חונן האל דעת והעלל בצינור בפלג,
 בו הללית ועשה חיל בהבנת ספרי היונים יותר מכל אשר היו לפניו, תשב
 להוסיף כבוד ותפארת לתורתנו הקדושה אם ירכיב בה ענפים לקוחים
 משדמות היונים החזקים בעיניו לחוקרים נפלאים, ובהאות ואף לעניני
 אמונתו כללים ומשפט קבוע (סיסטעם), אעפ"י שבאמת זה יתרון רב
 לדתנו ולא מגרעת, התחבס להכניס כל מה שנוגע אל החלק העיוני
 תחת איזה סוגים ראשיים הנודעים בשם עיקרי הדת ויפעלם בזרוע כחו
 לבנין אבן שלמה מסע נבונה, אולם על החלק המעשי וטה קו ויתארכו
 בצרד הקבלה, יעשהו במקצועות הי"ג מדות ובמחנות תפארת אדם גדול
 יתארכו, אומר לדבק ההלכה טוב הוא ויתקדו במסמרי המסקנא לא
 ימוט לעולם. לכן לבונתו הטובה שבוין להוסיף יקר לדתנו ולהכניס בה
 מדר וחק קבוע ראוי לנו לחוס, אעפ"י שלא נוכל לשבח פעולתו זאת אשר
 עשה, רק נאמר כי אולי עושה היתה כפי מלכ אנשי דורו וכפי ערך
 השעה

העצה, אך בראיתו עתה שדבר זה יניק היות לא מועט לאומה, הנה עליו
מוטל המוט לתקן הדבר באופן שיהיה טוב ויפה כפי צורך זממו והרב
ז"ל וכפאז נקי, ונחשוב שאם היה הוא ז"ל חי בימים האלה בודאי לא
היה כותב מה שכתב, אלא היה מכלכל דבריו בסלס הנצרך הנוכחי, לפיכך
רק אנתו אשמים אם נרלה לקיים בדור הזה מה שלא היה אפשר קיומו
אלא בדורות הקדמונים, כי אין מנעל אחד עולה יפה לכל הרגלים ולא
מאכל אחד מוזן ראוי לכל האיסטומבין.

נשאר לי עוד לחוות לך דעי על מקירתך הרביעית הסובבת על הצנת
דברי המנהג ב"א דעדיית ולמה מזכירין וכו' ועל מה שהסביר בה החכם
גייגער עם האנטיך עליו, ואען ואומר: פירושו של הרמב"ם על משנה
זו, עם כי הרע"ב יסכים עמו וגייגער יחבק אותו, הוא זר מאד בעיני,
ולבי מסרב לקבלו מכמה טעמים: א'. לשון המשנה אינו עולה יפה לפי
פירושו, כי מלבד שהל"ל שאין ב"ד יכול לבטל דבריו לא דברי ב"ד
חברו כמו שדקדקת אלה בחכמתך, הנה גם השי"ן שבמלת שאין תתנגד
לזה הפירוש, שיראה כאלו מאמר שאין ב"ד יכול וכו' מקוצר עם מה
שלמעלה ואינו עוד לתשובת התנאי. ולפי דעת הרמב"ם היה ראוי לומר
בך: אם יראה ב"ד את דברי היחיד ויסמוך עליו אז אין ב"ד יכול וכו'
אך מה טעם לאות שי"ן? ב'. מדברי המנהג שאם יראה ויסמוך
משמע דפשיטא ליה שיוכל לסמוך על דברי היחיד, אכן מנא ידעינן
שיוכל? הלא כל כי האי הוה ליה למתניתין לאודועי כי הוא חדוש גדול
ומעולם לא שמענו שיהיה מותר לפסוק בדעת היחיד דהא קי"ל יחיד
ורבים הלכה ברבים, ואיך יאמר סתם שאם יראה ויסמוך? ובי תימא
דהאי ב"ד דקאמר הכא חשיבי נמי כמרבין ותו לא הוי הלכה ביחיד
מאחר שרבים מסבין עמו, אבתי קשיא מאן יימא לן דהאי מרבין דב"ד
נפיש במנינא מאינוהו מרבין דהו פליגי עם היחיד? ודילמא גריעין
אינון מנייהו במנינא! א"ב תמיד היה לו לתנא להודיענו זה הדין שיוכל
ב"ד לסמוך על היחיד. ג'. למה יקפיד התנא שבתקיים דעת היחיד שתר
ממה שיקפיד שבתקיים דעת המרבין? שהרי ב"ד הסומך על דברי היחיד
אינו צריך שיהיה גדול בחכמה ובמנין מן המרבין שחלקו עם אותו היחיד
אלא אף אם יהיה גרוע מהם יא נכחו לבטל דברי המרבין ולפסוק הלכה
בדעת היחיד, אבל ב"ד שיבא אחריו אעפ"י שיבקש לקיים דברי המרבין
הקדמונים שהיו חולקים עם היחיד הנה לא יוכל לעולם לבטל דברי
ב"ד הסומך על היחיד אם לא שיהיה גדול ממנו בחכמה ובמנין, השמעת
מימך משפט מעוקל כזה? מדוע יהיה כה היחיד יפה מכה המרבין?
ד'. לפי פירושו של הרמב"ם לא תהיה תשובת המשנה מעין האלה כלל.

התנא שאל למה מזכירין וכו' ? ומשיב כד שאל יוכל שום ב"ד לבטל דברי
 ב"ד שעשה כדברי היחיד עד שיהיה וכו', אמנם אין זו תשובה כלל, כי
 הזכרת דברי היחיד איננה הסבה שבעבורה לא יוכל ב"ד לבטל דברי
 ב"ד קצרו עד שיהיה וכו', אבל הפך מזה היא הסבה שבעבורה יוכל
 ב"ד לפעמים (היינו בשתולה סברתו בדברי אותו היחיד) לבטל דברי ב"ד
 קצרו, ואיך א"כ יהיה מאמר אין ב"ד יוכל וכו' תשובה אל השאלה
 למה מזכירין ? ומה ענין והלטרפות יש בין זה הבלל אין ב"ד יכול
 וכו' (עזה לבדו הוא החדוש שאנו למדין מן המשנה לפי דעת הרמב"ם)
 ובין שאלת המשנה למה מזכירין וכו' עד שיצדק לחברן יחד בדרך שאלה
 ותשובה ? האם כך היא דרכה של המשנה להשיב שלא בענין השאלה ?
 מבח ד' הטענות האלה מופרת אני לדחות בשתי ידיים פירוש של הרמב"ם
 ולחזור שמעולם לא כוונה המשנה אל מה שהוא הבין בה, ובנספול מוסדו
 יכול גם הבין אשר בזה גייגער על זה היסוד באשר אין לו עוד צמח
 להשען, מלבד שאף אם נקבל דברי הרמב"ם ככל זאת לא נקבל סברת
 גייגער שהתנא ידבר בשני צדי דינים העומדים בזמן אחד, כי תנאי זה
 שיהיו בזמן אחד לא נזכר בשום מקום ולא נרמז עליו כלל בלשון המשנה,
 גם הסברא נותנת שלא יהיה הפרש בין העומדים בזמן אחד ובין העומדים
 בזמנים שונים, שאם כדברי גייגער היה התנא מזכיר גם הזמן כמו
 שהזכיר החכמה והמנין, והיה אומר עד שיהיה גדול וכו' ועד שיהיה
 צמחו, ומאחר שתלה כמו של ב"ד המבטל במציאות אני תנאים בלבד שהם
 החכמה והמנין אין אנו רשאים להכניס בו תנאי שלישי שלא הוזכר כלל.
 ואם תשאלני מהו א"כ הפירוש האמתי של משנה זו אחרי שדחינו דברי
 הרמב"ם ? אשיבך כי היה לבי נועה להסכים עם פירוש הראב"ד בזה לולי
 נכתבה המשנה שלאחריה שהיא קותרת לגמרי פירושו של הראב"ד (וב"ש
 פירוש של הרמב"ם), כי הנה ר' יהודה חזר לשאול השאלה עצמה הנשאלת
 למעלה ולא הוסיף בה רק מלת ל בטלה, ולפי שהתחיל דבריו במלות
 אם כן שמענו מזה שמדברי התשובה הזכרת במשנה שלפניה הבין ר'
 יהודה כי בדרך ההיא תהיינה דברי היחיד נזכרין לבטלה, אמנם איך
 תהיינה לבטלה לפי סי' הראב"ד מאחר שלדעתו יש צורך גדול להזכיר
 תמיד דברי היחיד אלל דברי המרובין כדי שיוכל ב"ד לסמוך על דברי
 היחיד אם יראה סברתו יותר נכונה מסברת המרובין ? בודאי שאם היה
 ר' יהודה מבין המשנה ההיא כמו שהבין אותה הראב"ד שוב לא היה
 מולא מקום לחזור ולשאל, ומאחר שחזר לשאל והתחיל במלות אם כן
 מוכרחים אנו לדחות גם פירוש של הראב"ד. והנה הרע"ב ציקש לתרן
 שהיתה כונת ר' יהודה לשאול על דברי יחיד שלא עשה שום ב"ד כדבריו,
 אמנם

אמנם התייטט מען בלדק עלין ואמר: מאן ידעינן שאין עושין ב"ד לעולם
 כדבריו? והתבונן שטענה זו חזקה מאד כי אף אם עד היום לא עשה
 שום ב"ד כדבריו אפסר שלעתיד יבא ב"ד ויעשה כדבריו, ואיך ידע ר'
 יהודה שלא תהיה כזאת לעולם? אבל התירון שהביא התייטט שם חלוש
 מאד, כי אמר דאילת ר' יהודה איירי בדברי יסיד שהיה מתיר דבר
 שפסע איסורו בכל ישראל שאז אין ב"ד עושין לעולם כדבריו, אכן זה
 הפירוש הוא נגד הסברא ואינו אלא בדרך המסלולים העוזבים דרך
 הפשט, כי ר' יהודה שאל סתם למה מזכירין וכו', ולא עשה חילוק
 באילתו בין דברי יסיד המתיר או האוסר, המכשיר או הפוסל, המעמא
 או המטהר וכדומה, גם לא פרט באילתו אם בונתו על דבר שפסע איסורו
 או על דבר שלא פסע איסורו, ואיך נכנים אנתנו בדבריו חילוקים באלו
 ועוד הלא ר' יהודה בונה ברין שאלתו על מה שהשיב התנא למעלה,
 כמו שגראה ממלות אם כן, ושם לא נזכר שום חילוק בדברי היסיד
 מאיזה מין יהיו, והפשט יורה שכונת המאנה שם על כל השמולקות
 הנזכרות במאנה ר' פלוני אומר כך וחכמים. אומרים כך, ועל כל כיוול
 בזה שאלו שם ולמה מזכירין וכו', א"כ אף שאלת ר' יהודה הנשענת על
 האמור למעלה תהיה מזה המין, הרי שאין מקום לתירונו של תוי"ט
 ונאמרה א"כ טענתו נגד הר"ע בקיומה, ומפני זה נדחת בהנחת סברת
 הראב"ד בפירוש המאנה. לכן אני אומר שנקיה להאי מתיבתא דדחיק
 ומיקי אנפשיה, ואולי הגרסא הנכונה היא הנשנית בתוספתא שהאמיטא
 הכלל אין ב"ד יכול וכו' וזכרה רק ב' תשובות לשאלת ולמה מזכירין וכו',
 ועזיהן דודקות כל אחת לפי דרכה, ולפי דבריה יבא הכל על נכון, גם
 למדנו ממנה למוד יקר לכל ב"ד וב"ד גם בימים האלה שאם תלטרך
 להם עשה יכולין הן לסמוך על דברי היסיד אף אם לא נראית צעיוניהם
 סברתו, ורק זולת זה תהיה לעולם הלכה במרובין, ולכן יפה דנת ויפה
 חדשת ידידי, שרצנו הקדוש היה הראשון שהמציא זה הכלל אין ב"ד יכול
 וכו', אשר בלי ספק הוא משפט בפני עצמו, יהיה פירוש המאנה איך
 שיהיה, אך לא אודה לך במה שכתבת: והללית רבי ונתקיימה עצתו כי
 אחרי חתימת המאנה לא היה אדם שיזיד לחלוק עליה ע"כ לשונך. הנה
 לפי דעתי היה אדם שחלק עליה, ולא די שחלק עליה אלא גם סתר
 אותה, והוא הרמב"ם עצמו שכתב בתנורו (פ"ב דהל' ממרים) אלה
 הדברים: ב"ד גדול שדרשו באחת מן המדות וכו' ועמד אחריהם ב"ד
 אחר וכו' הרי זה סותר וכו' ב"ד שגזרו גזרה וכו', עיין בכל הענין שם
 ותראה שהרמב"ם מוקי ליה למאנה דעדיית רק באותו יסיד ואותם
 רבים נחלקו בגזרה או תקנה כדברי בעל כ"מ שם, ולפי שאין צלל איחא
 סדרי

מזנה שלפנינו שום מחלוקת על גזרה או חקנה, כמו שהעירות אהרן
בזמנך, ימאץ מזה שהכלל איסור רבנו הקדוש אין לו קיום כלל באדם
מוקדם לפי דעת הרמב"ם. לא במחלוקות על הדברים לפי שאינו שייך
להם, ולא במחלוקות על גזרה וחקנה לפי שאין במציאות, ואף אם
נחקיימה עת רבי? והלא הרמב"ם סוחר אותו הכלל ואומר שאין בכלל
בו כל עניני תורה שבעל פה, אעפ"י שרק אליהם כיוון רבי בכללו כפי
פאטות המנהג שלא דברה כלל ועיקר בגזירות וחקנות. והיה הרב בעל
כ"מ שם הרגיש בדבר זה וכתב מה שכתב, ולנסוף ביקש לתקן בו"ה:
ואפשר לומר שמיום חתימת המנהג קיימו וקבלו שהדורות האחרונים
לא יחלוקו על הראשונים עכ"ל. אמנם מי הם אלה שקיימו וקבלו כזאת
ובאיזה זמן היו? אם תאמר שהיו מיד אחר חתימת התלמוד איך קרה
שהרמב"ם לא ידע מהם דבר וכתב בזמנך ההפך ממה שקיימו
וקבלו? ואם היו אחר זמן הרמב"ם איך היה להם יכולת לסתור דברי
הרמב"ם שהוא לנגדם מן הראשונים והם לערבו מן האחרונים? והלא
הם עלמם גזרו שאין ראוי לאחרונים לחלוק על הראשונים! ואם הם
חלקו בזה עם הרמב"ם למה לא נוכל גם אנחנו לחלוק עליהם? מי
שמע כזאת שמה שהיה מותר עד זמנו של הרמב"ם יהיה אסור מזמנו
והלאה רק מן הטעם שאין ראוי לאחרונים לחלוק על הראשונים? הנך
רואה ידדי, איך קושית הכ"מ במקומה עומדת אבל תירונו שהתחיל
הוא עלמנו במלות ואם שר לו מר אינו אלא אומדנא בעלמא ואין לו
על מה להשען.

ואני ערס אכלה לדבר על מזנה זו עוד אחת ראיתי להעיר עליה,
והיא, כי התנאי הנזכר במזנה עד שיהיה גדול ממנו בחכמה ובמנין
הוא תנאי שא"א קיומו באדם זמן מהזמנים ובאדם ב"ד שיהיה לעולם.
כי הנה החלק הראשון ממנו שהיה החכמה אינה ענין שיפול תחת
ממשלת המשקל והמדודה עד שיהיה באפשריות לגזור ולומר: פלוני חכם
מפלוני, כי האדם יראה לעינים ורק הנבוא ית' לבדו התוכן רוחות
יודע עד כמה הגיעה נפש כל אדם להתנשא במעלת החכמה, כמו
שכתבתי בקונטרסים מאמר התגלחת דף כ"ז, ולכן כשבא הראב"ד והחליט
ואמר (בפ"ב דהל' ממרים) שלא היה ריב"ז גדול בראשונים, קם נגדו
הכ"מ וכתב עליו שם: קושית הראב"ד אינו מכיר כי מי אמר לו שריב"ז
לא היה גדול בראשונים? עכ"ל. ואם הדבר כן למה תלה רבנו הקדוש
בטול דברי ב"ד אחר בתנאי זה שאין ביכולת שום אדם לקיימו? וכוה
תדין על החלק השני מן התנאי שהוא המנין, שעם היוצא מזה
עכשיו נוכל תוך גבולות היכולת האנושי, מ"מ כל עוד שלא נדע במאומה
במה

כמה היה מנין של כל ב"ד מ"ד מן הקדמונים א"ל לנו להעריכו עם מנין בתי דינים שלנו לידע איזה מהם גדול במנין, ואמרו רואים שלא נזכר לא במשנה ולא בתלמוד אפילו פעם אחת כמות המנין של ב"ד פלוני ואיך א"כ נוכל לידע דבר זה? הראתך, ידידי, איך קיוס זה התנאי בצני חלקיו הוא מן הנמועות לנו ולבנינו עד עולם, והדי זה כמי שאמר לחברו אתן לך כך וכך על מנת שתעלה לרקייע, או כמו שאמר התרשחא (עזרא ב' ס"ג): אשר לא יאכלו מקדש הקדשים עד עמד כהן לארס ולתמים, או בדרך שאנו רגילים לומר: זה יקרה כשיבאו ג' ימים רגופים ראש חדש, אשר על כן קשה לי איך נכנסה המשנה לעשות חילוקים בדבר שהוא בכללו בלתי אפשרי, ואמרה: היה גדול בחכמה ולא במנין, במנין ולא בחכמה, שלא זה ולא זה לא יקרה לעולם אחרי שהכלל מלד עלמו הוא נמוע להוציתו למעלה מדיעתנו.

מן הטעמים האלה היה נראה שנות רבי בשומו זה התנאי היתה לאסור אימר לגמרי לכל ב"ד שיבא לבלתי יוכל באס אופן שיהיה לסתור דברי הקדמונים לעולם, וזה היה מסכים לסברתך והיה ג"כ אחת אס היה אפשר לפרש המשנה כמו ששבת, אמנם אחרי שדברי ר' יהודה יתנגדו לפירוש ההוא כמו שאמרתי, שוב אין דרך לידע בנידור האם זאת היחה באמת כונת רבנו הקדוש אס לא, והרי חזרנו לומר שלא נאמר לנו רק להחזיק בדברי התוספתא שהם העיקר בזה הענין, אס לא שרכלה להשתמש בדברי המשנה עזמה כדי לסתור אותה, ונגזול הפרש מידה כדי להלחם בה, היינו שאמר כך: אחרי שהמשנה הוציאה לסתור דברי הקדמונים כשנראה נכון לסמוך על דעת היחיד החולק עמהם, הנה גם אנחנו נסתור דברי המשנה שאמר א"כ ב"ד יכול לבטל וכו' כי נראה לנו נכון לסמוך על דעת ר' יהודה (שהוא יסיד כנגדה) שאמר: שאס יאמר אדם וכו'.

ואח ערכתי היום לפניך לתשובת מכתבך, ואתה תשפט על דברי בחכמתך, והאל יענה שלומך, ילליך בכל דרכיך, ויגדיל למעלה כסא חורתך, לתועלת העם אשר ברגליך, בתשוקת אוהבך ומבדך.

הכתב והחוחם פה גערין בראשון לחדש הרביעי ש' התקצ"ט

הק' יצחק שמואל ריגיוו.

מכתב ו

פה ק"ק פאדובה ה' יאריך ימים בטוב
לחדשה שלישי שנה אקבץ עליו לנקבציו

שלום לרחוק רחוק מעיני ואישוני, ולקרוב קרוב ברעיוני ומעיני,
שומע עצה ומקבל מוסר, כלב טוב וישר. מאז חוכחה, בששון
ושמחה. גבר חכם בעוז ואיש דעת לחקור קדמוניות, ככל עבר
ופיות. מוכה את הרבים, בחבורים עריבים. מבקש אהבה,
ושחר אחזה. כה"ר שמואל ליב גאלדענבערג דורש
טיב ודובר שלום.

שלום עד בלי יתה אליך הנוטה בדק שמים, יליך
מדבר וממנפה ומכל מדוי מזרים. יאיר עיניך בתורה, ויחזק
לך באמנה ישרה. ישא ה' פניו אליך וישם לך שלום.

שלום לך חזק וחזק להוליא מן הכח אל הפועל מחברתך
הגלישית מכרם חסדך. והנני מוכן ומזומן להפיק רצונך הטוב.
והנני שולח אליך איזה ענייני להכניסם תוך חבורך. הלא הם.

א' פסק דין לצבות ודורשים דברי חכמה מאומות העולם עם
משמרי חו"ל.

ב' פסק דין וחקירה נשגבה על מאן דביש ליה בהאי מתא אי
שרי למיזל למתא אחריתי. מועתקים מקונן ש"ות קבוצת כסף שלי
בתיבת יד.

ג' פסק ראשון ושני מספר צדור הסוד להר"ר יצחק ל"ע"ף ז"ל כ"י.
ד' פסקה שאלות ותשובות מספר אנגיה החשובה כ"י להחכם הנזכר,
חומים באורחותי.

ה' שמונה עינינים מס' תולדות גאוני איטליא ורבני פאדובה
שחברתי בימי חרפי. ועוד ידי נטויה להוסיף עליהם כהנה וכהנה.

ו' ספר מצרף השכל כ"י להגאון החוקר האלדי רבינו אברהם
קאטלאנו ז"ל. שהוא כעין ספר בתיבת עולם להגדר"ש. והוא קפן יקר
מאד באשר תראה בתוכו.

ז' חלק ראשון מספר השם לר' אברהם בן עזרא כ"י.

ח' פסק ראשון מס' שער השמים להר"ר אברהם בן עזרא.

ט' אנגיה שכתב בכוד חמי' החכם הרופא הפילוסוף האלדי כמהר"ר
רפאל לונגאו זל"ה.

י' חודות

י' הודוה לח' שסידרתי אני העניו הכותב על הכלת ארזינו המלך
והקיסר פִּירִינאנדו הראשון ביום אשר שברו ארזינו להרגו.
י' א' סדר שהיקנחי לומר בעת הולכת ס"ת מניח המדע לבית הכנסת.
י' ב' שבחי הודוה לה' על חזק נדק בית הכנסת הגדולה ק"ק
אשכנזים שסידרתי כאשר שבו כל הקהל כאחד להתפלל בתוכה. שלם
עניינים אלו הולאזים מספרי דובר שלום כתיבת יד.

שלום ואמת יהיה חותמך להדפיס כל העניינים הנזכרים בדמותם
כללם כאשר יגיעו לידך* ותגלה את ארזי חבף שיא מחמת
מכש הדפוס ספרך היקר כי חפץ אני לקנותו בכסף מלא כפי
מחירו, ועליך מוטל הזיכר להגיעו לידי בכל אופן שיהיה בלדק ושלום.

שלום אהלך ולכל המסתופסים בלך בקטון כגדול יחד
כולם יאזו ברכה מאת ה' לא תאונה אליהם רעה ונגע
לא יקרב באלהיהם, והיתה ארם החיים והשלום.
נאם מרדכי שמואל גירונדי דורש טוב ודובר שלום.

הולדוה גדולי ישראל
רבני פאדובה, אשר באיטאליא
זכרון ימי חייהם, שמוח חבוריהם
וציוני חהלחם וציל.

יחד חוננו מאת הרב הגדול החב' הכולל כמוהר"ר מרדכי שמואל
גירונדי גר"ו, בן האלוף החסיד דורש טוב לעמו כמוהר"ר
בן ציון אריה גירונדי זלוק"ל אב"ד ומ"ן בק"ק פאדובה יע"א

א רבינו יאורה מינץ בר' אליעזר הלוי הנהיג רגמחו פה פאדובה
שבע וארבעים שנה והרבנין תורה בישראל כאשר יעידון פסקיו העמוקים
שהדפיס חתנו הגאון כ"י מהר"ם מפאדובה וכבר הסליג בשנתו מאד
הגאון מוהר"א מורסי בתשובותיו סי' נ"ד וז"ל התכוננתי הרבה בדבר
מהר"י ומלאתי בהם חכמה נפלאה חכמתו גדולה מאד משמעתו על
כיוולת זו נאמר כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיו כי מלאך
ה' לבאות הוא המאור הגדול אשר אין כח בעינים לראותו מחזק אורו

* ימן כי קור מעט מזמרחי זאת מהכנס בתוכה כל העניינים אשר עלה חלי ידידי הרב
החכם המחבר הו"ל לכן לא נתייגר לרפס בעת רק תוספות גמולי חישולית, והאז גבוס
פ"ת במספרות הכמות.
המוציא לאור

וההרות אם ימלא איש לקחו לבו ואומץ לבנו להתחזק נגדו כדי להסתכל
 בו הנה תבהינה עיניו מראות ויפסיד אורו והדרו עד כאן לשונו .
 וגם הרב קורא הדורות ב' שהי' רב גדול ומוזנהק והביא לשון פסק ח' מו"ה
 יהושע שונלינו וז"ל ואל תשיבני מדברי מהר"י מינלו סג"ל שעם היות בלי ספק
 מופלג בחכמה ובזקנה קבלנו מאבותינו ורבותינו שאין חכמתו ופסולו ויכר
 מתוך פסקיו שיותר גדול היה בפלי כפלים ממה שפסקיו מורים עליו כי היה
 אשכנזי וכל האשכנזים בטבעיהם הם לעגו שפה ובדדי לשון ואין בהם
 לבטא בשפתים ולא לכתוב בקולמוס העומק האוכן חוץ לבס' ולא יבינס
 אלא מי ששמע אותם וקבע בישיבותיהם עידן ועידנין עכ"ל .

הגאון הנזכר העמיד תלמידים הרבה מורי הוראות בישראל ובתוכם
 בנו מוה"ר אברהם מינץ ונכדו מהור"ם מפאדובה . ומוה"ר יאודה
 דאלמיכט שהרבין תורה בק"ק קאנדיא הנזכר בש"ת אגדת רובל למרן
 ב"י ז"ל סימן ס"ה ובספר אלים להר"ר יש"ר דק ל' . גם מהר"ר יוסף
 נ' חייא היה תלמידו כאשר העיד עליו בנו הרב שלמה הקבלה דק ס"ד .
 הרב הגדול הג"ל היה לו יד ושם גם בחקירה פילוסופית חנה ללמד
 בפומבי לימודי המחק"ר במדרש החכמות ורוב אלילי הארץ תלמידיו
 והסגנים בני הנוצרים היו ברוכים אחריו וחקקו ללם דמות חכמתו במדרש
 החכמות ואני הלעיר ראיתי מולך שם במעלות הסולם עם מכתב ליון
 תהלתו לכבוד ולתפארת .

ובחב"ה הר"ר ישר מקנדיא בספר מלך למכמה דק ב"ב שעצרו דברי
 ריבות בין מהר"ר אליהו דיל מדינו ובין הגאון מהר"י מינץ זלה"ה שהיה
 רבה דעמא ומדברנא דאומתיה ואזניהן של אשכנזים כנראה בוינות גדול
 שהיה ביניהם שהרעישו כל הגולה בפסקיהם הנם כתובים כמוסים עם
 רבני קאנדיא וכן כתב בספר אלים דק ב"ב עכ"ל אמנם הגאון מהר"י מינץ
 האריך ימים יותר מזה פלוגתיה כי העיד הרב החסיד מהר"י יענץ בהקדמת
 ספר חסדי ה' שראה בן מאה שנה שעלה ויכרך ברכת התמה . והוא
 חקן כמה חקנות טובות בעיר פאדובה ובחונן ההוראה אשר הביא
 מהרש"ל בתשובותיו סימן ו' וגם הוא האריך בשבחו מאד . ובשנת רס"ח
 נאסף אל עמיו זקן ושבע ימים ואחרי חמשה ימים נקבר אללו השר הגדול
 תפארת ישראל דון יצחק אברבנאל בקברות ישנים חוץ אחד משערי העיר
 הנקרא זנב ארוך . ומפני הרעה נאספו הנדיקים כי לשנה הבאה היינו
 שנת רס"ט היתה המלחמה חזקה מניב לשמות העיר וזו היתה סבת
 הריסת הקברים עד כי לא ידע איש קבורת קרוביו עד היום הזה . אכן
 אנתנו יחידי ק"ק פאדובה נוהגים לבקר קברות הנדיקים הללו בכל ערב
 יום הכפורים ולבקש רחמים לפני ד' שיוכר לנו זכותם ויילנו מכל

גרה וזקנה אמן

ב רבינו אברהם מינן הלוי בן הגאון הנזכר יאז על כסא אביו והרביץ תורה בישראל וזכר סדר גיטין וחליצה הנדפס בתשובות הרב אביו וגם הוא נזכר לשבח בתשובות מהרש"ל ומור"ם ואנקת רובל. וכתב הרב שלמה הקבלה דף ס"ה שקיבל מאבותיו מעשה שהיה נבלוניא ביהודי אחד שהיה שומר חנם מיהודי אחר מסך י"ב אלף זהובים. ויהי כאשר בא בעל הסקדון לקחת פקדונו, המוסקד החל בו, ויבא התובע אל הרב מינן הזה וסדר טענותיו, וכן חלקי המנגד הלכו אל רבנים אחרים. והתחילו הספקים באיטליאה בין כל הרבנים מחולקים קצתם נגד המפקיד וקצתם נגד המוסקד. ויגיע הדבר עד מלכות פולק ויכתוב הרב רבי יעקב פולאקו נגד הרב מינן עד שנתפסע הנגע ציניהם וכתבו מרורים זה נגד זה עם יותר ממאה רבנים לכל מערכה עד כי לפי הנשמע חרמו זה לזה ונחלשת אלל חכמי איטליאה שמתו בשנה ההיא שניהם ניוס אחד עכ"ל וחתמו הוא הגאון מוהר"ם פאדונה אשר יבק מים על ידיו ויאז על כסא תחתיו.

ג הגאון מוהר"ר יוסף הלוי מינן בן הגאון הנזכר ממלא מקום אבותיו בתכמה וביראת ה' יא לו תשובות בש"ת הגאון גיסו מוהר"ם פאדונה והוא הציב לו בכבוד גדול ומהם כסי' א' ב' ג' ס"א:

ד הרב מהר"ר משה הלוי מינן אחי הרב הנזכר גם הוא שקד על דלתות תורה בק"ק פאדונה ונזכר בספר מוהר"ם גיסו כסי' ג' וס"א.

ה מהח"ר יצחק מנחם בן הרב הנזכר ומהח"ר משה בן החכם הנזכר הוציא לאור ספר המקס והממכר לרבינו הא"י גאון ובהקדמתו לספר היזכר האריך בשבח אבותיו ואבות אבותיו באמרו כי כלם היו שוין לטובה על התורה על העבודה ועל גמילות חסדים:

ו הגאון רבינו מאיר קאגאליצווג הנקרא בשי הפוסקים מח"ר ספאדובח חתן הגאון רבינו אברהם מינן הלוי הרביץ תורה בתפלות הגולה והעמיד תלמידים הרבה מורי הוראות בישראל ואחד מהם הגאון מוהר"ר שמואל ארקיוולטי והרב מהר"ר אליהו קסאלי מקנדיא כנראה מתשובות מו"הר"ם ס"א סימן ל"ב והיה אב"ד פה פאדונה ארבעים שנה הוא הגיה ספר יד החזקה להרמב"ם הנדפס צווינזאה שנת ג' בדפוס ראשון של הוצמדירגי וכתב עליו הגהות יקרות ונזכרו לשבח ממין הקדוש בספר כסף משנה בשם אחד מחכמי הדור. וגם הרדב"ז בתשובותיו החזקות הזכירם בכבוד ובבר נחבולו ברגון בשערים המצויינים בהלכה. אמנם אחר כך באותה שנה קם איז רע ובליעל מדפים ספרים בעיר ויניחא בראותו הריח המגיע לשם"רם פאדונה עם הדפסת הספר הזה ואז להפסיד חלק מהרבות

מהריוח של הרב ז"ל וסוד להדפיס המיימוני עם קיצור הגהות מהרמ"ם ודבר
 סרה נגדו בפתח השער ובהקדמת נגדיית להרב ז"ל באמרו שהבנים ראשו
 בין הרים גבוהים משנו להשיג נגדם וכדומה וכל זה בדי שלא יעלה ביד
 מוהר"ם למכור איזה העתקות שעוד נשארו בידו. ודבר על לדיק עזק
 בגאון וכו' עד שהגאון הוכרח לסדר טענותיו לפני בית דינו של הגאון
 מוהר"ר משה איסרליס ז"ל בק"ק קראקא. והאיש משה גדול הדור חנר
 חרבו כי שמעאלי ללחום מלחמת הגאון מוהר"ם פאדובה וזיכהו בדינו
 ככתוב בתשובות מהרמא"י הנ"ל סימן ט' וכה היו דבריו גם : אחר השקלא
 וטריא והואיל ובררנו והוכחנו שדין כותי בדיני ישראל וגדון כותי עם ישראל
 כזרי יימולים, נבוא ונקפץ אל המקום אשר דברינו הולכים לשם, וגדבר
 על המעשה אשר נעשה בעולם. הנה הוא איש בארץ לעזאזל אשר נורע שמו
 במרחקים, דולה דולה מים עמוקים, מימי מתוקים, גוזר ומקיס,
 יברכהו שוכן שחקים, הוא האילן הגדול אשר פריו למאכל ועלהו לתרופה,
 אחרתו לרופה, הוא ה"ה הגאון הגדול מוהר"ר מאיר מפאדובה. והנה
 שם מגמותיו רעיוניו ומחשבותיו. והשתתף עם אחד מאנשי ארצו ומגדוליה
 דהיינו יענטיל'מו והוא מן מדפיסי הספרים, והסכימו יחדיו להדפיס
 החבור הגדול משנה תורה אשר חנר הרב הכולל האמיתי רבינו משה בן
 הרב המובהק הדיין רבינו מיימון. ובאשר חשבו בן החלו לעשות בזה"י
 עד שלע"ע נגמר הדבר והגיה אותו בצכלו הוך עד אשר לא נשאר בתוך
 הדבר תנן, וסקל המסילה עד אשר לא נשאר בה אגן. והנה קם אחד
 גם בן יענטיל'מו מעשירי הארץ נגדו ואמר אעשה גם אנכי לביתי ואדפיס
 אנכי גם אני וכן עשה, והעיקר הוא מאתו שעושה דבר זה על מה שלא
 נשתתף עמו הגאון הנ"ל ועושה דבר זה להכעיס ולבלות הגאון הנ"ל ח"ו
 כי ידוע כי אם לא ימכור הגאון ספריו שכנד עליו השאף מנאף. והגנו
 דון בדיני ישראל באם היו שני אנשים ישראלים על פי תורתנו הקדושה
 תובית שזכה הגאון הנ"ל בדינו. ומפרד מזה ונהיה לארבעה ראשים. ועל
 אלו ארבעה יסודות נרחיב הדבר וענינו. ואומר שדין הוא עם הגאון
 שהוא ימכור ספריו ראשונה והואיל וטענותיו שרבו אין ידיו חקופה
 לעשות כפי תורתנו, מ"מ לא נניח את שלנו. ולומר שכל ישראל ומי
 שבאם ישראל יבונה לא יקנה שום ספר מיימוני הדפוס רק מאותן
 היוצאים מתחת יד הגאון הנ"ל או ב"ח וזהו מד' טעמים, היסוד
 הפשוט הראשון הוא ב"מ לא יחפור דף ס"ב ע"כ א"ר הונא וכו' עיי' שם
 באורך כל תשובת מהרמ"א לזכות מוהר"ם פאדובה. ומכאן יבין המאכיל
 כי כל מה שכתב המדפיס האחרון ב"מ המיימוני נגד הגאון הנזכר הוא
 שקר

שקר וכזב שצדה מלבו כדי למכור ספריו בחזק הגאון הנ"ל מלבד שהשמיט
 הגהותיו בחזק הקצור להכביסו ולחרפו, באגס כי אח"כ מתחרט מזה (אולי
 כי חכם אחד מרבני הדור הוכיחו על זה) והדפיסם בסוף הספר עם
 הערה נגד הגאון מהרמ"פ זלה"ה. אמנם החכם עיניו לנוכח יעטו
 הגהות היקרות של הרב הנ"ל שעלו לרצון לפני כל גדולי הפוסקים
 והיו כלל היו דברי מנגדיו. כי היה חשוב בעיניהם כאחד מגדולי ישראל
 כאשר כתב מהרמא"י הנ"ל גם בתשובה סימן י"ו לכו חזו מפעלות אלפים
 בארץ הוא שארי הגאון הגדול מוהר"ר מאיר מפאדובה גודר גדר ועומד
 בפרץ, לזקק לזקק תרדפו לבית דינו יפה כאשר מדע בארץ, יודע קל
 וחומר לטהר את הארץ, ולדעתי ה' יתברך זכרו לנצח, שלא מלאנו
 שהתנדב רוחו לדין ולהורות לכם גושנה בארץ וכו' ואם הוא גדול בחכמה
 ובמנין חייבים לילך אחרי וכו' בקי אני במדות חרמיות של הטיש שאינו
 תוקע ענמו לומר קבלו דעתי ואת אשר אביע וענותו תרבני יום- ליום
 יביע וכו' וזו היתה כונת הגאון הגדול תל של תלפיות עוז המגדול, ואחר
 שפירשתי כונתו ודבריו, אפשר דברי למלאות אחרי ולגלות כונתי ואל
 איזה דבר היתה מגמתי ע"כ. רבינו מאיר הנ"ל האיר עיני ישראל
 בפסקיו העמוקים הנדפסים לויניליאה שנת סי"ג עם תשובות הגאון זקנו
 מהר"י מינץ מלבד סדר גיטין וחליטה ותשובות המפוזרות בש"ת מהרמא"י
 ז"ל סי' ל"ו נ"ה פ"ט ז' מ"ט נ"ח בש"ת מהרש"ל סי' ל"ח. - - - ובש"ת
 שארית יוסף למהר"ר יוסף הכהן בר מדרכי גדשן, ובש"ת אבקת רובל
 למרן הרב הגדול מהר"י קארו ז"ל סימן ס"ד וכולם כאחד מעידים גדול
 בקיאותו בתלמוד ופוסקי' ואחרי דברו לא יאנו-קום נא ראה מהרמא"י בתשוב'
 ל"ו שכתב יפה דן הגאון נר ישראל מאור הגולה כמהר"ם מפאדובה י"ן
 לבוף האיש הזה לשב לויניליאה וכו' ובתשובה מ"ח הבריע במחלוקת
 שנתהוה בין מרן ומור"ם בענין לוחת שכיב מרע לזכות מור"ם. ובתשובה
 כ"ה קרא תגר נגד המורים החדשים בחורי חמד הר"ר מענדל ורבי פלך
 על שהרימו יד ברבנים סמוכים זקנים אשר בעיר להורות ולהתעסק
 בגיטין שלא מרצון המורים הזקנים ע"כ ויותר מזה כתב מוהר"ם מפאדובה
 בתשובותיו סימן ע"ט למהר"ם אלשקר שהיה רוצה להוריד מהר"ר יאודה
 מהרבנות ושלא יהיה לו עסק בגיטין וקידושין על שהמיר כרבני שפירא
 בגט אחד. זה לשונו שם וכי בעצור זה חאמר להורידו חליטה! אם אתה
 אומר להרוס אני אומר לבנות ולא אחוש שמעלתך יושב- ברומו של עולם
 ביירושלים תוב"ב כי אין המקום גורם כעת בעו"ה כי איככה אוכל לראות
 במפלת המלכה אשר הקימותי אני ואחרים עמי להרשותו שורה ויהיה לו
 עסק בגיטין וקידושין? וכו' ואין כאן מקום להבעם הגדול להפציר ת"ח

הוקם על, עיין שם באורך. גם הגאון מהרש"ל כתב בתשובה כ"ט והכל תלוי בכבוד אדוניו שאריו הגאון המופלג המאיר עיני ישראל בתורתו ובחכמתו מהר"ר מאיר נרו בלירוף בנו ארי גבור באריבן ארי הר"ר יאודה י"ץ אשר ראיתי במגילתו שכתב לשאריו הגאון מהר"ר משה איסרליס עש"ב. גם הרב הגדול מהר"ר אליהו קאפסאלי כתב למרן בתשובות אבקת רובל סי' ס"ד וז"ל אעתיק למעב"ת תשובת הרב הגדול מעוז ומגדול מהר"ר מאיר אשכנזי ראש ישיבה בפאדובה אין ספק שכבר שמעתם על חכמת הרב הנוכח ועל קסידותו ועל תורתו הנפלאה כמותו ירבו בישראל אמן עכ"ל וכל זה הוא פשוט לעין הקורא בספרי הפוסקים כי אעתיקה דרכי מאיר בפומהון בכל ענין, ועלה אל האלהים זקן ושבע ימים בשנת השכ"ה ליזירה זכותו יגן עלינו אמן.

¶ תגאון מוהרר שמואל יאודה קנאליבוגן נתגדל על דרכי הגאון מוהר"ם פאדובה אביו בעיר מולדתו ונשתתף עמו בהדפסת והגהת ס' המיימוני בכתוב שם בפתח השער והיו קורין אותו עודנו נער רבי יאודה ראש המדברים בכל מקום כי היה לו שכל אלהי בכל חכמה ומדע, ובתחילת ימיו הרבין תורה בק"ק פאדובה ואחרי מות הגאון אביו הזמינוהו רבני וקציני ויניאסא להיות להם לראש ולקצין, ואם זכה להעמיד תלמידים הרבה בש"ס ופוסקים. וגדולי הדור מהרש"ל ומהרמא"י היו מריבין אליו אנותיהם ושאלותיהם באשר ישאל איש בדבר האלהים על הדין על האמת ועל השלום. וזה לשון מהרש"ל בתשובה ו' נדרוש נדרשתי אחוה דעתי בענין ההוראה שהורה הגאון הזקן מלא חכמה שארי ה"ה כ"י מהר"ר מאיר מפאדובה ובנו הגאון אשר בא למלאות מקום אבותיו בתורה ובחסידות מהור"ר יאודה י"ץ אשר אינן ותיקר ותיקן וגדר הנקעה אשר מלא קלת גדרה מהורסת כאשר בשכבר גידרו אבותיו הקדושים מנוחתם כבוד גאוני עולם מהר"ר יאודה ומהר"ר אברהם מינץ ז"ל ותוכן ההוראה אשר תיקן בענין הטבילה וכו' כאשר העיד הזקן א"ב ר"מ המון גוים על כן החזיר בנו עטרה ליושנה כאשר תיקנו אבותיו מנוחתם כבוד עכ"ל לענינו, וכבר נודע כמה נתחבטו הרבנים הנזכרים בספר משנית מלחמות כדי להעמיד הוראתו בענין מקוה רוויגו כי היה חשוב בעיניהם כאחד מגדולי הפוסקים. ועיין למהרמ"א בתשובות קכ"ד קכ"ז קכ"ח דאקיל וטרי עמו בכבוד גדול. ומוהר"ר שמואל יאודה משיב לו בסימן כ"ג, קכ"ט, וק"ל, אשר בהם הראה ידו החזקה בש"ס ופוסקים מלבד קובץ תשובותיו שלא ילאו לאור עולם. וכתב שיטות על התלמוד וגם המה נשארו בכתובים מלבד ענין אחד אשר הביא הרב הגדול בעל באר שבע בסוף חידושי למס' חולין ושם הזכירו בשם הרב המובהק רבי יאודה בן הרב הגדול מוהר"ר מאיר מפאדובה ז"ל.

בשנת

בשנת שמי'ת הדפס חלמידו ר' מאיר פאריקן שנים עשר מדרשו בויניציאה
 פה י"ב דרשות הר"ן ז"ל ומהם יבין המעיין שהיה דרשן מוסלף ובקי בחכמות
 שונות כי אחז עיקבות הפילוסופים האלהיים מהר"י אברנאל והרב בעל
 עקידת יצחק ודומיהם בשגם. שלא נטה ימין ושאל מלמונות אבותיו
 הקדושים נ"ע, הוא נתחמם בהספדן של לדיקים מרן מהר"ר יוסף קארו
 ומור"ס בעל דרכי משה ומהר"ר יצחק סווא ומהר"ר יאודה מוסקאטו
 בעל קול יאודה ונפוצות יאודה ומהר"ר זלמן ממנוחנה כאשר יראה
 הקורא בדרשותיו המופלאות המכרות, ולפי שאין הקב"ה מקפח שכל
 כל בריה בשגתו אשר גשבה ארון האלהים וזה שהדרשן המפורסם מהר"ר
 יאודה אריה ממודינא ז"ל נתחמם בהספדו ככתוב בספר מדבר יאודה דף
 ס"ג ע"ב אזה לכבוד הגאון ז"ל לעתיק קיצור דברי ההוא ספדנא והקינה
 אשר קוננו עליו בויניציאה ונתקקה על מלכתו פה פאדובה אשר זוכר
 איש האלהים צנתי קברות הישנים אלל הגאון מוהר"ר ליב סראומול ז"ל
 מויניציאה והגאון הגדול מוהר"ר אברהם קטאלאנו ישי"ע עמ"הן. ואלה
 דברי הרב יא"מ ז"ל ה"ל: בפלה צסרת ראצנו אוי גא לנו כי טשאנו עצרת
 לבי ולפירת תפארה לאחר עמו באמת, ואם צאתי לספר אכנים טובות
 ומרגליות אשר היו קבועות ומשובצות בעטרה זו תורה מקרא משנה
 הלכות אגדות נחיות ענוה ויראת קטא לא יביל הזמן. את זו לבד
 חזיתי אספרה איך צנע מדות שמו חכמים ללדיקים כלם נתקיימו בריני
 רבינו זה ע"ה ז"ל. הנוי. כל יודענ ומכירו יודע כי היה תוארו ומראהו
 כמראה איש האלהים נורא מאד ובל מי שלא ראהו מימיו היה אומר בשגעו
 בו כי הוא זה. הכח. אין רצוני על גבורת הגוף כי אם על כח תבונתו
 ודבריו המקובלים. בכל מקום. כי מי יסתם בדורו ואין סוגר וסגר ואין
 פותח כמוהו ואשר פעל ועשה בימיו בקהלות רבות (ובאן הארכת בשבט
 הרבה) יצטרט אשר נשא בכחו הגדול מאד כל הקהל הזה כמה שנים
 בהורא'ו אסור והתר וטיב גיטין וקדושין ודיינות וערכים ועלוות ודרשות
 ואזהרות וגם כל תפלות ישראל כאשר יאא האומן את היונק, הלזה לא
 יקרא גדול ורב כח? העושר. גם פה אין רצוני של עושר זהב וכסף הגם
 כי אף מזה חננו ה', די לרבו והותר, אך מעושר החכמות ובקיאיות כולל
 בתוריות ומלגות ולא דבר אדם מעולם עמו אשר הלך מלפניו ריקם
 מאיזה לימוד או קדוש או נחות כפי הכנת המקבל. והכבוד. לזאת יסדר
 לבי כי ירא אכני מאד כי לא נהגנו בו הכבוד הראוי לגבר רב כמהו
 ואשר היה צעיניו בת"ח בעלמא ומפני שמו נחתו כל הארץ ולפני כבוד
 ענוה כי לא צוה ולא שקן ענות עני ולא הסתיר פניו מלדבר עם כל
 אדם והימה מנוחתו כבוד. החכמה. צוה לא ארבה אמרים פן אהיה
 כמעיד

על היות מים חיים ועפר פארץ גם כי מסלקי חכמתו יתראו בשמותיו אשר
 חבר בלאתם מהרה לאורו בעה"י ונדרשותיו המודפסות ובכמה תשובות
 אצלות אין מספר. הזקנה והאביה. כי הניע אליהן בן שבעים הוא שנה
 ואשרי זקנתו שלא בייש את ילדותו. והבנים. כי הניח בן אשר לשמע
 און שמענו היותו בעל בעמיו וכבד מאד ובני בנים אשר בולין בולין מקטע
 ידיעו מכבדים להקים שם המת על נחלתו מלבד חתניו לוקחי בנותיו
 ובני בנות הרי הן כבנות כלם אנשי שם. גם הבנים תלמידים קרואים
 בנים אשר הם עתה גאוני עולם והיו למאורות לנגד עינינו ה' ישמרם
 ויהי עליהם מתנה. אם כן הנוי והכח והעוצר והחכמה והאקבה והאביה
 והבנים עם כמה מעלות מוצות הראויות להמנות עם אלו אשר לא זכרתי
 נסלאו בעשרת זהב גדולה אשר נסלה מראשו ולא נכבה ?

תולדות הזמן

קול נהי נשמע מקרית איספאלמרו כי נלקח אדום מעל ראש ה'ה
 הרב המוצהק הפסיד כמוהר"ר חיים מנספיה זל"ה וקן ועצב נישכס
 אליהם מספאים שנה וליבך אשר שמוהו לראש ולקנין. הוא היה תלמיד
 הגאון המפורסם מוהרר דוד פארו זל"ה אשר מוכתרו כבוד בירושלים
 ע"הק חובנ"א. ותלמידיו הרב חנוכה הלך בדרכיו השורש להעמיד
 תלמידים הרבה ולחבר ספרים נכבדים על התורה ועל התלמוד. גם
 הוא הניק אני צוים חכמים עיקמו שם תפארתו בישראל. יאסף אל עמיו
 בן שבעה ושמנים שנה בסמימי לחדש השלישי העבר וימחזו כל קהל עדתו
 היו אדון והוי הודו! גלה כבוד מישראל כי נלקח ארץ ותלמידים! לאור
 באור הקיים. ויע"א.

הנה קול שועת בת עמי מארץ ציגמו כי נסלה עטרת ראשם ומורה נדקס
 הרב הכולל הדורש טוב לעמו חכם וחקיד כמוהר"ר חננאל גיפי זל"ה בן
 שנה ושבעים שנה. הוא נתגדל על גרבי גדולי הדור בעיר מולדתו
 פירארה כמוהר"ר יעקב משה עאייז וכמוהר"ר יאודה סי' מלאנידה זל"ה
 הוא היה אחד מהרבנים שנמלאו בשנת חקס"ו באסיפת בית דין הגדול
 בעיר המלוכה פאריז להרים קרן ישראל ודגל התורה והקדיש שם שנים
 בין האומות בדרושו הנפלאים בנויים על אדני החכמות. הוא ספר ספר
 ובר צדיקים לברכה על תולדות גאוני ישראל. וכתב מסקים רבים להפיק
 רטון חכמי הדור שהיו מריבין אלו אגרותיהן ואלותיהן. ונפטר בשם
 טוב ובשיבה טובה בשנה שבעה בחדש השלישי ויע"א.

נאם מדרבי שמואל גירונדי מפאדובה.

ס כ ת ח

בעיה פראג בשבעה עשר לחדש אדר שנת אוור'ה' כי ענייני לפי.
שלום וכל טוב וכו'.

שמחתי מאד באגרתך, בראותיך שוקד על התרגומים, וספך לדעת
שעם תרגומם אשר מפייהם אנו חיים, ומבארים אנו שותים. הלא הם
הראשונים והקרובים לזמן ולמקום שהורו לנו דרך נפתרון המלים והמשך
הענין, והם יהיו לנו לעינים בהצנת הכתובים, והחולך בעקבותיהם
ילך לבטח ואל יעה ארחותיו עקלקלות, לשעות מרי האמת. אודך על זה
ידידי היקר, יקר החיון הזה בזמננו. וכמעט יקיד את בדורנו, כי לא
רבים יתכמו לשם לבם אל התרגומים בלשון ארמי, אין רואה ואין
מאגים עליהם, ואין איש שמתדל להנצח מאתם ולרדת לסוף דעתם
העמוקה. הטבת לעשות וכן תוסיף; וידעתי כי אז תתענג על נועם
העתקתם, ויאורו עיניך בדברי תורתו הקדושה. והנני נכון למלאות
את נספך, ואשיב על דבריך בנפש ספכה; כי כל אסריך ערצו עלי,
זהם מרפא לנפשי ואקרי לעצמותי, בעת הזאת אשר אני טופה בנגע.
ואם אמנם תבדד עלי עבודת הכתיבה, נצול אכול, כי נפליתי ונהיית, ונגעה
בי יד ה', ומקרה הבורא בתקופת ימי הסתיו, אשר גבר בעירנו
בזה זאת למעלות כ"ח ויותר, קרש סייתי לא אשמע קול מדבר אלי
במה, נסחמו מעינות השמע, וקולות הרעש באזני לא יחדלון, כפעמון
הולם פעם, ובאין הסוגות "תלונה אזנים" לליל פשמיצ במלחמים, ומסוגות
ונדבאתי מאד, ובהלו עצמי, צרה ויגון אמלתי. בודד ארכי והולך עירי
בחדר מטתי, ולארוס חברה לא אכול, ואני רגיל להתרועע אל רעים,
דברי הסובבים אותי לא אבין ונמשלתי עם יורדי בור. נגורתי — אם
לא בנפיתי אלפה, שתקום נבואת הרוסאים הדנים דינם למזור, שנעבור
ימי השלג, נמס הכסור ומס השמש מרפא בכנפיה, תשוב השמעות אזנים
לאיתנה, אהון מלין יבחן, ובסוד אהובי לבי אשתעשע במקדס. אליך
ה' אקוה, אזנים כרית לי, ובאשר אטומות הנה מידך כן תהיינה פתוחות,
מחלת ומרפאני, הכית ותפצאני, ואני אבוא במגלת ספר כתוב עלי להגיד
מסדך ואמתך, אל נא רפאה נפשי, אל אהיה כמת בעודי פי, רנה
להיליני חושה לעזרתי!

ועתה תהיה אחותי באונך הפקוחות ת"ל, שים לבך לתשובתי כי נגידים
אדבר, ויקרות אשמיעך בעזרת הקונו לאדם דעת.

פחח דברי יאיר ענין שור הכר אשר נכחו בה רבים וכן שלמים, לברר אותו באר היטיב, אבל לא בקושיות ותיכונים אדבר עמך, כי אם בדרכי ההשכלה האמתית והסברא הישרה, גם כמה שגוגע לדברי הלכה שהורו לנו זקנים בזה, ומזקנים אחרונן, רק האמת הפשוט תאיר לנו נתיב יטרים אענה את חלקי אלא ראשונה להעתיק לך דעת בעלי ספרי תולדות הטבע, שעל יסודותיהם תמכנו דברינו, ובאורם לנו אור, ואלה מערכות למודם על הסדר:

(א) שור (Bos) הנמצא במדינתנו. (ב) חויערקס (Urus) המגדל בחיסטערייך פולניא ורוסיא, והמה גדולים משורים שלנו ומאונים מאד בתארים ובגביונם. (ג) ביפאל (Bubalus), אשר לפניו נמצא רק בהודו [חינדי], וקרוב לשנים עשר מאות שנה המה ג"כ בארץ חויערקס, כמו הונגארי איטליא קראין והגליל חיסטערייך וטירקס. והמה דומים לשורם שלנו בשני מעט, וקטנים המה מאד מהם; אבל יותר חזקים בריאים ושלמים. אלה הם הבייתים הרועים בשדה בין גדרות הנהמות מעוקצים בדיר ובאורות. ויש עוד מין אחד שאינו בייתי, פראים משובנים מאד, ואינם יכולים לרעות בשדה בין שארי בהמות, כי מזיקים להם, גם לא יוכלון שבת בדיר ולעמוד ברפת בלתי מאוסים בנחשאים ובזיקים. ולפעמים יוכלו מהם לחויערקס בללוב של ברזל כבולים בחבלים להראותם בעד כנע בסף. ראש עם קרניו דומים לשור, אולם יש לו שער ארוך בלואר ובחזה כמו הגמל, וגבן על גבו, ונקרא משום זה שור גבן (בוקקעלס) Bison. כל זה הובא בספרי בעלי תולדות הטבע הישנים "וגם בס' ראשית למודים. ועוד כותבים ומוסיפים מחקרים חדשים לבקרים: הבקר הבייתי שאנו רואים בארצנו כלם הם תולדות השור הנקרא חויערקס, שנמצאים בארצות פולניא ורוסיא חיבעריען, שובנים ופראים, כנע השור הזה אמן נוטה לכנע השחרות (סוועלגרויה), והם חזקים כל כך, שראוס אנשים הולכי מסעות, גזברים ומנלחים על הארי והדוב העומדים להלחם עמם. שור גבן (בוקקעלס), מקום מולדתו בחפריקס וחאשעריקס גבן על גבו, חזה שלו רחב, בלואר עב, תארו מפחיד ומבהיל כל רואיו, וחתו על כל הפוגש בו. נחמת אמו יפול על בני אדם ודוהם אותם. טעם 'אכילת בשרו לחץ כטעם שאר שורים, וכן חלבו ואיבריו אינם מאונים משאר איברי שורים. עוד יש מין שור ביפאל, מקום מולדתו חצייה והם מגדלים לבייתים בארצנו איטליא והונגאריע ושאר מדינות חויערקס, אבל גם הם חזקים ויותר שובנים ופראים באורים אחרים הנמצאים במדינותינו, ומובדלים בגדלם ובקרניהם, שהם כפופים למטה עד הלאר משני לדרים. הביית פאל בארץ חפריקס כלו אומר קלף ואכזריות כמה, נקמה ורוע; ואי אפשר לכנע

לכבוש טבעו המשובח מאד לעשותו בייתי. ופסם אחד מכותני מסעות מעיד
 שראה בעיניו אור ביעפעען כזה אשר המיתו המורים בקשת, שנראה בפניו
 זועפים אחרי מותו עוד חמה וקלף ראמים למאד, לא ראה עוד כהנה
 בפני בעל עולם חי בתוקף רוגזו בעוד בחיים חיותו. עוד נמלא אור בילם
 הנקרא טבענטשטער ביעפעען, אחי במדינת טיבעט והוא בייתי
 ושובבי, ומכל אלה נמלאים במחוז טאנגוט שאכניה הם הטורסטאנען
 האנגלי. והנקבות הבייתות ממין זה מזדוגות עם הפרים האכנים ויולדות
 מין אחד המועיל מאד לעבודה בשדה, וגם למשא ולנהג כל מעמסה,
 וטבעם אינו משונה מכל השורים הנמלאים בכל ארצות מדינותיו. את כל
 אלה שמורה וערוכה בספרי מקרי תולדות הטבע, ונקבלו בזה יחדו
 בספרי תולדות הטבע להחכם פאקע והנלוים אליו, אשר ממנם העתקתי
 כל הדברים והאמת האלה, בידעי כי אין בידך הספר הזה ולא נמלא
 בעירך כי מלצר היא.

וסמכות הדברים חדע כי השור **והשור** ביעפעען הנמלאים
 בארלותיו אינם השור הנזכר במשנה כי הם בייתותים טמם, ומשמעות
 מלת **זר** מדברי ואממה בתרגום והאדמה לא **תשם** (בראשית מ"ז י"ט) **קבור**
 [ומזה נקרא אדם ריק ונבער מדעת מאולל דרך ארץ ומסר נימוסי בור
 בלשון חכמים, כי הוא כסרא אדם יולד ונמלא בנהמות נדמו, ונקרקע
 הנלתי נורע ונפרש והוא שומם (מיסט, רחם, חנקולטוויט, חנקעביל
 דעט), לו שנקרא אור הכר מלשון **זר** **קרא** כלומר חון, כרוב לשון שדה
 המתורגם **קרא**, ונמלא טעם אחת בעברית יתלמו בניהם ירבו **קרא** (איוב
 ל"ט ד') **(וערעם טעענעם פעור)**, ותרגום ארמי הסורי בהמות בהררי אלף
 (תהלים נ"י) **תור** **זר** דרעי בכל יומא טורא אלפין, פתר המתורגמן
 הוא שור הכר הנזכר בד"ר, **ל** **ר**ל שמגודל מן חון לבית חון מן הישוב
 ביער מדברי, וענין אניהם קרובים ובוותם אחת.

אחרי הודעך זאת נרדפה להבין בנות המשנה (כלאים פ"ט מ"ו) שור
 הכר מין בהמה ורבי יומי אומר מין חיה. פירש הרמב"ם הוא שור מדברי
 (פטר מלת **זר** כמשמעה) ואחריו מלא הרע"ב את ידו לפרש שור הגדל
 במדבר. וטעם מתקוקת **ת** **ק** ור"י מבואר בקולין (פ"ט ע"א) **ת** **ק** סובר
 מדתרגמין **ת** **ק** **ל** (פירש"י תאו וזמר דברים י"ד ה') מינא דבהמה היא
 (פירש"י תורנלא שור הלכנון) ור"י סובר מדתרגמין ליה בהדי חיות מינא
 דחיה הוא ע"ב (ועיין בסמוך). ויש להבין טעם הת"ק הלא בין החיות
 נחשב **ז** ו"ל **ת** **ק** סובר לפי שיש בו כד חיות שמגודל ביער חון לבית בין
 החיות נמנה, והירושלמי מוסיף ומפרש טעמם עקרו שור הכר מכאן הוה
 וערק.

וערק לחמן ור"י סובר עקרו מתמן. ואחריו הברטנורא אומר עקרו מן הישוב וכו'. אולם כל זאת אינה שזה לי, כי אינה ברורה למי חקי הטבע, ולהיותו נולד בטבעו מין בהמה עם הישובי שבו, לא יאות לאמר שנעשה חיה בשביל שהלך למדבר. כי לא כאדם הבהמות שהטבע נולד עמם וגם כי יזקין לא יוסר ממנו, וספן הטבעי (חינסטינקט) אשר גם מרחם אדם, לא יניחם לקבל טבע אחר, כי טבעם מוכרח ואין בס' רלון ובחירה לשנות טעמם, וכן לא תחלף ולא תומר תבונתם לעולם ככל השתנות המקום והזמן וכל המקרים והמערכות. ואנחנו לריבים להשקיף על תולדותם בסמניהם שנתנו להם מן הטבע להכיר על ידם מינס. לא על זה שהם צורחים למקום אחר, כי אין זה גורם שום הפוך בטבעם ממין בהמה למין חיה, ובכל מקום שהוא, בשאר טבעם על מחבתו בלי תמורה.

ואשר אני אחזה לי לאמת הוא, שור הנר הנזכר במשנה אינה הכונה על מין פרטי ידוע ומיוחד בשמו, כי אם על הכלל כלו כסוג, כמשמעות המלה הנר ר"ל שור שיש בו סמנים מן המדבר עם הישוב שיש בו, והוא טובבי ובייתי, כלומר שיש בו קצת שובבות עם הנייחות. ולא יתכן להיות דעתה על מין פרטי שור חדערוקצס או שור ביפפסל הנמלאים באריותיו שהם בייחתיים מחלטים ואינם שובבים כלל, ובאותם מירם שאין בס' שום נד שפפסל לא יעלה על דעת ר"י לחשוב שהוא מין חיה, ועוד איך יתכן לומר שפפסלים הקרובים לארץ המזרח רחוקה מן המערב יתלקו במין בהמה בלתי מדעת להם בארצם ואקלימם וסמניהם וברים להם וזרים, וגם אין דעתה על שור ביפפסל הנמלא בפפריקס, כי "הוא מוצב גמור ואין בו נד גבוי, ואין יתלוק הת"ק לומר שהוא מין בהמה? אמנם בדבריו שמתלוקתן במין נקב שיש בו ישובי ומדברי ביחד כגון שור נדן והפפסל פפסל הנמלאים במדינת טיבט ויש בהם ישובי ומדבר והם בייחתיים ושובבים ביחד, ובבחינה אחת בהמה ובבחינה אחרת חיה כמו שור נדן, אף שלא יוכל לשבת בית ולרעות בשדה עם שאר בהמות ולעמוד בדפחים והם קצת סמני חיה, אמר ת"ק שהוא מין בהמה כי בכל זאת אינו משונה משאר שורים בטעם אכילת בשר וכל בו, ויש בו נד ישובי הפולה על נד שובבות שבו, ור"י סובר שמפני סמנים אלו באינו מן היישוב הוא, ולפי שאינו בייתי וגדל במדבר שובב הוא, ונקרא חיה בשביל נד השובבות הדקה בו והוא כלאים זה בזה. ועל אלה וכיוצא בהן יתלוקו, ועל הכלל כלו ילאו לתלוק, הסוג מן השורים שיש בו בייחות ושובבות, לת"ק נד הישובי עוקר נד המדברי ולר"י נד המדברי עוקר נד הישובי. ועליו לשמוע

לפוט על הסמנים הנכרים לנו על ידי חקירת תולדות הטבע אשר בהם
 יכון שיהיה יחד. ומאז זה נקרו בלשונם הטעורה שור הבר תאך
 כללי כלומר האור שיש בו לד מדברי, ולא הזכירו שם פרטי ממין נקר,
 כגון שהזכירו במגויות הקודמות שמות בעלי חיים בפרטות המין, כמו
 הקופד, חולדת הסנייס לענין טומאה, ובאותה משנה עלמה, כלל, קזיר,
 פיל, קוף, לענין חיה ובהמה, ואם היתה מחשבתם על מין פרטי המיוחד
 בשמו כמו שחושבים אחרים לכון בם, היו פורטים אותו בשמו והיו קוראים
 מין אחד לדוגמא, אמנם ראונו על הכללי בסוג כדברינו, ואמרו שור
 הבר בה"א המבדלת, ר"ל מין נקר ידוע בסוגו שיש בו לד מדברי עם
 יסווי, וזה ברור ונכון. וכן ראוי לתרגם במשנה כפירוש המלה (דע ויחזק)
 חכם, דער חכם דער קעננליכען דער פערזוילערונג חן ויד טרעגט) וכן
 ל"ל צערוך, כי תרגום חויערפֿעס אינו נכון כלל, לא לפי משמעות המלה
 ולא לפי ענין הדרוק, כי הוא בייתי לכד וצוה לא תפול מחלוקת המשנה כלל*).
 כל זאת למדתי מתורת רבינו משה בר מיימון ז"ל, שפסק בפ"ט מה'
 בלחים מין שיש בו מדברי וישובי כגון שור הבר עם האור וכו',
 מותר להדריבין זה עם זה מפני שהן מין אחד ע"כ, לא אמר שור שיש בו
 ממה חיה ובמני בהמה כי הם אינם סמנים לסוג הכללי, וכן לא נחשו
 בשם פרטי האדם במדינתו, כי אם בשר בלשון שהבין מן המשנה כדרכו,
 ואמר שיש בו מדברי וישובי כגון שור הבר, וצוה הור"ה לנו פשוט המשנה
 ופירוש מלת בר בכונת סמנים. גם לא החליט ואמר שהוא מין בהמה
 שאינו רובה להכריע מה שלא במציאות הטבעי. אבל פסק להלכה כדעת
 הר"ק שהישובי עולה על המדברי ועי"ה הוא מין אחד ומותר להדריבין.
 וכן יהיה לנו לעיניהם תמיד ב"ק זק לאנו הזהב בסבורו יד החומה להבין
 על יד דברי חז"ל ולא ימלא מקום להקשות. וכן פוסק הלכה באותו ענין
 חז"ל אחי הבר עם אלו הבייתי (רוח וילרע גתא חזר דיה ליהאש גתא) כללים
 זה בזה, כמו שאנינו בנ"ק (דף נ"ח ע"א) מפני שאין בייתי בליו מבפנים
 ואין הבר בליו מבחוץ פירש"י שם בליו הזכרות נכרין בליו הבר מבחוץ,
 חה שני גדול המורה על הכלל המין. והבן קושית החלמוד, מאי טעמיה

(*) הרכס המעתיק הגלוי רחבע חרס בפעולתו למשה זאת: דער וילרע חכם
 געהאטט חונטער דיה פֿיעהארטען (רחם חלון ויין פֿעטט פֿערבֿהטען ח. א. וו.
 חרעטען דיה רחבניגען גלויבען ער ווייז פֿאָך ליהאטען פֿיעה וועלכעס פֿערזוילערט
 הערגעקאטען), הרכס כ"ל גמא אחר פירוש חרעטען פֿערבֿהטען ח. א. וו.
 חרעטען דער ווילרע חכם געהאטט חונטער דיה פֿיעהארטען (חירעטען דיה רחבניגען
 דער ווייבונג זיך, ווילן דיעזע גאטטונג לייכען דעסעניגען רינדפֿיעהעס חן ויד
 האט, דיה ליהאטען חרעטען, יענע קעננליכען דער פֿערזוילערונג דיה חן ווייבונג
 חרעטען בייז חיהר בעאערקט פֿאָך דיעזען פֿערדורקעט, חונט ניכט לור ווילרען
 טהירגאטטונג גערעכענט ווערען ח. א. וו.)

אילמא משום דהאי אריך קועיה והאי זוטא קועיה (ר"ל חרטום סנה:
בעל) של ארז בייתי ארוך מן חרטום של ארז הנר, אלא מעתה גמלא פרסא
(פערזיסעם קאמעט) וגמלא טייעא (מרחביסעם קאמעט) דהאי אלים קועיה
והאי קטין קועיה ה"נ דהוי כלאים זה בזה אלא וכו', הרי עינינו הרואות
שקמים כמו אלו שהאזנר ארוך או קצר גדול או קטן עב או דק אינם
סמנים מוחלטים להבדל בין בייתי ומדברי לענין כלאים, ואיך יחשק
איש לומר שהקרנים סמנים לבהמה וחיה, ובשניל כך שקרני הביפעל
אונים מקרני האור ואיערעס נגדול או במראה, או לפי זה יש לו זקן
תחת לחיו וחוטמו, נובל להמליא שהוא מין חיה והוא כלאים זה בזה?
והלא אלו יודעים בנידור האור ביפעל שמקום מולדתו בחוץ והוא מגדל
בארצות חידקסא, ומובדל בקרניו שהם כסופים מאד למטה עם הזואר
משני לדדים, הוא בייתי כאשר זכרנו למעלה מספרי חכמי תולדות הטבע,
ועם קרניו המובדלים מגדול מאד אורים אינו מין חיה.

ואחרי באלו הלום נשנה נא אל השלחן אשר לפני ה', ש"ע י"ד סי'
רנ"ז פ"ק ל"ו שהביא מין שיש בו מדברי וישוני כגון אור הנר עם האור
פזורים זה בזה עכ"ל. הוא הלשון של הרמב"ם, וכאן בכלאים מקור ועקה
הדין כמו שהוא במשנה דכלאים, שממנה ידללים כל הדינים לענין אצילת
פלג וכסוי הדם. ולעיל הלבנות שעיטה סימן כ"ח סק"ד אינו העקר (ולכן
ראוי לאיש הרונה לשפאל ולמשרי בענין אור הנר לעיין בהלבנות כלאים
ולאצילת ראשונה לזכר עינו שם ולא בהלבנות שעיטה אצילה שם המקור רק
הטפל לעקר, ועיין דוגמת חסרון ידיעה כזאת של הרב המעורר שם גם'
האורז). ומה שכתב הרמ"א שם בהג"ה ויש מסתפקים בנפלי אור
אור שהוא מין חיה נסתר עם דברי המחבר מה בסימן רנ"ז פ"ק ל"ו כמו
שהעיר עליו הג"ה ונ"ע. ולאחות המסתפקים שהביא הרמ"א שכתבלי
שהוא אור אפסר שהוא מין חיה, אין לחוש כלל, כי הם מן האחרונים
אלא חקרו היטיב בתולדות הטבע, ורובי חורותיה כמו זר נחשבו להם כי
לא שקדו על דלתי החכמה הזאת, ורק מה שמעו מפי השמועה פאגז
דעמא הנר ומנשים המטות לאור הלבנה, שערזו בנפסם לאמת בלי בחינה
אם לנים דבריהם ומחשדים על הלמודים בחכמת הטבע הקורות, כמו
אלא דאה ולא ידע הט"ז ממלאכת הדבש (לוקקער), והאמין שהקנים של
הלוקקעה כמו שהם לפנינו גדלים בזורתם על האילן, (וכמה מן הנערות
האלה והעדר ידיעת עינים טבעיים ומלאכותיים ומלאים בספרי אצילת
ותשובות האחרונים, ותלא ממנה אריכות הפלסול ללא צורך ומימרות יתרות
ללא הועיל). והנה בהג"ה כתוב תוך סימן המחבר (האגונים והערוך),

יום שאלים לא כהוגן לא נערוך לא הוצר פתרון המלה ורק שור הנר
 מיד-בהמה? חולם לפי דברינו לעיל אין מקום לשאלה זאת, כי בזה שהחליט
 הערוך הדין שהוא מין נחמה; הודיענו שהישוי בו עקר ומעלמו יובן ענין
 המלה, וזה דרך הערוך כידוע למכירי ספר הזה ותכונתו לכלול עם ספק
 הדין ובאור פשט הענין פתרון המלה. והערוך לא חנר ספר המלים כי
 אם ספר הכולל מלושים דין ונפשו המאנה והתלמוד על סדר האלפ"א
 ביתא, ומה לו למתור מלת הבר הידוע לכל ולא רצה לפרוט מין פרטי,
 כי טעם שור הנר נמאנה על הכלל כסוג שור שיש בו מדברי ירשני כאשר
 זכרנו כבר (ולטעם זה הוצא בהג"ה ש"ע י"ד הערוך להורות לנו שהערוך
 מכריע שהוא מין נחמה וכדאי לסמוך עליו נגד בעלי ספקות), ומעלמך
 חנן שהחומר לפי דעת המסתפקים רק לענין ספק ברכה, אבל לענין
 כלאים אין ספק כלל שמתירים זה עם זה, ולכן בהלכות כלאים סתם
 בדברי מחבר ולא העיר כלל (וע"ז יש קצת יסוד לנ"ע נש"ך). עוד ראיתי
 בדברי הערוך שהביא בשם ר"י האחרון שהגוסלי הוא מדיא מל' הפסוק שור
 וקדיא (ש"כ ו' י"ג) ובתנן שם הר"ק מין ממניי הנקר הגדולים וכלע"ז
 נוספני *Bafen* (ביפא), ומסתמא כוונתו על יאחז הביפאעל שזכרנו
 למעלה שהוא בייתי ואגבי (ועיין בסמוך).

כן נראה לי לבאר דברי חכמים (הנקיאי' במסלולי הטבע וידעו תיבותיה)
 בדרך פשוט ואמת, וזה יהיה לי מבוא להשקיע למאונך בבאור ענין
 התרגומים (*).

(*) בעלי התרגומים זונקלס וינ"ע קבלו פירוש מרבתיים בנית מדרש, זה
 שחלמידי בית שמי וזה מית הלל, ולפי שטת כל אחד תרגמו המלים ופירשו הענינים
 נמלות ודינין (כאשר הרמתי בזה דברים נוכחים בקונטרס אשר יעדותי לה ועתיד חני
 לפרסמו ח"ה במחברת הנחה), וזה הדרך שאכור לי לבאר ההבדל בתרגומם בחוקים
 ומשפטים, וזה הישר בעיני ובעיני כל מבין להבין אותם על כוריס. וחולי לא ייסב בעיני
 חכמים חדשים ויכחו זאת פלגול עומה, לא חריב עממה ולא חתיב ערס לשמש, כי אין
 דרכי בכך, ילכו הם במועלות לבס להוליה היכן משני החדש לקיים נפחתות בלי שקול
 הדעת וחומר השכל רק על פי הכרעת ספרים בלתי מכריעים, ואני חלך בדרכי להחזיק
 יסודות כי בנין וקנים בנין על פי שטח וסברה ובראית נכוחות מדרקוק הלאן והסכמת
 דברי חז"ל. ועוד חזון למעורר חשים דברי לעיני מבנים את כל גוונות, והאומה יאמץ
 והחלל יחלל. ובחריבות דברים בלי שפת יחר רלוני להרחות בה חכמי התלמוד ובקיותם
 בלימודים וטבעיים ולא נקד מהם זוט מדע. למען תפקנה עיני כח העיירים הנכונים
 נגד פניהם בדור הזה המלעכנים בדברי חז"ל וחומרים לבס נוחש בלי בקורת בין טוב לרע
 ובין אמת לשקר, ירחו העורים אין עינים וחין לז להם להבין עמקי חמריהם כי נמחשך
 מעיניהם. התלמוד רחבה מני יס ונקנה רק נעמל רב ונרוב עיון, והלומדים חובה
 נצטח הענין, ובקלה משענתם אשר טבלו ניערת דבש יחמינו כי הכלל דבש דויהם ויפלו
 במהמורות הגניחות, נצטח להעתיק דברי חכמים בלע"ז, כאשר נראה בעליל מהעתקת
 הדקדוק פונקטור (מסכת יומא פ"ג ע"ב) שמה דברים גאמרו בכלל שוטם פיו פחות
 (כן הוא בגירסא שפנינו ולא שחזה כמו שדרש בנפשו, כי פה זכר חמיר בל"המק
 וחל

ועתה שמע נא ואסוך דעת ביד ה' עלי **סביל**! התרגומים
 שניהם כאחד הבינו טעם **תא** הנזכר בתורה מין אור היער (**וואלדקאס**),
 אך המה שונים בתרגום המלה, **אונקלוס** תרגם **תורבלא**, פתרון באלא
 בלשון חכמים יער (**וואלד**) כאשר הערוך בערכו וכן חכמי העמים בספרי
 סמלים שלהם הבוללים לשונות המשנה והתלמוד העתיקו מלת באלא
 בשפת רומי **Sylva**, והוא ענין יער בנטי, תרגם מכל, פירש (אחור,
דיקאבט, געהאן, וזינגטענע שטריכע קערער פלאהאלען, עם ווירד חוץ
 פון ווינער חלטה ביינע וויג גארטען געבראכט, בראגערטען, פארק, איין
 פאנצטיגען ווינגע ווייט קאסט בוקס ביינע דערגאנצער לערשפארען), והוא יער
 מן הישוב*, וכן פירש"י גם בתורה **תא** תורבלא חור היער באלא בלשון
 ארמי (כלומר לשון תרגום סה כי זולת זה לא מלאמתי בלשון ארמי הסורי
 וכן אמרו בעלי ספרי המלים שהיא מלה רבינית (פאניטיט) ולא זכרו שהיא
 מלה ארמית), והכוונה על הגדל ביער שהוא מן הישוב, והישובי מרובה
 בו על הזנבני, ולכן מין בהמה הוא כאמרם ז"ל בחולין רבנן סברי
 מתרגמינן תורבלא מין בהמה הוא, הבינו מלת תורבלא כמו שזכרנו
 (ויש להעיר על רש"י שפי' גם באלא יער הלכנו דוקא ובתורה יער סתם
 יהוא הנכון, ואם שהסתירה מפירוש רש"י בתלמוד לסירושו בתורה אין
 חדוש בידוע לבקיאים, עב"ז אין אום סנה וטעם והכרח לשונו זה) ומה
 אומה בין הקצית לפי שמגדל מן לבית ויש בו לד חיות. ויונתן תרגם
 חור בר אור הגדל ביער חוץ מן הישוב והמדבר לר' לרוב, ולכן תשוב בין
 החיות שמין חיה גמורה הוא, וכמחלוקת התנאים בן מחלוקת התרגומים
 וסבן. ויש קצת ראיה לת"י מן הקרא **תא** מכמר (ישע' נ"א ב') פירש"י
תא הנזכרת בתורה כמו **תא** וזמר (דברים י"ד ד') והוא בהיפוך אותיות
 כמו כבש בשב (עין רד"ק), ולשון מכמר נופל על זידת חיה לא על בהמה.
 וראה ספר המלים להחכם געזעניס שהרחיק פתרונו מלשון תאה בערבי
 והוראתה מהירת המרובה (סנעלן וויסען), ומה **תא** חוא (גאנלענעקערט,
ליגענעקערט) מכונים כן לפי שהם קלי המרח. והוסיף גם לומר בעלי
 התרגומים העתיקים **Bos Silvestris** (**וואלדקאס**, חוץ לערוואנטער בע,

ואל ישנה מטעם שטענו חכמים) וזונו סרוחות (מלשון וסרח העורף) כפירוש רש"י ש
 במקומו גדולות וכפולות למסן (ואבערזייכנערער געלעגטע הערטהענגערער קהרען)
 והתחבט מעתיק (ריח קהרען טאנפפען) והוא סימן מוכנה עד היום. והרשקטור
 התלמודי הבינו מענין נאות ופרחון והעתיק (טטינקען) הכאזי ריח החכמים ונותן יד
 למלשינים שילאו שחוק פיהם ויאמרו כי החכמים סחו תפל שקר מהערר ידיעתם, ומה
 הקים על שם העתקותיו כי האצונוג רבות, כאשר הכו כבר על קדרו חכמים ואופרים
 גדולים במסר כרס חמר הארי.

(*) ולדעתי היה המלה **Bubalus** הנזכר למעלה, כי ההנדה הקטנה **Bu** היה להבליס
 ורובו בלשון **אסירין**, ומחרון **Balus** (בישלען, גרסאנער בישלען) עיין בספרי המלים.

גדין פערנאנען **ראם** ע"כ), כי שם אמר ראם קרניו גדולים והוא לד"ק
 אחר ביפענען ולדעת אחרים מין יעלים (גנאלענאנערט), וארי בנאורי לס'
 תהלים, עדנה הוא בכתובים, הודעתי נאמנה כי ראם הפוך אותיות
 מריא (בפענען) אשר צברנו למעלה).

אסנס כל זה לפי שקול הדעת והמכרז הישרה בהשערת דרו"ל; אצל
 לש עלה על לבי להוציא מזה דין לאמתו (ולולא בטחתי שלא יחוש איש
 לדברים אלה להיות על פיהן חותך דין, כי אנכי הנעיר והלל בישראל
 לא מלאחתי לא לפני להודיעם נקהל רב, כי יראתי לנפשי אולי תלה תקלה
 מזה באסור והיתר אצל ידעתי כי מד ערכי), אך להשיב על שמריך ולחת
 לך מקום לעיין עוד בשלך כתבתי לך אלישים, ואחה במאזני בחינתך
 תפלסם היטיב.

חנה נא הוולתי לדבר בלשונות תרגום ואוסף עליה עוד מעט כדי
 להעיר לבנך לשקוד על דלתי התרגומים בעיון, ולהראות לך ההכרח לדעת
 לשון ארמית אחת העברית, ובלעדה לא תכון שפת לשון הקדש כי משולבות
 אשה אל אחותה. גם להבין נוסחאות אשר בפרד התפלה שהיא במקום
 העבודה, אליע לפניך איך שגו ברוחה מעתיקי נוסחת יקום פורקן ללשון
 אשכנזית מחסרון ידיעת לשון התרגום על צוריה בדקדוקה וכלליה.
נהורא מעליא מלאחי בפרקים בשתי פתחין, וראוי להיות המ"ס בש"א
מעליא כמו שהוא בתרגום (איון כ"ח ל"ג) **קאור תראה**. **נהורא מעליא**
 (ואם נעלם ממנו שם מחברו, עכ"ל המתרגם היה גבר **קבש** נצח בנראה
 מתרגמו בכל ספרי אמ"ת, וכדאי הוא לסמוך עליו) והוא בינוני מזנין
מעליא כמו **מעליא** (עיון מבוא לשון ארמית לוח הפעלים גזרת נל"ה ונל"ה)
 והוא תאר לנהורא, כלומר אור שיש לו יתרון ומעלה עבד מאורות השמים
 היא השמש הזורחת בכל העולם (פארליגליכעם זיכט), והוא משל לנוגה
 התפחה בהפלת אורה על כל נפש אדם למקטון ועד גדול בלי מסך מנדיל
 בין אמונה ואמונה ונאורה ילכו כל דורשיה. וכן ראוי לתרגמו בסדר
 התפלה כי היא הפונה הנכונה להמשך הענין, ולא כאשר הוא עתה בהעתיקות
 אשר ראיתי (זיכט פאן קענען), כי לפ"ז ראוי להיות **מעליא** כמשפט לשון
 ארמית ותרגומו כב"מ במלת **מעליא**. ומלבד זאת הבונה רחוקה, ולא עלה
 על דעת מימד הנוסחא לכוין כן. ולשון **מעליא** ליתרון ומשיבות רגילה
 בלשון חכמים בשם (יומא דף מ"ד) **מעליא** דאורייתא ובשאר קדושות (במשל
 כלים) קדושה כל אחת יש לה **מעליא** מן האחרת (פארליגליכעם) ובפעל **מעליא**
 מפי בהרבה מקומות בש"ס ובדכ"א (חזקט ווער פארליגליכעם), ויש לה קרבות
 ענין

ענין עם **בְּמַעֲלָה** קנני בני דוד (דהי"צ ל"ב ל"ג) **(מְקַדְּשֵׁה הַמִּטְעָר מִחֻטָּה)** -
 כפתרון איזה **מַפְרָשִׁים**, ועם **מַעֲלָה** מדרגה בכלל - ואם הוא נרדף במובן
 הכללי נכלל במושג הפרטי, והתפלה ראוי להיות מנוקד יפה ומופחת
 בשפה ברורה ובה וטהורה בלי שום פת ענין, ולזה מן ההכרח לדעת כלליה
 ודרכיה. **מִרְעֵי רִשְׁיוֹן** מתרגם ברוב סדר התפלות אשר ראיתי (בְּקוֹשׁ לֹא
פְּקוּלֶה, חיבול ערשיניססע), חשבו המעתיקים שהם **מִרְעֵי** נגזר מלשון
אֶרֶץ והראוי **מִרְעֵי** וכן בהשמטת האל"ף כמנהג ל"א לפעמים, וענינה
 מקרה והזדמן, וטעו מאד, כי ענינו כלשון תרגום חלי, ותרגום של
חַלִּי רַע מִרְעֵי בִישׁ, **תְּלִים רָעִים מִרְעֵי בִישׁ**, וחכמי התלמוד השתמשו לרוב
שְׂרִיב מִרְעֵי (קרחק ורחייערע ויעגענרע) - (ויראה באלו המלה רוסית
 Morbus (קרחקהייט) נגזר מן **מִרְעֵי בִישׁ** מדומה לו ממש במבטא), והמדפיסים
 שימו אל לבם לחקן זאת בהדפסה חדשה של סדר תפלה עם תרגום
 אשכנזי, שלא תומשך הטעות הזאת עוד לעולמים מן המעתיק הראשון,
 כאשר נעשה עד הנה והתלמידים תועים בדרך.

ועתה אשים קנני למלים, כי כבר הארכתי למדי, אך להפקית עינך
 על כל זאת, ואחת תשים דברי כחותם על לוח לבך, להוסיף מדע ולקנות
 חכמה, ואל תלאה לדרוש בתרגומים, והיה כי יקשה ממך דבר, הגישו
 לפני ואני נכון להשיבך ביד ה' הסובל עלי. ואחיל לה' הרופא לכל
 תחלואים, כי יגה ממני מזר ויפקית אוני הסתומות, ואנא אליך
 מהר כמבשר טוב ולתת שמה כלטנך כאשר העצבתך היס, והיה שלום
 לך וסניני. אהבך בלי לב ולב

יהודה בִּרְיוֹנָה לביִת ייִמְלֶשׁ.

מכתב ט

בראדי בחדש חשוון תקצ"ז.

אל כבוד ידידי המשכיל היקר והנבון הר"ר
 שמואל ליב גאלדענבערג נ"י שלום.

בחיותך פה נעיר מושני בשנת תקל"ד מסרתי לידך מאמר החסידות
 והחכמה ואחת הפכת את המאמר לאגרת, בתוך על ראשו מלים ערוכים
 אליך באגרת מיוחדת. לו הודעתני כי רק אגרות ימלאו מן בעיניך, כי
 עתה הפכתי בידי את המאמר לאגרת בהודיעי אותך בפתח דברי, כי
 המאמר

כזה הוא המאמר השני ממאמרי חצופה לביה ישראל. הלופה הזה עיניו יתוו חזיונות בחלום ובהקיץ, ועצמיו יתנוו בני ישראל באמונותיהם ובמעשיהם, במנהגיהם ובכל תחלונותיהם. הכונת חצופה ומשפטו ערוכה ואמורה בידי במאמר הראשון ממאמריו. גם בפעם הזאת אני שולס לך מאמר אחד ממאמרי הלופה ההוא, ואתה בשוכך תאספהו אל כרס חמדך.

חלונות סני וסנסני וסמנגלוקה

הו אראלם צעקו תצוה פלגבי שלום מר יקביון (ישעיה לג ז').

הארץ הזאת ארץ סולין אשר אני שוכן בה ארץ מצורבת היא. אם הנפן איננה פוריה על אדמתה, הן חסידות חגיל ותפוח בה כחבולת הזרן. אם זהב וכסף לא יתבנו מהרריה, הן רבי חסידה יקרים מפז המה, ובנתם אופיד לא יתללו. אם שוכניה דם ענב לא ישתו חמר, הן יין שרף נכון הוא בה לאכריה, לחוריה ושוריה, ולחסידיה. היין השרף הזה עשה יעשה כנפים לרבי חסידיו, אחרי שותם אותו יגביהו עוף, יעפילו לעלות מרומי שחקים, יקרעו בחזקה חלוני ארקים הסגורים מיום נסתם החזן, ושמים אראלים ומלאכי מעל אשר לא שפסם אף עין כל נביא, תחו עינם. — אם ופלא הדבר צעינו רבים מעדת ישורן, צעינו לא יפלא כהנינו נזירינו ונביאינו יין ושכר לא שמו, אך רבי חסידיו ישתו, ישתו יין שרף, ישתו אף ישתו. ומדי יחוקו וינועו משכרן ונשתמהגו. לב יגלו לשיניהם מלאכים בעלי סקודות שומרי משמרת מאה ועבודה, ומלאכים הנבראים יום יום בחפלות בני ישראל ובמעשי מלותיהם. אשר יוספו על מלות תורת אל סי. על כן לא יתנו בני ישראל העניר כל חוק ולבטל כל מנהג, כי קודש הם, הם מלאכים יולדו ואראלים יבראו.

קנאחי בלדיקי ארלנו החזנים החדשים האלה, ואקנה לי הין יין שרף למען אלק גם אני, למען אחזה גם אני ברוכים ואראלים בחסן לבי. אך קשה כשאלו עשות דק, אם מימי עלומי לא הסבין בה גבר. אני כוס אחת שתיתי ולשתות שתיים לא עצרתי כח, ולדיקי ארלנו, הקדושים מרחם, מאה כוסות ישתו, מאה ברכות יברכו, ימאה מלאכים יבראו אף יתוו כרגע. המה ילכזו דקתם כמדם, ותבוא כמים בקרבם, ולדקתי מה היא? מר מדלי, לא נודע כי באה אל קרבי. דלפה נפשי מתוגה גי לא למדתי דק מעורי, בושתי ונכלמתי כי חכה עיני מהניס אף מלאך אחד מגי אלק, ואני אמרתי לופה הנני. אכן אם טחו עיני מראות, לבי לא טח מהשכיל, וכאשר שמת אח לבי מימי ועורי על כל היקום אשר בארץ, כן התלתי עתה להנין ולהשכיל על נבא המרום

צמרום - הגיתי בתורה אל ובספרי נביאיו, קראתי ספרי המקובלים וספרי
ספדינו, דרשתי וחקרתי וראה זה מלאכי .

ביום עשות י"י אלהים ארץ ואמים יר בתנוות כפי רק שנים שנים מכל
המי, ואחר נכולו נבאזה שוכני חלד לאלפים ולרנבות על פני כל הארץ -
גם מלאכי מעל שוכני מרום רק מעט במספר - ברא אל עליון בחכמתו,
הן המה השרפים וחיות הקודש אשר חזו נביאי קדשיו לפני סתום החזון,
אך מעת נסתם החזון פרצו כרובים אראלים וארפי מעל עד לחין מספר
על פני כל רחבי השמים, המה המלאכים אשר יחזו רבי חסידינו, המה
אזי מרום הנקובים נאמותם בספרי המקובלים, שמות עמקי שפה משמוע,
הגורמים כחץ אן בעברם על דל שפתים; ומדי יסרו וירבו יאורי תבל
הזאת בדבר י"י, אשר כזה להם לאמר פרו ורבו ומלא את הארץ, יארכו
מלאכי מרום וימלאו ערבות שקים לסרוח פי י"י .

ביין הטוב ההולך לרבי חסידינו למישרים ערבו לנפשי הדברים והאמת
האלה - או אז חמותי ראיתי אור מבלי בום ומבלי יין - עיני נפקחו וארא
יד משולשת שלוחה והנה זה מגלת ספר, ואקחה ואפרוש אותה לפני,
והנה היא כתובה מכתב מלאכים מכתב הראש בספרי המקובלים האותיות
נזנזות כזיקי אש, וכל דבריה נחמלי אש - ואלה דברי המגלה :

פני וסנסני וסנגלוח אל הצופה

בן אדם! צופה הנך לבית ישראל, לכן לפניך נצק חסם על העם הזה -
מלאינו עוד כלכל! נאוף כל מכל! זה שמת מאות - כצם באש לרבת עזר
נקרנו, עתה תלקנו רוח נטנו, וגם בטן מלאך באוצות שדשים יבקע
אם על דל שפתיו לא יעביר ועם - וידעת היום והשבות אל לבבך מה
רבה מגנת לבנו ומורת רוחו, אם מלאכי עליון רוחות ממרום כמיונו
נשפוך שיתנו לפניך עפר מן האדמה בן אדם תולעה - שא נא אם נדבר
עמך קאות מדי נערוך לפניך תלאותינו ונבקש ממך עזר; כי חמה חמת
נקם תוביל את היד הכותבת - הן עמך עם בית ישראל זה עוזה
מלאכים ורוחות - זה במאחית שנה קמו בקרבם אנשים אשר יבראו
אראלים ומלאכי מרום ברוח שפתים בקרוך עינים נרקוע ברגל ובמחוא כף -
אין קלה להמון נבאות אישי מרום אשר יולדו חדשים לרגעים סאז החלו
בני אדם לברוא בני אלים עד היום הזה - קלרו מרחבי רקיע, קטנו ערבות
שקים מהביל את כל הבנודה הנוראה הזאת אשר אליה ינהרו מיום אל
יום ומרגע לרגע שפעת מלאכים חדשים מכל אפסי הארץ מסביב - ולולי
יכולון רוחות ממרום לזמנם את נפשם, נאסוף רוחם ונשמתם אליהם,
כי עתה כבר נטשו את נחלתינו, עזבו את השמים מכול לנו, והיינו

נע ונד בארץ, לבוא במחלוקת העמך, לשבץ על כנפי הרוח, ולסחגורר בלא
ובמים. כה קומטו שרפים בלא גת, ומלאכי מרום אשר גבול בקומתם מהלך
חמש מאות שנה ידמו עתה להרמז אשר נסחרו בו חלמי חרטומי מזרים מבגלי
יכולת להוליו בלטיהם. — למקנת אישי מרום נתן משמרת ופקודם

משא; אף דרי על הגשם, שרשיה טרטיאל פרסטא ומטטרון על חקע
השומר, שמעיאל על הרנה ועל התפלה, לילה על ההריון, וכהמה
שוטרים ושוערים פקידים ונזירים למאות ולאלפים. מרגע לרגע ירדו
שוטרים המונים המונים לשום משטרם בארץ, ואחרים יעלו אחרי כלותם
מעשות את אשר נטל עליהם, ואחרת שרפים חדשים תאספם, אשר יוצרו
בהמית אנוש בדוב או ברקוד בן אדם באיל. ועתה הננו נא בן אדם
וראה בלבך את כל ההמולה הרגש והמזוכה הנוראה אשר ירעשון שחקים
ממנה סלה! בעדת פרעושים מלאכי נבואות ידודון ידודון, איש את אחיו
ידחקון, איש בעמיתו יגוש, הכרוב ירחיב לעד ומעל לבב שרף ישלח רגל,
הצרף יתקומם, ועל כתפיו ישא את הכרוב. נוחה במרחבי מרומים, אלה
לאלה קוראים, ואלה לאלה ממללים, זה יקדא פנו דרך, וזה יענה סולו
המסלה, זה פונה נגבה, וזה יפרוש כנפים לעוף מזרחת ושסע את
רעהו בכנפיו. כלו זעקת שבר, קינים והגה והי. — ומי כל הערב הרב
הזה אשר נעצורם יצרו לנו מרחבי השמים? מי הם ומה מולדתם ביחד?
מלאכי מרום האלה יוצרו בנחת איש גבור חיל יושב אהלים מים על
ידיו אחרי שנו מהכות את תחיל הנורא הרושע בתוך בגדיו; ובני אלים
ההם נבראו בשריק איש חסיד חדרי בטן וכרס טרם הכינו לערוך חפלה.
אלה תולדות האספסוף הזה, והמה יארחו לחברה את האופנים וחיות
הקודש אשר חזו הנביאים מקדם ואשר יצר אלהים בתבונתו?

ואולם לא בעדת הנרפים ההם הננו אנחנו בעלי הפקודות שומרי
משמרת. אלים אנחנו לאופנים, רעים לחיות הקודש, כי משרה לנו
על שכם. היטע יצר לנו איפוא על רהב העדה הזאת אשר לא תכלש
לכל מלאכה, בהתהלכם ובשבתם גם הם אתנו באחים גם יחד, אכן יד
באחים בתאימי בטן יתהלכו אתנו, החרשנו, ונטמון הזעם נחנכו; אך
עזי פנים האלה ירהבו בנו, יגרו מדון, ויתעללו בנו כל היום, בקראם
אותנו עבדי אדם, משרתי אנוש, סרי למשמעת. לבלנו יכנו בשם:
לאף-ברי יקראו הגבועני שואב מים, לטרטיאל ופרסטא האורגים
רוקמי בתקיעה ובחרועה, לשמעיאל רב קצב, ללילה בעל הרחמים,
ולנו יקראו שלשת המילדות. — דברי מהתלות באלה יעוררו ריב יארחו
מדנים. שפתות השרפים, עם זועם ובעל חמה, תבענה חרפות וגדופים
במעין נובע, בתנור יסמך הלכנות, ובילודי אש יתמלטון מעינים. כל
נבואות

לנאות שובני מעל יחגרו סמות, ובכנפים יודדות בהמון תרנגולים נלים
 יהלמון יחדיו מלאכי מרום איש את רעהו. גם תפזיק יד איש בנויות
 כנפי עמיתו ועל פני כל השמים יסמנהו, ומרט את נולתו, ותקע כף
 כנסו; פה תאחז יד גבר בשערות ראש קרובו, יסמנהו על פני כל
 הרקיע, ויקרע קרחה בראשו. הסלחמה נפוצת על פני כל רחבי השמים,
 במעורות עוז ירדו מהלומות, ומבות כאבני ברד, לשדה מלחמת להכך
 הרקיע, ובמרומים אין שלום. — — — ועתה הגד נא בן אדם, מדוע
 ייגר עמך את כל האספקוף רפה הידים הזה? הלריב ומלה יחוללהו?
 הלמען הכות באגרוף רשע אישי מרום עושי מלאכת חוקם בתום
 ובאמונה, ולהשקותם לעג כמים? — דבר נא איפוא באורי עמך,
 וסדלו להם מן הארזאים אשר יבראו, את מזות אלהים ואת חקיו ישמרו
 למען עשות זדקה וחסד, לא למען עשות כרובים ושרפי מעל, כי דת
 מהיום וְעַד לְאֶחָיו הַשְׁעָרִים לְאוֹם מַעֲשִׂיִם וּבְרִיָּיִם שְׂבַעֲתִים עַל שְׁעָרֵי
 הַשָּׁמַיִם, לְכַלְתִּי חַת לְכָל הַמֶּלֶאךָ הַיְלֹוד מִדֶּרֶךְ כָּף רָגֵל בַּמַּעֲשִׂוֹתֵינוּ. מִה
 לַתֵּן אֶת הַנֵּר? וּמִה לְאִישִׁים רַפִּי יָדַיִם אֶת בְּנֵי אֱלֹהִים שׁוֹמְרֵי מִשְׁמֶרֶת?

ואולם אף כי הנדל תבדילנו משמרת פקודתנו מדלת העם שוכן שמים,
 ולנו היתרון בכל, לנו יתר שאת, לנו יתר עוז; בכל זאת נפסנו יודעת
 מאד, כי מעיק יתמו עלינו בן אדם, בדעתך את כל התלאות המזלזלות
 אותנו; חמלה תחת קנאה יעירו רוחות ממרום בקרבך גבר ימות, אנוש
 מן הארץ. — גם אנחנו בעלי הפקודות יאורי אנוש הנוו, בכל הכרובים
 הארזאים ושרפי מעל אשר לא שפחתם עין נביא מעולם, ואשר גם שמש
 וזכרם לא נודעו בקרב עמך בהתהלך בקרבם הקדושים חווי עליין, רואי
 מראות אלהים. קדשים מקרוב נוברנו גם אנו עם המערה אשר על
 סכמנו. אך בזאת נפלניו מיתר המלאכים הילודים יום יום לאלפים
 ולרבבות, כי המה יאורי מנוד גו ובדי עור, ואנחנו יאורי מחשבות לב,
 מולדותיהם בשר ומולדותינו רוח, אך לא רוח חכמה ובינה, לא רוח דעה
 והשכל, כי אם רוח עושים אשר מסכו האולת והשגעון בקרב לב איש
 מלא הוללות, ברוח הזה ילך אותנו האדם, וברוח הזה נתן לאיש איש
 את משמרתו ופקודתו, על שם מלאך אחד שם סכל עבודה רבה ורחבה,
 לענות בה יומם ולילה, ויפקד פקידים רבים לכל המעשה אשר יעשה
 לעתים רחוקות מאין אונים ומזלי אמן כז. זה בחמור גרם נושא מאז
 לעיפה אף ירבץ תחת סבל פקודתו, ואלה ישומו על עקב רפיון ידיהם
 ומזלי עשות כל מאומה ישמגו. — אחת בשנה יִקָּע בַּזֹּפֶר, והמון
 מלאכים רוקמים את הקולות. ומה מלאכתם כעבור יום התרועה? מה
 מעשיהם מראשית השנה עד אחרית השנה? — שנת שנתון הוא להם מיום

השלישי לחודש השביעי עד יום האחד בו לחצות השנה. — אולם יום
 יום יולדו אלפי בני ישראל בכל תפוצות מושבותם, וסקודת משמרת כל
 נבא תילוידים האלה שומה רק עלינו שלשת הצרפים! רק שלשת צרפי
 מעל הפקידו שומרים על רבנות עוללי טפוחים המפוזרים ומפורדים
 בכל קצוי חבל למען הנילם מכף לילית הזודה את נפסם לקחת! ועתה
 הגד גא בן אדם, אינכם נוכל אנחנו השלשה לעמוד על המשמר בכל בתי
 היולדות הנפוצות על פני כל הארץ? — בכל מקום יזכירו את שמותינו,
 אל כל עבר אל כל פאה ואל כל דוח ימשכנו, נוזותינו יסיעו, מוטות
 כנפיו יתחקו, ואנחנו, מאשר יליקונו מארבע רוחות השמים מכלתי
 יכולת ללכת על ארבעת רבענו כרגע, סובב סובב נשף ועל סביבותינו
 נשוב, מבלי המיש ממקומנו. פורשי כנפים לעולה ומדי תסמר שצרה
 וזולה נתגלגל במעגל כגלגל לפני סופה, עדי נוע שחק כשכור
 למראה עיניו, ומרחבי שמים ולבניהם יתגלגלו באופן סביבותינו, עדי
 יאבד מחזה מעין ומשמע מאוזן, וכלה רוח ונשמת אף תחוס, או אז
 תרסינה כנפיו, ומהלומי יין וכרע נפול אף נשכב לבשתו, לעג וקלס
 לסביבותינו. — הנך רואה בן אדם, כי כדי ריק ניגע, ולהבל כחמ
 יתוס, אל בתי היולדות לא נבוא ועד חדרי מושבותם לא נגיע. ולילית
 אין מעטור לטרופ פרי בטן כחפזה או להחליף ולהמיר עוללים בבתי
 תופת באות נפשה. ולו הסבן הסכינה לעשות כה, כי עתה כבר לא היה
 לא יין ולא נבד בעמך, ואבד כל זכר לבית יעקב, ומלאו פני חבל שעירים
 חתיהם, ושדים במקומות מושבותם ישכנו. אך הנה עם בני ישראל
 עם רב ועצום, פרו וישרלו במאוד מאוד ותמלא הארץ אותם; ואם
 המלא ימלא גם גבר משחת מאיש מראהו אשר אין תארו כבני אדם לא
 לילית רק אחותה חסידות תשנכ פניו ותחליפהו. הלא תשכיל לדעת
 איפוא בן אדם כי שקר עשו גלילית שמו לה עלילות דברים, ויוציאו עליה
 שם רע חסם, כי בלחת הנשים הדקניות לילית כמוהן כמות; האם
 תאכלנה נשים דקניות פרי בטן עוללי טפוחים? הלא אין ישן בניהן? —
 את מי הם ירחים איפוא בני ישראל? ועל מי המה בוטחים? מלללי
 ליל יפסדו, ועל הכל יבטחו. — אם ידעת איפוא הכלם מאולת עמך,
 בן אדם, או אז קרא בגרון, אל תחשך לאמר לבית ישראל: משעירים
 ושדים אל תחתו, כי יחתו הפחאים מהמה; ובמלאכים אל תבטחו,
 כי יכירי מחשבותיכם כמעשי אלצעותיכם אלילים הם, אין להם תשועה.
 את ה' אלהיכם תיראו, אותות מעבודו, ובו תבטחו; הוא המוציא אתכם
 מכל כרותיכם, הוא אשר גאל אתכם מעבדות מזרים, ועוד ידו נטויה
 למרק עול רבים מעליכם, ולפדות אתכם מאולתכם. תמו דברי ידידך.

יצחק ערמל

מכתב י

חולדות ר' משה חיים לוצאטו מפאדובה.

מנחה שלוחה לידידי כרע כאח לי החכם והנבון הגואל משחת חיי שפתי
כנען בקרב ישראל עמו כמה"ר שמואל דוד לוצאטו ועליו חטוף מלחי.

אשירה נא ליקד ואשי לוצאטו
יחי ויקם וינח על הארץ.
אוקיר האיש משה חיים לוצאטו
למשורר ומקבל נודע בארץ.

לא אשבח שם רופא יצחק לוצאטו
כי דבני שיר ודקה למשולש הארץ:
לא אהיה לזמור אפרים לוצאטו
רופא ונעים זמרה נשגב בארץ.

אד עצמת מהם דודי לוצאטו
עריה וחולל בשאני ארץ.
עליה למרום מכל לוצאטו
אמת ויקד קטון גלשונא ארץ.

ומשורר על גבור לכבוד לוצאטו
לכבוד בית ישראל, לכבוד הארץ
מקני גוש הארץ.

שי קטון מתכיל איש בית לוצאטו
קבל בארור המור דוד לוצאטו!

אדבק וידיד יוסף אלמנצי מפאדובה לפרט קטון.

משה חיים לוצאטו ינא לאור עולם בעיר פאדובה בשנת חס"ו
 לפ"ג (*). אביו במר יעקב חי היה סוחר טוב במשי ותבואות השדה בין
 עשירי עם (*). נכבדים ונכעני ארץ הזורעים ללדקה, ושם אמו דיאמנטי
 גם היא ממעפחת לולאטו המיוחסת והמהוללה בשערים (*). בנים וננות
 ילדו להם, אך לא נשאר זכרם לדור אחרון ורק ידענו כי א' מהם היה
 ישמעאל שמשון חי (*). **משה חיים** עודנו רך בשנים שקד יום יום על דלתי
 תלמוד תורה ובתי מדרשות לשמוע בלמודים. ויהי כאשר ראה אביו את
 גדול חשקו וכל מגמתו ללמוד חכמה, נתן לכסף מולא וספרים רבים קנה
 לו וזוה לחכמים ונבונים ללמד את בנו לשון רומי, שימה בפיו מלבד לשון
 עמו (*), ויגדל **משה חיים לוצאטו** וילך הלך וגדל ועשה לו מטעמים
 במוסר השכל עד כי גדל מאד בלשונת וידיעות רבות. הרב ישעיהו באשאן
 היה באלותו זמן בין רבני ישיבת פאדובה (*). ר' יעקב חי אה ענו **משה**
 יכון למושב לו בית הרב הנ"ל לתת לנחלה לו לדק ומשפט ומישרים. הרב
 באשאן בימים אחרים הכיר במשה חיים יושר לבב וחשק גדול לשאוב ממעיני
 החכמה, עד כי אהבת הלימוד היתה מתגברת עליו ככל יום ויום; או
 המו מעיו לו, היה לו בנן ושמו אהרן לביתו ופתח לתלמידיו אורזי הספרים
 אשר בס כל מעדני מלך להיות למשיבי נפשו ככל עת שירצה (*), ולימד
 אותו במקרא במשנה ובתלמוד ככל אשר תשא ידו. **משה חיים** גבר באפיו
 הלימודים עמו, ולא מש יום א' אשר לא יעשה פרי בקרב מחנה חבריו
 ויפליא לעשות נענין שמתעסק בו, קנה שם טוב לעלמו במעשיו ובתבונתו,
 קנה לו דברי תורה ועודנו באבו הובחר במעלת הקצרות. בבית עקד
 הספרים להרב באשאן מלא איזה חבורים להאר"י ומקובלים אחרים (*),
 והיה משתעשע בקריאתם כמולא שלל רב; ועם כל זה עיקר למודו וחשקו
 בימי עלומיו נראה שהיה בחכמת הפשט והמליצה, ובאלה הפליא לעשות
 מאז היותו בן י"ז שנה (*). בספרו היקר והמפורסם לתהלה ולתפארת, הלא
 הוא ס' לשון למודים אשר יסדר והיה לשלשה חלקים (*), ורק בהקדמת
 חלק ב' דיבר בקצרה במעלת וגדולת לשון הקדש ע"פ דרכי הסוד; ובחלק
 ג' נסה קו חדש לדרכי השיר בלתי פנות אל היתד כלל ועקר ובספור ההצרות
 והתנועות באיו דוגמא לטובה האיטלקים ונתן משלים משלו (*), ובמעשה
 שמשון ודלילה שכתב בסוף הספר הלך לדרכו והרחיב את גבולו לתועלת
 בתי תאטרות (*); אך אח"כ נראה שלא מלאה חן בעיניו המעלה אשר
 התורה, יען ראינו אשמר בכל שירי הנחמדים מזהב ומפז רב סדר היתדות
 והתנועות במנהג העברים בני איטלי"א בזמן הזה, כאשר הראה בימי
 חרפו בשיר אשר הוליא לאר צויניליאה ליום חתונת הקנינים בני משה

חמין עם בני יוסף ב"ע¹⁸). • מדי יום ביומו מח"ל היה הולך ללמוד בחברת
 מבקשי י"י (עשה בשם מטיבי צעד) וזמה דנקה נפשו באנשי שם ההולכים
 בחזרת ה' להורות את בני ישראל את חזרה שכתב ואם כתשבע"פ הלא
 המה ר' ישראל חזקיה טריזים, הרופא ר' משה דוד ואלי¹⁴) ור' יעקב
 חזק (אשר היה אח"כ מ"ץ בעיר סאדונה) ושלשתם בקיאים היו בדרכי
 הקבלה, ובשמעם תשוקת מח"ל לדעת ולהעמיק בעניינים ההם נעשו לו
 חניריו, ובחרו להם מקום אחד בחברה ההיא¹⁵) ומקום א' בניתו¹⁶)
 להמתיק סוד יחדו, והתחילו להנות בספרי האר"י הרמ"ז ומקובלים אחרים,
 וכל א' וא' כתב מה שכתב ובחר דרך פרטי לעצמו¹⁷), אך מח"ל נחזר
 מהם ומלא חכמה כרמון, אוה להעמיק מתשבותיו ולהעלות על מזבח דעתו
 דברים נוראים, והיה לראש לכלם בפעולות ודברים אשר אין להם שחר,
 כמו שראינו בתקון מכירת יוסף¹⁸), בזריקת אבני נגף לארמילום ומערכה
 סמיטית¹⁹), ובדברים נחומים אשר חלם לשלוח למלכה קדושה (הלא היא
 הספירה הנקראת בשם מלכות או השכינה) הלוכשת בגדי אבן ע"י עזריאל
 עבד ה', ונלוו אליו לנחם אבלה שמואל הנביא ואחיה השילוני ברכים דחופים
 לשמוע בקולו ולדבקה בו²⁰). עם כל זה לא עזב למודים הראשונים במליצה
 בהגיון ושירי ל"הק כי במשך שמונה חדשים (ר"ל מיום ד' סיון תפ"ו עד
 ר"ח שבט תפ"ז) חזר תהלים כדוד המלך בק"ן מזמורים²¹). בשנת תפ"ז
 הדפים במנוחה חלק אחד מספרו לשון למודים (משונה קצת מחלק אי
 כ"י²²), והניח ממנו את קרבנו לרבו ר"י באסאן, ואולי חזר בשנה ההיא
 או אחר זמן מועט גם ספר טוגרל עוז או חומת ישרים²³) והוא שיר
 ידידות במשקל ובמשורה ליום חתונת ידידו ר' ישראל בנימן באסאן בן
 רבו עם מרת טובה נכמהר"ר מנחם רפאל קראקוביא רב ויניציאה (אשר
 בגשאי בתו היה כבר מת, ובמותו קינן רמח"ל קינה ארוכה יפה עד מאד
 בעלת שם"ז חרוזים מז' וי"א הברות כולה משל ומליצה שקולה כמשפט
 ונדפסה שם²⁴) ; אבל רוב זמנו (אוי מה היה לו!) הוציא בחכמת הקבלה,
 ומתוך ידיעותיו הרבות והרחבות גם בשאר החכמות, כח המדמה שלו
 הונף והורס גבוה מעל גבוה²⁵) (כאשר כתב באגרתו לאהבו בלבן מליורנו
 הנזכרת בסמוך) עד אשר חשב לתור ולהתבונן דעת עליון המהלך על
 כנפי רוח במלאכים קלים ומרכבה מרקדה, כי בחדש סיון תפ"ז הראה
 לחשוב שמחה שדי חזה²⁶) וישמע את הקול מדבר אליו (ולא לאחר²⁷)
 מפוס ממלל רבובן עיר וקדיש מן שמיא נחית אשר נראה לו בבית והגיד
 לו גדולות עד אין מקר, ואליהו הנביא, אד"הר, האבות ולדיקים אחרים
 יבאו אליו למלל מלין לנד עילאה באשר ידבר איש אל רעהו • בגלל הדבר

הזה גבה לבו ורמו עיניו, עד כי מליו צרור ירזמון היותו משיח אלהי יעקב, פודה את נפש עבדיו, מנשר טוב וגואל לעמו כמו שכתב נע' חיקונים שלו ⁽²⁸⁾ על פסוק ולכל היד החזקה וגו' למשלום הע' תקונים הידועים המיוססים לרשנ'י אשר הם על פסוק בראשית ברא אלהים, ומיום ההוא והלאה התחיל לחבר ספרים רבים על דרך הסוד (מלבד התקונים הנזכרים) ס' כללי חכמת האמת ⁽²⁹⁾, קל"ח פתחי חכמה ⁽³⁰⁾, מאמר הנאולה ⁽³¹⁾, ליקוטי כוונות ⁽³²⁾, חיבור על קהלח מת"ת דפ"ס ⁽³³⁾, חיבור על החורה או זוהר חנינא בהרבה מלקים ⁽³⁴⁾, מאמר הויכוח ⁽³⁵⁾, פירוש ו' הדברות ⁽³⁶⁾, פירוש על הקדמה א' שבס' אוצרות חיים ⁽³⁷⁾, מאמר על העקודים אשר נספר הזהר ⁽³⁸⁾, פירוש לחקונים המיוססים לרשנ'י ⁽³⁹⁾, פירושים על מאמרי עין ישראל ⁽⁴⁰⁾, חפלה לאומרה על קברי הצדיקים עם פירוש ארוך ⁽⁴¹⁾ וחיבורים אחרים אשר רבו מלמנות, וגמר בדעתו שלא יערכם זהב וזכוכית. איזה זקן מבני קהלתנו אומר ששמע מפי אביו או מפי זקנו שרמח"ל היה ש"ץ בב"כנו אשכנזים לימים הנוראים, ולזה עשה נימוקים רבים על דרך הסוד בכחזור שלו לימים ההם ⁽⁴²⁾ לבוין בהם נשעה שהיה מתפלל. אם אמת הדבר נראה שבני עירו היו נוהגים לו כבוד גדול למחמתו ולעשייתו אע"פ שהיה עוד פנוי ורך בשנים. בשנת חפ"ח הוליא לאור בעירו קינה שקולה בכל גדרי השיר לכבוד הרב הרופא רפאל יצחק חיים כהן מהמזנים ⁽⁴³⁾ א' מרבני ישיבת פאדובה אשר נאסף אל עמיו ביחס ה' סיון בשנה טובה זקן ושבע בן"ה שנה. בשנת חפ"ט שנה ס' מליץ יוסף (הנדפס בויניציאה ש' הת"ץ) לאוהבו מהר"ר יעני' רומאנין בשרי זה"ב בעל צורה חדשה ⁽⁴⁴⁾. אולי קרוב לשנה ההיא חיבר חידה אחת קטנה וידים אין לה, כי לא נזכר בה פירושה ועל מי נכתבה ⁽⁴⁵⁾. בשנה הנזכרת הלפ"ס בויניציאה לחנכת ב"הכנ לספרדים בעירו ס' חנכת הארון כולל שירים וז' מזמורים (אשר לפי הנראה אינם מגוף הק"ץ הנ"ל) ומלא מן החיבור ההוא גם בעיני הרב שמחה קאלימני אשר שר לכבודו בשולי הספר ⁽⁴⁶⁾. עד מחצית השנה ההיא היה כח"ל נחבא אל הכלים רק לומד עם חבריו בסוד כמוס, וכל כתביו על עניני הקבלה היו חתומים באזכרותיו ולא שפתם עין אדם, כי אם חסם אחד ירושלמי שנתאכסן איזה ימים בביתו ומחדרו שמע אנים או שלשה גרגירים על ענין עמוק רק מאחורי הפרגוד, והביט בין המרכים כתבי רמח"ל ולא דבר מאומה עמו על המראה; אך זהותו בויניציאה פער פה לבלי חק לכבוד סח"ל ⁽⁴⁷⁾. והשמועה הזאת באה אח"כ לפאדובה, ואז נתקבצו אליו בחורי חמד השואפים לחכמת הקבלה, הנה הנס הרופא שלמה דוד

טריוויס, מיכאל טירני, גרשום טריוויס, שלמה דיגה, יצחק מאריני⁴⁸,
 אהרן שלום ואחרים, ובתוכם ר' יקותיאל מוילנא⁴⁹ (עומד במדרש החכמה
 לקבל בתר-ההפואה) אשר בחדש תמוז חפ"ט בא לביתו להקביל סניו וביקש
 ממנו לקבוע לחימוד בדרכי הסוד, ובן-עשה⁵⁰. - הנה ר' יקותיאל לעשות
 שם תפארת לבני ירט הדרך לנגדו והציא לו רעות רבות וזרות, כי בחדש
 אב חפ"ט כתב אגרת להרב מרדכי יפה בעיר וויץ⁵¹ ואחרת בח' אלול
 להרב יהושע העשיל אב"ד בק"ק ווילנא⁵² מלאות על כל גדותיהן משנתי
 רמח"ל, ולהם סיפר עניני המגיד וספרים רבים על דרך הסוד אשר כתב
 ונפלאות גבוראות אשר עשמו מפסד - בהיות רמח"ל בויניציאה (אולי
 להדיפס'ס' - חכמה ואמון) בא ילדו מ' ארי צוהם או אגרת אריה כ"י⁵³
 להחכם. ותנבין ר' יהודה אריה ממודינא, ובקריאתו נעשה בשרו סידורין
 סידורין, כי בו המאמר דיבר גבוהה וטובה וטוב אף קדקד המקובלים
 בלתי השאיר להם שריד ופליט, ופחד לא קראוהו ורעדה בהדוף בכל כמו
 יענאס גדו קשרי הקבלה, ושלש חזיו ופיגס להיות למרמס בטיט סודות
 תחת כפות גנלי החכמים היודעים להבחין בין טוב לרע - ולכן רמח"ל
 קפץ עד מאד ואזר בגבר חלזיו לגלות לקראת גשק ולתמוך בימינו וצורע
 עו המקובלים ודעותיהם, וחיבר ויכוח א' בין החוקר והמקובל⁵⁴,
 אשר בו חשב להרוס ולנתון כל בנין הארי צוהם - מאמר הזה בא ליד
 רבני ויניציאה וזר להם עד מות, בראותם בחור א' אשר יזיד לדבר דברים
 אשר לא כן נגד רב א' בין גדולי הדור, וקמו בשמחתם לספס ולבדוק על
 מעשי רמח"ל, עין הכירו בספרו איזו בקיאות בחכמת הקבלה (לדוגמת
 מה שחכמים הגידו להם זה ימים) וכתבו שטנה לכל רבני איטליא ואשכנז
 ונס לשליח ירושלים מהר"ם חאגיז (אז באלטונה) על ענין הזה ועל ביז
 מדרשו, והוא השיב להם באגרתו הקטנה ביום ט' חשוון ח"ץ⁵⁵, כאשר
 שמע רמח"ל שאם המריבה עלתה עד לשמים, כתב לחכם חאגיז הנ"ל
 ביום י"א כסלו ח"ץ⁵⁶ כמתנצל במה שהעלילו עלילות ברע נגדו, ולעד
 נאמן הזכיר רבו ר"י באסאן אשר יודע מימים ימימה דרכיו ופעולותיו,
 והרב חאגיז השיב לו ב"ג שט ח"ץ⁵⁷ (באגרתו הרחופה למכתב הרב
 יחזקאל מ"ץ באלטונה ביום הנ"ל לרבני פאדובה⁵⁸), ובלי חק דרך קשמו
 בתוכחת מגולה נגדו ונגד הרופא ר' יקותיאל תלמידו וביקש ממנו ששנו
 מדרבו הרעה ומן החמס אשר נכפיו ללמוד וללמד חכמת הקבלה, והוא
 לא קיים עדיין מצות פריה ורביה כדת משה וישראל ובזאתה ס' הזהיר
 אחרי כן כתב רמח"ל לרבני ויניציאה ביום כ"ז שט ח"ץ⁵⁹ לבקש על
 נפשו בהתחננו אליהם שיכירו בעין פקודה כח מעשיו ואז ימלאו כי זך וישר
 בעליו

מעלו, אבל לא הזינו אמרים לו כי בערה בם אש ה'. כתב ג"כ לרנני
 יצבת ליורנו על ידי אזהבו עמואל כלנו (ולכנודו רמח"ל אר אירה ליום
 אשר הוכתר בזר הסילוסופיה והרפואה⁶⁰) כאשר עשה לאזהביו אליהו
 קונליי⁶¹ שלמה בכמהר"ר יצחק לאמפרונטי⁶² ויעקב היילפרון⁶³
 ניום ר"ח אדר ת"ץ בשלות להם דף א' מספרו זורר חנינא על פסוק ויהי
 מקץ שנים ימים ופרעה חולס וגו'⁶⁴, וניקש מהם להיות למגן בעד
 אם יבאו תחת ידם כתבי רנני ויניציאה, ולאגרת הזאת השיב לו המשכיל
 כלנו ניום כ"ג בו⁶⁵, אך כאשר ינוס איש מפני הארי ופגשו הדוב כן
 הדבר הזה; כי כ"א בו כתבו לו רנני ליורנו אמרים מרים וקאים מגידים⁶⁶
 נאמרם עליו כי לא זו הדרך ולא זו העת ללכת אחרי עקבות הקבלה לדבר
 נחקוק מלח ועזות פנים על ההרים הרמים אשר קדמו לו באופן שנקלפת
 השום יאשבו בעיריו. אז השיב להם ניום ה' ניסן ת"ץ⁶⁷ בדברים העומדים
 נרום אל עולם אבל בדרך כבוד למעלתם. בין דא לדא חר"ם חאגיו בהיותו
 בהמבורג ניום כ"ה אדר ת"ץ כתב⁶⁸ אגרת ארוכה להרב שמשון מורפורגו
 וזה הודיע לו עניני רמח"ל וניקש ממנו שיכתוב לכמהר"ר אברהם סגרי
 מ"ץ בעיר קאלי ולכמהר"ר יוסף אירגו בליורנו, למען ילכו שלשתם יחד
 לפאדובה לדרוש ולחקור מחוט ועד שרוך נעל כל אשר נמלא תחת רמח"ל
 ויודיעו לו מה יהיה משפט הנוצר ומעשהו. הרב מורפורגו השיב להרמ"ח
 נכ"ו ניסן⁶⁹ בשמאל דוקה וימין מקרבת, והסיר סבלו מעל שכמו ומאן
 ללכת לפאדובה באמרו כי רבו טרדותיו ויקום תחתיו אם ירלה הרב דוד
 פינזי מ"ץ בעיר מנטובה, ועל זה כתב הרב מורפורגו הנ"ל ניום כ"ו בו⁷⁰
 להרב אירגו בליורנו ויען לו שילך לפאדובה ושידבר עם הרבנים פינזי
 וסגרי לבעל הדבר. כל יויד עוד להראות על פני חוץ כתביו העמוקים
 הראויים לקבורה או לגניזה, ויבין לו הדרך לארץ הקדושה ואם יש לו יד
 ושם לעמוד בסוד ה', שמה יקריב את קרבנו וילך ואור עד נכון היום.
 כל הרבנים הללו לא אבו שמוע ועל משמרתם עמדו בלתי נטות ימין
 ושמאל ויהיה מה שיהיה. הרב חאגיו בראותו שרנני ויניציאה לא נתנו לו
 מענה, חס לבו בקרבנו וכתב אליהם אגרתו הרחבה מני ים מאלטונה ניום
 ער"ח אייר ת"ץ⁷¹ והטיח דברים כמונהגו על מעשי רמח"ל, למען לא
 יעבבו לדוק אחריו ולא יבלרו ממנו דבר בתשובתם; באגרת הזאת העתיק
 להם מכתב י"ג ניסן⁷² שקיבל ממנטובה מאת יודא ליב בהח"ר יעקב
 מינדולה, ושאל מהם מי הוא כי אינו מכיר בשמו וגם זר לו עד מאד
 מה שהעלילו עליו היותו מאשר ומקיים עניני רמח"ל בלי ידיעתו, ואולי
 עד שקר העד להפוך הקערה על פיה. רנני אשנו כאשר שמעו משיבת

ויניציאה כל המעשה וכאשר ראו האגרות אשר ביד הרמ"ח, הרינו גזרת
 נח"ש בכל תפוצות ישראל כל ימים איש את ידו ואת רגלו לתמוך ימין
 רמח"ל וכל יעשה בזדון לשמוע בקולו, ויהיו כל מכתביו למאכלת אש
 מעתה ועד עולם⁷⁸). נפא רמח"ל עליו תאכל ולרפאות תעלה למכתו
 אנוסה ולא ממחינתו וכחז ביום י"א אייר ת"ץ⁷⁹) לר"ש מורפורגו מ"ץ
 באנקונה כל אשר קרהו ואת מחשבת הלוורדים אותו כי רעה היא לפי דעתו,
 ויביט ויראה אם יש מכאוב במכאובו יען אשר לא עלה על לבו לתת תפלה
 באלהים ורק ישב בסתר עליון עם חביריו, ובמושב גדולים לא עקד ולא
 גבה לבו להראות האולה לאיש זר את יגיע בפיו. לאגרת הזאת לא חשך
 תשובתו הרב מורפורגו והי כמשיב ידו ביום י"ח בו⁸⁰) גזר אומר בכל יראה
 וכל ימלא חוכה לארץ דבר גדול או קטון בנסתרות, ואם "כנים דבריו,
 האל לא ימנע טוב להולכים בתמים ויתן לו כח לעשות חיל בעיר הקדש,
 כל יתגשפו רגלי עם ישראל באבני נהו וסן יהרפו אל ה' לראות וספל ממנו
 רב, כאשר קרה בימים לא בנירים אשר חלפו למו והיו לשמה כרגע בקרב
 העמים תחת כל השמים. לא נחו ולא שקטו רבני ויניציאה ויבוא רוגז,
 כי לא הטו אוזן לאגרת הרב באשאן מיום ו' שנת ת"ץ⁸¹) עד שהבריחהו
 ללכת בלי איחור ועיכוב. מעיר ריגיו (שהיתה אז למושב) לסאדובה. הרב
 באשאן לכבוד תלמידו בא לסאדובה בחדש תמוז, ורבני ויניציאה שלחו שמה
 לדבר בעדם ר' עמנואל גיליוס ור' משה מנחם מררי והפליגו ברמח"ל
 אחר סקירות רבות ביום ג' אב ת"ץ לתת תודה בכתב לפני רבו (ולפני
 הרב נחמיה חי בנמה"ר יעקב הכהן מ"ץ בפירארא אשר בא שמה לעד נאמן⁸²)
 בשוועות נוראות וחרס חמור על כל אשר פעל ועשה ושיעוץ מכאן ואילך
 הנסתרות וכל למודי וכתבי הקבלה, ושימסור ליד רבו הנ"ל כל חיבוריו
 בענינים ההם לגנוס עד עולם או לבטלם כעפרא דארעא כאשר ייטב
 בעיניו. רמח"ל לא מאן לעשות כן⁸³). בכל תפוצות ישראל כתבו רבני
 ויניציאה להודיע תודת רמח"ל על כל מה שעבר ושמאן ולהנא לא יתן
 את לבו לדרוש בסתר עליון. וימהר הר"ש מורפורגו לכתוב את כל הקורות
 להר"ם חאגיז בחדש אב ת"ץ⁸⁴) למען ישוב ממחשבתו הרעה אשר חשך על
 רמח"ל לאבדו. אולי בעבור זה רבני ויניציאה הנ"ל מחלו לרמח"ל לגמרי
 ונתנו לו סמיכת רבנות כאשר נודע מאגרת שכתב מליורגו החכם רסאל
 ישראל קמחי שליח כסת ביום י"ח אב ת"ץ⁸⁵) למוהר"א סגרי מ"ץ בקאזאלי,
 וגם משיר הרב נחמני בנשאיו. בשנת ה'ת"ץ הנ"ל חיבר קינה שקולה על
 פטירת המקובל כמוהר"ר בנימן הכהן מ"ץ בעיר ריגיו חותן רבו כמוהר"ר
 ישעיהו באשאן⁸⁶). בשנת תצ"ב או תצ"ג מדי עברו ממנוטובה הלך
 רמח"ל להקטיל פני החכמים והיושבים שם על מדין (ושמה הדפוס שיר
 נא

נאה ממל מאלים⁸¹) לחתונת כמר ילחק חיים ווגירה עם מרת דבורה דינה, ובסופו תבא חידה ארוכה כמנהג הימים ההם), ובשנים כמוהר"ר דוד פינזי אשר בשמעו אמרי רמח"ל כי נעמו ונראותו שהוא גדול ליהודים בזמנה ודעת ורצו לחביריו ולמיועדיו, גזר אומר לדבר דבר על בתו צפורה להיות לו לבשר אחד, ויקש משה וישמע"ל דברי דוד האחרונים בשאון ובטוב לבב, ויכתוב רמח"ל בספר לאביו את כל אשר קרהו ואת מחשבת הרב פינזי. וישמע יעקב חי אביו על הנשורה שמחה גדולה ונתן לו רשות גם בעד אמו לשדך בת תלמיד חכם הזה אם ישרה צעניו. והי אחד הדברים האלה ויתן דוד במשג תפיש את צפורה בתו למשה, וביום חתונתו רבים מתלמידיו ומאזהביו נתנו קולם בשיר ושנחה⁸²) וגם המקובל כמוהר"ר שמשון חיים נחמני (מ"ץ צעיר ריגיו ואח"כ במודינא תלמיד חותנו) שר שירה לכבודו, ובה הפריז על המדה בשבחי החתן והכלה וקרוניהם⁸³). ויציאה משה הביתה ויאהבה, וסנה יתרה נשאו לה גם הוריו הנכבדים, ויבא אליה ויתן ה' לה הריון ותלד בן. הקורות האלה אשר במשג כבד ומחול ימים כפדו מאד על רמח"ל, נראה שהיו כדי והותר (כי אין חכם כבעל הנסיון) להרחיק ממנו בכל ימי חייו עסק גדול או קטון בלימוד הקבלה, אף כי הויד לבטא בשפתיו ולכתוב על הספר בדיו שנועות עלומות ומשג חרמים, אבל לבו נוקפו וילכו הסיתו להנות בה עוד כמשפט הראשוני, כי ביום ט' אייר תצ"ד האלים מ' כללים ראשונים לחכמת האמת⁸⁴), חפלה ושיר על גאולת מזרים לליל פסח⁸⁵), וחפלה ושיר על מתן תורה לחג השבועות⁸⁶), וביום ער"ט אדר ב' משנת ה"ל האלים ויבוח בין השכל והשגחה⁸⁷), (ובו מגלה טפח ומכסה טפחיים צעניי הסודות) ורבו נתן אליו ביום כ"ט סיון תצ"ד הסכמתו להביאו אל בית הדפוס (וזה (ארי ליה מאריה!) תעה כשה איבד גם הרב באסאן בכתבו לממוני פאדונה חדש כסלו תצ"ד אגרתו איטלקית⁸⁸) להליץ בכל לבבו וכל נפשו בעד רמח"ל, אם אחד שזה חדשים חשג לתת לו רשות להדפיס ספר חדש אשר בו קלת מעניי הקבלה, מלבד שידוע היה שזוה רמח"ל מפר מלות ובריתו ונותן סגס גדול לכבודו. בין דא ובין דא רבני ויניציאה בסתר ובגלוי היו נותנים יום יום עיניהם על דרכי רמח"ל עד כי לשמע אונס באה השמועה שהתל בהם כהתל באנוש רמה, ושעוד לא שב מהתעסק בסודות כנראשונה, ולא חש לקשר של קיימא' באלות וצועות אשר נא בשפתיו, אזי ילא הקלף מלפניהם באז תבער יער, וכמים היורדים במורח קמו נד אחד בכת גדול וביד חזקה נגדו, ואלמו בעדס לפאדונה ביום ט"ו חזון תצ"ה לבדקו בחורין ובסדקין ג' מבני ישיבתם הלא המה ר' משה מנחם מררי, גבריאל פאדוני ויעקב בליליוס. הגה בא א' מהם לבית רמח"ל

רמח"ל בתחלה לדבר עמו בטוב טעם ודעת, אך דעה אחרת נשתי ידים
 ולא פנה אל דבריו, אחרי כן באו שלשה יחד ושרקו עליו בלהות והריקו
 קרנותם בדברי לשונם כחן שחוט להיות לו למתתה בטרם לא יבא עליו יום
 אף ה' כי עבר על השבועה וזוה אלה להפך ברית ולא ינקה מאלתו וזכרו
 לחם בנית נבאתו ובנית תלמודו ומלאו ספר מלא השבעות לס"מ ולשדים
 לא אלוה וצעירים ירקדו שם אשר דמות פניהם פני אריה פני זאב פני
 אדם, ובאים בכל אשר תאוו נפש רמח"ל לעבוד עבודתם⁽⁸⁹⁾ וגם מלאו
 כלי משחיתו צתיק שחור ומראה וסבין וזר של שעה כלם כבועים שחור,
 והוא כמתנבל אשר שהכלים ההם ראויים לגלות הזקן שהיה עושה דק בלילה
 ועשן הנר היה משחיר את פניהם⁽⁹⁰⁾. על המליצה הזאת ועל דברי גאון
 וכו' אשר הטיח נגדם (באמרו שרונה לעשות מה שלבו ספן, ושאלי ילך
 לפס"ד ולא משטרדם להדפיס ויכוחו נגד הארי טוהם⁽⁹¹⁾) נמנו וגמרו שהם
 והישיבה הכללית לא ימחלו לו אם לא יעשה תודה חדשה בכחוצ באר היטב
 אשמתו אשר גדלה עד לאמים⁽⁹²⁾, ויהי בשמעו את הדבר הזה פנה אליהם
 עורק ולא פנים, כי לפי דעתו העלילו נגדו דברי תהפכות שקר וכוז,
 ואלא יקוץ לכל התחבולות אשר מתנכלים לקראתו רבני ויניציאה, כי קהלת
 סאדונה אינה מתאבדת בעקר רגליהם, ואם יש להם על מה שיסמכו
 יתנו עדיהם ויזקדו, ויודיעו בכלל ובפרט את כל העניינים לרבו מהר"ר
 באסאן בריגיו ולקוחתו מהר"ד פינלי במטוזה⁽⁹³⁾ והם ינלחו אותם בלי
 ספק בדברים של טעם כל יוסיפו לחטוא ולדבר בזדון ולהזליז דעה רעה
 צמעשים אשר לא יעזו. עזו ושלשו רבני ויניציאה הממונים לרמח"ל את
 שאלתם, אך לתו והכל כחם בלו, ויפגרו בו לתת תודה וימאן כי מקולם
 לא יחת, ויחר אמו כס וילך. רמח"ל באדם ספקד תמיד מאזנאיו כי
 למנו ממנו, היה סופק על שתי הסעפים, אם לשבת עוד בעיר מולדתו
 אם להסתיר פניו מהם לראות מה אחריתו במקום אחר, אולי למרחק
 עיניהם לא יביטו בו; אך רבני ויניציאה בשמוע מה שספרו להם ג' מסונייהם
 הנ"ל עלה עין מאסם כדוד נסוח ואגמון וגמלים נערו מהם, ובצאקים
 וברחובות אשר בחצר היהודים היען והקדש ובנתי בנסיות אשר נקהלתם
 ביום ו' חזון חצ"ה הכריזו בפרסום גדול חרם שחור ונורא⁽⁹⁴⁾ נגד כל אשר
 לו מכתבי רמח"ל, ובמאך ע"ו ימים לא יביאם לבני יציבתם לבטלם
 כחרם הנשבר והיו כלל היו; ובתנו בלי אימור לקרונים ולרחוקים אגרתם
 קיום ח' כסלו חצ"ה⁽⁹⁵⁾ אשר בה נטעו שרש פרה ראש ולענה להשמיד שם
 המח"ל מעל פני האדמה וזכרו יאבד מני ארץ; וגם למחר"ס סאגיו ביום
 י"ח — כ"ג בו פתחו⁽⁹⁶⁾ עליו מרורות וכווננו חלם על יתר לירות כנגדו
 כל יוסף קום. אהבני רמח"ל ספרו לו פועל אשר פעלו רבני ויניציאה
 להבאיש

להצליח את ריחו בעיני עמו ובעיני הזכמים בכל מקום אשר תדריך כפ
 רגלו בו. ויהי אחר הדברים האלה הסכים עם בני ציתו לרדף אחרי הזכמים
 אשר באה אל ארץ אפרת להסיר עלם מעל שמו כי ראה כי בלחה אליו
 הדעה מאת רודפיו ולריו. זאת העלה היעולה לשמיר וזית הימה לו כאשר
 חגגנה האותיות אשר תבאנה. וישק רמח"ל לאביו ולאמו לאשתו ולבנו
 לאתיו ולאחיותיו לחבריו ולאחוזביו ויבך עליהם, וגם הם נתנו קולם בבכי
 תמרורים אשר נשמע עד למרחוק; ויחדלו הקולות ואחרי כן קמו הוריו
 ויפראו בפיהם הזממה והתפללו בעדו בקול דממה דקה על פי הדברים
 האלה: ה' אלהי השמים אל דמעותינו אל תחרש כי דלנו מאד. פקח
 עיניך וראה את לחצנו ולדברינו אל העלם אונך. נדבות פינו רצה נא
 ה' ושמחנו כימות עיתנו. חנה עז לבנו הרבך בערותך ושלח ממכון
 שבתך מלאך לשמרו בדרך ולהביאו אל המקום אשר אזה למושב לו.
 אמא ה' ושיערה נא את בננו זה כי בשרנו הוא ויפוצו אויביו וינוסו
 משנאיו מפניו. חסוך אשורך במעגליוחך והיה עיניו ולבו אליך לטוב
 לו כל הימים. האר פניך בעבדך למען דעה כל עמי הארץ אם זך ואם
 ישר פעלו. ברך ה' חילו ופלטתו מכף מעול וחומץ ויראו שנאיו ויבשו
 כי אל יעקב בעורו עד עולם סלה. הנקר חור בשליש ראשון למדש כסלו
 תצ"ה ורמח"ל הלך לדרכו, ובהיותו בנולוזן (היא באטלען) ביום ט' בו
 כתב ולחבריו בית מדרשו אשר בפאדונה אגרתו היקרה⁹²) להודיעם איזה
 דבר ממנו ולהלהינם לדפוק יום יום גדלתי הזוהר, ונכל כחם ישתדלו
 להגות בו ויתאמנו בלמודים הנהוגים בהיותו עמהם. מנולוזן נסע רמח"ל
 ובקרב ימים אחדים בא לעיר ואם בישראל פרנקפורט דמיין, שמה תחת
 שטה ילא לו חות, כי כל שלמות חכמיה מלאו קיף לואה בעדו יען כל
 רז לא אנם להון מכל אשר קרהו; ויהי כאשר בא לפני הרב יעקב הכהן
 מפראג להקניל פניו, ביקש לו הרב בתחלה מי הוא ועל מה נסע מארץ
 מולדתו, ואחר אלף חקירות על ידיעותיו, הכיר כי הוא באמת האיש
 רמח"ל אשר שמו מדע ביהודה, ויחר אפו וידבר אליו בדברים האלה:
 מה לך מה ומה לך מה כי חצבת לך מה קבר? מי חגבר ויחיה בומן
 הזה אשר יויד לדבר דבר בשם ה' אשר לא צוה? ומי ידבר בשם אלהים
 אחרים להטעות את עמו ולמען הפוש את בית ישראל בלכם להיות
 לשמחה בקמיהם ותחש על מרמה רגלו ולא יירא מחרון אף ה' בודן
 כליות אם יש עול בכסיו? מי הוא זה אשר מלאו לבו לעשות כן?
 מי הוא אשר ישבח חרפת עולם (אשר לא תשבח) היודרת על צוארי
 חללי הרשעים שבתי צבי וחביריו? מי שמע כואת מי ראה כאלה?
 ואיך

ואיך אחריש אחמסך ונפשי יודעת מאד כי ברוב דברי קבלה לא יחדל
 משע? שמו שמם על זאת! עתה שמע בקולי איעצך ויהי אלהים עמך,
 אל חוסף דבר אלי עוד בעניני הסודות, החזק במסור אל חרף, קנה
 חכמה קנה בינה ואל תלך בגרולות ובנפלאות, כי על כל נעלם יביאך
 האלהים במשפט. שמע בני וקח אמרי ואל חט ימין ושמאל מכל אשר
 אנכי מצוה אותך היום לטוב לך. חן חידה לה' אלהי ישראל, ותכתב בספר
 זכרון לפני ולפני קהל הרבנים על כל אשר עשית. אל תחן עוד לסודות
 חילך ואל תחשוב כי נפלאים מעשיך, וחכרית מארץ זכרם בל ישובו
 לכסלה לפוקה ולמכשול לב ולשפוך דם חנם בבית יעקב כי אז תצליח
 את ררכיך. ואז תשביל. ויתרד משה חרדה גדולה ויהי קתת אלהים עליו
 בשמעו את דברי הרב הנ"ל וירא כי אבד מנוס ממנו ויאמר חטאתי לה'
 ולאומרי מלותיו וישר העויתי והנני מוכן ומזומן לעשות מה שמכ"תור חפץ.
 אז כתב רמח"ל לפני נ"ד ק"ק פפ"ד ביום י"ז טבת תצ"ה התודה הגמורה
 והנרורה המתחלת: „וזאת החודה אשר שם משה לפני בני ישראל" (98).
 תבך ומיד, הרב יעקב הכהן שלח התודה הנזכרת להרבה רבנים ולהר"ם
 חאגיז באגרתו (99), והודיע לו את תוכן הדברים אשר עברו לו והכרוז
 אשר ילא מלפניו ואשר יכריז בבתי כנסיות להראות העמים והאשים את
 דפי פעולת רמח"ל (100), בגלל הדבר הזה הרחיבו פה והאריכו לשון כל
 רבני אשכנז פולין ומדינות אחרות נגד רמח"ל ונגד מעשי אכזעיותיו (101)
 ובארבע כנסיות הארץ שטחו להם שטוח מזודים וחרמים אשר כל שומעם
 תללנה שתי אזויו. רמח"ל להמלט נפשו מיד קלון ופרסה (כי ירא לשבת
 בשער פפ"ד) גמר בדעתו לנסוע משם והלך כאשר היה עם לבנו דרך
 אמשטרדם. יעקב חי אבי מח"ל השכיר את ביתו לחבירו יצחק מאריני (102)
 ולא נאחרו בפאדובה כי אם בנו שמעון חי (103) ואולי א' מננותיו, ואמר
 איזה חדשים נסע משם עם שאר בני משפחתו והגיעו למחוז חפסם בעיר
 אמשטרדם, וימלאו רמח"ל שמח בחלקו ועלו כלם בכבודו ובגדלו, כאשר
 הודיעו האב והבן לחברו בית מדרש פאדובה באגרתם מיום י"א חשון
 חצ"ו (104) האב בלשון איטלקית ובנו בלשון עברית. בעיר הזאת רוח והללה
 עמדו לו ויהי איש מלחם על אשר לא שלח ידו עוד במשיח ה' ולא פנה
 אל רהבים ושטי בוז, ומלא חן וחסד בעיני החכמים ונבונים אשר היו
 שם לרוב ונקשר בהם בעבודות אהבה, כי בחנוהו ונסוהו לאיש חכם יודע
 שכל ומסיק שמעתתא אליבא דהלכתא והכניסו אותו לבית מדרשם. להנות
 בהם בכל מילי דמעליותא. כבוד גדול נתנו קנייני אמשטרדם לאבי מח"ל (105)
 וגם כבוד גדול עשו לו אנשי אמת יראי אלהים ומשכילי עם הקטנים עם
 הגדולים (106), שם לא פחד פחד ופקדון ואין מקריד"אותו בכל אשר

חשב לתת טרף לנפשו ולכל בני ביתו ולאכול לחמו מזעת אפיו, כי באיוה
 שעות היום היה עוסק במלאכת השחזות אננים יקרות ובאיזה שעות ללמד
 דעת את נערי בני ישראל מלמד אשר לא עזב שקידתו נצתי בנסיות ובנתי
 מדרשות בכל אית נפשו, והרביץ תורה לרבים מכבדי ארץ, ולכבוד והדר
 היה להם לנזול במספר תלמידיו כאשר בתוכם התפאר הכנס ר' דוד מראקו
 מינדים בעל גמול עתליה ⁽¹⁰⁷⁾. ביום י"ח חזון כתב רמח"ל פעם שנית
 לאהביו ותביריו בפאדונה ⁽¹⁰⁸⁾. כל ייראו מפני חמת המליך וישקפו לפחד
 ולא יחתו מהמרמים והקללות אשר לא תבאנה חנם, וסרב הדולקים תבא
 בלבם וקשותם תשכרנה, ורנן באגרתו שם רמח"ל העתק המכתב אשר
 שלח על ידם לרבו ר"י באסאן ⁽¹⁰⁹⁾. בימים ההם כשנת רמח"ל עד קלה
 שלתו באמשטרדם הנירה, וירדפו רבני ויניזיאה אחרי הרב ישעי' באסאן
 וסחו במעשיו פיהם ולשונם תהלך בארץ מרחקים נגדו, ונתנו תפלה בכל
 אשר פעל ועשה מראש ועד סוף לחזק תפארת רמח"ל והטיחו דברים כלפי
 מעלתו, באמרם שמסר אליו ההלים וכתבים אחרים שרם נסעו דרך
 אמשטרדם ⁽¹¹⁰⁾; על זה היה דוה לב הרב באסאן, וכנשר קץ פור בארבע
 כפות הארץ מכתבו אשר בו הודיע כל מעשה תקפו ויושר לבבו על ענין
 הזה, והלין נצדו ונעד תלמידו בכתבו האיטלקי לממוני ק"ק מנטובה
 מיום כ"ה חזון חצ"ו ⁽¹¹¹⁾ ובכתבים אחרים בלשון הנ"ל לשלמה ליויטה ⁽¹¹²⁾
 ולכמהר"ר אביעד ש"ש באזילה מעיר מנטובה מיום כ' כסלו ש' הנ"ל ⁽¹¹³⁾
 (יום אשר נעשה מעשה כ"ד בעיר מודינה ⁽¹¹⁴⁾) להיות למגן וזנה להרב
 באסאן ולרמח"ל תלמידו. למכתב האחרון השיב הרב באזילה ג"כ בלשון
 איטלקית ביום ד' בו ⁽¹¹⁵⁾ (כאשר הזכיר הרב באסאן באגרתו לאב"ד ק"ק
 פכ"ד ולכמהר"ר רפאפורט מ"ן בעיר פירדא ביום ז' טבת החצ"ו ⁽¹¹⁶⁾)
 ולא דיבר מאומה נגד רמח"ל על כל אשר עיניו ראו במעשי ידיו מדי עבדו
 במנטובה. ביום י"ב אייר חצ"ו להפיק רנן הרב באסאן נתן ר' יעקב
 חזק מפאדונה לדוד בכמהר"ר אליעזר מק"ק יערשלג תיבה אחת סגורה
 וחתומה מלאה כ"י רמח"ל למען ישלח אותם אליו למדינת אשכנז, ודוד
 הנ"ל מודה בשטר קבלתו שלחם בלי איחור לרמח"ל הנ"ל לעיר פכ"ד ⁽¹¹⁷⁾
 ואולי משם נסעו לאמשטרדם, ומשם לירושלים להיות לו למשיב נפש ולעזית
 מהם מה שחשב נדעיתו בהיותו בפאדונה; ולכן לא דברו תועה האנשים
 אשר חשבו שמהררי"ב החזיר לרמח"ל כתביו נגד מה שכתב באגרתו להרב
 ראפאפורט ⁽¹¹⁸⁾. אחר כל זה אולי שקטה המלחמה והושבה החרב אל
 תערה, כי עיני הרב באסאן כבדו מזוקן, ומקץ שנים ימים נקרא אל
 הזמנים מעל והשאיר אחריו ברכה בבנו הכנס ישראל בנימן אשר עמד תחתיו
 על התורה ועל העבודה בעיר ריגיו עד מלאת לו תשעים שנה ויאסף
 אל

אל עמיו בשנת התק"ל. במסלה נעלה ונחזור לדבר על רמח"ל אשר
הזכנו לנו למטרה. ביום כ"ו אדר חצ"ח חב"ד רמח"ל אשר בפאדובה כתבו
לו אגרתם הקטנה (119) לזכרו ולפרוש לו סבת שלומם לאג המוות, וביום
כ"ח סיון משנת ה'ת"ק (120) השיבו למכתבו (אשר לא בא לידנו) והודיעו
לו שבית מדרשם היה הלוך וחסור אחר נסיעתו, חכמת האמת מונחת בקרן
זוית ולמוד ספר הזהר נעשה בכמה דוחקים ולרות רבות סכנוס (הזאת
תקרא לרה ?) כי החכמים הלכו אחד הנה ואחד הנה, וגם הרופא
המנהיג עדרם אינו יודע מה לעשות (כי שם כלל ה' שפתם, ויחדלו לבנות
המגדל על כנפי רוח, ותחדמת ה' נפלה עליהם לטוב לנו כל הימים
לחיותנו כהיום הזה). אביו ואמו כאשר ראו את כבודו ואת יקר תפארת
גדולתו בעיר אמשטרדם ושאלו מנוח לכך רגלו, הודיעו למשה חיים
כל אשר יזמו לעשות ולשוב עוד לעיר מולדתם לחזק את בדיק ביתם בעסקי
מרכלתם כל ילכו לגמרי לאבדון. השמועה הזאת לרה לו עד מאד, כי
עוה' כמות אהבתו להוריו, ויבך ויתחנן להם אולי ישובו ממחשבתם ואל
יעזבוהו ואל יעשוהו; אך בשמעו פעמים שלש דבריהם מיוסדים על אדני
האמת והלדק בעל כרחו ענה אמן. אז הבינו את אשר הביאו לישר
אורקותיהם ולא תסלף דרכם, וסמכו את ידיהם על ראשו ויזכרו אותו
ויאמרו לו: בננו זה משורר ומורה יהי לאלפי רבבה, ואל שדי יצו
אחו מברכות שמים מעל ויסיר ממנו כל נגע וכל מחלה, ופעל ידיו
ירצה וכל אשר יעשה יצליח, מניע כפיו יאכל ולא יחסר לחמו מדי
יום ביומו כל ימי חייו, וגם עד זקנה ושיבה יעזרהו ה' ויפלטוהו ויצילהו
מכף כל אויביו ומכף שאול, ויהי ה' אלהיו עמו ועל. ויהי כאשר כלו
לכרך אותו בכל לבנם וזככל נפשם, ביקש מהם שצוואם לפאדובה ימסרו
לאחיהו חב"ד בית מדרשו אגרתו מיום כ"ו אדר א' שנת חצ"ט (121) אשר
ממנה נראה בשמש בזהרים שלא השיב עוד ידו וחשקו מלמוד הקבלה,
ואליו תמיד הוא נושא את נפשו, אך מעיינותיו לא נפולו החולה מפני
חמת המליק אשר ענינו לזוכר יביטו בכל דרכיו וזכל מעגלותיו. וישק
משה חיים לאביו ואמו ויבך עליהם ואחרי כן נסעו משם דרך אניה בלב
ים והגיעו לפאדובה לגדור פרטת ביתם ההרוס ולא משו מקרב מחנה עירם
עד יום מותם. בעת ההיא רמח"ל באמשטרדם הולך וגדול ויהי שמעו
בכל הארץ, ה' אלהים נתן לו לשון למודים להוכיח במישור וללמד את
בני יהודה קצט אמרי אמת, ולתועלתם בשנת ח"ק הוציא שמה לאורם
מסלת ישראלים כולל עניני מוסר ויראת ה' להתהלך בדרך טובים אשר
תעבר בה רגל אדם עובד אלהים, ורגני הישיבה ההיא והרב רפאל מילדולה
מ"ן בעיר באיונה אשר במלכות פרפת מונים שנתיו עד לשמים וכלם כינו
אותו

אותו נשם במורה"ד¹²²). בשנת חק"ב הניא לביית הדפוס ספרו דרך חבונות סובב הולך על כל דרכי ההתבוננות וההשכלה להבין בנקל דרכי התלמוד ויסודות הפלפול בדרך קצרה וישרה שיבור לו האדם, וספר הזה אזה לכל נפש כי אין חתומו כלל ועקר מעניני הסודות¹²³). בחכמתו ובחבונותו הרים דגלו מעל כל חכמי העיר, ואליו באו כקטון בגדול לשמוע בלמודים אשר נותן בקולו קול צוח, ולכל חך יטעמו אמריו מחוקים מדבש ונופת לופים, ודברי פי חכם חן וחמרה, ועשירי עם קלעים ורוזני ארץ ירוממו שמו יחדו, והיו לו ללוהבים כי אסתותיו אשנים גוטפות מור ואהללות בריח אדה אשר ברכו ה', כאשר הראה בשנת חק"ג בשיר ידידות לחמות הנכבדים והנשגבים יעקב די גאווה ורחל דאיוויגא אשר קרא נשם לישרים תהלה¹²⁴), ובמחברת הזאת גבר באמיו אס בענין אס במשל אס במשקל אס במחק שפטים יען לא נמלאת בה ערות דבר, והראה לעין כל כי לו משפט הנכונה בין חבל המזררים אשר מפניו נמוגו ואספו נהם, וישתמו לו כל תופשי כנור ועוגב וישור כל בנות השיר אפים ארזה מלסגיו. —

ז' ספריו קטני הכמות נשם דרך חכמה, מאמר על ההגדוה, מאמר על העקרים, מאמר החכמה, מחברת הרקוק, מחברת ההגיון ומחברת המליצה נשאר ב"י אלל תלמידו החכם ר"ד פראנקו, עד שבשנת תקמ"ג ילאו בהסבתו לאור עולם הארבעה הראשונים על ידי החכם בגלאל בנימן הכהן מעיר יבואלים, ואולי ג' האחרים עוד. היום כנגד יאבלס עז והיו כלל היו¹²⁵). במאמר העקרים ומאמר החכמה הלך אחרי שור, כי הואיל משה באר ענינים רבים ועל דרך הסוד ולזה נגזזו בקייו תחת אולרות תלמידו, ונחשוב באמת עליהם או שחברם בפאדובה והניאם עמו לאמאטרדם, או שדעתו לא נחה ולא שקטה מעולם ממחשבות רמות ונשגבות כנראשונה, ורק תאות לבו בקרבו עמדה כי קול פחדים באזניו ולבו יחיל בקרבו מדבר עוד בגדולות ונפלאות — לא אכחיד תחת לשוני אמרי פי והגיון לבי ועם נעלמים לא אשג, ולכן לא אירא מרעבות הסתאים אשר סביב יתהלכון ובכל חוכות יאמרו הו הו ויעבירו קול במחנה העברים לאמר: מי הוא זה אשר יזיד לדבר אל מקובל אחד תועה ולמנוע טוב מנעליו? ולא תכסני פללות אס אפתח שפתי ואענה לבדוד שם ה' המחולל בקרב ישראל עמו, ולכבוד האמת אשר תבון לעד בפי המדבר לעם עמקי שפה משמוע להסיר המסוה מעל פניהם כל יגשז בעורים קיר, ולהאיר על ארצם שמש נדקה ומרפא בבנפיה, ואל ישונו לבסלה ולא יזידון עוד לעלות אל ה' פן יפרץ בם. על זה ועל ביואל בזה אגזר אומר ויקם לי באמרי שלא אבדו עשתונותיו של רמח"ל בסתר עליון עד אשר ילאה רוחו וישב

וישב לאדמתו, כי הרבה פעמים עד שנת הצ"ט¹⁸⁰) כתב בכת גדול לחביריו ואוהביו אשר בפאדונה להלהיבם תמיד בלמוד ס' הזהר ובחכמת הקבלה. ולפי דעתי זאת היתה נסבה מעמו ללכת אחר ש' חק"ג לירושלים. (כי אז אויבו הרב חאגיז הלך בשליחות בערי המזרח ולא נסר עוד בירושלים¹⁸¹)? כדי לפרסם משם מה שחש מעוררו לקבץ נדתי ישראל, ואליו גוים ידרשו מארבע כנפות הארץ ויבואו למסות תחת כנפיו, כי לו המלוכה למשול בגוים ושב יעקב ושקט ושאנן עד עולם סלה; אך האל היודע מחשבות אדם כי המה הנל, הקדים הרפואה למכה והקליר ימי עלומיו למען אשר לא יקרע איש זר, אשר לא מזרע ישי הוא, לתת למשסה יעקב וישראל לבוזזים, ולא יהיה כשנתי לבי ובעדתי אשר התעו את עם ה' בנזקריהם, כי קרוב לשנת חק"ו ביום כ"ו אייר¹⁸²) מת עם כל בני ביתו במגפה בעיר עכו (ושמה היה גם בשנת חק"ד¹⁸³) והיתה מנוחתו כבוד בטבריא טרם מלאות לו שנת הארבעים¹⁸⁰). — — לחיי עולם לתהלה ולשם ולתפארת יעמדו בקרב הגוים שיריו הנחמדים וסמרי המלאים מזכרת ה' אשר אין להם יד ושם בחכמת הקבלה, ורק בב"י סתומים וסתומים עד עת קץ עם חמת זוחלי עפר יסיו מכתביו הרבים בעניינים הרמים והגבוהים כל יהיו לאבן נגף ולזר מכשול ולא ירעו ולא ישחיתו בבית ישראל, עד כי יבא סילה ולו יקחת עמים ברכון האל, ומלאה הארץ דעה את ה' ונא לציון גואל.

על חיי הכנס המזורר והמקובל ר' משה חיים לוצאטו
מפאדובה תכנה שפתי את כל דברי הסירה הזאת.

מי זה חכם, נבון, עוזבו גער
רב בלשון למודיים, שכל ידע?
מי זה פשוט, עבדים מוסר נדע,
לנצר ארחות משביל ולהרחיק גער?
מי זה חרב חסוד הוציא מחער,
לגאול גדתי עמו רק במחעת?
מי זה רוח רעה ויחי שמע
קול מדבר אליו מפח השער?
מי זה שיר ותהלה, חרפה וקלם
אליו נאוו? מי זה נסח על החו
גם בי משושניו רבים לקטו?
מי זה הרי קדרוח שקל בפלם?
מי זה שיר פשירים עד אין קמה?
הן זה האיש משה חיים לוצאטו.

ה ע ר ו ת

לבי לא אחריש וקול מלין אשמיע עד למרחוק בתשואות חן ונכוד
 לאזהבי, היקר והמעולה העומד מה פאדובה על התורה ועל העבודה
 ר"מ זר"מ כמוהר"ר מרדכי שמואל גירונדי (ואליב לו זיון מש"ג
 בהערות) והירא את דבר ה' במלותיו חפץ מאד כמ"ר אברהם צבי
 הלוי ([אשר ארזוס נמלת אצ"ל בהערות] חתן הענו וגואל פנים
 כמוהר"ר שתי אהרן חיים מאריני נכד חכם פרשים המשורר הגדול
 דורש טוב לעמו כמוהר"ר שתי חיים מאריני בעל שירי התליפות
 מ"ן בקהלתנו צעת רמח"ל) על כל טוב אשר גמלוני בפתחם אלי
 פעמים רבות אולרי ספריהם ככל אות נפשי, והמה היו לי לזור
 מעוז ולעזר גדול להתהלך ברחבה על קורות ר' משה חיים לוצאטו;
 ואודיע בעבור זה לכל בני עמי כי ספרי רמח"ל כ"י והמכתבים
 השייכים אליו אשר לא הזכרתי שם בעליהם, ורק רמזתי עליהם
 במלות מש"ג ואצ"ל, הנה הנם אצל ידידי הנ"ל. זכרה להם אלהי
 לטובה רוב חסדם לזכות את ישראל וכמעשה ידיהם תן להם לאורך
 ימים ושנות חיים אבי"ר.

- (¹) בסוף הקדמת לשון למודים כ"י ח"א כתב רמח"ל: „והיה זה בשנת
 ג' עיני ואניטה נפלאות מחורתך שנת טוב לי תורת כ"ך מאלפי זהב
 וכסף" ר"ל בשנת חפ"ד היה בן י"ז שנים, וא"כ נולד בשנת חתם"ו לפ"ג.
 (²) עיין תורת הקנאות דף מ"ו ע"ב והערה 71.
 (³) שם אמו נודע מהשירים אשר חוברו ליום כלולותיה.
 (⁴) עיין הערה 120.
 (⁵) ת"הק דף נ"א ע"א.
 (⁶) עיין הערה 88.
 (⁷) כרם חמד ח"ב עמוד 64.
 (⁸) עיין הערה 1.

(¹⁰) ס' לשון למודים (מבתיבת יד המחבר ממש מש"ג) יפרד והיה לג'
 חלקים: בא' אשר נחלק לה' למודים יתבארו סדרי המליצה בכלל אשר
 יאוחז אל כל עם ועם כלשונו; בב' אשר נחלק לי' למודים יתבארו סדרי
 המליצה הפרטית אשר לל"הק; ובג' אשר נחלק לג' למודים יבא על כוון
 סדר הרחבת הדבר. מדי דברי זו בסמוך זכור אזכור בשמחה ובטוב לבב סיפור
 נפלא משמאון, פלשטים וכו' אשר בא דברו עלי הגיין כננור בלמוד האחרון
 מחלק השלישי.

11) בספר הנ"ל חלק ב' למודו' כתוב לאמר: „ואולם את זה תוכלו לשם חק ומשפט כי הנה נכון הדבר אם כה ייעב בעיני האדם שני שרי אומתנו ה'... [לפי דעתי אני שרים האלה היו כמוהר"ר שני חיים מארעני בעל ש"ה וכו' מהר"ר ישעיהו באסאן רבו אשר בימים ההם נקשבו בעיני פאדונה בשרי הזמרה] „כי ימצא חן בעיניהם אשר כל ב' אותיות הקולות אשר המה פתחתי ופתחתי אי או אי או אה לא יחשבו במספר התנועות אם תהיינה זו אשר זו כי זה דבר טבע אשר בהקראם יהיו נקראים כא' בעבור מתקם והסתרם ולכן גם למספר התנועות לא' יחשבו ולא יותר כי מכלל נועם המאמר הוא זה כי בקרוא מאמר ותמצאנה בו אותיות הקולות א' אחר זו (בדרך אשר יתבאר עוד לפני) בקריאה ראשונה הנה יעדר מספר התנועות אלי האין וישב המאמר בלתי נעים. ואמנם אותיות הקולות הנה הנם אותיות אהוי יהיו נגלות או נסתרות. זאת ועוד אחרת נרמז את הדרך אל המאוררים כי פעמים לקוצר גבול התנועות לא יוכלו לבאר היסוד את ענינם ובוה ימצא ומלא להם להרחיבו בלתי עברם על כל תוסיק ממספר התנועות הראויות. ואולם ראוי לדעת כי התיבות מלאנוס מנ' מינים: המין הא' אשר קריאתם קצרה קראום מדקדקי לשוננו מלעיל, והב' אשר קריאתם ארוכה קראום מלרע. והנה בגמור מלה מלעיל כא' מאותיות הקולות אשר זכרנו והתיבה אשר תבא אחריה מתחלת גם היא באות מאותיות האלה יפול שם הדבר אשר דברנו לא' יספרו, כי כן טבע קריאתם ולשמע אופן נדעהו בקראנו אותם, אך אם המלה הראשונה ארוכה אז לב' יחשבו באשר יטערך לנוע על אות ההברה ולא נכלעה כמו במלות הקצרות עד הסתרה אל תחת הב'.

ותחלה נ' מל על שניהם על הקצרות ועל הארוכות הנה זה לשניך:

קצרות—טבו ארוחות ירק אם שלוח במו

ארוכות—מאורי אבום אגאח יעירו

הנה טבו ארוחות, טבו הקצר יגמור באות ו' וארוחות מתחיל בקול אה, ובעבור קוצר טבו הנה אין מלין תבחן איך תקושר האז של טבועם האה של ארוחות להמשכס אמת, ונקראו אותם בקריאה ראשונה ישמע "אמור טוב ורַחוּת וכן כלם, כי אם תפרידם ותרכה להשמיע הב' תנועות

של טבו תטערך לעשותה מלרע ולאמר טבו וזה הקריאה תגיד עליו. אמנם שורי אבום, שורי גומר באות יו"ד ואבום מתחיל באות אל"ף, אך יען שורי הוא ארוך ונריך לנוע על האי זריכים אנו להתיזה ולא להבליעה ולשמים יחשבו, וכן אם ב' אותיות הקולות ימצאו באמצע תיבה אחת אם מלעיל היא יחשבו א' ואם מלרע ב' כמו עין לא ראתה אלהים וזלחת, הנה

הנה דאָס אלֹהִים הָיָה מַלְעִיל לָכֵן נִחָזֵב כֹּאֲלוֹ יֹאמֵר עֵין לֹא רָחַץ לֵהִים
זוֹלָתָךְ."

(1) לְהַרְאוֹת הַעֲבָרִים וְהַמַּשׁוּרְרִים אֶת חֲכַמַת דַּמְח"ל עוֹדֵנוּ בֵּן שֶׁנֶּע
זָרָה שָׁנָה וּמִתִּיקוֹתוֹ בַּל"ה, אֶעֱתִיק פֶּה חֶלֶק א' מֵרֹאשׁ א' וְחִתִּימַת
הַדְרָאמָה שֶׁל שִׁמְשׁוֹן וּפְלִשְׁתִּים וְכו' הַנִּמְלֶאֱת בַּלְמוּד ג' מִחֶלֶק ג' לִס' הַנּוֹכַח,
וְאוֹלֵם יִנְעֻמוֹ דַּעְרֵיו לְכָל כֶּךָ גַּם כִּי שֹׁמֵר הַגִּדֵּר אֲשֶׁר הִתּוֹה בַּלְמוּד ז' מִח"ב
הַרְשׁוּס לַמַּעֲלָה.

רֹאשׁ א'. חֶלֶק א'

..שִׁמְשׁוֹן נִמְחַנֵּה דָן בֵּין לְרֵעֵה וּבֵין אֶשְׁחָזוּל.

.. אֶת אֶתָּה, הוּא אִשָּׁה חָיִל,

בֵּין הַנְּבֻרִים אֶת זְכָרֹנְךָ שִׁמְחָה,

שִׁרְיוֹן קִשְׁקָשִׁים בְּעַדִּי חֶלְבָּשִׁי;

חֶסֶן יִשְׁנֻעוֹחַ בּוֹכֵעַ

עָלִי רֹאשְׁךָ יוֹשִׁיעַ,

חֶרֶבְךָ לֹא תִדָּם חַיָּה הַנּוֹחֶדָה חֶרֶב

לְמַעַן רוּחַ מִדָּם אוֹיְבֶיךָ

מֵאֲגֻדְחֶךָ לְפִידִים יִהְיֶה.

אֶת אֶת גְּבוּרָה בּוֹאִי

פֹּה בְּמִחְנָה שְׂשִׁיפוֹ עַל אֶרֶץ

מֵאֵן יִזְנֵק נֶאֱדָרִי בְּכֹחַ

מִהֲרָרִי בִּשְׁן לַעֲשׂוֹת חָיִל,

אוֹלָם אִם לֹא שְׁנִיתִי

וְעוֹ יִתְחַדֵּשׁ בְּעַת בְּלִבָּשִׁי רוּחַ

וְיִהְיֶה גִלְיוֹ בְּהַמּוֹת יָמָה.

רוּחַ בְּעַר הוּא אִימְחָה וּפְחָד

יִפְיץ עֵנָן אִימָה וְדָרַח שְׂמֵשׁ

שְׂמֵשׁ בְּהִיר הוּא בְּכִנְסִיָּה חֶסֶן.

עוֹרֵנוּ נָא אִפּוֹא עוֹרֵנוּ,

עוֹרֵנוּ שְׁעָפִי נָא אֶתִּי חֶרֶב,

מִלְפָּדִי מִלְחָמָה,

לֹא עַתָּה שְׁכוֹן הָעַת אֶהְיֶה פְחָד

עוֹ וְרוּעֵי הַגִּדֵּל וְגַם לֹא תִּלְהֶה,

תָּעוּ יְדֵי תִרְדֵּם יְמִינִי סִלְהָה.

אם איש נפל שרוד בְּחֵיק אִמְתָּה
 לא יוֹסִיף קִים עַד כִּי תִמְחַתְּחֶנּוּ;
 טָרֵם יִחַל יָגוּעַ, טָרֵם נִבְחָה
 נִפְשׁוֹ תֵצֵא מִפֶּהּ מִחֲלָחוּ. "

בסוף הרומים • דבר שמזון •
 „אח מִשְׁבְּרִי לְבִי אֲנִי אֶכְרִיעַ
 אֶלְבֶּשׁ נִכְנִיחַ וְנִפְשִׁי אֶמִיתָה;
 אִמּוֹת קָמוּת גָּבוּר וְאִן אֶרְבִּיעַ,
 אֶתִּיחַ בְּמוֹתִי וּבְאֵרִי אֶשְׁבִּיתָה •
 אִמּוֹת, מוֹת לֹא אֲגוּר, אֶשְׁחַק לִפְחַד •
 תִּמְחַד גִּפְשִׁי עִם פִּלְשָׁתִים גַּם יָחַד. "

שיר הזה יפרד והיה לג' ראשים: ראש ראשון כולל ט"ו חלקים, ונ' האחרים כוללים ז' חלקים לכל א' וא' • המדברים בו הנה הנס: שמזון וחותנו, אביו, אמו, פלשתיים ושריהם ומרניהם, עזתים, דלילה, יהודה ומגיד, וגם מדברים בו השק הגבורה המרמה והשחד בהיכלו • על ספר הזה עיין מה שכתב המשכיל ונכון אזהבי כמ"ר יהודה דוקעם בספרו: *Ehrensäulen und Denksteine* Seite 56. 57.

(18) שיר רמח"ל לחתונת אברהם בכ"ר משה חמין עם נעמי בת יוסף ב"ש, ושלמה בן יוסף ב"ש עם פסילה בת משה חמין, נדפס לפי הנראה בזיכרון, וכולל ו' בתים בעלי ו' טורים, ומינרו עודנו רך בשנים כאשר נבין מחתימתו בסוף השיר: „תינוק דלא חכים כח"ל. "

(14) מהחכם וואלי י"ש תחת ידי ח' חלקים כוללים כמו ח' אלפים דפים מבחינת ידו ממש רובם ככלם על דרך הקבלה, והוא חיבר בלשון הקדש גם ע' תקווים על פסוק ולכל היד החזקה, ויכוח על האמונה שעשה בהיותו בן כ"ה-גנה בלשון איטלקית בז' חלקים או ימים בשם I Sette giorni della Verità כולל כמו ת' דפים, וספרים אחרים •

(15) עוד היום סגור יהיה לא יפתח המקום ההוא (כי אם לתת בתוכו סדיני העניים אשר בני קהל עדתנו נדבו להחליף מדי שבת בשבת מיום בוא חולי החללערא בעירנו) וייראו מגשת אליו הבערים בעם, ופסחו על בפתח פן יקראם אסון בבואם בתוכו מפני חרב מלאך ה' או משעיר אשר על רעהו יקרא ושטן יעמוד על ימינו!! האנשים האלה שלמים הם אֲתָנוּ? כסילים מתי תשכילו!

16) בבית רמח"ל נמלא מקום מיוחד לבית המדרש כאשר נראה באגרות
 ופניות בהערות 102. 103, ושמה חביריו המקשיבים לקולו היו לומדים
 ודורשים בנסתרות, והוא היה להם לראש ולקנין להורות להם את
 דרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשו, וכל הדבר הקשה יביאון אל משה,
 וגם כי זר מעשהו ונכריה עבודתו, על אל אלים ידבר ופללות ועל מצברים
 יתקב משבחותיו, כל פתום לא עממוהו והיה בעיניו העקוב למישור והרכסי
 לנקה, באמור אליהם כל היום וכל הלילה שמלאך ה' הגיד לו את
 הרשום בכתב אמת, והנה הוא רואה את ה' יושב על כסאו וכל זבא
 השמים עומדים על ימיו ושמאלו. לא כאלה חלק יעקב השומע אמרי אל
 אדון כל הארץ.

17) החכמים טריום וואלי וחזק השאירו אחריהם ספרים רבים בלשון
 ועל דרך הסוד אס בלשון עברית אס בלשון ארמית, אך לא יאלו מגבולם
 ברמח"ל ואין מגיד להם לדבר גבוהה גבוהה. הב' הראשונים הוזכרו
 לשבח מאת אפרים לזאטו בס' בני הנעורים שיר נ', וזה סוף השיעור:

.. לא בן ברח משה בישאל (טריום)

.. לא קם בישאל במשה יל.

18) ויכוח כ"י (אצ"ל) לתקון מכירת יוסף אשר בו רמח"ל קופץ בראש
 ושני לו ר' משה דוד וואלי ואחריהם ישיבו אמרים להם כל חביריהם,
 ובצירוף השכינה מבטלים עון הזה וכל חטא בית ישראל מאד"הר עד הזמן
 ההוא (!!) לפי הנראה רמח"ל לא היה מאמין לכל הכתוב בסליחת יו"ה
 על עשרה הרגוי מלוכה שתקנו עון מכירת יוסף, וגם כי האמת אחו בדבר
 הזה, למה כתב הסודות במחזור לימים נוראים, ולמה התפלל ולבו כל
 עמו? הלא זאת לשגגה תחשב לו. זו תחלת הקבלה וזה פריה.

19) פעולה כ"י (אצ"ל) נעשית מרמח"ל ורמ"ד וואלי והיא כויכות,
 לזרוק אבני בליסטראות להכות את האויבים מערכה חמישית וארמילוס
 הרשע, והאבנים האלה תהיינה אחר כך אבנים גדולות ליסד הבית. אי
 שמים! חזיק עשה לנו רמח"ל, כל השומע יחזק לו, והיו אבני בזה
 האלה לזכרון לבני ישראל עד עולם.

20) חפלה בלשון ארמית לשי"ת לנקה רשות ממנו לנחם השכינה האכלה-
 ובקשה בלשון עברית לשכינה בשם מלכה קדושה כדי שתקבל הנחמות
 מיוסדות על פסוק נחמו נחמו עמי, ורמח"ל הוא הדובר אליה עם שואל
 הנושא ואחיה האילוני אשר קרא אותם לשבת יחדו, ועל ידי עזריאל עבד
 ה' (הממונה מרמח"ל בהשגעתו) תבאנה אליה כל הנחמות אשר בזה
 מלכו. כל זה מכתבת רמח"ל ממש (אצ"ל). גם לזאת יחלד האיש וילפת

אך ימש בעור כליה איש אשר לו דעת ולו תבונה; אם בעל נפש
 אמה תאמר אולם משנה הוא כי שקר נימינו ודובר דבר, אשר לא תאמר
 עין רואי.

(²¹) ספר תהלים כולל ק"ן מזמורים (כתהלות דוד המלך) חתום ע"י
 היום כ"י באורות אשה א' בעיר פראג, ועין לא תאורהו מפקד לבנה
 אשר תפקד להוליו החולה (כאשר חכמים הגידו מרץ בעער יאקס ודעליטש.
 הראשון בספרו *Geschichte der religiösen Secten der Juden*,
 השני בספרו *Geschichte der Israeliten VIII. 126. 127.* והשלישי
 בספרו הקדש *Geschichte der jüdischen Poësie S. 90.*; אך האיש
 לא יירא וישחק לפחד ולא יח, כאשר ראינו ב' מזמוריו שנדפסו בנבורי
 העתים תקס"ו ע' 56 ותקס"ז ע' 99. אולי העתק אחר מספר הזה נמלא
 בויניציאה אם לא דגי הים בתוכו נתנו ממוכריהם, או בנלווי הסתבות
 ישב לארץ בחולות למדרך כף רגל. על מעלתו הגדיל לדבר החכם דעליטש
 בספרו הנ"ל ע' 91. 117. גם כי מזמורי ס' מנחת הארון (הערה 46)
 וב' הנדפסים הנ"ל הם מועתקים משיריינעם זמירות ישראל, פתוח
 אותם פתים א' הנה וא' הנה; ואם רמח"ל עשה כל מזמוריו בתבניתם,
 נפל ברשת הראפסודיאה.

(²²) חלק א' מס' לשון למורים מאונה בענינים רבים בחלוקתו ובמדרגותיו
 מן הכ"י נדפס ראשונה במנועונה בשנת תפ"ו ובו החכמים מודון [Modon]
 (ולא מודין ככתוב זה עשר פעמים בחרם חמד ח"ב עמוד 119 — 113)
 ואיטלייה. מספרים בכוד רמח"ל ומעשי ידיו וכינו אותו בשם חבר, ונדפס
 שנית בלעמבערג שנת תק"ע.

(²³) ס' מגדל עוז או חומת ישרים [כפלים מס' לישרים תהלה, ובהרבה
 מקומות מתדמה לספר *Pastor fido* אשר למשורר האיטלקי Guarini,
 ונראה כי הרועה הנאמן הוא מלא חן עד מאד בעיני רמח"ל, כי גם
 במגדל עוז וגם בלישרים תהלה הרבה ממשכותיו נשא על שפתיו] והוא
 שיר ממשל לכבוד כמהה"ר ישראל בנימן בכמהה"ר ישעיהו באסאן מ"ן
 בריגיו ביום חתונתו וביום שמחת לבו עם מרת טובה בת כמהה"ר מנחם
 רפאל קראקוביץ מ"ן בעיר ויניציאה מאת אהבה רמח"ל אשר שם לו הקדמה
 קטנה עם פתאגן המשל, ואחרי כן יבא מבוא הציבור אשר בו המשל
 מדרב ומתחיל:

„פי הַפֶּדֶרֶר וְאֵנִי הַנָּגִי

הַשֵּׁם לְאוֹרֶחַ חַשְׁדָּ

נָחַן לְנַעַר דַּעַח " וְגו'.

והמשל הזה הציאו הממכר לדבר ביתר שאת וביתר עז כספרו לישראל
תהלה, אשר גזרו דרכיו וממשנותיו סם' מגדל שם. אחר מבוא המשל
סעי' (בין המדברים בחיבור הזה) מחמיל הספר בדבריו אלה לשלום אוהביו:

„שלום, ידיד נאשי, הלא מראש

לא אדעך גם אני

אם סר ונעף, או ידוע חלי;

כי נקלו סניף.

„אם זה חלי, גם כל-חלי וקצף

הן חם גזירים מאלהי קדם

אל כל אשר שלחו,

כי יתגם עד עז, ועוד ילכו.

אך אם דאגה היא, הלא ידעת

„כי עש לבגד הוא כאב לנפש

למעט מעט אד עד פחיל בו יחי

יאלל ויורישנו.

אם מסך את זאת, ידיד, דרשתי

הו רק ברחץ בד, וזה ידעת

„כי חק ידידות הוא, אשר לשונם

יבה חלי אחר, ואם חלית,

מחליך את אני

הו אחלה כמוך „וגו

ספר הזה בנוי לתלפיות ולחק המשל תלוי עליו, כאשר אני מראה אותך:

נחלק אי ענין אי. סעי' נדבר:

„אך חק לכל-לבב ורח נחנה,

כי אם בנחנו העמיק לשכת,

עלב ומסתחר בחדרי בטן,

יהיו חרקים לו, וגם נדאחו

פניו, ולא גשנה ברחבים כמו;

אך כי יקוד חחשק

על מוקדו יכער, ועשן יעל

מני ארבוז אלה „וגו.

שלוס "בי חדרש טוב סלדבר חבל ."
 שמעי למה חדרבר חבל?
 עלי "יען למפתי רפואה אין ."
 שמי "בכלי ארוכה אין חלי ונגע ."
 עלי "חשך גנמנע לו, קרי לו אין ."
 שמי "לחפץ יכלחו איש חבונות יואל ."
 עלי "הו כל-חבונות אין לנגד חשך " וגו' .

נחלק בי ענין א' . שמעי מרבר :

" חנה ביום רעה , בחרמר פגע ,
 יבחנו רעים ויחנברו ;
 כי לא שנת יפו לעיניו סלה
 אהב טהר-לב , אם בחבלי עני
 הדר שנת רעו , ואמנם יפו
 למצא ארוכה לו יום ולילה ;
 כי גם בהפחד ישועה מנחו ,
 לא יעזב מתח לנששו נחם ,
 את מח' שבוטיו סערים הראהו
 עמו בצרה יחד ;
 אך אם בידו יהי
 רפואה למכחו וגו' . "

ועוד מלא הוא על כל גדותיו דברי פי חכם חן , משלים רבים אשר
 ינעמו לכל חך . ס' מגדל עוז הזה נחלק לד' חלקים : חלק א' לר' ענינים ;
 השני ג"כ לר' ; והשלישי והרביעי כוללים ה' ענינים לכל א' וא' . ומי יתן
 והיה ספר הזה לאור עולם לפרשת גדולת רמח"ל על פני כל הארץ במשל
 ומליצה דברי חכמים וחידותם !

העתק ספר הזה (הנשאר עוד היום כ"י) קיבל מהר' ישראל בנימן
 באסאן תלמידו מוה"ר אלחנן חי כהן מ"ץ בפירנצי , ומיורשיו בש' תקל"ה
 קנה אותו איש א' פולוני מוכר ספרים אשר צעברו דרך עירנו הביאו תחת
 כור ידידנו החכם שד"ל , באמרו כי דעתו להדפיסו בקרב ימים אחדים ,
 ואז אנהבנו שם שם לו הנהגות ונימוקים רבים יקרי הערך ; אך הסוסר
 החליף טוב צרע ומכר הס' בהונגן תחת הדפיסו כאשר הצטיח , ועתה
 יודע מולאו ומוכאו ואם החכם שד"ל לחתו והנל יגיעו בלה ? לולי
 הרב

הרב כהן הוסיף לנו העתק אחד אשר שלח ברוב חסדו לאוהבנו הרופא
רמה"ר מלאוולטה ממנטובה, כמעט זכרו יאחד שני ארץ ורמה תכסה
יו. ועתה הרופא הנ"ל בגודל טובו שלח לחכם שד"ל העתקו לעשות
הגהות והערות במבראשונה ובה יחזיר ס' מגדל עוז לאיתנו הראשון
לחועלת בני אדם ההולכים בדרכי נועם השיר והמליצה.

(²⁴) קינה לכבוד מוהר"ר מנחם רפאל קראקוביא מ"ץ בעיר ויניציאה
אשר שמה נדפסה Nella Stamperia Bragadina, היא כוללת שני
חרוזים כלם במשקל ובמסורה הן בעלי ז' הברות עם היתד בשלישית,
אין בעלי י"א הברות עם שתי היתדות הנהוגות בשלישית ובשביעית, ורק
חרוז אחד כשגגה שיוצאת מלפני השליט ולא מן הכלל, הלא הוא: „אין
אֶחָדָם אֶם הָחֵלִים עָפָה. . . הקינה הזאת יכולתה על המשל ופי הדדיק ודי
בהד אשר מלחק בה, והמדברים בה הגה הנס: בנות שיר, שמים, ארץ,
דומם (הרים), צומח (גפן, ארז), חי (אריה), מדבר [ונסוסה תבא
גם נשמת הצדיק הנסער למלל אומר] אשר יפטיחו בשפה למבוא המשל
כמשפט הזה:

בנות שיר	„הן עת פסוד חיוס וילין בדי.
שמים	עַת נִלְבָּשָׁה קְדֻרוֹת וַיִּמְשׁ חֶשֶׁד.
ארץ	עַת תֵּאָכַל תֶּאֱרֹץ.
דומם	עַת יִדְבֹּז הָרִים כְּמוֹ לָנוּע.
נומה	עַת לַעֲקֹר נָמוּע.
חי	עַת כָּל מְקוֹם מְרֻעָה שְׂמֵחָה יִחִי.
מדבר	עַת קוֹדְרִים נִשָּׂא בְּרִי וְנִהִי.

Delitzsch-Geschichte S. 90. 91. (²⁵)

(²⁶) כרם ממד ח"ב 66, והערה 64.

(²⁷) תורת הקנאות דף מ"ד ומ"ה.

(²⁸) ס' הנ"ל ע"ס ס' תקונים חדשים לרמח"ל כ"י (מ"ש"ג) הנס למספר
ע', והמדברים בהם: אד"הר, אברהם יעקב משה יחזקאל אליהו
סטמרון ורב המנוגא. המחבר הקדים להם ב' הקדמות, ובשלהי המגיד
כתב תפלתו אשר אני נותן לפניך, קורא מאכיל, למען תדע כי עולה
לא נמלא בשמתי וחכי לא יבין הוות.

„רבין עלמין אתה איהו פנימאה דבל פנימאין וכו' ובע' תיקונים אלין
ישתלים תקונא עלאה לאתקשרא כל דרגין בקשרא חדא ויתעשרון כלהו
בשכונתן. קדישא דאיהי מאנא דכלא קשרא דכלא יחודא דכלא וכלא יתקשר
ברישא

בְּרִישָׁא דְּבִרְךְ יְחִידָאָה מַלְכָּא מְשִׁיחָא לְשִׁטְאָה צִיָּה עַל כָּל עַלְמָא וְכוּ'.
וְהַמְּשַׁבְּלִים יִזְהִירוּ צֹהַר הַרְקִיעַ אֲלֵין מֵאֲרִי קִבְלָה יִזְהִירוּ צֹהַר דָּא דְּאִיִּרָא
כֻּלָּא דְּכָל נְהוּרִין בְּע' תִּיקוּנֵין אֲלֵין דְּהוּ אֲתִיבָא כְּלָה נִשְׁמַתָּן עַלִּין
דְּמִתְקַשְׁרוּ בְּעִידוּנָא דְּגִתָּא וְהִבָּא מִשְׁתַּכְּחָן קצ"ה וְצִינִיתָה וְכָל מִשְׁרִיין דְּלֵהוּן
וְכֻלְהוּ סְפִירָן עַלִּין רְשֹׁא אֲתִיבָהִיכ לְהוּ לְאַרְקָא חֲכֵמָתָא עֲלָה לְאַתְגְּלָאָה בְּעַלְמָא
זְכָּאָה חוֹלְקָהוּ דִּישְׂרָאֵל בְּעַלְמָא דִּין וְעַלְמָא דְּאִתִּי. "

בְּשִׁלְהִי תְּקוּנָא קְדִישָׁאָה בְּתִיב: "קָם אֲלִיהוּ נְבִיאָם מֵהִימְנָא פִּתְחָא וְאָמַר
רְבִי רַבִּי זְכָּאָה חוֹלְקָךְ דְּאִנְתָּה הוּיָת סַמְכָא לְשִׁנִּיתָא בְּגִלּוּתָא וְהִשְׁתָּא אִנְתָּ
בּוֹרְסִי יִקְרָא לְגִבָּה וְכָד תַּסּוּק מְגִלּוּתָא אִתָּ תִּהְיָ מְגִלָּה לָהּ דַּעַל הָאִי בְּתִישׁ
אֵין מְגִלָּה לָהּ מְכַל צִיָּים וְאִמָּאִי אֵין מְגִלָּה לָהּ אֲלָא מִשּׁוּם דְּאֵין מִחוּץ
בִּידָה וּמֵאֲרִי קִבְלָה אֲתִמַּר בְּהוּ חֻקּוּ וְיִאמְצָן לְבַבְכֶּם וְכוּ' וְכוּ' . "

בְּתִיקוּנָא תְּלִיתָאָה בְּתִיב: "וְלִכְלָל הִיד הַחֻזְקָה וְכוּ' וְכוּ' וְהָא מִטְטֵרוֹן שְׂרָא
בְּרָא נְחִית פִּתְחָא וְאָמַר ר' ר' וְדִאִי קצ"ה בְּגִלּוּתָא וְכוּ' . "

בְּתִיקוּנָא תְּרִיסַר בְּתִיב: "וְהָא רַעִיָא מֵהִימְנָא אֲתִי פִּתְחָא וְאָמַר ר' ר' וְכוּ' . "

בְּתִיקוּנָא חֲמִיסַר בְּתִיב: "קָם רַע"מ פ"וֹא ר' ר' זְכָּאָה חוֹלְקָךְ דְּבִתִּיב

בְּךְ סוּד ה' לִירִיאָיו וְצִרִיתוֹ לְהוֹדִיעַם אֲלֵין ע' אֲנִפִּין דְּאִוְרִייתָא דְּאֲתִמַּסְרוּ

לְאַתְגְּלָאָה בְּתֵרִין לִירִיאָיו וְדִאִי חַד רַשְׁ"י בּוֹלִינֵא קְדִישָׁא וְחַד אִנְתָּ . דְּבִשְׁעָתָא

דַּע' תִּיקוּנֵין אֲלֵין אֲתִתְקִינוּ בְּקִדְמִיתָא אֲבִינָתָא דְּאִיהִי בַת שֶׁבַע אֲתִתְקִינָת

בְּכֻלְהוּ דְּרִגִּין עַלִּין מִתְּמָן וְלֵהֲלָאָה חֲכֵמָתָא אֲתַפְּשֵׁת כָּל עַלְמָא דְּכָלָא

אֲתִתְקִין בְּרֹא דָא כְּדָקָא יִאֲוִת אֲבָל אִיהוּ שְׂאִיר מְלָה וְהִשְׁתָּא אִנְתָּ מַשְׁלִים

לָהּ וְכִדִּין אֲתִמַּר וְצִרִיתוֹ לְהוֹדִיעַם דָּא צִרִית דְּאֲתִמַּר צִיָּה אִס לָא צִרִיתִי

יוֹמָם וּלְיָלָה חֻקּוֹת שָׁמַיִם וְאַרְצָא דְּהָא אֲתִמַּר דָּא אִיהוּ אֲתִמַּר דְּבִיָּה בְּלִילָא כְּלָהוּ

רִזִּין דְּכֻלְהוּ עַלְמִין עַלִּין וְתִתִּין כְּלָהוּ סְדֵרִין דְּלֵהוּן כְּלָהוּ תִיקוּנֵין דְּלֵהוּן

וְאִי לֹאֹ דְּאֲתִתְקִינוּ בְּהוּאֹ אֲתִמַּר לָא נִפְקִין לְבַתִּר בְּאֲתִרִיָּהוּ בְּג"כ חֻקּוֹת שָׁמַיִם

וְאַרְצָא וְדָא צִרִית וְצִרִיתוֹ לְהוֹדִיעַם דְּהָא אֲתִמַּסְרָא תְּקוּנָא דָּא תִיקוּנָא לְכָל

עַלְמִין בְּנִהִירוֹ דְּוֹהֵר עֲלָה דְּקִאִים לְפִרְסָא לְכֻלְהוּ עַלְמִין זְכָּאָה חוֹלְקָנוּן. "

בְּתִיקוּנָא שִׁתְסַר בְּתִיב: "וְהָא רַב הַמּוֹנֵא סָבָא אֲתִי וְכֵמָה לְדִיקִיא

סַחְרִיָּה פ"וֹא ר' ר' וְדִאִי אֲבִינָתָא וְכוּ' וְכוּ' . "

בְּתִיקוּנָא תַּשְׁסַר בְּתִיב: "קָם אֲבִרָהָם סָבָא חֲסִידָא פ"וֹא רְבִי רַבִּי זְכָּאָה

חוֹלְקָךְ דְּאֲתִמַּר עַלְךָ נֹתֵן לִיעָף. בַּח וְכוּ' דְּשִׁנִּיתָא אִיהִי עֵיף בְּגִלּוּתָא וְכוּ'

וְכוּ' וְעוֹד יִרְצוּ וְלֹא יִיגְעוּ לְאַמְשַׁכָּא לִישְׂרָאֵל כְּמָה נְהוּרִין כְּמָה בְּרַבָּאן יִלְבוּ

וְלֹא יִיעָפוּ לְאַכְפִּיָּא כְּמָה סְטֵרִין צִיָּין עֲלִיָּהוּ בְּתִיב וְיַעֲזוֹר מְלַכְכֶּם לְפִרְסָהָם

וְה' בְּרַשָּׁם זְכָּאָה חוֹלְקָהוּ וְכוּ' . "

בְּתִיקוּנָא תְּלָתִין וְתַשַּׁע בְּתִיב: "קָם רַע"מ פ"וֹא ד' ר' וְדִאִי הִשְׁתָּא אִיהוּ

זְמַנָּא לְאַהֲדָרָא אֲבִינָתָא לְבַעֲלָה בְּרַחֲמֵי חִיבּוּרָא דְּבִיָּה וְהַמְּשַׁבְּלִים יִזְהִירוּ

צֹהַר

כזה הרקיע דא אור עלאה דביה אנהרת לה לשנינתא בגלותא וביה תסמך
ה מגלותא בזמנא דפורקנא דההוא זמנא מלאה הארץ דעה את ה' כמים
כמים מכסים דאתעדותא דלתתא אתער אתערותא דלעילא כגונא דילה
ובגין אתערותא דאתער השתא דהאי אור יתער אור לעילא מח"ס לאתגלוא
בעלמא וביה יתפרקון ישראל פורקנא שלים. קס אליהו נב"מ דאנת איהו
דאתער נך הנה אנכי שלח לכם והשיב לב אבות על בנים וכו' וכו' קוס
רבי אפתח מלין קמי שנינתא לאתעררא תקונא שלים בדקא חזי — קס
איהו פתח ואמר והמשבילים יזהירו וכו' קס אליהו נב"מ ואמר ליה רבי
רבי והיה לעת ערב יהיה אור בסוף יומי'א בזמנא דא ודאי איהו אור
דילך דאתגלוא בהאי חיבורא דעד השתא במתשכים הוסינני השתא והיה
לעת ערב יהיה אור בסוף יומי'א בזמנא דפורקנא. אתקריב ביה העם
ההולכים בחשך ראו אור גדול בהאי חיבורא ולכל היד המוקה ולכל המורה
הגדול דא. "

בתקונא ארבעין וחמש כתיב: „ולכל היד המוקה קס אליהו נב"מ פ"א
ר' ר' זכאה חולקך דרזין עלאין דמארך אתגליון לך וכו' וכו'."

בתקונא שיתין ותשע כתיב: „והא אליהו נב"מ אתי פ"א ר' ר' והיה
ביום ההוא יתקע בשופר גדול זכאה איהו מאן דזני למיהך בארמין רזין
עילאין סתימין דמלכא וכו' וכו'. פ"א והמשבילים יזהירו וכו' וכו' אבל
לזמנא דאתי יתקע בשופר גדול מסטרא דאימא כדין כלל יתגלי לעיני
כלל כדין כי עין בעין יראו בע' תקונין אליו יתגלי כלל אזל כי עין בעין
יראו אליו תרין עיינין מסטרא דאימא ודאי חד בע' תקונין דרש"י בזוניה
קדישא וחד בע' דילך דכדין וראו כל בשר יחדו דהא בשרא יתחנן נמי
וכלל ישתלים בתקונא שלים דנהורין דאימא דמתגלי על בנין ודאי זכאה
חולקהו. "

האדרא קדישא

„פתח איהו ואמר רבנן עד אימת זיהא עלמא תליא וקאים דלא לאתשנא
מלין באחריותו. כתיב ה' מלך גאות לבא אף חכונ תבל כל תמוט דמיומא
דאתבני עלמא לא קיימו מלין דבוסתיהו בדקא יאות אע"ג דנב"מ קיימו
זעיר אבל לא אתקיימו כלל בנין פ"א דאשכח עלמא וסטר קדישא לא
קאים באחריה אלל לזמנא דתתעבר פ"א דא מעלמא דכתיב והאלילים כליל
יחלוק כדין יתישב סטר קדישא באחריה בדקא יאות. רבנן רבנן הא גלותא
אתארך ותרעין אנעלו והמתא ססתלקת מבני נשא דכתיב אברהם ענה
מבנים והא זמנא מוטא דאתער ביה כי יראה כי אולת יד הא זמנא דאשתבח
דאדמא מעלמא ולא אתקוואה הלכה ברורה בכל מקום הא זמנא דיתבני

דג לחולה ולא ישחכס דמאזר זמנין הוה כתיב וידגו לרוב בקרב הארץ אלן
 תלמידי חכמים ונוני רבבין דסלקין ונחתין ושטאן בימא אבל השתא מחבס
 דג כדא לחולה דאיהי שכינתא בגלותא ולא אשתכס. קומו רבנן אשתכס
 בני מתיבתא מארי חרבן שנין סייפין ורומסין לאשתכסא השתא לאשתכס
 נייסא לשכינתא ואיתמר בה גס כסור מאסא בית ודרור קן לה אזדרו
 בחיקוניכון אשתדו כלבוסבון לבושין דיקר תוקפא וחסן מלכותא לאשתכס
 מילין קדישין מילין דקשט דלא סטאן לימינא ולשמאלא מילין דקדישי
 עליונין חדאן למשמע להו ותאבין להו חדיר ונהורין דקב"ה ושכינתיה
 יתנהרון הכא למיהב לבו סיעתא לאתקנא תקונא דא תקונא דלעלמין דבי
 יהא מתגליא פורקנא לישראל פורקנא שלים בעגלא ובזמן קריב. קס
 וללי כלותיה. אזדמו רבנן וקיימו בדוכתייהו אברהם סבא חסידא, משה
 רביא מהימנא, רב המנונא סבא, מטטרון שרא רבא, אדם קדמא סבא
 דסבין, אליהו מתקין אתר לכלהו וכלהו לדיקייא בני מתיבתא כדא והא
 גהירו עלאה נהיר ואתפרש על רישא דכלהו — קס אברהם סב"מ פ"א
 ר' ר' וכו' רישא קדמא — תנינא — ותליתא — מוחא — עיינין
 דרישא עלאה — חורא א' — ז' — וג' — מחא דרישא — חוטמא דרישא
 — דיקנא עלאה — חקונין י"ג — וחקונין י"ג לשערא דרישא ודיקנא על
 פסוק מי אל כמוך וכו' — גולגלתא תקיפא — רישא דמלכא — תלת מוחין
 — מוחא ימינא — מוחא שמאלא — שערי דרישא — עיינין דרישא —
 אודנין דמלכא — חוטמא — מחא דמלכא — דיקנא יקירא דמלכא —
 עד כאן מאליהו. ואח"כ לאברהם תיקונין ט' עלי דיקנא עלאה, ואח"כ
 לרב המנונא תיקון לרישא דשכינתא — מוחין דרישא — שערי דרישא —
 עיינין דרישא — מחא — חוטמא — אנפין דשכינתא בו' תיקונין — סומא
 דשכינתא — שדיים דילה דמפקין חלבא לכל סטר — קס אברהם ס"ח
 וכו' וכו', קס מטטרון ש"ר וכו', קס סבא דסבין אדם קדמא פתח
 ואמר זכאא חולקך, עלך כתיב הנשאר כליון והנותר בירושלים קדוש יאמר
 לו דשאר בני עלמא בזמנא דנחתין לעלמא מתפרשאן מאתר עלאה דלהון
 כמאן דאזיל לאתר רחיק אבל אנת אע"ג דאנת בעלמא לית אנת מתפרש
 משכינתא כלל כגוונא דמשה רעיא מהימנא דאתמר ביה ואתה פה עמוד
 עמדי ובחיקונין אלן יזכון ישראל לכמה נהירו עלאה על ידך.
 קמו כלהו ואמרו בריך אנת. סליק קלא דא ואמר עלמין עלמין.
 נאה חולקהון דישאל בעלמא דין ובע"ד.

ע"כ האדרא קדישא.

בתקונא שנין כתיב: „הא מארי מחיבתא מזדמנין אליהו נ"מ, אד"ק
 ס"דס, אברהם ס"ח, משה ר"מ, רב המנונא סבא, מטטרון שרא דפ"א.

קס אברהם ס"ח ואמר וכו' וכו' ובחילא דוהר דא איתהדר שמאלא
 לתבסמא צימינא ודאי כדן עת זרה אתהדר עת רלון לאתעראה ביה
 ויחובתא תקיפא . והמשכילים יזהירו וכו' בחילא דוהר דא לאהדרא
 שמאלא לימינא וכו' וכו' . פתח ואמר זרקא מקף שופר הולך סגולתא
 וכו' וכו' ודא שופר עלאה ותתאה עלאה אימא תתאה מב"י לדיק עד
 דאתתקס כלל באתריה שכינתא בתלת עלאין ודא סגולתא עטרה דהדרת
 ליושנה ודאי בחילא דוהר דא ותקונין אלין דילך . קס אד"ק ס"דס פ"א
 ר' ר' והמשכילים וכו' בחילא דוהר דא קדישא דביה והיה אור הלכנה
 שאור הסמה וגו' אלא סגולתא אלין תלת אנהן דמתחברין ביה לאשלמא
 לישראל פורקנא שלים וכלל בחילא דהאי וזה קדישא ותקונין אלין דילך
 דבהו בתיב פקס עיניך וראה שוממותינו אלין תרין עינין חד אתפקת בע'
 תיקונין דרשב"י נו"ק ודא עינא ימינא לשינא לישראל בגלותא עינא תנינא
 בע' אלין דילך ודא עינא שמאלא דאתפקת על אומין דעלמא בע"ז לנטלא
 מנהון נוקמין כדן פקס עיניך וראה שוממותינו זכאה חולקהון דישראל
 צהדייכו בעלמא דין ובעלמא דאתי . קס משה ר"מ פ"א ר' ר' והושעת
 לזאני ולא יהיו עוד לבו וכו' וכו' למיהוי כלל בתיקונא שלים בחילא
 דהאי וזה קדישא ותקונין אלין קדישין דילך זכאה חולקהון דישראל בעלמא
 דין ובעלמא דאתי ."

(29) ספר כללי חכמה האמת כ"י (מש"ג) והוא ויכוח בין הרב ובין
 התלמיד המבקש לדעת איך יבא לתרץ קושיות העצומות על חכמת הסודות
 (לאילו דוגמא לס' חוקר ומקובל אשר יבא דברו בהערה 87), והרב משיב
 לו על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון, ומורה לתלמידו באיזה דרך ישכון
 אור הקבלה, ומאריך לספר הזה

(30) ס' קל"ח פתחי חכמה כ"י (מש"ג) והס' קל"ח גדרים קברים עם
 פירוש ארוך ועמוק לדעת שרש חכמת הקבלה; ובס' שפתי יששכר הקדש
 כתוב שנדפס בעיר קארעץ במדינת רוסיה.

(31) מאמר הגאולה כ"י (מש"ג) כולל על דרך הסוד התיקונים הנריכים
 להשלים הכללית ישראל ומיקון כל העולם; ולפי הנראה חיבר רמח"ל
 המאמר הזה קודם ספר התיקונים.

(32) ליקוטי כוונות מב"י ממש של רמח"ל (מש"ג) כולל כוונות למנחת
 ערב שבת על מזמור לדוד הבו ועל לבה דודי, ואח"כ סודות וענינים
 עמוקים על איזה פסוקים מהתנ"ך אשר לא באו בסדרם, ונראה שכתבם
 לזכרון ולא להדפיסם.

(33) דבור על קהלת סת"ת דפיס הוזכר בתורת הקנאות דף מ"ד ומ"ה
 ובתורת רמח"ל לבלבד בהערה 64; ולא ידענו מקומו איז, ואולי הושם
 הנזכר למספרות ולעטלפים.

(⁸⁴) **הדר הצינא** בהלכות חלקים, כל זכרו נמקומות הנ"ל, והותר לנו הזמן שריד במעט על פסוק ויהי מקץ שנים ימים וכו' בהערה 64, ובמזכרת הקנאות דף מ"ה ע"ב.

(⁸⁵) **מאמר הויכוח** ב"י (מש"ג) עיין הערה 87.

(⁸⁶) פ"י י' הדברות ע"פ הסוד מרמח"ל נזכר בת"הק דף נ"ג ע"ב, אך לא ידענו מה היה לו, כאשר עיני לא ראו גם הד' חיבורים אשר באו במקום. על האזנה הזאת לא אועק ולא אשוע קבל על דאבדין (⁸⁷) פ"י הקדמה א' לס' אוצרות חיים, עיין ת"הק שם.

(⁸⁸) **מאמר על העקורים הנרמזים** נזכר המיוחס לרש"י פ' בראשית דף ג' ע"ב. ת"הק שם.

(⁸⁹) פ"י חקוני הוהר המיוחס לרש"י. ת"הק שם.

(⁹⁰) פ"י על מאמרי עין ישראל ע"ד הסוד. ת"הק שם.

(⁹¹) תפלה על קברי הצדיקים בלשון לש ונקי כ"י אגלי ואגל רבים מבני קהלתנו אשר עוד היום אומרים אותה על קבר הרופא ר' משה דוד וואלי (רב ואח"כ חזר לרמח"ל בעניני קבלה כאשר כתבתי למעלה), אך רמח"ל לא חיברה אלא על הצדיקים בכלל (כי אמנם הרופא וואלי מת הרבה שנים אחריה) וגם לה פירוש ארוך ע"ד הנסתר.

(⁹²) נמוקים מכ"י ממש של רמח"ל למחזור (ת"הק דף נ"ג ע"ב) הנמצא אצל אוהבי הנבדלים יורשי במ"ר משה אריה טריאקסי, ונראה כי כאשר זקנים הגידו שרמח"ל היה ש"ץ בנ"הבנ אשכנזים להתפלל קצת תפלות נימים הנוראים.

(⁹³) קינה מרמח"ל לכמהור"ר רפאל יצחק חיים כחן מהחזונים מ"ץ צעיר פאדובה נדפסה בויניציאה וכוללת ב"ד נחים על הרביעית במשקל ובמאורה, וההד מלשק נה.

(⁹⁴) **איר** וה"כ לכבוד ס' מליץ יואר הנדפס בויניציאה ש' הת"ץ לאופכו, סופר ישיבת פאדובה [הערה 71] במהס"ר ישעי' רומאניץ, הוא בעל טורה חדשה לפי שרק בנ' נתיים האחרונים שם הסרוו במשפטו, והראשונים והאחרונים אינם מוצגים בעלי י"א תנועות כי יש בתוכם בעלי ז' תנועות בלבד.

(⁹⁵) **חידה** מצ"י טמש של רמח"ל, הלא היא ביד אוהבי במ"ר אברהם שלום ולורתה כפ"ין מושגך ארזה ותחמתי תבאנה רק המלות והחיות ראו ואס"פ יתא האיר מקול במשפט (כי' טורים בעלי י"א תבנות דלת וסופר אשר שנים שנים יעשו הסרוו) ולא פירש בה המספר אס עשאה ליוס סחצות אר בזמן אשר, ולכן תהיה לנו מידה שלימה, ועל כל גדוהיה במספר החמשים.

(⁹⁶) **ספר חובת הארון** נדפס בויניציאה בש' חפ"ט וכולל ז' מספרים

(לא במספר הק"ן בהערה 21 לפי דעתי) והרבה אירים במשקל אשר תורה רמח"ל בלשון למודים ח"ב למוד ז' (בהערה 11) לחנכת ב"הבנ הספרדים אשר במלדונה, ונסופו שיר זה"ב אחד מהרב שמחה קאלימני מוויניצ'אה (שלא היה בעוכריו) לכבוד המהמר וחיבורו. על ס' הזה עיין *Goan Saggio d'Eloquenza Ebraica I. p. 75.*

(47) עיין אגרת רמח"ל לכלבו בהערה 64.

(48) שיר לרמח"ל לכבוד יצחק מאריני הרופא תלמידו וקצרו ביום חתונתו עם אסתר מפאס מפאדונה, נדפס לפי הנראה בויניצ'אה (על כילא הוזכרה עיר הדפוס וכן ברוב איריו) וכולל ד' שמיניות במשקל ובמסורה. (49) הרופא ר' יקותיאל מוילנא היה תלמיד רמח"ל כאשר כתוב באגרת הנ"ל (הערה 64) ובתורת הקנאות דף מ"ד ומ"ה, ובה תעה החכם דעליטא בספרו הנזכר ע' 90. 89. באמרו שהיה רבו של רמח"ל.

(50) אגרת הנ"ל, ות"הק אס.

(51) ת"הק אס.

(52) אס אס.

(53) כרם חמד ח"ב עמוד 63; ס' ארי נוהס ב"י להרב יהודה אריה ממודינא (אשר תחת ידי) נקרא מאת המהמר גם בשם שאגת אריה. בשם הראשון זכר אותו בספרו בן דוד נגד אמונת הגלגול (והרב הרופא יצחק לאמפרונטי הזכירו בפחד יצחק שלו ערך גלגול ה"ה ג"ב אללי ב"י, וא"כ אינו נאבד ממנו כאשר חשב החכם יש"ר בכרם חמד ח"א ע' 88. 87, וגם היה בעקד הספרים להרב יעקב סארוואל מ"ן במסעונה כאשר כתב החכם די רומי *Ms. Codices Nro. 85. p. 58.* ובשם השני קרא אותו הרב המהמר בהסכמתו לס' אליש להר"ר יש"ר מקאנדיאה. הר"ר באסאן באגרתו אשר נדפסה בכרם חמד ח"ב ע' 63 הזכיר ספר הזה פעם בשם הא' פעם בשם הב' ; ואין ספק שאם נגלו להחכם יש"ר דברי האגרת הזאת בעת כתיבת האגרת השנית מאגרות יש"ר ח"א לא היה מספקק כמה שחשבו קלת החכמים כי ספר ארי נוהס נקרא ג"ב בשם שאגת אריה, יען כשגגה שילול מלפני השליט לא נשא על שפתיו ראיה ברורה (המחזקת את דעתי) אשר בס' *Ms. Cod. Ibid.* להחכם די רומי, והוא שהרב יעקב סארוואל בא' תקל"ד כתב לו כי נמצא אתו ספר שאגת אריה נגד חכמת הקבלה. עם כל זה האמת אתו כי עוד ס' אחר חיבר הרב י"א ממודינא בשם שאגת אריה והוא ס' תשובות לס' קול שחל אשר חיבר ר' אסתי נגד התורה שבע"פ. (54) כרם חמד ח"ב ע' 68. ס' חוקר ומקובל או מאמר הויכוח לרמח"ל לחוק וליישר דרכי הקבלה נגד הארי נוהס נדפס בלעמנערג בא' תק"ם, יתן והיה טמון במעונות אריות או בהררי נמרים!

תורת

(⁸⁵) תורת הקבלות מ"ו ע"א.

(⁸⁶) שם שם.

(⁸⁷) שם דף מ"ו ע"ב ומ"ז ע"א.

(⁸⁸) אגרת כ"י (אצ"ל) ארוכה לרדני פאדובה אשר נכתבה ביום י"ג שבט ת"ץ מאת הרב יחזקאל מ"ץ באלטונה המבורג ווונזעק, ובה ביקש בכל לב ובכל נפש לנער הקולאים מכרם בית ישראל, וזכר קבלת רמח"ל יאבד מני ארץ.

(⁸⁹) זה טופס האגרת כ"י (אצ"ל) אשר כתב רמח"ל לרדני ויניציאה ביום כ"ז שבט ת"ץ:

על גב הכתב:

„זאת העולה על שלחן מלכים מאן מלכי רדני וגאונים

בנסת. הגדולה ישיבת עיר ויניציאה הבירה יע"א. "

בחור האגרת:

„הרים הגבוהים והאיתנים מוסדי ארץ, גבורים לעמוד בפרץ,

דולים ומשקים מים עמוקים, העומדים לאות עמים על האמת ועל

השלום, רדני וגאונים כנ"הג: ישיבת ויניציאה העיר המהללה נר"ו "

„מני שפל אנשים בברכת הדיוט מעתיר להם עתירת

שלום ואמת מאת אלהי השלום והאמת אמן כי"ר. "

„הנה קול רעש גדול תרועת מלחמה מקצה הארץ ועד קצה הארץ מפרק

הרים ומרגיו סלעים אלה ראשי בית ישראל בכל מושבותיהם וההמולה

רבה והולכת יום יום הלך וחזק וגם רוח מנינותיכם רבותי יולא בחמת

כמו בזרם מים כבירים לא יחזקו הלך השוא להרוס לנתון ולהפיל בסערת

חמה ושטף אף ונמלא שם שמים מתחלל, זאת העירנתי היום ללאת ממחילתי

ולערוך לפני הדרת כ"ת דברי שלום ואמת כי ידעתי און חכמים נדק תשמע

ומישרים יצטוו לב נבון. כאשר חנן את כ"ת המלמד לאדם דעת לשבת על

בסאות למשפט ולאמונה לתורה ולתעודה ועל דברי אף בעם וקבץ לא

תהיה האמת נעדרת לשחת ארץ ולעבור שלום. הן לא אספתי מימים אסיפות

ולא מראש עשיתי עדרים עדרים כי הלא מובלע בין אנשים ישבתי מסתתר

ונחבא כי לא רדפתי ולא רודף אני אחרי ההבל ושוא גתעה כי אם מתעסק

בשלי לעבוד את ה' בכל המוטל על כל אשר בשם ישראל יכונה. ועתה כיה' אמר

ויהי לגלות דברים אשר לפני עמנתי עמנתי כנושים תחת לבושי ולא מאתי.

מודה אני על חלקי אשר ת"ל אף פרי עוב יולא ילא פה להשיב רבים

מעון וללמד לכל מבקש ה' דעת בברכת ה' עלי, למה אפוא המון עמים

וקטאות מארץ עד שמים יגיעו, מה מלאו כי אשם מעילות או בכל חברי

טהורים ההולכים רק בדרך ה' בכל לבם, ואם בעיניהם יפלאו דברים אשר

חפץ

חסן ה' גם הלא מי יתאוו להניח רוחו יבא עמי כי מקור אני אשר לא
 יצא ריקס. ואתם חכמי לבב העומדים לנם קהלות קדושים מה זה ועל
 מה זה רק חרון וחימה יבא סער מליכם הלא אחד מיוחד שבעדריכם הקדוש
 יספיל עצמו לבא אלל קטן ואשר יקשה עליו ארצה להשיב עד לאור יבא
 משפט ואם ח"ו טועה הייתי לדבר אמת הייתי מודה כי לא בחרתי באשר
 שאל ה', ולא אקרב את אשר מואס הוא, ידעתי כי יקשה על ב"ת הדבר
 הזה מאד אף פליאה בעיני איך אפשר שלא יהיה שום דל אפילו קטן דעתכם
 לאמר גם אפשר ויהיה, הלא אני עמודי עולם כבר מפיהם הוציאו דעתם
 דעת קדושים באמונה, הנחשדו הם לשקר? ובדבר אשר כזה אף כי לא
 על אמונת אחרים ראוייה היא חכמתכם לסמוך גם לבנכם רחב וגדול לבא
 לראות ולהבין דק ומשפט ומישרים. היבחר ה' להעלות אש מרבנים וריב
 בכל קצוי ארץ תחת אשר אך טוב לישראל היה יכול ללאת ופרי ברכה.
 ידעתי כבר כי סוף דבר יודע ה' את אשר לו, אך למה נניח מקום לשון
 לרקד בינינו ח"ו, איני אומר קבלו דעתי ולא קבלו דעת גדולי עולם
 אשר בפייהם פלו את אשר עם לבנם, אך ראו גם אתם לחקור להבין ולדעת
 למה תגידו אומר על אשר*) ראו עיניכם ואין לו לדיין אלא מה שעיניו ראו".
 ,,באלהים אשר בחר בי אני נשבע היום הזה כי רק להשקט זעף ריב
 ומלה כתבתי את הכתב הזה אל רום הדרת ב"ת כי בן לויתי כי עתה יעשו
 בי כל חסן לבם הלא עקוד על מזבח ה' לא אסיר תומתי ממני ולא יעלה
 עלי מורא ב"ו תחת אשר מצות ה' אני עושה, ובאשר לא יבא אברהם
 אבינו מאור כשדים ולא חנוניה מישאל ועזריה על כבשן האש ולא הרוגי לוד
 מפני מות בן לא אשים לבי על כל קטרוג ס"מ ושטן הגדול אשר מחרחר
 ריב בי בעיר מבצר ובחומת ברזל אקום להקים את מצות ה' והוא הטוב
 בעיניו יעשה ופרי אמת יהיה כבוד ה' לדעת בי יש עזד לאלהי ישראל".
 ,,עתה פני ב"ת אחלה לעמוד על יושר ולדבר אמת טרם תקח לה חלק
 הס"א ופריץ חיות כל יעלה על נחלת ה' ח"ו כי לאלהים מגיני ארץ אף
 אל קנוא הוא. תלמח מארץ אמת ושבו בני ישראל אל ה' אלהיהם בכל לבם
 ולא ינוסו מברכת ה' ולא ימאסו בטובתו כי אל מסיבות מתהפך ומחשבותיו
 עמוק ועליו הוא תקום. ואתם רבותי תשאו ברכה מאת ה' להשביע
 נפשכם כל ברכה ושלים וזרחה לכם שמש נדקה וכל טוב אבי"ר".
 ,,פאדובה יום ג' בשבת ז"ך לקדש שבת הת"ץ".
 ,,עבד עולם משה חיים לוצאטו".

(60) שיר לרמח"ל ביום אשר הוכתר בנזר הפילוסופיאה והרפואה המאכל
 ר' עמנואל בלבו אהבו, אשר משקלו בב' יתדוק וכולל ג' שמיניות,
 שיר הנראה דפס בויניציאה.

(*) לדעתנו נחסר פה מלת לא (המגינים).

(61) שיר אשר מקלל ב"ב לרמח"ל כ"י (אצ"ל) ליום אשר הונתר בכתר הפילוסופיאה והרפואה אוהבו אליהו קונציליו, ואולי נדפס בזיניציאה.
 (62) שיר לרמח"ל ביום התעטר בכתר הפילוסופיאה והרפואה מעלת החכם כה"ר שלמה בן מעלת הרופא כמוהר"ר יוסף לאמפרונטי מעיר פירארא, נדפס לפי הנראה בזיניציאה וכולל י"ג שמיניות ביתד על השביעית בלבד, כולו משל ומליכה על העולם בים זועף (כמ"ש בעל בחינת העולם) וכל יושביו מפסים להגיע אל מחוז חפצם, אן אוהבו אשר כל עמלו הגיע לחוף החכמה והרים נקה בין פעמים.

(63) שיר לרמח"ל ביום אשר הואמה עטרת הרפואה והפילוסופיאה על ראש אוהבו כמה"ר יעקב היילפרון, נדפס לפי הנראה בזיניציאה וכולל ח' שמיניות ביתר אחת על השלישית (בס' ליזרים תהלה) ובו ממזל משל מסלם יעקב אביו למעלות השכל על כלם הדעת אשר לידיו.
 (64) זה העתק האגרת כ"י (מש"ג) אשר כתב רמח"ל לאוהבו לכלבו מליורנו ביום ראש חדש אדר ת"ן:

„זה דודי וזה רעי אלופי ומיודעי.“

„מיקם רבים לא הקבלתי פניך אך עתה באתי כי עשה ה' חדשה בארץ ובאמת מטריחך אני למען תחנני למסור הכתר הכלול פה לרבני ישיבת עירך יר"ה, אך במשפט אהבה אמרתי להגיד לך דברים כהווייתן מראשית דבר עד היום הזה.“

„אמת הדבר כי משנת חפ"ו חנני אלהים לשלוח לי אחד קדוש מן שמיא נקית והגד יגיד לי יום יום סודות גדולים, הכל בכתב לסדר הימים בתבתי באר היטב, ואחר רוב תיקונים שנתן לי לעשות אמר שאזנה לשמוע מפי אליהו ז"ל גם דברי אלהים חיים. ויהי כאשר אמר בן היה לי, למועד אשר דבר נגלה לי אליהו ז"ל ואחריו נשמות קדושים אשר בארץ המה העומדים לשליחותו של מקום להודיע סוד ה' ליראיו, וכבר אמרו רז"ל נשמתם של נדיקים מסייעים אותו וזה ברור כי לא היום החל ה' לדרך את עמו ישראל בנמה מעלות טובות והרבה דרכים למקום, ויבשרתי על פיהם חבורים רבים וגדולים ת"ל, הראשיים חיבור על קהלת בשמונה מאות דפים קטנים, וע' חיקונים על הפסוק ולכל היד החזקה במאמץ דפים, וחיבור על ההורה מבראשית החילותי ואני היום מגיע לפ' מקץ הוא עתה בשש מאות דפים, כולם בל' זהר, ממז, ואח"כ הרבה חבורים שונים על הרבה ענינים יהיו כמו ט"ו ספרים ונפרט כללים לחכמת האמת מנארים את הכל באר היטב בתירון הספקות אשר נסתפקו על דברי האר"י זלה"ה; וז"ל זה הענין לא הגדתי בראשונה אל אה ורעי, כי אם אח"כ

אח"כ אשר לויתי הגדתי למשכיל ונכון כמח"ר יחזק מאריני נר"ו והנחזר
 משכיל כמ"ר ישראל טריווס נר"ו וקם קבעו עמי לימוד יום יום, אשתקד
 הלך הלכתי לעיר ריגיו להקביל פני מ"ג כמורה"ר ישעיה באסאן נר"ו
 ואז עבר חכם א' ירושלמי פה פאדובה, וראה איזה כתב מבין המרכים
 ולא אמר פה לשום אדם, אלא בויניציאה דיבר, ובאזני לביתי נתגלגל
 דבר מדבר עד שנודע לת"ח אשכנז העומד פה לקבל כתב הרפואה שמו
 כמורה"ר יקותיאל, והוא כבר היה פה ד' חדשים ולא ידע דבר, ובאשר
 ידע אז נדבק אחרי הרבה בי חשקה נפשו ללמוד חכמת האמת וגם קבעתי
 לו לימוד, והוא מרוב להבת תאותו כתב לקנין א' נכבד בעבור זה הענין
 כדי לבשרו בשורה טובה, ובאמת לא ראיתי אני אגרתו טרם לכתה; מאז
 הגיעו הדברים לחכם חגיז נר"ו והרעיש את כל העולם כלו כיום הזה,
 כי מה שהיה לפון בין מעבר חברים נתפרסם בכל ויניציאה ה"י ואח"כ
 בכל פאדובה, וכאן עשה פרי טוב, כי ברגע א' נתהפך כל הקהל לתשובה,
 ומדי יום ביום באים לשמוע חידושי תורה אשר אני משים לפניהם לפי
 שכלם, והרבה באו לקבל תיקוני התשובה ועזבו עבירות גדולות ת"ל,
 וכנני ויניציאה ה"י כתבו לכמורה"ר בנימן הכהן נ"ע ולחתנו מ"ז כמורה"ר
 ישעיה באסאן והם נקאו ממני חשבוניות רבים וחקירות גדולות חקרו וגם
 ראו ממני ספרים ונדקו אחריהם וחספו כל חיפוש, ובאשר מלאו בנים
 כל דברי כתבו להבני ויניציאה דעתם באמת היות הדבר נכון מאת אלהים
 חיים, באמת ובאמונה, ושאין זה נבואה כאשר תשובו שלא תשרה ח"ל,
 ודברים רבים ונכבדים ככל אשר את אלהים צדיקים, וגם ממני שאל מ"ו
 אחרי כן באגרת פרטית שאשאל אל המגיד, אם חפץ ה' באגרת ההיא אשר
 כתב, ואשר שמעתי הגדתי לו. כל הדברים האלה הגדתי לך להודיעך קושט
 אמרי אמת, מעשה שהיה איך היה, רק יען ידעתי כי כבר הצעית גם
 רבני ישיבתכם יר"ה הכנס חגיז נר"ו, אמרתי לגלות אונם כי באמת
 זאת בוונתי שישלחו ויחקרו חקירה אחר חקירה, לשמע כיון שכבר נתגלו
 הדברים לא יהיו בדברי פאוק, כי לולי עמדו גוויזים כאשר העמדותם בראשונה
 הנה טוב, אך עתה א"א עוד להסגירם, על כן יהיו גלויים ונודעים באמת
 ולא תהיה זאת לפוקה ח"ו, וגם לא נתימה יוציאו אשפתם פן תבער אש
 בפתע פתאום ח"ו, ואני אלתרך לעמוד בעיר מנצח נגד כל בנא גדול
 וביד חזקה, כי לא אובל עוד להסגיר הדברים, ועלי מטה נאם ה' אלהי
 ישראל לעשות ככל אשר אני עושה, ועל כן אלתרך לעמוד בעיר מנצח
 נגד כל קטרוג ס"א, ואין זה דבר טוב, כי טרם נגלה כבוד ה' הנה להנה
 תלהט הרבה ח"ו, ועל כן הדרך הנכונה הלא היא ללכת נתיבה ישרה

גלוס ובנחת בכל חקירה לחקור עד יעמדו על נכון הדבר, אז יגזרו אותם כחכמתם, ואני כבר ידעתי שזה קטרוג ס"א הרולה למנוע טוב מבעליו, ודי ראייה לזה שהוא מחלוקת, וב"ש אחייבים אנו לעמוד לפניו לא לחת לה מקום לרקד בינינו ח"ו. עתה שאל נא אם הטרחתיך ותמסור האגרת לידי רבני הישיבה יר"ה, ואם לא ירע בעיניך והודעת לי את אשר עם לבבם ובפיהם, וה' אלהי ישראל ימלא כל משאלותיך לטובה אבי"ר. "

„פאדונה יום עש"ק ר"ח אדר הת"ץ."

אובה טהר לב משה חיים לוצאטו.

65) תשובה לאגרת רמח"ל הנ"ל כ"י (מש"ג). מאובה עמואל כלבו מליורנו בהיותו בפרינצי ביום כ"ג אדר ת"ץ. זה הודיע לו שגם אם אמת ויכח יהיה כל הכתוב באגרתו מענייני המגיד, הנה נכון הדבר להעמידם בסתר כפינו כל יבא במשפט את חכמי ישראל, וכבוד אלהים הסתר דבר, אה"כ הגיד לו שמסר מכתבו לרבני ליורנו (הרנף באגרתו עם חלק זהר תנינא על פסקין ויהי מקץ שנים ימים וכו') וששמע מאחורי הפרגוד כי דעתם לשאול ממנו אות או מופת על מלאך מליץ אחד המגיד לו נסתרות, ובבוא האות והמופת יאמינו במשה ובכל אשר דבר, וכלאו הכי לא יאנו לו ולא ישמעו אליו.

66) תשובה לאגרת רמח"ל (אשר לא באה לידינו) מרבני ליורנו כ"י (מש"ג) ביום כ"א אדר ת"ץ כוללת שאלתם לתת אות או מופת על המגיד אשר הופיע בבית מדרשו; כי גם אם חסידיו רבו למעלה ראש באר"י במסתרים, זה רק פרי החכמה ושכל זך אשר העמיק הרחיב בחקירותיו, ולא מבטן המגיד יבא הכרך הנורא; ואם לא יתן ראיות ברורות וכוחות אך שוא תשועתו וכל מחשבותיו לרע, ויפול בשחת רשתו באשר קרה לנבי"י שודח ולאחרים. על זה פנו עורף ולא פנים לדף הזהר תנינא אשר שלח אליהם בלשון סתום ובלתי מיונן.

67) טופס תשובת רמח"ל כ"י (מש"ג) לרבני ליורנו מיום ה' ניסן הת"ץ:

„הרי ישראל הרים הגבוהים, האיתנים מוסדי ארץ וראשם בשמים בהרי חכמה והשכל, יאורים רחבי ידים אשר נתן ה' חכמה ותבונה בהמה להורות את בני ישראל מעינות נכבדי מים, רבני וגאוני ישיבת קק"י ליורנו, ישמרו לעולמים נור עולמים אמן צ"ר. "

„משתחוה מרחוק בקידה אפים ארצה, אשכ כפי אל ה' גשם נדבות יניף אלהים גשם מטרות עזו על ראשיהם מלמעלה והשביע בנחלות נפשם נהרי נחלי כל ברכות טוב לאורך ימים ושנות חיים אבי"ר. "

הנה

„הנה נא הוֹאֵלְתִי לְדַבֵּר לִפְנֵי מַלְכִים מֵאֵן מַלְכֵי רַבָּן הֵמָּה הַגְּבוּרִים
אֲשֶׁר מְעוֹלָם אֲנִי הָאֵם, וְאֲנִי עֹפֵר וְאֹסֵר רַמָּה וְתוֹלְעָה כִּי גַם עֵתָה לֹא
יָדַעְתִּי דִּבְרֵי כִּי נָעַר אֲנִי, אֲמַנֵּם בְּרָאוֹת עֲנוּתָם לְקִרְאָתִי בָּהֶל גְּדוֹלָתָם,
וּבְגֵל חֲכָמָתָם לְדַקְתָּם, אַחֲרֵי נִשְׁאָתִי לַעֲרוֹךְ שָׂתִים שֶׁלֹּא שׂוֹרֹת אֱלֹה וּדְבָרִים
כְּדִבְרִים בְּחִבּוּתֵם הָעִירוּנִי, אֲדַבְרָה בְּאִזְנוֹהֶם בְּאֵמֶת וּבְאִמְרָה וּבְמֵאִי דְסִלְיָקוּ
אֶפְתָּח אֲנִי, כִּי בְּאֵשׁ זֶה כָּל יִשְׂרָאֵל וְכָל חֶסֶד לְקַבֵּל תּוֹכַחַת חַיִּים מִיּוֹדְעֵי
לְהוֹכִיחַ, וְלִשְׁוֹן חֲכָמִים מִרְפָּא יִגִּיה אֶת חֲשָׁבִי בְּשִׁמְעִי אֲשֶׁר לִמְעַב"ת אִיזָה
גִּמְגוּמִים וּכְפֻקּוּקִים עַל דְּבָרֵי הַמֵּאֲמָר שֶׁלֹּאֲתִי לִפְנֵיהֶם, אִמְרָתִי לִבְאֵר בּוֹנֵתוֹ
בְּאֵר הַיֵּטֵב אֲזִי יִאֲוֹרוּ עֵינֵי בְּמַפְקוּתֵיהֶם וְאוֹחִילָה לֹאֵל יִשְׂרָאֵל לִבְרֹר אֵמֶת
וּלְלַבֵּן בְּדָק-הַדְּקוּק בְּסֻסּוֹק מְבֹאֵר הוּא, עַל אֲמָרוֹ וּפְרַעְה חוֹלֵם וְלֹא
וּפְרַעְה חָלֵם, וְלִהְיֵב אֲמָרִים אֵמֶת הוֹקְדָמוֹ הַקְּדָמוֹת רַחֲבֹת וְנִכּוֹנוֹת זֶה
עֲנִינִם:”

(כֹּאן יֵצֵא פִירוֹשׁ אֶרֶךְ מִרְמַח"ל ע"פ הַסּוּד עַל מֵאֲמָר זֶהר תִּנְיָא אֲשֶׁר
שָׁלַח אֱלִיהֶם, וְלִפְנֵי דַעְתּוֹ בְּזֶה הוֹתֵרוּ כָּל הַסְּפָקוֹת הַנוֹפְלוֹת בּוֹ, אֲךָ לֹא
הִעֲתַקְתִּי לְהַקְלֵמְעֵלִי הַמֵּאֲר בְּדִבְרִים אֲשֶׁר נִעְנָן לְבוֹשׁ וּבַעֲרַפֵּל חֲתוּלָתָם).
„הֵנָּה זֹאת יִסּוּד כָּל הַדְּרוֹשׁ וְהַשָּׂאֵר קוֹשֵׁב אֲנִי שֶׁהוּא מוֹבֵן, עֵתָה יִסּוּנוֹנִי
לְהַגִּיד אֶת כָּל דַּעְתָּם דַּעַת קְדוּשִׁים וְהִיא לִי לְנֶחֱם רוּחַ, כִּי הֵלֵךְ זֶה הַדְּבָר
הַיִּעִקְרִי יוֹתֵר לְהַגִּיל מִשְׁגִּיאוֹהָ; וְעֵתָה אֲשִׁיב תְּשׁוּבָה לְדִבְרֹת קִדְשָׁם אֲשֶׁר
שָׁלּוּנִי עַל אוֹת וּמוֹפֵת לְאֵמֶת דְּבָרִי, וּמִרְשׁוֹת הַדֶּרֶת כ"ת אֲעַן וְאוֹמֵר:”
„לְאֵמֶת דְּבָרֵי בֹזֵה נִמְכָּר לֹא מַעֲשֶׂה אֵיכָנָה אוֹבֵל, כִּי מֵה אוֹת אֶתֵּן
וְהֵאֱמִינוּ, וְאֲנִי לֹא אוֹתוֹת וּמוֹפְתִים עֲשִׂיתִי וְלֹא הַבָּאוֹת הַגְּדִלִי, כִּי כֵּן
מִסְתוּפָה בְּגֵל קוֹרְתִי חִיבֵרְתִּי סְפָרִים בִּיד ה' הַטּוֹבָה עָלַי, וְכֵה מִשְׁפָּטִי עַד
הַיּוֹם הַזֶּה אֲף כִּי לֹא אוֹתוֹת וּמוֹפְתִים עֲשִׂיתִי לֹא יַעֲלֶהוּ כֹחַ לַעֲמוּד לִי אֶל
מוֹל לְבוֹת פְּתָאִים בּוֹעֲרִים בַּעַם כִּי יִטְוּ אַחֲרַי שׂוֹא, הֵנָּה בְּמִרְע"ה עֲמָדוֹ
לַעֲשׂוֹת בְּלִטְיָהֶם הַחֲרֻטוּמִים, וּמֵאֵן מוֹכַח, הֵלֵךְ בְּעָלִי הַקְּבֵלָה הַמַּעֲשִׂית
כִּמֵּה וּפְלָאוֹת גְּדוֹלוֹת עֲשֶׂה יַעֲשֶׂה, עֵתָה אֲסִי יַעֲלֶה עַל לִבִּי לְאֲמֹר בְּמִנּוֹת
ה' אֲנִי עוֹשִׂים מִי יִכְחִישׁ? — כַּמְדוּמָה לַעֲנ"ד אֲשֶׁר לֹא זֶה הַדֶּרֶךְ לַעֲמוּד
עַל תּוֹכָן דְּבָרֵי אֵמֶת לְחִבְמִי לִבִּי וְנִקְיִי הַדַּעַת; אַחֲרֵי כֵּן אוֹמֵר לְהַדֶּרֶת כ"ת
כִּי לֹא ח"ו לְהַטְרִיף עַל כְּבוֹדִם יִשְׁאָתִי אֲשֶׁר יִרְכּוּ לְהַרִיק חֲרָב וּמִנִּית נֹגַד
הַמַּחֲנִיגִידִים, כִּי לֹא בֹזֵה בְּחִרְתִּי כָּלֵל כִּי אֲנִי לֹא הִשְׁתַּדַּלְתִּי מִימֵי בְּעִינֵן הַזֶּה
אֲשֶׁר יִאֲמִין לִי גַם אֶחָד, וְיִי יִשְׁדַּל לְהֵאֱמִין אֵין אֲנִי רוֹעָה מִמֶּנּוּ כָּל מֵאוֹמָה,
אֲנִי לֹא הוֹדַעְתִּי דְּבָרֵי עַל פִּי חוץ רַק כִּי בְּהִיּוֹתִי הַשְּׂנֵה שַׁעֲבָרָה אֶלֶל מ"ו
הַגָּאוֹן הַגְּדוֹל מוֹהֲר"ר יִשְׁעִיָּה בֶּאֱסָאן בְּרִיגִיּוֹ אֲשֶׁר הִלְכָתִי לְהַקְבִּיל פָּנָיו,
נִתְגַּלְגַּל דְּבָרֵי ע"י חֲכָם א' יְרוּשָׁלַּיִם אֲשֶׁר עָבַר עָלָיו וְנִתְאֲכַסֵּן פֶּה בְּבִיתוֹ

כי נקרה לפניו איזה ספר מחיבורי, ומאז ילאו הדברים וזהתאסף אלי חרדים לדבר ה' לימדתי להם חכמה כנרבת ה' עלי ועודי מסתתר בבית וחקות מרעי עוסקים בתורה, ויהי היום נכתב בכתב בויאנ"א אל שר בישראל כמוהר"ר מרדכי יפה ובאמת בלתישה נכתבו הדברים כאשר ידעתי אחרי כן, ומשם ילא כל ההמון הזה וקול המולת הרב מוהר"ר משה חאגיז גלה מסתורין שלי אפילו לאנשי עירי אשר באמת לא ידעו מזה דבר עד הנה, ואני כאשר ידעתי את לב כמוהר"ר מ"מ הנ"ל לאסוף הקהלות ולהעלות שאון בין כל ישיבות גלילותיו ה"י אמרתי להקדים ולגלות און כ"ת רק למזכיר לבד אשר אם יגיעו עדיהם מק"ק המבורגו דברי סימה יהיו מתוונן בהם לחקור דבר, ולא יטו את לבם השחור לקנאת חמת כמוהר"ר מ"מ נר"ו כי משתדל אני בכל עוז להיות לשלום אל כל בני ישראל ולא יבשל בי אדם ח"ו, הגם אם לא ימלאו בדברי כל תועה אחשוב שאם עם כל זאת לא יחפזו להאמין, אין להם ליכנס בתגר זה בי אין אני מתאזה שיאמינו רק ללכת ממחד כתבתי להודיע שאין יש בי ת"ל תרמית אויבי ה', אח"כ מי חכם וירצה ליכנס בעוביה של קורה כחכמתו יעשה לדורו בדרכי הדרישה הראויה לענין הזה, כי אז אקוה ידע כי חסד ה' גדול על כל אשר יבחר ויקרב לו כי הרבה דרכים למקום, כי על אשר נפלא בעיניהם אשר בח"ל ובזמן דלא אכשור דרי תהיה זאת, הנה דברי פי החכם הגאון מ"ו כמוהר"ר י"ב נר"ו כבר נשמעו לפני ישיבת רבני וינייאלה יע"א בראיות ברורות באיש גבורתו אשר היות ח"ל אינו מונע לזה כלל, ולא רחוקים אנו מדורות קרובים אלינו מאד אשר יותר מזה נהיה הרבה; הנה האר"י זלה"ה לא אלק שנים רחוק ממנו היה, ואני לא הגעתי עתה באמת לשליש או לרביע מהשגתו הגדולה. עתה ימחלו נא על כבודם אם עד כאן העזתי פנים לפנייהם כי השעה זריכה לבך, ובחכמתם ותבונתם יבחרו להם דרך ישרה כי ידעתי לא יבצר מהם מזימה לרוקב לבנם, ולתשונת כבודם אלהי להאיר עיני במאמר אשר לפנייהם בתלמיד הדן לפני רבותיו, והיה זה שלום מנת כוסם רויה בטוב ה' אלהי ישראל לאורך ימים ושנות חיים.

נאם הקותם פה פאדובה יום חמישי ה' למדש ניסן הת"ץ.
 „עפר מן האדמה משה חיים בלא"א יעקב חי לוצאטו.
 על גב הכחב:

„על שלחן מלכים רבני וגאונים כנ"הג ישיבת ק"ק ליורנו.
 68) אגרת הר"ם חאגיז כ"י (אצ"ל) מהמבורג ביום כ"ה אדר ת"ץ להרב שמשון מורפורגו מ"ץ באנקונה כוללת סיפור כל עיני מח"ל ע"י מכתבים הרופים בה, ויען אשר שמו שרמח"ל ביקש שאליו יבאו ב' או ג' חכמים ונבונים

ונבונים לבנו ולנשותו, לכן גזר אומר בקול התחנה ובקשה שלך חפץ ומיד הרב מורפורגו הנ"ל לפאדובה ושיבתו בלי אישור לכמוהר"ר אברהם סגרי מ"ץ בעיר קזאלי ולכמוהר"ר יוסף אירגו בק"ק ליורנו למען יהיו עמו שמה בנדרון הזה, ואחר אשר ישאלו ידרשו ויחקרו את רמח"ל מכף רגל ועד ראש, יכתבו אליו ולרבני אשכנז כל אשר מלאו בו לטהרו או לטמאו, ועל פיהם ילאו ועל פיהם יבאו כי אנשי מופת המה לדעת מה יעשה לברר האוכל מתוך הפסולת.

⁶⁹ תשובת הר"ש מורפורגו מאנקונה כ"י (אצ"ל) ביום כ"ו ניסן ת"ץ לאגרת הנ"ל למהר"ם חאגיז בוללת ידיעתו במעשי רמח"ל ע"י הרב רפאל ישראל קמחי שליח פת שדמי עברו דרך אנקונה סיפור לו מקלחן של דברים והראה לו קלח קונטריס"ם מהתקונים אשר יביא תחת כור מזהר"ר יעקב ווילנא. והוסיף ר"ש מורפורגו להרמ"ם שכתב למ"ץ בעיר פאדובה כל חלא אש ח"ו ממדינתו בעיניי זרים ועמוקים אשר לא נאה ולא יאה לפרסמם, וכן פאדובה הציב אסור ימינו ודקה אותו בקש באמרו אליו: „שהמלמד לאדם דעת עליון מקהיל קהלות בבית מדרשו במנוחה ועושה לגלות ולפרסם, ומי יאמר לו כנס דברך במקום אומרים לו מן השמים פור וגו'“.

על זה ועל כיוצא בזה כתב רש"מ להרמ"ם שלא יטריח עצמו ללכת לפאדובה אם לא ידע תחלה מה יתבשר על הענין הזה הרב סגרי והרב אירגו, ויען טרדותיו רבו מלמנות אמר שאם יסכימו שני הרבנים ההם ללכת שמה ימלא מקומו הרב דוד פינזי מעיר מנטובה (חותן משה ח"ל אחר איזה שנים) והוא רש"מ מגנה עד מאד הדרך אשר התווה הרב באסאן על הענין הזה על אשר לא חשב בדעת מיושנת וסיקור דין הדברים הרעים המסתעפים ממנו.

⁷⁰ אגרת כ"י (אצ"ל) מהר"ש מורפורגה להר"י אירגו בליורנו מיום כ"ז ניסן ת"ץ, בה יספר כל אשר לוה לו הר"ם חאגיז, והראה לו כי טרדותיו הרבות תעכבנה אותו מלכת לפאדובה, ולכן יבקש להר"ר פינזי מ"ץ במנטובה למלא את מקומו, ושניהם יחקרו ויבדקו רמח"ל וידברו לו שישים לדרך פעמיו דרך אניה בלב ים לארץ הקדושה, להסיר הנלוכל והמכונה באיטליא ואשכנז ומדינות אחרות.

⁷¹ אגרת כ"י (אצ"ל) מהר"ם חאגיז באלטונה ער"ת אייר ת"ץ לרבני ויניציאה, ארוכה ורחבה מני ים ובה הודיע להם שאינו מכיר כלל ועקר איש א' יודא לבי מינדולה שמו ממנטובה אשר כתב לו ב"ג ניסן ת"ץ על אודות רמח"ל שדבר שקר גדו מלבס האנשים אשר אמרו עליו שאשר וקיים ענינו; אחר זה הרמ"ת דיבר אליהם קשות על אשר שמע דעתם לשלוט מכני

מכני ישיבתם לרמח"ל, וכתב להם שאין לחוש לדבריו וראוי שהוא בעצמו ישתתף ויבא לפני הישיבה הכללית בוויניציאה, ואין ענה ואין תבונה נגד ה' גם אם הוא עשיר וחכם. סיפר ג"כ להם שאינו מכיר ואינו מאמין להח"ר ישעיה נב"ר יוסף רומאנין (עיין הערה 44) החותם בשם סופר ישיבת פאדובה, וכותב על רמח"ל בפלאות עד אין מספר ושמשוה אמת ותורתו אמת, יען משא ה' אותו לבשר העברים והכל ע"י קדושי עליון הבאים לחסות תחת בנפי קדושתו; ובסוף האגרת הודיע להם שר' יקותיאל מווילנא (תלמיד רמח"ל) הריץ אגרתו למהר"ר מרדכי יפה מוויין במקום מהר"ר מרדכי פיזניק עשיר גדול ופתי יאמין לכל דבר, ולא כזה הר"ר יפה אשר לו דעת ולו תבונה להזיין הדברים על בוריים.

78) מכתב י"ג ניסן ת"ץ מר"י מינדולה הנה בא בגוף אגרת הרמ"ח בהערה הקודמת.

79) חרס חמור כ"י (אצ"ל) אשר שלחו רבני אשכנז לכל קהלות ישראל בשנת ת"ץ כולל אלות קללות ונחש"ס השרפים על כל איש אשר יכתוב או ידפיס איזה ספר בלשון הזה, בשם רעיא מהימנא או קדושים אחרים וטמא טמא יקרא, ואין להטות אזן אליו בקטנה או בגדולה, למען לא יהיו נגף ופוקה ומכשול בעדת ה'.

74) הנה בא טופס אגרת רמח"ל כ"י (אצ"ל) אשר כתב לר"ש מורפורגו מ"ץ באנקונה ביום י"א אייר ת"ץ:

„אחד המיוחד עומד לנס עמים, שמשא דאכולי עלמא ניחא באור שבעת הימים, אליו גויים ידרשו לדלות ולשתות מימי תבונותיו אמרים נעימים, ה"ה הרב הגדול כמוהר"ר שמשון מורפורגו נר"ו.“

„הן ישבתי אחר ואחר עד עתה לבדתי השמיע בחון קולי כי נתבאתי לברוח מרגש מהמון עם, ובכל קורתי בחרתי הסתופף מובלע בין אנשים כי בן נאה וכן יאה לאיש אשר כמוני עפר ואפר רמה ותולעה, ומה לננס בין הענקים, אכן בשם שקבלתי שבר על הפרישה בן אקוה שבר על הדרישה לדרוש שלום לענמי ולאחרים, ועת לעשות לה' הפרו תורתך. הן לזאת יבאתי היום ממחנותי מקול מחללים מעוררי קרב ומלחמה מקלה הארץ ועד קלה הארץ, ואבוא היום אל העין עין משפט חכמת כ"ת אשר השבילי ואשר הורני בעלת תבונה ומוסר דק כאשר ע"ה הרב הגדול כמוהר"ר שבתאי מאריני הגיעוני דברי פיו פי חכם מן ומילין באמונה אישבהו לדעת כי יקרו לי ועל ראשי עטרה העליתים כדת ובהלכה. ידע כ"ת כי גם מאז לא עלו דברים על לבבי להרעיש הארץ ולהרגיז ממלכות, ובאשר חנני ה' שמחתי בתום לבבי בקרב ביתי ואשר היתה מאת ה' נסיעה להוכיח הדברים הבמוסים עמדי לא יכולתי לכלוא, כי מבדתי היותי בביתי איש עבר

עבר עלינו בדק באשר לא ראוי לו וימלא ולא העמין עד אשר נחגלגלו
 הדברים כהיום הזה ועודני מחזיק בתומתי לבסות דברים שכן עתק
 יומין וסוד ה' ליראיו, לא דרשתי ברכים כאשר חשבו עלי משכבות אנשים
 לא תמימי דרך כי אם אלי יאספו לשמוע בלמודים חרדים לדבר ה' הן
 רק תוכחת מוסר ודברי כבושין אשים לפנים, ועל המציאות לא תפול
 מחלוקת כי מעשה הוא, לא עשיתי אותות ולא נתתי מופתים לא גליתי
 עתידות ואותיות לא הגדתי, ואם ספרים אונתי ותקנתי ביד ה' הטובה
 עלי, הלא הם כמוסים עמדי ותומים באולרותי, כי רק לשרירים אשר
 ה' קורא מניני חכמה ומדע ניתנו, המה העומדים בסוד ה' ומתלמדים
 עמדי ללכת בדרכיו; והחכם כמוהר"ר משה חאגיז כי קם היום לשטן להעלות
 חמה ולהנעיר אף, לא ידעתי מה חרה לו כי לולא כהמולתו היתה שתיקתו
 עתה לא נודע מזה לעם הארץ דבר אשר צבוא ספרו לרבני ויניחאה ה',
 מאז היה ההמון הולך וגדל ומהתם להכא הגיע כי גם פה לא נשמע ממנו
 מאומה, אף כי הרב משה חאגיז חשבה לרעה ולאליהם חשבה לטובה למען
 עשה כיום הזה להחיות עם רב אשר נגע אלהים בלצם לבקש את פני ה'
 כאשר מהיום ההוא והלאה רבי' צנו מעון ת"ל והתורה חוזרת לאבסוגא שלה-
 יהי מה דרך הרב משה חאגיז לא טוב הוא, כי אין זה אלא פטור
 גמלי מדנים למרחק ריב, ועל הראשונים אנו מטערים כמה רבים חללים
 הפילה המחלוקת ועומים כל הרוגיה כי עתה בא להוסיף עליהם דברי
 קנאה וכעס, ולא כדורש טוב לעמו אשר לשמע און מארץ מרחק כבר גזר
 אומר בלא חקור דין לאמר שקץ הם חברה רעה וסוד חטאים והוא לא ראה
 ולא ידע מה אנו ומה מלאכתנו ומעשינו לא נודעו אליי. וזאת שנית אשר
 להשקיט דברי ריבות הרשתי דברים לפני הרב הגדול כמוהר"ר יחזקאל אב"ד
 דק"ק המבורג אשר העירו עלי כמוהר"ר משה חאגיז בשאון דבריו ומאמר
 אחד שלחתי לפניו מחבורי, זמבלי הבין רבה החכם חאגיז הנזכר לחסות
 עליו דברים דברי און ותעתועים ולגלות בו פנים שלא כהלכה ואני מראש
 לא בסתר דברתי להודיע לכל איש ישראל תעות מאמיני הכ"ץ ורודפי
 דבריו, שכלם דברי בלע תולדות פרץ הס"א אשר פרצה גדרו של עולם,
 וגם דברים עתיקים גליתי בענין הזה איך הגיע כח הקלקול שמוכל הס"א
 להטות לדרכה הרע מראשי חכמי ישראל כאשר בע"הר עשתה ודברים כאלה
 אליו עצמו יחדתי בראשונה, ועתה בא דברי שוא להפוך הקערה על
 פיה, לא זו הדרך לאיש מקנא קנאת ה' לבאות כאשר בפיו הוא מדבר-
 סוף דבר בחרתי להודיע לב"ת כי כל הרגש וההמולה מהרב חאגיז
 וחביריו ילא ויואל, ואין יש פה לבטל דבר מפני הפרסום כי אשר בתוך
 קהל ועדה אני דובר איננו כ"א דברים הראוים לכל שכל וכל מוחא סביל
 רק

רק מישרי לב וענדי ה' לא אמוע בר כמתנת הטוב והמטיב אלהים חיים ומלך עולם ולהתחכם על דרכי ה', לא מתכמה הוא כי לא משכבותיו משכבותיו ולתקוע ענמו לדבר הלכה לא לאיש אזהב משפט הוא והמטיב עקלקלותם יולכס ה' את פועלי האון שלום על ישראל. זאת הענה היעולה אל כל איש חכם לב אשר כח בו לעמוד בסודו של מקום לבלתי הרבות המון ורעש, כי נחשאי ונלחישא ינבדני לבוא אלי, ואקוה כי לא ישוב ריקס, אמנס להעיף מילין ע"ג מילין בכל הארצות איננו נכון וישר כי לא דברים יובח חכם ומילים לא הועיל בס. אחרי כן אלא מלפני כ"ת בקידה אפים ארצה, ועל אשר הערמתי על הדרת כ"ת ישא נא כי השעה לריכה לכך, וה' אלהי השמים והארץ יעלהו גם עלה על צמותי כל טוב והללמה לאורך ימים ושנות חיים אבי"ר.

פאדונה יום עש"ק כ"ו למנ"י הת"ץ.

עבד עבדים משה חיים בלא"א יעקב חי לוצאטו ינ"ו //

70) אגרת ר"ש מורפורגו כ"י (אצ"ל) לתשובת האגרת הנ"ל כוללת באורך וברושם הדברים אשר הבאתי בקיטור בחיי רמח"ל, הלל היא כתובה ביום י"ח אייר הת"ץ.

71) כרס חמד ח"ב עמוד 60—56.

72) בתורת הקנאות דף נ' ע"ב לא בא על התחום עם בלילים ומררי הרב נחמיה חי בכה"ר יעקב הכהן מ"ץ בעיר פירארא, אבל ככ"י (אצ"ל) נמלאת על נכון, דאל"כ לא היו כותבים בקיום והסבמת התורה במוחב תלחא כהדרא וגו', ונראה כי הרב יעב"ץ השמיט בכוונה את שם נחמיה יען אחר זמן הקדית תבשילו דברים.

73) ח"הק דף נ'. JOST Geschichte der Israeliten VIII. 126.

127, וכרס חמד ח"ב עמוד 64.

74) אגרת הרב ש"ס מאנקונה להר"ס סאגיו נחש אב ת"ץ כ"י (אצ"ל) באה להודיע לו תודת רמח"ל לפני רבו מהררי"ב, לפני הרב נחמיה הכהן מפירארא—ווגא דרבנן מק"ק ויניזאה כל ישוב עוד לבסלה, וכל מכתביו תיק בתוך תיק יעמדו סתומים וסתומים אצל רבו כל יהיו עוד למכשלה בתוך עם בני ישראל, ושעל זה ראוי לחמול עליו, כי רק קלות דעתו הביאתו לדבר דברים העומדים בכשאונו של עולם, ועל זה ראוי לנהוג בו כבוד ודרך ארץ בכראשונה, כי לא ישלח עוד ידו בעץ הקיים ולא ילך בגדולות ובנוראות.

75) הנה בא העתק חלק אחד מאגרת הרב רפאל ישראל קמחי שליח נפת מכ"י ממש (מש"ג) מליוורנו ביום י"ס אב ת"ץ על הרבנות שהוכתר רמח"ל; הלא היא שלומה לבמהר"ר אברהם סגרי מ"ץ בקנאל מקידימו: ולאספ

„ולאפס חידוש איני מאריך זולת על ענין מפאדונה; בה הראני הנביר
 ס'י' ראקאס ביום ש"ק כתב מאחיו מויניציאה כתוב לאמר כי הרצנים המופלג'י'
 והמפורסמים כמוהר"ר באשאן (וכמוהר"ר פינזי) וכמוהר"ר נחמיה הכהן
 מפירארא וכמה"ר יעקב בליוס ה"י מויניציאה הלכו למפאדונה וראו אותן
 ואת כתביו, וגזרו עליו שלא יכתוב יותר ולא יפרסם ספריו ונתנו לו
 סמיכה רבנות זהו מ"ש בכתב הנזכר, ואדני חכם כמלאך האלהים לדעת
 קשט אמרי אמת, ואם אדני יכתוב אלי ע"י הנקור הנזכר יודיעני דבר
 על רזא דנא אם ידע לנוס את דעתי מפני שאני לא אובל לידע כלל בזה
 וכו' וכו' " .

A⁸⁰) קינה לכבוד המקובל כמוהר"ר בנימן הכהן מ"ן בעיר ריגיוו קותן
 כמוהר"ר ישעיהו באשאן רבו של רמח"ל, הלז היא שקולה על יתד וב'
 תנועות ויתד וב' תנועות הן בדלת הן בסוגר ומתחלת אלי חבל ועריה.
 ובל סוריה שזין במרוזיהם, למן קינת ט"ז לק"ק אשכנזים המתחלת אלי
 ציון ועריה, וסוכנת הולכת על עניניה דרכיה ומעגלותיה. ורמח"ל שר
 עליה בחכמה ובתבונה ובדעת .

⁸¹) שיר שנדפס במנטובה ליום חתונת כמ"ר יצחק חיים ווגירה מרוויגו
 עם מרת דבורה דינה מפאדונה כולל משל נאה, ובו תבונה אומר העוזר,
 ראיה והחכמה; העוזר והאיהמה מתפארות בגוונים שלהן, ולכנות אש
 המריה אשר ביניהן, תבא החכמה אשר הקימו לשופט לדק, ועשתה
 פשרה נאותה לשתייהן, כי מלאה בכל אחת מהן איזה דבר טוב ומועיל.
 והיא חותמת לכבוד הסתנים בדברים האלה :

אם בן לדודי אל קצת חפדו

תרוז לשון אלם, ארץ תרוע;

יצחק רבורה תסה

בי עוז ואימה גם יחד גקשרו.

וגעת לתבק עת זמיר הגיע;

בן שפירה נעמה

ואח נחלת שדי וחן ימצאו.

בי עוז ואימה על מגן ישאו .

(כולן) בני שמי אימה ענם ונרח.

אימה בעוז חוכו יחד ילבושו,

כבוד ובמח בן לעד ירשו

רב טוב ושלום עד לבלי ירח .

אח"כ תבא חידה ארוכה אשר נורתה איש יפה תאר עוטה רוח כשלמה,
בצל עובר להכל דמה, והיא שקולה נגדרי השיר בעלת י"ט טורים מ"א
הברות לכל דלת ולכל סוגר, ואנים שנים יבאו לעשות הקרוז.

(88) בין תלמידיו נשאו קולם ליום חתונתו הרופאים שלמה דוד טריוס
ויחזק מאריני בכמהר"ר שחתי, והמשכילים גרשון טרייס ואהרן שליס,
ובין אלהביו רבים אשר הסתירו את שמם בזמירותיהם.

(89) שיר הרב נחמני ביום חתונת רמח"ל אלהבנו אשר קרא בשם,,כמהר"ר",
אשר ימינו עשתה חיל ובסודות המרכבה הליכות עולם לו עשויות, נדפס
לפי הנראה במנטובה ובו תבאנה נפלאות עד אין מקר על רמח"ל בדברי
קבלה סתומים וסתומים עד אין קץ.

(90) כללים ראשונים לחכמת האמת מנ"י ממש של רמח"ל (מש"נ),
השלימם ביום ט' אייר התל"ד, ונראה שמהם הוליא איזה דבר לתועלתו
לעשות הויכוח בין הרב והתלמיד הנזכר בהערה 29.

(91) תפלה ושירה על גאולת מצרים כ"י (מש"נ); התפלה יסודתה
בסודות, והשירה כוללת ט"ו שמיניות במשקל ובמשורה מתוקות מדבש
מזוקקות כזהב אופיר, וגם על דרך הפשט תנעמנה לכל חך, ולכל אחת
ואחת מזורף פירוש על דרך הנסתר. להראות העמים והשמים את יפיה
אעתיק שמינית הראשונה והאחרונה אשר מהן בולט שם רמח"ל:

א

מ וישל בעזו עולם ואמין בך

ש ובו שחקים צור תהלהנו;

ה ומה בעברתו באש לקחת

ח שבת סביבותיו, מסוכתנו;

י וצר מאורח הוא. שמו מנות.

י ושב ברוכים אל ישועתנו;

כ י שבתך יגיד ורוב חילך

עשה גדולות אין ערוך אליך.

ט"ו

מִן הַיָּמִים נָא סְדוּחַ נִפְשָׁנוּ.

שָׁ נִיחַ קָנַח עִם זֶה לָךְ קִנְיָתִי.

הָ שָׁב לַחִיק אָסֶם נְסוּצוֹתֵינוּ.

חֵן יֵשׁ נָא חֲנֻלָּה יוֹם אֲשֶׁר בְּפִיחָךְ.

יִגְדֵּל יְיָ עַל גְּבוּלוֹתֵינוּ.

יִשְׁתַּחֲוֶה לָךְ כָּל־אֲשֶׁר עָלֶיךָ.

סֵי יִכְוָחַךְ חֲרִים וְהוֹשַׁעְתָּנוּ.

גִּישָׁמָה בָּךְ, הַגֵּל וְחִשְׁמָה בָּנוּ:

86) חפלה ושירה על מחן חורה לחג השבועות כ"י אלל אוהנו כמ"ר
אברהם שלום. החפלה כתובה בלשון נמה ונקיה גם כי איזה דבר סוד
יבא בה. והשירה בוללת י' שמיניות במשקל שירת גאולת מלרים אשר הצאתי
זהערה הקודמת.

87) מאמר הויכוח או ויכוח בין השכל והנשמה כ"י (מש"ג) סוכה
הולך על מה שאמר הטבע בדברים טובים ונכונים, ובו רמח"ל הלך מן
החרכים כל רז וכל סתום, והשלימו בער"מ אדר ב' התז"ד, ורבו ר"י
באסאן נתן לו רשות בכתב בשנה ההיא ביום כ"ח סיון להדפיסו. גם
מאמר חוקר ומקובל אשר נדפס בלעמנערג ב' התק"ס קרא המהמר בשם
מאמר הויכוח (הערה 54).

88) אגרת איטלקית ממוהר"י באסאן כ"י (מש"ג) לממוני ק"ק פאדובה
בכסלו בשנת תל"ד למען אשר ילכו אלל ר' משה נכד שמעון היילפרון לבדוק
את הארגז אשר בו חתומים כל כתבי רמח"ל תחת ב' מפתחות, א' אלל
הכותב וא' אלל מוהר"כ נחמיה חי הכהן מפירארא, ויעשו מעשה בית
דין עם מורנו מאריני וכל בעלי תורה, ויתנו עדיהם ויזדקו אם מלאו
שם בדק או אם הוא סתום וסתום במצאשונה, ועליו שטח כתב ח"ח
נגד האיש אשר יזיד לשלוח ידו לחפש ולפתוח את הארגז הנ"ל וכו', ואח"כ
ישלחו לו העתק מכל אשר נעשה על הדבר הזה וכו', ומורה שלא ישכח
כל ימי חייו הטוב והמקד שעשו עמו בני ק"ק פאדובה בהיותו ביניהם
למ"ן וכו' וכו'.

89) אני מאמין באמונה שלמה שלא כתב רמח"ל ס' השבעות הזה כי
אם לשבר און האנשים אשר כורעים לדברי הנל ואין בם מועיל ומשתחיים
רוקים לכל אשר יסופר להם, ואולם כמוהו כמוני שלא להאמין להשבעות

או לכלים שאורים הנזכרים כלל ועקר; ועל דרך זו עשה עם מבניו הרמ"ד
וואלי פעולת האבנים לארמילוס ומערכה משישית הנזכרת בהערה 19,
אשר יסודתה צהרי נשף, כלמות ולא סדרים, והוא כמתלהלה יורה
זקים לאסם ותהו.

(90) תורת הקנאות דף נ' — נ"ב.

(91) שם דף נ"ג — נ"ה.

(92) שם דף נ"ב.

(94) טופס המרוז ב"י (אצ"ל) אשר עשו רבני ויניציאה במלך היהודים

הקדש והישן ובנ"הכנ שלהם בשנת נח התל"ה:

„גדר גדול גזרו חכמים באו"ש, לכבוד ה' ותורתו הקדושה.”

„קול הדור נשמע בארצנו, קול גדול ולא יסף הולך וגדול עד כי גדל
מאד, ובקלל דלא פסיק כרוזא קרא בחיל במחנה העברים ובפרט במדינות
אשכנז הולנדא ופולין ודאנימרקא כי כן המטה פרט הזדון במדינת איטליאה,
ובעונותינו זאת העיר שיאמרו כלילת יופי היא העיר הקרובה אל החלל,
והאמת כן הוא כי בעיר פאדובה יע"א קם והתעודד איש א' מקלהם שמו
משנה חיים לוצאטו גבה לבו עד להשחית ויאמר אעלה על צמותי עד
למעלה מעשרה לפני לפני לנשים ממחילת הפרגוד, כי שם ישבו בסאות אבות
העולם ואדון הנביאים ושאר קדושים אשר בארץ המה, הלא הם יורוני
יאמרו לי ומפיהם יוצאו מלין ללד עילאה ימללו רזים וסודות עמוק עמוק
מי ימלאם, ועלתה בדעתו הנכונה בגאה וגאון ודרך רע להיות חובר
קברים ומחבר סבורים לקרא אותם בשם זהר חנינא ואינו אלא תשובא
קדמאה, וע' חקונים על פסוק ולכל היד החזקה ואינם אלא קלקולים
מקל שנקלים, גם שם משכנות זרות ומוזרות להרים ידו כהה לעקור
עקר גדול מעקרי אמונתו וחסד ק"ן מזמורים כנגד מזמורי דהע"ה, והם
חלי חלים של חרופים וגדופים באמרו כי לעת הגאולה יתצטלו מזמורי
נעים זמירות ישראל ויוחלפו במזמוריו, וכנהנה רבות עמו דברים שלא עלו
על לב שום אדם מעולם המטמאים ומעפשים את האויר ומבלים את
העולם בדברים אלה אשר כל שומעם תלנה שתי אזניו, לימד לאחזות
מרעים ימים ושנים למען ספות הרוף את הנמאה, ומשרש נחש ילא כפע
ופריו שרף מעוסף לבלבל את הכל ולבלות את הכל ולהוביל את הכל
מאגרא רמה לבירא עמיקתא באין סחד אלהים ואנשים לנגד עיניו לבנות
נפש למתעב גוי ישראל גוי אחד בארץ, אוי לאזנים שכן שומעות, ואוי
לדור שכן עלה בימיו; אמנם עיני ה' המה משוטטים בכל הארץ ואין דבר
נעלם ממנו ופני ה' בעושי רע, וכל ישעו וכל ספסו שלא ילמית שרש פורה
ראש ולענה כזה בכרם ה' לבאות בית ישראל, ובכל עת ברת הזלזלים
במזמרות

במזמרות ואת הנטישות הקיר התו, הותיר לנו שריד השרידים אשר ה' קורא האיתנים מוסדי ארץ, המה החכמים מקובלים רבנים וגאונים די בכל אתר ואתר המה יאלו תמיד לקראת נשק נגד מורדי אור ועוברים על דת, ובעת הזאת המאורות הגדולים הרבנים והגאונים שבמדינת אשכנז ופולין הולנדא ודאנימרקא רובם ככלם גזרו אומר והדת ניתנה מבית דינם הזדק לכל עדת ישראל בכל מקומות מושבותיהם שלא יראה ולא ימלא ביניהם יהודי או יהודית אשר יזידו לתת יד לפושע הנזכר להדפיס שום א' מספריו או מכתביו מאיזה מין שיהיה שיוכל הלכ לשאוב והפה לדבר, ושלא להחזיק ביד מרעים לושדי ספריו וכתביו מאיזה מין שיהיה, וכל עת שלא יתרחקו מהם במטווי קשת, יהיו מוצדלים מקהל עדת ישראל ומכל דבר שבקדושה, כי לא להם ולנו לבנות את בית ה' אלהינו; זאת ועוד אחת שכל ספריו מכתביו שיריו ומזמוריו וסוף סוף כל ספריו מאיזה מין שיהיה יאשנו בספרי מינין ואסיקורוסין שאורפין אותן ואזכרותיהן, כן כל דבריו אלה יהיה דינם לשריפה ומאכלת אש למען לא יבשלו בהם לא היום ולא לעולם שום אדם מישראל, ולא תהיינה דעותיו הנפסדות והנכזבות לסוקה ולמכשול עון בעדת ה', לא מהם ולא מהמנסים ולא גש בהם, לא יזכרו ולא יפקדו ולא יעלו על לב מעתה ועד עולם. והאיש אשר יעשה בודון לבדתי שמוע יפול במהמורות כל יקום וברשתות החרמים הגדולים והגוראים אשר החרמו מגיני ארץ ומוסתי הדור, ה"ה מעלת הרבנים הגאונים המפורסמים והמאורות הגדולים הגאון הגדול המפורסם כמוהר"ר יעקב הכהן מפראג אב"ד דק"ק פפ"ד הוא ובית דינו הזדק נר"ו, והגאון המפורסם כמוהר"ר ברוך כהנא ראסאפירט אב"ד ור"מ דק"ק פיורדא ואגפיה נר"ו הוא ובית דינו, והגאון הגדול המפורסם הישיש ונ"פ המסיד כמוהר"ר יחזקאל קנינלפוגין אב"ד דשלשה קהלות קדושות המבורגו אלטונה ונזבעק הוא ובית דינו הזדק נר"ו, ואחר עמו הרב המובהק המפורסם כמוהר"ר משה חאגיז איש ירושלים תוב"ב נר"ו, והגאון הרב הגדול כמוהר"ר יעקב נר"ו בן המסיד הגאון המפורסם אב"ד בכמה קהלות גדולות באשכנז ופולוניא כמוהר"ר זבי זל"ה אשר בק"ק אלטונה, והגאון הגדול המפורסם כמוהר"ר אריה ליב אב"ד דק"ק גלוגא מק"ק לבוב הוא וב"ד נר"ו, והגאון הגדול המפורסם כמוהר"ר אליעזר מקראקא אב"ד דק"ק נראד ואב"ד דק"ק אמשטרדם הוא ובתי דיניו נר"ו, והגאון הגדול המפורסם נ"י פ"ה ע"ה כמוהר"ר יעקב יושע אב"ד דק"ק מין די לורינה ואב"ד דק"ק לבוב הוא וב"ד נר"ו, והגאון הגדול המפורסם אר ונגיד בישראל נ"י פ"ה ע"ה כמוהר"ר דוד שמואל אב"ד דק"ק קראקא הבירה והגליל יז"ו הוא וב"ד נר"ו, ואחר הדומה לו הגאון המפורסם כמוהר"ר יחזקא אייזק אב"ד

יצ"ד דק"ק טראני יע"א הוא וב"ד נר"ו, והגאון אב"ד דק"ק ברלין והגליל
 נמוהר"ר דוד מליסא הוא וב"ד נר"ו, והגאון כמוהר"ר יצחק זעליג אב"ד
 דק"ק קאליש וראש ב"ד דק"ק פונא נר"ו, והגאון אב"ד דק"ק קראטשין
 הוא וב"ד נר"ו, והרב המופלא מעיר ברעסלא כמוהר"ר יעקב נמוהר"ר
 בבי ז"ל הי"ד מפינטאוב נר"ו, והאחרונים חביבין למקום ולזריות מע'
 והגאונים הרבנים המובהקים הני תרי אשלי רברבי לנחנות הזהב החכמים
 כמוהר"ר ישראל במו' דוד ז"ל וכמוהר"ר משה שמואל נר"ו והן הנה שלוקי
 ד' יצחמא דק"ק לפת תוב"צ שהסכימו וגזרו אומר בשם עצמם ובשם בולחו
 ניבני גאוני ישיבות עיר הקדש הנזכרים ובהורמותא דידהו דשליחותייהו
 נא עבדי, ואנחנו רבני ויניליאה אשר נעשינו סניפים לדבר מנה רבה
 כזו הכל כאשר לכל כנראה ברור בכתובות יד וגם בדפוס אשר בידנו, ולמען
 קויבים אנחנו להרים מכשול מדרך עמנו, ולרחק אחינו בני ישראל מנזק
 וסלי נא לרורות רעות ולרות המתהוות מחמת העברת סרס, ומעשה
 יבן יובית, הנה אנחנו באים להודיע כל הנ"ל לבבתי עבור על ואם לא
 יגיד גשא עונו, ועוד בכת התורה הקדושה שניתנה לנו מהר סיני ובהורמותא
 דבולחו רבנן קשיאי וגאוני עולם הנ"ל במודעא רבה דאורייתא אנחנו
 מזרזים ומזהירים אזהרה שיש בה מיתת ב"ד לכל בר ישראל יהודי או יהודית
 אשר המלא ימלא בידו שום אחד מספריו מכתביו שיריו מזמוריו וכוונותיו
 וסוף סוף שום דבר מחבוריו אחד מהם לא יעדר, בתוך ט"ו יום אחרי
 אשר ישמע הסכמתנו זאת אם אפשר לו בלי ערמה ומרמה יביאם אל א'
 מרבני ישיבתנו יע"א, ואם אי אפשר לו מפני רחוק המקום יביאם אל
 ב"ד הדק שבעירו לעשות בהם כדן וכדת תורתנו הקדושה כאשר נעשה
 אנחנו ממכתבים הנזכרים אשר יבאו לידנו, ובכלל האזהרה יהיה מי שידע
 היכן נמלאים מהמכתבים הנ"ל וביד מי נמלאים, ובפרט מי שידע היכן
 נמלאים וביד מי נמלאים אותן המכתבים אשר בחדש מנחם שנת הת"ץ
 ניתנו בתורת פקדון ביד כמ"ר משה בכ"ר שמעון אלפרון מפאדובה בתוך
 תיבה סוגרת ומסוגרת, ובפרט מן הפרט לכמ"ר משה אלפרון הנזכר בעצמו,
 יבאו ויעידו אל אחד מרבני ישיבתנו היכן הם בלי ערמה ומרמה על דעת
 המקום ב"ה וע"ד הנשבעים באמת וע"ד רבים מבלי הוראת שום נד היתר
 לעצמם ולא ע"פ איזה מורה שיהיה בעולם, והאיש או אנשים אשר יעשה
 או יעשו בזדון לבבתי שמוע אל כל הדברים הנזכרים והנזהרים בכל חלקיו
 ולדדיו, הרי אנו בכת התורה כנ"ל ובהורמותא דרבני וגאוני ארץ הנ"ל
 מנדן משמתין ומחרימין בכל הגדויים והשמות והחרימים אשר נעשו והועלו
 מימות מרע"ה עד היום הזה, וגם אנחנו בכת הנז"ל מאררין ומקללין אותו
 ואותם בכל אלות הכרית הכתובות בם' תורת כהנים ומשנה תורה, ויהיה
 או

או יהיו מובדלים מקהל עדת ישראל ומכל דבר שבקדושה בע"ה ובע"הב, אל יהי לו או להם מושך חסד, יהי אחריתו או אחריתם להכרית, לכל דורות ימח שם, ילבש או ילבשו קללה במדם ותבא במים בקרבו או בקרבם ובשמן בעצמותם, ובר מן דין עוד יחולו עליו או עליהם כל דברי המרס הגדול הכחוב בספר הכל בו אחד מהם לא יעדר, והאומע לנו בכל מכל כל יבכו בטח ואנן, יפרח בזית רענן, ובכל שדי יתלונן אבי"ר.

„נעשה היום ליל ו' חמשה למדע מרחשון לסדר ולפרט ולא יהיה עוד מבול לשחח הארץ לפ"ק פה ויניחא יע"א. ופירסמוהו ברחובות חזר יאן וחזר מדע, וגם הכריזוהו בכל בתי בנסיות ביום ש"ק לסדר הנ"ל"י.

(⁹⁵) תורת הקנאות דף נ' — נ"ב.

(⁹⁶) שם דף נ"ג — נ"ה.

(⁹⁷) העתק אגרת רמח"ל מנולוזאן (היא באטטען) מיום ט' כסלו תל"ה מכ"י ממש (אצ"ל) לחברי בית מדרשו בפאדובה.

„אחי וריעי הקטנים עם הגדולים שלום רב“.

„אם אמרתי אספרה כמו זר בעיני נאשז וקשה עלי פרידתכם לא תעזור כח לשוני לדבר ולא לבי להרהר אף כי ידי למשוך בעט סופר, כי מעת נשארתי לבדי מלאתי את עצמי בלב באין אברים, כלסור משולחת מאפרוחיה, ומה נאמר ומה נדבר והוא מסיבות מתהפך בתחבולותיו, בהדי כבאי דרחמנא אין לנו אלא שתיקה וכל מאי דעבדין מן שמיא טב; זאת תדעו נאמנה כי לא לבי הלך מן התבונה הקדושה ולא יונח לעולם תמימות אהבתכם, כן יהי רצון מלפניו לאסוף נדחים ולקנץ פזורים ונוצה לשוש יסדו לעבודתו ית' בבראשונה אבי"ר.“

„הנה כי כן אחת שאלתי מכם אותה אבקש להחזיק במישור מוסר עבודתכם לפניו ית' אל תרפו ידיכם, חזקו ואמנו ועל משמר תורתכם תעמדו הבן, ודעו וראו כי בדרך ישר אתם נלבים ת"ל לפני ה' אלהיכם אל תטו ימין ושמאל ותורתו אל תעזבו, ולימוד הזהר הקדוש יהיר כזהר הרקיע וגם שאר הלימודים השתדלו להרבות ולא למעט חליה, ותגבירו השלום ותרחיקו הקנאה, ואש המחלוקת תשקע ותבנה לעולמי עד; ואני הנני מתהלך לאחר תנהלני ימין ה' רוממה, ובכל אשר אהיה שמה הנני כולל עצמי אתכם ועלי ידיכו קסמיכנא בכל אותם הסדרים הישרים והנכונים אשר לא אוכל לבדי לעשות אותם. ואני תפלה אל אל אליין יפקח עליכם עינו הטובה ובמגיניו יגן עליכם ויחלכם מכל זרה אמן כי"ר; ואתם גם אתם התפללו עלי למען יכלה ה' את דרכי וינחני בדרך הטובה למען שמו, ואמנא יחול לבני ברכונו ית' הטוב ויהי ה' אלהינו עמנו; נאשר היה עם אבותינו

אבותינו אל יעזבנו ואל יעשונו אלהים ימנו ויברכנו יאר פניו אתנו מלה
אמן בן יהי רצון . "

„למש"ק י' לחדש כסלו התל"ה, בולזאן . "

„ועל הכל שאלו נא שלום אלופנו הרופא נר"ו, וכן תפרסו שלומותי
אל מעלת הרב מאריני נר"ו, ואל הרופא שמואל חי כ"ץ והרופא אביו יצ"ו,
ואל הרופא שמואל בהן ואל הר"ר יצחק רוקה ואל ב' יצחק בן אהרן מאריני
ה"י וש"ש . "

„נאם דורש שלומכם משה חיים לוצאטו . "

על גב הכתב :

„אל החברים קדושים בני בית מדרשו נר"ו . "

(98) תורת הקנאות דף נ"ה ונ"ו .

(99) שם דף נ"ו .

(100) הכרוז אשר הכריז הרב יעקב הכהן מפראג ב"י (אצ"ל) בעצת
תל"ה סובב הולך על דרכי הכרוז שעשו רבני ויניציאה (94) והודיע לכל
הקק"י התודה המדעה אשר עשה רמח"ל לפניו ולפני ישיבת פפ"ד ככתוב
בתורת הקנאות דף נ"ה ונ"ו והערה 98 .

(101) רשימת הרבנים והגאונים אשר נתנו קולם במלודים וחרמים נגד
רמח"ל ונגד מכתביו ועניויו, הלא היא כתובה על כרוז רבני ויניציאה
הנא בהערה 94, ורוב כתביהם נמלאים בב"י (אצ"ל) .

(102) עיין הערה 104 . הנה בא העתק אגרת יצחק מאריני מב"י ממש
(אצ"ל) בשנת תל"ו :

„וזכתי שלמים עלי ויצחק בא מבוא העיר שם, מה טובו אהלי מעב"ת
ומשכנות כבוד אביו אחרי אשר שם לדרך פעמיו, גם מלאו חן בקריה עליזה
שאתי בעל כל הון כי בן שמעתי גם אני עת אכנס מבוא הבית לשקוד על
דלתות בית המדרש, לא אתן שנת לעיני ולעפעפי תנומה עד אמלא מקום
לה' להגות בתורתו יחד עם חברים מקשיבים כי נשאר לנו עליית קיר בזכות
משה זכה וזיכה את הרבים, ה' ירומם אותו על התורה ועל התעודה
עם כבוד אביו ובניו ביתו על צמתי ההלכה כאשר עם לבני ולבני אחי
דורשי שלום וטובתם אבי"ר . כי עתה הרשיב ה' לבן ומרנו בארץ . "

(103) עיין הערה 120 .

(104) העתק אגרת רמח"ל לחברי בית מדרשו בפאדובה מ"א חשון
תל"ו מב"י ממש (אצ"ל) בהיותו באמשטרדם :

„אחי ורעי אשר כנפשי שלום . "

„גם השנת שעברה כתבתי אליכם אגרת אחת אכן מארה אחרי בן על
השלחן ולא הלכה לדרכה, ע"כ הנני חוזר עליה היום, והנה הגדתי היום
לכם

לכם, אשר זיכני ה' לשון ולשון את מר אבי ומרת אמי ומרת אשתי וזני
 שיקיה ואחי ואחותי אשר הגיעו לשלום ת"ל, אחלי תהיה ביאתם לטובה
 ולכרבה אמן. הן לזאת אחרתי מהשיב תשובה אל מכתבכם אשר ביצדתוני
 בו, כי הייתי מפנה מיום ליום ביאת בני ציתי לשלום, והוא נתארכה
 עד הנה; אמנם יודע לכם מעתה ועד עולם כי זכרוניכם נחמה ושמחה
 אלי, ומכתביכם המה יעשעו נפשי, כי לא סרה ולא תסור אהבתכם מלבי
 כל הימים. הנה שמחתי מאד אשר הקרה ה' לבא לדיק בבית מלוני הוא
 הגביר ב' יחקק מאריני הבא לדור בביתנו כי על כן יפקח עיניו להגדיל
 התורה ולהאדירה, ומובטחני בו שיסייע אתכם ויתמוך בידכם לעמוד על
 משמרת התורה והעבודה לה' אלהינו. אין הלום כל חדש ואני שוקד על
 לימודי ת"ל, ואנשי הארץ מחבבים אותי ואת כל ביתי כמשפטם הטוב,
 ואתם גם אתם שקדו ושמרו, אל תרפו מעבודתכם לה', והוא בטובו ייעזב
 לכם ויברך אתכם ויתן לכם אחרית ותקוה כאשר לבני מתווה אבי"ר.
 ואם דורש עלימכם משה חיים בכמ"ר יעקב מי לתצאטו. "
 „אמשטרדם יום ה' י"א למדש מרחשון ש' לתקן עולם במלכות שדי לפ"ק."
 על שולי האגרת הזאת בא מכתב אבי רמח"ל מכ"י ממש בל' איטלקית
 לחברים הנ"ל ובו הודיע להם את טוב מצבו עם כל בני ביתו באמשטרדם,
 ואת כל הכבוד אשר קליני עם ואנשי שם עשו לו ולבני משה חיים, ואהאנשים
 הכוררים את בנו בהיותו בפאדובה ובערי אשכנז, לפועלי עולה יאשבו
 וקשתותם תשברנה בעיר ההיא; ושאל מהם אם אמת הדבר שבר' יעקב
 בליליום נכנסה רוח שטות, ושניקש להרוג את ר' זלמן על דבר הכסף
 אשר גנב מעם רבי חיים. אחר זה סיפר להם שהשכיר את ביתו בזול לאיש
 תם וישר וירא אלהים ר"י מאריני, כדי שיגיש כל מגמתו עמהם לשקוד
 בלמודים להכללת בית המדרש אשר באהלו לזכות את ישראל בכל יום ויום.
 אחר הדברים האלה יונא בשלום רב להם ולר"י מאריני הנ"ל בעדו ובעד
 כל משפחתו.

6 (105 — 104. עיין הערות.

107) כרס סמך ח"ב ע' 61.

108) העתק אגרת רמח"ל מכ"י ממש (אצ"ל) לחברייו בפאדובה ביום
 י"ק חשון תל"ו באמשטרדם:

„אחי ורעי אשר בנפשי שלום.“

„מכתבכם הגיעני והעתק כתב מ"ר נר"ו, והנה פה הכתב אשר אני
 כותב לו על אודותכם, ואתם ידעתם דבר איזו דרך העולם ביום הזה
 אשר כל עושה טוב נכזה ונמאס, והולכי נתיבות עקומות ועקשות העשה
 משקת

יא 11

Kerem Chemed.

משחקת להם כי מנסה את כל עצדיו ההולכים צתמים לפניו לראות היעמדו
 אל מול פני המלחמה החזקה אם לא, ואשר בטוהר ידי יוסיף אומץ לעמוד
 לשרת לפני ה' ולשמוח את כל מצותיו ליראה את ה' אלהיו ולאבדה אותו
 ולא ישוב מפני כל, מעמל נפשו יראה וישבע ויאמר האם אך יחזק ויאמץ,
 לכן בנים שמעו לי אל יפול לבנכם על כל המנאלים והמסרפים וגם הגשה
 למלחמה אל תגשו, כי כל קללותיהם מאפס ותהו נחשבו, יקללו המה
 ואל עליון יברך, וכל חרס וכל נדוי וכל קללה מותר לכם שרוי לכם מחול
 לכם, וההופך לאור כלמות יהפוך לכם ולכל עמו ישראל כל קללה לברכה,
 ואתם חזקו ואמרו אל תרפו ידיכם מתורת ה' ועזרתו, כי דורש לבנות
 ה' וכל יצר מחשבות הוא מבין ונאמן הוא לשלם שכר טוב אל כל הנושטים
 בו, ואשר אתם דורשים את שלומנו תדעו כי ה' אלהי ישראל אשר לקחני
 מבית אבי ומארץ מולדתי ויביאני אל המקום הזה, הוא ברחמי פרס חנו
 עלי ויתנני לרחמים לפני כל בניו היושבים בארץ הזאת ה"י וחסה יתירה
 מודיעים לי הולכת ומושבת יום יום ת"ל וגם מר אבי יצ"ו וכבד בעיניהם,
 ומקוה אנכי כי מאת ה' יצאה זאת ביאתו הלוט להיעצנו ולהרבותנו, כן
 יאמר ה' אמן - והנה בולנו שולחים לכם שלום, ומרת אשתי בפרט; שלומותי
 אל אלופנו נר"ו - וה' אלהים אלהי ישראל אשר הוא באחד ומי ישיבנו,
 יהפוך לכם ולנו ולכל ישראל נרה לשמחה וכל יגון לשזון וכל צרת לחפזרה
 וכל אהבה לגילת עולם, וראיתם וזו לבנכם ועלמותיכם בדשא תפרכנה
 ונודעה יד ה' את עצדיו בקרוב בימינו אבי"ר -

„יום ה' י"ח לדש מרחשון שנת לתקן עולם במלכות שדי“.

„נאם ה' ונאם ה' אמשטרדם הדורש שלומכם ומלפני טובתכם

משה חיים בכמ"ר יעקב חי לוצאטור“.

„תעשו כיסוי אל האגרת למ"ור ותשלמה, ואם הוא יחסון לראות גם

הכתב אשר אני כותב לכם, תוכלו לשלוח אליו וז"ל“.

(100) בתוך האגרת הנ"ל רכוף העתק מכ"י ממש של רמח"ל (אצ"ל)
 לרבו מהר"י באסאן במשפט הזה:

„ההר הגדול ירום ונשא, פנת יקרת אבן הראשה, מ"ור נר"ו“.

„הנה באחת השתחויותי מרחוק אל מול פני הדרת קדש מעב"ת נר"ו,
 ושנית עס מר אבי יצ"ו חפץ לביאתו הלוט לשלום, והנה משלש כיום הזה
 בשמעי מאת חברי ה"י האחרית הנמצאה בפאדובה העיר תופסי התורה
 ושומרי משמרת עבודת ה' אשר זאבי ערב ארבו להם חסם אשר לא כדת
 כי עתה אלה האנן מה עשו ומה עושים כי אם לשקוד על התורה ועל
 העבודה כאשר כ"ת יודע וכל יודעיהם יגידו ויעידו - הנה אני פה ת"ל יושב
 בין החכמים בשלום ונמיאור וכולם מחבבים אותי איש לא נעדר באחד אל
 עלי“

עלי. ולמה עתה כל יום יגורו מלחמות על לא דבר ולהב לנבם על דבר
 מה לזהט והולך, מה שאונם ומה סערם על מה יתחררו וילכו יתחררו
 ויתעצרו, חושני שהם עמם לא ידעו למה זה הכל יהבלו ויתעצשו בקרבם
 כל ידעו מה, כי מה רולים? כבר ידעתי כי לב כ"ת הטהור לא ינוח
 מלהשגיח עליהם ולהחזיק אותם בתורת ה' ואל יפריעם המתקוממים
 ממעשיהם הטובים, וגם אני כותב להם לתמוך בידם לכל ישימו לב אל
 כל מחרף ומגדף ועיניהם ישימו ללכת בדרך תמים לפני ה' אלהי ישראל,
 ומזכריהם יזכרו, ומקלליהם אם טועים הם וכוונתם לשמים, קללתם
 לא תבא ומטאתם תבוזר, ואם רוח קנאה או גאווה מנהלם חרנם תבא
 בלבם וקללותיהם על ראשם תשובנה ועל קדקדם חמסם ירד ושלוש על
 ישראל. אשוב ואשתחוה בלאתי מאת בני מעב"ת כאשר מר אני יכ"ו מזוני
 לעשות ג"כ ואודיעהו את טוב מזכונת"ל, כי גם מר אני יכ"ו נתקבל בכבוד
 גדול בין כל הגבירים וקניני הארץ, בן יאמר ה' ויתן לנו משאלות לבנו
 לטובה ואחריתנו יגעה מאד בעבור שמו הגדול, ולמעב"ת ולכמוהר"ר בנו
 נר"ו ולכל בני ביתם יתן חיים ושלוש וכל ברכת טוב ככל את נפסם אחי"ר.
 אמשטרדם ה' ק"י לחש מנחם שנת תל"ו.

,,שנתה בלמא את דבריו מח"ל".

(110) כרם חמד ח"כ ע' 66. 68.

(111) אגרת איטלקית כ"י (מש"ג) ממהר"ר ישעיהו באסאן מריגיוו,
 הלא היא כתובה ביום כ"ה חשון תל"ו לממוני קק"י מנטובה, ובה שאל
 מהררי"ב מהם לעשות מעשה ב"ד (כאשר עשו רבני מודינא בהיותו שם;
 עיין הערה 114) על עניני רמח"ל, ואם יעשו את בקשתו יביא עמו כל
 הכתבים נאמנים ומומחים לחזק אמונתו ויושר דרכו ולהכין על בוריו כל
 אשר צדו מלנכס רבני ויניחיה נגדו ונגד רמח"ל על אשר חשבוהו לנותן
 יד למעשים אשר לא יעשו, ואשנו שרמח"ל עובר על השבועה אשר עשה
 בסומני בשנת הת"ץ ועושה השבועות לס"מ וכו'.

(112) אגרת הר"י באסאן כ"י (מש"ג) בשנת תל"ו ג"כ איטלקית לר'
 משה בכ"ר שלמה לייזשה ממנטובה, ובה הזכיר דעתו שכתבי רמח"ל ויוקצרו
 לגמרי ולא יזכר עוד דבר גדול או קטון נגדו, ושאל ממנו שישלח לו העתק
 האגרת שכתב הר"ם באזילה להר"ם חאגיז על עניני מח"ל, ועוד הזהיר
 אותו שלא בכל תפלות ישראל כתב ארוך על ענין הנ"ל, ואם לא בא
 עדיין לעיר מנטובה יחיש לשלחו פעם שנית, למען דעת כל עמי הארץ
 דרכי האמת והלדק.

(113) אגרת איטלקית אחרת כ"י (מש"ג) מהררי"ב הנ"ל מיום ב' כסלו
 תל"ו להרב אביעד ש"ג באזילה ממנטובה, ובה ביקש לעשות מעשה ב"ד
 כאשר

באשר עשה במדינת הרב נכדו (הערה 114), וישאל ממנו שיאמר לו אם מלא אמן פיסול בדברי רמח"ל או בספריו מדי עברו במנוסו, ואם נתנו ראויים הם לעריפה או לקבורה כאשר קצבו הר"מ חאגיז ורנני אשכנז (אולי על דברי עקר אשר בדו מלכס רנני ויניזיה) וקצבו אותם בספרי מינים, ולפי דעתו נתני רמח"ל ראויים לקבורה ולא לעריפה.

(114) מעשה בית דין כ"י (אצ"ל) גדול ורחב ידים שנעשה במדינת ביום ז' בסלו התל"ו היה לפי הנראה לכבוד הרב ישעיהו באסאן לחזק ולאשר מעשה ז"ד מאדונה מיום י"ט טבת תל"ה על ענייני תלמידו רמח"ל להליץ בעד שניהם (הרב והתלמיד) על פי השמועה ששמעו מפי מהררי"ז הנ"ל, ועל אמונתו ועל דבריו סמכו את ידיהם רנני מדינת לבחוב מה שכתבו, וגם הם קימו וקבלו ענין המגיד אע"פ שהרב באסאן הוכיח במישור לתלמידו להדריכו בדרך ישרה כל יוסיף עוד לדבר נפלאות. במעשה ז"ד הזה באו על הקתום הרבנים אברהם ידידיה בכמורה"ר מנחם שמשון באזילה (אחי בעל אמונת חכמים), מנחם עזריה בכמורה"ר יהודה מלליק פאדווה, ואברהם חי בכמורה"ר נתנאל גראזינו (ועמהם לא בא בתחיתמו הרב מנשה יהושע פאדווה מסבת היוותו קרוב למהר"י באסאן) ואת כל התחיתמות הנ"ל מאשרים ומקיימים רבנים אחרים מבני ישיבתם, הלא המה שמואל חיים בכמורה"ר מזל טוב שלי"ט, יצחק בכמורה"ר משה פורמיגיני (אשר היה אח"כ מ"ץ בעיר טריאסטי ומת שם בשנת תקמ"ח), ויהודה יצחק נרכיה בכמה"ר אברהם יחיאל.

(115) תשובה איטלקית מהרב באזילה כ"י (מש"ג) לאגרת הנ"ל להרי"ז מיום ד' בסלו התל"ו, בה הודיע כי מלא הרמח"ל מלא חכמה ודעת, ושראה עם הרב מילדולה והרב גור פינזי ספרו נגד ס' ארי נוהם (אשר קרא ארור ומאוקץ) ומלאוהו יקר מפנינים, וכן קיצור ס' הכוונות שלו וכללי חכמת האמה שאב מנור האר"י, ספרים ראויים לשבח לא לשרפה ולא לקבורה; ואם התכם חאגיז דיבר להיפך זה, אולי היה מקמת רנני ויניזיה השמים אור לחשך; ועוד אומר שספרים אחרים לא ראה וא"כ לא יוכל לדבר מהם אם טוב ואם רע, ורק סיפר לו שעשו במנוסו מודעא שאם ימלאו ספרי רמח"ל יובאו למעלת הרבנים, ועיין בנרס סמך ח"ז ע' 68.

(116) אגרת הארכה להרב באסאן הבאה בנרס סמך ח"ז ע' 66—68, הלא היא כתובה ביום ז' טבת התל"ו, ולא בשנת התל"ד כאשר נרסם שמה בטעות המחוקקים.

(117) הנה בא העתק (אצ"ל) מכ"י ממש של דוד בכמורה"ר אליעזר מק"ק יעושלז (מלא טעיות ואבזים):

ז"ה

„ב"ה, היום יום ז' כ"ו למנ"י חל"ו.

ארי מודה שארי קבלתי ממעלת התורני המופלג מהור"ר יעקוב חזק נר"ו
אחד חנינה של ספרים דהיינו כולם מבתיבת יד של מהור"ר משה חיים
לוצאטי נר"ו וקבלתי אותו התיבה סגור ומסוגר מחותם לשלוח אותו למדינת
אשכנז ותיכף שלחתי אותו מכאן לפס"ד כי בן זייתי ה"ה הרב המאור
הגדול מריף ובקי מהור"ר ישעיה באשן נר"ו מק"ק רעזא ולראיית האמת
סתמתי את שמי הקטן דוד במהר"ד אליעזר זל"ל מק"ק יעראל. "

(118) כרס חמד ח"ב דף ס"ה וס"ו.

(119) העתק (אצ"ל) מכ"י ממש חברי רמח"ל מאגרתם מיום כ"ו אדר
התל"ח בפאדובה, אליו:

„בהתקרב חג המנוחות הבע"ל ראינו טובה לעצמנו להקריב לפניו פרי
אמרונו לרדת את טוב מצנו ומצב כל בני ביתו ה"י, וכמה גדלה אנוחנו
על שלא זכינו לתשובתו מאגרת שכתבנו זה ג' חדשים למר לא ידענו על
מה ועל מה; בא במטותא מיניה אל יעבור בכל תאחר אחרי שחקוקה על
לוח לבנו אהבתו, והגם שבע"ה מטופלים אנו בכמה טפולים עכ"ל אין אנו
מוזכרים ידיו מלהתעסק בלמוד ס' הזהר הקדוש בבית מדרשו שכן היא
קונחנו; ואלופנו מע' הרופא נר"ו פורס למר שלומותיו, והגביר המאור
כ' שלמה רקח נר"ו עשה נשואין ביום פורים להיות שנשאר אלמן מאשתו
ראשונה, ורצה שמעל' אלופנו הרופא נר"ו יצרך ברכת נשואין והיה זה
הסלא ופלא בעיני הכל, אין זה כ"א מיד ה' היתה זאת, וכבוד גדול עשה
לו. ולהיות שאין לנו להאריך נלא מאתו בהתפלל אל האלהים כולנו כאחד
נזכה לבנין בית עולמים ושם נאכל מן הזבחים ומן הפסחים.

פה פאדובה ז"ך לחדש אדר התל"ח. "

(120) העתק (אצ"ל) מכ"י ממש חברי רמח"ל מאגרתם אליו מיום כ"ח

סיון התל"ח בפאדובה:

„ב"ה, נהורא רבא באורייתא, ובה גלי עמיקתא ומסתרתא
„אותיותיו המחכימות המאירות לבגד עינינו הן הנה המגלות אהבתו
אלינו, וכמו כן היא חקוקה על לוח לבנו אשר לא תמוש ולא תמוט כל
ימי חיינו, וכמה גדלה אנוחנו על פרידתו שבע"ה מאז חסרנו כל, ובפרט
בחסמת האמת שהיא מונחת בקרן זוית, ולמוד הזהר נעשה בכמה דוחקים
עד שלימוד הלילה א"ל להתמידו כ"א עד ד' או ה' שעות לכל היותר.
ומה שהוגד למעב"ת שהכנסנו בלמוד אנשים לא טובים, האמת הוא שאינם
בתכלית השלמות, הן מחמת שאינם יודעים מה ר"ל דנקות נו ית' הן
מחמת שעללים הם מחמת עצמם, אבל לא סגי בלאו הכי, כי חסרנו ר'
מיכאל טירני הלך לקוניאן למלמד; גראון הלך לויניציאה; שלמה עריוס
גם

גם כי חזר מויניציאה אינו בא; ואלופנו מעל' הרופא נר"ו אשר על פיו
נבא ועל פיו נבא אינו יודע מה לעשות. פירשנו שלומותיו למעל' הרופא
הנ"ל והוא משיב למר רוב שלומות. פי' האדרא אם יזמן שחברנו התשוב
במהח"ר יחזק ילך לויניציאה ישתדל עם הגביר רקח נר"ו שיגיע לידו.
ותברנו התשוב ר' שלמה דינה נר"ו מחלה פניו שישלח לו ס' סוד ה' על
המילה להיות כי זה חדשים התחיל לאמן את ידיו במלות המילה. וגם
אני הכותב (אולי אהרן שלום) מבקש מאתו שיקנה לי ספר מטה דן
וס' שירי כנסת הגדולה על י"ד, וישלחם אלי דרך אהיה או באיזו מרוזף
של סחורה ישים אותם, שמיד דמי שווים נאלם או ליד אחיו שמעון חי
ינ"ו או למי שיזכה. ובכן נשים קנני למלין בהתפלל לאלהי השמים יזכו
לראות בבנין ירושלים אבי"ר.

פאדונה ועתה יגדל נא ב"ח לחדש סיון בם' ברית מלח עולם היא התנ"ח.
,,ויען כי לגביר כ' שלמה רקח נר"ו נודע לו איך הגיע הח"ר יקותיאל
באותם המקומות, לכן במטותא מיניה דמר יודיע לנו מה טיבו ומה
אומנותו, והסיבה למה היה עד עתה נעלם ואם הוא עדיין נאמן בביתנו".
181) העתק האגרת מכ"י טמז של רמח"ל (מש"ג) אשר שלח לחברי
בית מדרשו בפאדונה על ידי אחיו ביום כ"ו אדר א' התנ"ט:
,,אחי וריעי שלום רב."

,,הנה ה' אלהים פתח למר אחי פתח תקוה לשונב ביתו כקדם ונפילתו
להקים, יאמר ה' ויכלית אמן. ומדי בואו אללכם, גם אני בא בדברי
שלום ואמת לדבר על לבכם ולתמוך בידכם, יאמינכם ה'. אחי אשר
כנסתי אהבת אמת אהבתי אתכם וזכרוניכם על לוח לבני יודע לכם, לא
הבדילני מכם המרחק ולא הסיר את לבני הזמן מהשתוקק לכם, ואם
הנחתי לעבור ימים על ימים אשר לא העירותי אתכם בדבר ידידותי, לא
משכחה ולא להזניח; הן תוי תחזקו ותאמרו והייתם לבני סיל על העבודה
פתמה ועל תורת אלהינו, והאהבה האמתית אשר למדנו את עצמנו
במדרשנו ויראת הרוממות אשר התהלכנו בה אל תסור נא מאתכם, ודעו
וראו כי אין חסץ לה' בעולמו כי אם שיבירו עבדיו את כבודו ואת גדלו
יכונמו, ובמסתרי רצון יתעלסו, הנה הפתחים הקטנים אשר נפתחו לנו
בדרכי ה' למבראשונה ללכת בנתיבות סודותיו באמת, אתם אל תניחום
ולא יסורו מלבכם הדברים, אך לפחות את אשר השגתם אל תאבדו,
ושמחתם בכבוד ה', לבכם יהיה אימה ועיניכם עמוקים יחורו כי בוחר
ה' ביראי שמו ודורשיו לא יעזבו, ועל לימוד הזהר תשקדו לשמור אותו
ואל תניחו, חזקו, והטהרו מכל מדה רעה מקנאה משנאה מכעס ומל"הר
ומדבר

ומדבר שקר תרחקו עד מאד, כי יש אשר למעלתכם ולא יבואו קוי ה'; ואני לתמי מתהלך בין חבירים אשר הכין לי ה', עוסק בחורה עמהם במחיתם, ולבי לאלהי, מיראתו לא עזבתי ובאחבתו אהלך להתענג בבדודו תמיד; אחת שאלתיה אותה אבקש, אל תגבר עליכם עולה, ואם סרדות הזמן עלו עליכם מקומכם אל תניחו, זכרו כי עולם הזה פרוזדור ליכנס לטרקלין, הוא מנטעכם ומגמת פניכם התגברו ותגברו עשו והלליקו. וה' אלהי ישראל יצרך חילכם לעבודתו ונמגינו יגן עליכם. ואל האלוף הרופא נר"ו אלומות שלומות. יעלכם ה' גם עלה והייתם רק למעלה ולא תהיו למטה אבי"ר כנפכם וכנפא משתוקק לעונתכם „אמשטרדם יום א' כ"ו למדא אדר א' התל"ט."

„משה חיים בנמ"ר יעקב חי לוצאטו"

על גב הכתב:

„אל החבירים הנעימים בני בית מדרשי נר"ו פאדובה."

(122) ספר מסלח ישרים כולל עתיני מוסר ויראת ה', ואין בו דברי סודות כלל ועקב; נדפס ראשונה באמשטרדם והמחבר שם עינו עליו להוציאו מנוקה מכל סיג, והיה זה בשנת ת"ק 1740 ולא תק"ס 1800 כאשר כתב החכם דעליטש בספרו הנ"ל ע' 90; נדפס שנית ס' הזה בזאלקווא בשנת תקכ"ו, שלישיית במנטובה תקמ"א, רביעית בלונדון תקס"ו [Martinet] Hebr. Chrestom. S. 340, וחמישיית בזאלקווא תקס"ח.

(123) ס' דרך חבונות כולל דרכי התלמוד ויסודות הפלפול, ואין בו עסק בנסתרות; נדפס ראשונה באמשטרדם שנת תק"כ, שנית באופיבאך תקמ"ח, ושלישיית בלעמנצרג תקל"ג.

(124) ס' לישרים תהלה אין ערוך אליו בכל שירי הידידות אשר קדמו לו, ונעברו הרים רמח"ל דגלו עד לשמים ושמעו הולך בכל המדינות כי הולך חן בשפתותיו אשר תטופנה נפת לופים נהרי נחלי דבש ושמאה; נדפס ראשונה מהמחבר באמשטרדם בשנת תק"ג, שנית בבבלין תקמ"מ, שלישיית בלעמנצרג תקנ"ט, רביעית שם תקע"ג, חמישיית שם תקפ"ג, וששית בספר תפארת ישראל להחכם Adam Martinet Bamberg 1837. S. 268. 523. על מעלת ס' הזה עיין Coen—Saggio ecc. I. p. 63. והחכם Delitzsch Geschichte der jüdischen Poesie S. 88: 91. 93. 173.

(125) ספר דרך חכמה והוא ויכוח בין רב ותלמיד להדריכו בדרכי החכמות, והוא מאמר מקוקן ועוב ויפה, וקבלה לא היתה בו. מאמר על ההגרות על דברי רז"ל והגדותיהם בדרכים הלימודיים, וליתר

ונידם הקנלה לא עשה להם רמח"ל, והוא ערב ופועיל לכל האנשים, למען לא ישלחו את ידיהם בדרושים לכל ספניהם.

מאמר העקרים על ה' ועל משיחו, על הנבואה, ג"ע, גיהנס, השגחה וכו'; יש בו איזה דבר עמוק, אך רמח"ל מיראמו לגלות את משנותיו הנה שמאלו דומה וימינו מקרבת, להגיל את עצמו מרשת אשר רודפיו הבינו לפעמיו.

מאמר החכמה עמוק עמוק ימלאנו כל איש ואיש אשר יהנה בו, (ובסודם אל תבא נפש) הן בתפלת ר"ה הן בגלגול הן בסדר ליל פסח וכו', ולפי הנראה הביאו עמו מפאדובה, לפי שבתפלת ר"ה שומר בכל דרכיו משפטו אשר חרץ בנימוקי המחזור שלו הנ"ל בהערה 42. כל ארבעת הספרים הנזכרים הדפיסם הרב בללאל בנימן הכהן באמשטרדם בשנת תקמ"ג, ובאו לידו מהחכם ר' דוד מינדים פראנקו תלמיד רמח"ל להוציאם לכבוד מחברם עם ג' מאמרים אחרים הנקראים הרקרוק, ההגיון והמליצה אשר עתה אולי כלמר יכלסם ספ. במאמר החכמה דף ט' ע"ב הזכיר רמח"ל ספר האחרון בשם מחברת המליצה. הד' ראשונים נדפסו גם בזאלקווא תקנ"ט.

(126) עיין הערות 97. 104. 108. 121.

(127) עיין De-Rossi-Dizionario degli Autori Ebrei I 80.

(128) כרם חמד ח"ב עמוד 61.

(129) העתק (אצ"ל) מב"י ממש של ר' יעקב חזק מאגרתו אשר בתב ביום ח' אייר תק"ד לרמח"ל לעבו בשם כל חברי בית מדרשו בפאדובה: „כ"ה, חבו ממחקים וקולו מחמדים, סובר הרוזים, ידיו רב לו

בתלמוד ובפוסקים, ה"ה רבינו ואלופנו כמוהר"ר משה חיים נר"ו.

„קס לבנו זקרבנו בשמענו שגם כי האריך טרחא מלא ה' מאויי לבו הטבור והביא אל ארץ הקדושה ברווחה והללחה מה טוב חלקו ומה נעים, יורלו לעבוד את ה' בטהרה וללכת בדרך ישרה, אשרי מי שזכה לנטוע שם משכן שלו, ובכר הגיעו אלינו מכתביו הנשמדים הערבים עלינו מפני ומפנינו ע"י הגביר האפואר במה"ר שלמה ראקה נר"ו ושמה לבנו ויגל כבודנו כאשר שמענו את טוב שגבו ובריאותו כן ירבה וכן יפרוץ כל הימים.

„אנו ח"ל בריאים אבל כל היום עמוסים, דמאן דתני מזיקים לא משתבש ומאן דתני נזיקין לא משתבש ובפרט כי ננעלו שערי רווחים, ולמוד הזהר נעשה בכמה דוחקים, אך לא כל היום מחמת כי נתמעטו הלומדים ואין לאל ידינו להיות מגורת השלמים. ואלופנו מעלת הרופא נר"ו סקד עלינו לדרוש בשלמו ובשלום כל בני ביתו. אחלינו יכונו נא בלשון בקשה יודיענו איזה קידוש ומהי זאת נשמתינו כי אהבתו חרושה על לוח לבנו; ובכן

ובכן נלא מלפני הדרת רוס כ"תר בשמוך שיחנו לאלהים והיה מבני גאולים
ובולנו נשמח בבנין בית עולמים אבי"ר.

„היום יום א' כ"ב למנ"י תק"ד לזירה פאדונה“.

„הכותב בשם כל החבירים הנעיר יעקב חזק“.

לפי הנראה נשארה אגרת הזאת אצל הכותב ולא הלכה לדרכה, או
עשה ממנה ב' העתקים, הא' אשר שלח לרמח"ל, והב' אשר שמר אצלו
בכתבי בית מדרשו.

180) עיין Coen-Saggio ecc. I. 54. על ימי שני חיי רמח"ל שגגה
ינאה מלפני החכם דיליטש בספרו הנ"ל עמוד 91 באמרו: „Von da
[Amsterdam] wallfahrtete er [M. Ch. Luzatto] nach dem heiligen
Land und starb, als ein DREISSIGER, bald nach sei-
ner Ankunft in Jerusalem“ וגם טעה המסביל דוקעם הן בשנת
לידתו הן בשנת מותו נכתבו: „M. Ch. Luzatti geboren in Padua
1703, gestorben 1734 in Acra.“ Ehrensäulen und Denksteine
S. 56, לפי שולד בשנת תס"ז (1707) (הערה 1) ובשנת תק"ג
1743 היה עוד רמח"ל באשטרופ (הערה 124) והדפים אמה ספר לישורים
תהלה ואז היה בן ל"ז שנים. אם כן קרוב לשנת הארבעים הלך משה
דוים בארצות הקיים.

אח כל זה וברתי הקדתי גורתי בחזוי בחש"י ובחפצי יוסף אלמנצי.

מכתב י"א *

טופס המאמר אשר נעתק מכתב נשיא הגולה אשר בדמשק, אשר
שלח בכתיומתו באמצע הכתב, וכתיומתו הוא אריה עם לורית יד
והאריה הנו שוכב והיד זקופה סמוך לראשו, וזאת תחלת הגזירה:
"לכבוד אלהי ישראל ולכבוד תורתו הקדושה ולכבוד לומדיה ומקיימיה

*) המכתב ביקר הזה שלוח חלי מכת ידידי הרב החכם ביקר החדון דרזקטאך הר"ד
יעקב חזקיהו ב"ר המהגורר בעת בעיר וויען אשר העתיק אותו מהכניליאטעק אשר
לאדונו הקיסר יריה בנייער רבה מכתב הקדמון הזה, אשר כבדה בו הקריאה מאוד, כן
מזר זרות חמוות החומות, כן מזר יושן, וגם מקלת שבוים אשר קרו למעתיק הראשון,
זכרה לו חלום למדע כלל החסד אשר עשה עם החיים ועם המתיים, וכפי דברי החכם
בניל במכתבו ביקר חלי נמלחות עוד ח"י בערות יקרות ומועילות על ככתב הזה, כתובות
מחתו ועוד בוסף עליכן כהנה הרב המה"כ החוקר המפורסם בקדמוניות ישרון ידידי
מוכ"ר שמה יבורך הכהן רפאפורט נ"י, ואשר אניכן שמורות עוד חללו למועד לבויתן
לאור במקום נכון לכן, ולא חפונה כי לא ימוע הסוב מחתו ויפרסמן ברכים נמארה ובקרוכי
המוציא לאור

התעוררו אנתנו ישי בן חזקיה הנשיא ראש גליות כל ישראל ובית דינו
לגדור גדר לכל יעלה פורץ כנגד חכמי התורה כי שמענו דבת עמים שי
מערער על הגאון הגדול רבינו משה בן הרב רבינו מיימון ז"ל אשר העיר
עיני הגולה בספריו הנכבדים והיקרים לכל יודעי דת הוד החזקה אשר
קראו משנה תורה וספר מורה הנבוכים אשר כלל בו כל חכמה תורנית
יעריך בו מלחמה להשיב אפיקורס וכל כופר בתורתנו האמתית והקדושה
ויבוא המערער ויחפא על הספר הזה דברים אשר לא בן - ולא הזהרנו
והסכמנו על כל מי שיוסיף להוציא דבה על מורה הנבוכים והמערער
עליו, כי לא רבינו לענוש אלא א"כ הזהרנו כאשר נותה תורתנו התמימה
ועתה לא דילו שלא נמנע ואלא נפחד מסרמנו ומנדונו אבל הוסיף על
קטאתו פגע והשתדל לכת אל איי הים הרחוקים והלך וקור והביא עמו
כתבים אשר חתימת רבנים בתוכם לפי דבריו, וגזרים למנוע קריאת
מורה הנבוכים ולגונזו גניזת עולמים - ומקלת החתומים הם הם אשר
הסכימו כאלהותינו אשר שלחו שם ויחתמו שמותם באגרותם להקדים
ולגדות על כל מי שידבר תועה על הגאון רבינו משה הנזכר ז"ל או על
שום ספר מספריו והנה הוא בדינו, מאחר שרואים אנתנו כי מאן
המערער לשמוע את דבריו ומוציא דבה על ספר מורה הנבוכים אין עמו
להתאפק עוד וגורנו ודנינו והסרמנו בשם . . . וכל איש ואשה קטן
וגדול שידבר תועה על הגאון רבינו משה ז"ל או על ספרו מורה הנבוכים
הן בפני יחיד הן בפני רבים או שיאמר שיש בו דבר מינות או שיאמר
שהקורא ילא לדרך מינות בקריאתו בו הן שיאמר אלו הדברים בפני יחיד
או בפני רבים או שימנע קריאתו או שילוח לגונזו בין בפיו בין בכתב,
או כל מי שיש בידו כתב או העתקה או הסכמה או אגרת חתומה בשמות
האנשים או בלתי חתומה שכתובה בה לפי אחד מכל הדברים הנזכרים
למעלה הן צווי ליחיד או לרבים יתחייב להוציאם מרשותו ומיכלתו וימסרם
הם והעתקותיהם ביד הנגיד רבינו דוד ש"ץ בן הנגיד רבינו אברהם
ז"ל או ביד אחד מבני הנגיד תחתיו לקבלם ימסרם חוץ שלשה ימים
משתקרא גזרתו אפילו בפני עשרה מישראל ר"ל הם יגידו לקחת מן
המדברים עמו והם יגידו לו מיד בכת אחרים והגדו זה, וכל מי שיביא
כתבים עוד מאיזה מקום שיהיה וכתוב בהם אפילו אחד מכל הדברים
האמורים למעלה אשר מנעום לא יהיה ראשי להעתיקם ואף לא להראותם
לשום אדם אלא יתחייב מיד שידיעוהו גזרתנו לתתם ליד הנגיד רבינו
דוד או לאחד מבניו ואם לא יהיה בעיר שום אחד מהם יתחייב המביא
הכתבים להראותם ולהביאם בפני עשרה מתשובי העיר המחזיקים בתורת
ה' ובדברי הגאון ז"ל רבינו משה ז"ל ויבערום מיד, וכל מי שיעבור
אפילו

אפילו על אחת מכל גזרתינו הכתובות למעלה יהיה באלה ובחרם ובגידויו
ובשמתא הוא והמהנים אותו והעוזרים אותו וסומכין כמוהו מבני
ישראל, וגם כל מי שישתדל עוד להביא הכתבים האלה אשר מענין לקיימם
וזונו לתתם ביד הנגיד ע"ן המשתדל ההוא יהיה באלה ובחרם ובגידויו
וכל מי שיערים שום ערמה בעולם כדי להשאיר בעולם שום אחד מכתבים
האלו או העתקתם אשר גזרנו לתתם ביד הנגיד ע"ן הנ"ל, המערים ההוא יהי
בחרם ובגידויו. ואם ע"ו יהיה שום אחד מהנמלאים היום באבו (ז"ל בעבו)
או מאשר יבואו עדין ויהיה בידו כתב וכתוב בו שום דבר מהדברים אשר
מנענום ויתן בתף סוררת לגזרתינו לבלתי תתם ליד הנגיד או ביד אחד
מבניו ע"ן או למסרם לעשרה מקצובי העיר המצויקים בתורה ונדברי
הגאון רבינו משה ז"ל לבערם מיד, הנה אנחנו מרשים לכל אדם לעשות כל
יכולתו להוציאם מתחת רשותם אפילו בכח ערכאות של אומות העולם
והמקיים גזרתינו ישמרהו ויזכרהו אלהי עולם. "

" בכאן קותם הנשיא וקחת הקותם כתב זה: "

" זאת גזרתי וקתימת ידי אני ישי בן חזקיהו בן ישי הנשיא והסכמת
קבירי הדיינים ועמהם השרים והחכמים יזכרם לזרם, והאומע יאמע
והסכל יקדל ודוד הזהיר ואמר שמעוני אחי ועמי ואמרו רבותינו ז"ל אם
אחי למה עמי ואם עמי למה אחי אם תשמעוני אתם אחי וברכתי תחול
עליכם, ואם לא תשמעוני עמי אתם וארדה אתכם בשבת כדכתיב אל
יסור מיהודה, בשלום רב וישע יקרב בחדש תמוז ה"מ"ו ליצירה: "

" וזה באמלע הכתב מסביב אלו החומים

מקת' לימינו ומקתם לשמאלו ומקתם תחתיו.

" הסכמתי על אשר הסכים אדונינו נשיא הגדול ראש הגולה יעריה מן
אמיא וכתב שמואל בן הרב רבינו יהוסף.

גם העבד מסכים על אשר הסכים אדונינו נשיא הגדול ראש הגולה על
כל מה דכתוב ומפורש לעיל וכתב יצחק ברבי יהודה נ"ע.

ואני כמותם אלעזר הכהן בר' טשה הכהן נ"ע.

ואני כמותם דוד הכהן ברבי משה הכהן הי"ד.

גם אני הסכמתי צדקה ברבי אלעזר ז"ל.

גם אני הסכמתי כאשר הסכימו החכמים וכתב אלישע בר' עובדיה ז"ל.

גם העבד הלעיר הסבים על כל מה שכתוב למעלה וכתב יצחק ברבי
אברהם ז"ל.

גם אני הסכמתי כאשר הסכימו החכמים וכתב ישועה בר' צדקה
ברבי משה ז"ל.

גם אני הסכמתי כאשר הסכימו החכמים על כל הכתוב למעלה וכתב
פרחיה ברבי נסים ז"ל.

גם אני הסכמתי על הסכמת ראש הגולה ומ"א וכתב סעדיה ברבי
אברהם ז"ל.

גם אני הסכמתי על הסכמת אדונינו הנשיא ראש הגולה וכתב אהרן
ברבי יצחק תשנ"א.

דיו לעבד להיות כרכו וכתב אהרן הלוי ברבי שמואל הלוי מ"ב.
גם אנחנו הקהל הדריים בצפת צגלילא עילאה בעת שהגענו כתב אדונינו
הנשיא והסכמתו וחתימת ידו על מי שחזר וערער על חדורי הגאון רבינו
משה זכר לדיק לברכה ולא נרתע ולא שב מההסכמה הראשונה אלא חידש
המחלוקת וחזר ועבר לעבר הים וחיפה עליהם דברים לא כן עלו על
דעת הגאון והחזיר המחלוקת ליסנה והלריך חכמי איי הים לחזור בדבריהם
ולשנות מה שחתמו בראשונה כפי מה ששמעו מרוב הבלי האמינו אליו
ולא חקרו עניינו ולא ידעו כי אין רכוננו אלא למרחק ריב וכיון שחזר לארץ
הנבי, התחיל להרבות המחלוקת, על זאת נערכו חכמינו תחלה ועמדנו
על קבר הגאון ז"ל עם מקצת מחכמי עכו וקריו ההסכמה והחרמנו
ונדנו על כל מי שיראה דבריו והסכמת נשיאנו ולא ישוב בכל מאודו
וישליך מה שנידו מן הכתבים והעתקותיהם מהעתקות העתקותיהם אל
יד העיד רבינו רוד ראש הישיבה של גאון ז"ל או ליד חמודי הנגידיס או
ליד מי שמונה תחתיו וכל הראש בכתב אחת וכל השומע וכל המאזין
להסכמת הנשיא הנזכר ולחתימת בית דינו ולשירים עמו יחולו ברכות עליו
ועל זרעו ועל עמו. ורבותינו יודעים כמה שוואה המחלוקת וכמה אחר
עליהם השלום בענין השלום וכל המעורר המחלוקת כופר בתורה שנקראת
שלום בדכתיב דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום, ומכתש באלהיו
שנקרא שלום, והאל ישם שלום בין כלל עמו, בדכתיב ה' עוז לעמו יתן
ה' יברך את עמו בשלום, וכל העומד על כתביו זה ונוטה אחר השלום
יתברך בזרבת אהרן יסא ה' פניו אליך וישם לך שלום.

וכתב משה הכהן בן הרב הגדול רבינו יהודה הכהן ז"ל (ק"ל?)

עובדיה ברבי שמואל הסכים (עם) המסכימים.

ואני כמותם אלעזר ברבי חמים נ"ע.

יצחק ברבי שלמה הגר.

„ ואני רוד קלונימוס מלאתי מה שכתוב לעיל כתוב בסוף ספר מורה
המורה מבתינה קדומה ויסנה הרבה כמעט בלתי יכולה להקרא שכתב
השני בנפולי רייתי לחדש ולגלות לכל מה שהסכים הנשיא מהגולה מהזמן
ההוא שנת המ"ו ליכינה שהיה שמו הגדול ישי בן חזקיה הנשיא והיה חונה
נדמסק הוא ובית דינו והם התומים תחת מאמריו הישרים והכוננים אשר
ביון לתת מקום לאמת לגדל ולרומם ולשנח וגם לפאר מאמריו הרב מורה
לדק

זדק ז"ל בכל מצוריו הגדולים ולמנוע סקירת דלתי הלמוד והעיון מספרי הנכבד והמעולה מורה הנבוכים המאיר עיני ישראל ומסיר המסוה טפניהם מההרגל והמנהג, והנה נתעוררתי בזה לסנת הגזרות והגרזשים ושריפת המצורים הקדומים בעונותיהם שהיו במערב קשטיליאה וקטולוניא וגם ממעלה מהם במלכות פורטוגללו עד שבסנת זה מקום ההעתק אשר אללי אפשר שהוא לבדו נשאר באיטליאה וכדי לפרסם מאמרי הנשיא הנזכר ובית דינו רליתי להעתיק מהם שנים גם שלשה למען דעת זה לכל אשר מי חכמת התורה עלתה ולחזק לבנו בשקידת עיון חכמת המורה, מלד התועלת המושג לי וגם לבדוד ולתפארת ולהתגאות מעלת מחברו הרב מורה זדק ז"ל.

נכתב בנאפולי א' אב מאתים ושלשים ושש מאהאלף הששי.

* * *

מכתב יב

לכבוד ידידי המשכיל והצבון כמר שמואל ליב גאלדענבערג שלום.

באתי היום לבשר אותך זאת כל ישראל אתך כי הקרה ה' לפני כ"על קלף הכולל פירוש הראב"ע על התורה ופירוש המוטוט בלדו, ובסופו מ' יסוד מורא ואיזה מ' אחר להראב"ע עם פירוש ארוך, ומלאתי בו ענין יקר מאד לא רליתיו עד הנה, והוא הפירוש הקצר להראב"ע על ספר שמוות. כי אמנם הדבר ידוע כי עשה הראב"ע למ' שמוות שני פירושים, או תאמר שתי שיטות או שתי מהדורות, אחד קצר, והוא על דרך פירושו לשאר ספרי התורה, ואחד ארוך, והמדפיסים הדפיסו הארוך והניחו הקצר, כי אמרו יש בכלל מאתים מנה. ובכתב יד הזה שראיתי כל דף במ' שמוות נתלק לשנים, על הלד האחד כתוב הארוך, ועל הלד האחר כתוב הקצר. והמוטוט בפירושו כשמביא דברי הראב"ע סתם, הם מן הפירוש הקצר, וכשמזכיר הפירוש הארוך הוא אומר "ובשטה האחרת כתב". ומדברי המוטוט ידענו כי גם בשאר ספרי התורה עשה הראב"ע שתי שיטות וגרסא כי השטה האחרת שהוא מזכיר בשאר ספרים היא הפירוש הארוך. לא בקצר, כי הוא מביא ממנה ענינים ארוכים שאינם נדפס. וזה אני אומר מתוך פירוש המוטוט אשר אתי כ"י, כי אמנם הגדפת במרגלית טובה הוא ספר ומשובח הרבה מאד, ואת המוטוט הנדפס בויניליאה בשנת ש"ד לא רליתי. והנה זה המקום הנריך עיון, מה ראו המדפיסים להדפיס בלדבשה שומשים השטה הקלרה, ובמ' שמוות לבדו השטה הארוכה? ולא על

על המדפיסים תמיהתנו, אלא על המעתיקים שהיו לפנינו, כי הרבה הראב"ע קדמונים ב"י ראיתי, ובכלם לא מצאתי אלא כמו בנדפס, השטה הקלרה בארבעה חומשים, והארוכה בס' שמות. ומי יודע אם נשאר עוד בצולם שום העתק מהשטה הארוכה על ארבעה חומשים? ואני צמא לידי הפירוש הקצר לס' שמות וכספה וגם כלתה בפני לקנותו, ולא השיגה ידי די מחירו שהיה בעליו מבקש עליו, גם לא שהיה האיש שהוא בעיר הזאת עד כדי שאוכל להעתיקו, רק הניחו אללי יום אחד כדי אעתיק ממנו מה שארצה, והנני נותן לפניך ידידי את המעט אשר העתיקתי ממנו, למען תטע הדברים בנרמך הנחמד, ויהיו למשמרת לדור אחרון. ועדיין יש לי תקוה שאחד מאוהבי אשר בעיר אחרת יעתיק הפירוש הקצר ההוא מראשו לסופו; ובתוך כך לא אדל מתת לפניך את המעט אשר בידי.

גם ידוע תדע כי אחר זה ראיתי ביד ידידי ואשרי מוהר"ר מרדכי שאול גירונדי המורה ללדקה בעיר הזאת ראב"ע ב"י נכתב בשנת ר"ח אלף השני בזה נאה (Belmonté) קרוב לעיר פאנו (Fano) על ידי דניאל יע"ל תלמיד הרופאים ב"ר שלמה הרופא, ומצאתי בתוכו שלשה דפים וחמי מהפירוש הקצר לפרשת שמות ולפרשת משפטים, והמלקט הזה קורא לפירוש הקצר בשם הגרסא האחרת.

והוא לך ידידי מה שהעתיקתי אני מן הפירוש הקצר להראב"ע על ס' שמות. הזכיר בתחלה את יעקב כי כל נפש יוכלי ירך יעקב היו שבעים עמו, ובכר פירשתיזה. וכתוב וישראל על ישראל כאשר הוא כתוב לנת ולזרזו שרזו בארץ, ומה שנכתב בד"ה של משה הנל הוא, אינו מספרי הקדש ולא מדברי קבלה, והאומרים על מלך ישמעאל שמספר צמא"ד מא"ד בשמו בגימטריאה*) מה יעשו בזה שהוא כתוב על ישראל, וחלילה שידבר הנביא בגימטרוט או ברמזות. ותמלא הארץ, כל ארץ מלכות מכרים. ויקם מלך חדש, פירשו כמשמעו בלי חוספות. נתחכמה, ניעץ עזת חכמה. תקראנה, לשון נקבות ומלחמה יחידה, וככה רבים, או תחסר מלת וזרה והדומה לה. ועלה מן הארץ, אמר ר' יונה הספרדי הוא המדקדק שטעם ועלה ועליו מן הארץ, ולא פתחו פה לשון, והנכון צעני שהוא כמשמעו. וישמו, המלכים. מסים, רבים (מן) מס, כמו פתים, והם מצעלי הכפל. מסכנות, אולרות, וכמהו ותהי לזלך סוכנת, לך בא אל הסוכן. דע מס, כבר פרשתי, ויאמר המקום שהוא שם מקום יקרא עין (אולי עיר) השמש. ויבא שר יעזר אותו,

(*) חמר שד"ל פירוש מחמד בגימטריאה במאד מאד, לפיכך ביה מי שדרש עליו מה שכתוב וישמעאל שמעתיך כנה ברכתי אותו והפריתי אותו והרכיני אותו במאד מאד. כי פ"י מחמד וחליבין ששם מלכות ישמעאל בארלות רבות.

אע"פ שהיה צענון בן ירבה. ויקחו, פמו הפוך בטעם, והם שני
שרשים, וכן אשר אתה קץ. בסרך, בדגרי המתרגם ארמית, ואתמה
מהאומרים בפיוטים פרוכים, וזה אינו נכון כלל. למילדות, שרות
היו על כל המילדות. על האבנים, כמו עושה מלאכה באבנים. כי
תיות הנה, יש להן כח חיים בלב. ויעש להם בתים, כעס
כי בית יעשה לך ה', והטעם שהרבה זרעם תגמול שכר שהחיו הן זרע
ישראל, ויאמר הגאון כי עשה להן בתים שהסתירים שם ולא נמלאו.
הילוד, שם התאר כמו הנבז. ויקח את בת לוי, הוא לויבן יעקב
כי בן כתוב אשר ילדה אותה ללוי, והנה היא אחות קהת על בן אמר
הכתוב את יוכבד דודמו.

ואמרו לי מה שמו, הנה נא הואלתי להאריך, כי לימד מוסד
אני נריך, כל יש עצם וזורה יגבול, העלם שהוא עומד בעלמו, והזורה
הפך הדבר, על כן כל שנים הם אחד, ואין כל אחד שנים, והנה כל
יש והוא גוף הוא משולש, כי יש לו ארך ורחב ועמק, וכל אחד מאלה
יעשה שתי פאות, וכל הדמיונות שהן עד אין חקר מורכבים הם מהשלב,
ואין מספר אחריו, כי המרובע באחד. והנה שם כל נקרא עצם או תאר,
והתאר על דברים רבים, באדם מאדמה ואשה מאיש, והנה התאר נלקח
משראו, ויש דרך אחרת על דבר מקרה, כמו צריעה ואיכבוד ומשה,
ויש תאר כנגד אחרים, כמו מלך גם אלוה, ויש שהתאר בעלמו כמו
חכם וגבור וזקן. וטעם כל שם רמז לנקרא, והקורא הוא נושא כל שם
צפה או במחשבה, והנקרא לא ישתנה צעבור שני השמות. על כן האומרים
כי בשם יעשו מעשים גדולים לא ידעו השם. וחלילה חלילה מהאומרים
כי השם היה חקוק על המטה וכו' בקע הים, והראיה הג' פסוקים שהם
ויסע מלאך האלהים, ויבא ויע, רק אלהינו לבדו קרע הים. ואני אגלה
לך סוד הפסוקים הנזכרים.

דע כי כל הנזכרים מהארבעה השרשים לא יעמדו רגע אחד על
מחבנות אחת, ותנועות המסכה משתנות כנגד המושק, והאחד שהוא כלל
זורה הוא העומד לבדו, גם השנים האחד מעמידם, כי אין מעמדם
בעלמם, והנה יש אחד, גם אחד בשנים, ובאשר תספור השנים תמלאם
שבעה, על כן היא השבעה, ואם תספור השם הנכבד והנורא תמלאנו
שנים ושבעים, וצעבור אלה אג' פסוקים מע"ב כל אחד, על כן אמרו
הקדמונים שם השם, וכן נאמר בם' הרזים כל שא שאלת חלום יקרא
פסוק ויהי "בשלים שנה, גם הוא ע"ב, גם אם תקח חלי השם במבטא
יהיה ככל השם במספר, וזה השם ידעו אנדרהם, וכן כתוב אני ה'

אשר

אשר הוצאתיך מאור כשדים, והוא אומר ה' אלהי השמים, וכן יעקב כי
 בן כחוב אני ה' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק, וכן בפרשה הזאת ה'
 אלהי אבותיכם אלהי אברהם, והטעם כי השם נראה לאברהם בשם, גם
 סעמים רבות באל שדי, על כן לא נודע זה השם דעת ברורה עד שאל
 משה והוא הודיעו לכל העולם, וכן כתוב וארא אל אברהם אל יצחק ואל
 יעקב באל שדי ושמי ה', ובי"ת באל שדי משותף עמנו ואשר עמו, וכן
 הוא ושמי ה' לא נודעתי להם, על כן אמר אחריו לכן אמור לבני ישראל
 אני ה', וגם פרעה ידע כי יש אלהים רק לא ידע זה השם, על כן לא
 תמלא זה השם במעשה בראשית, גם לא תמלאנו בשם קהלת. וזה השם
 הנכבד בעבור שהוא באחד עומד בעצמו, ובעבור שימלא בשנים יספק,
 על כן אמרו ה' אלהים וכן ה' זבאות, ואל תשים לבך לדרש כי הוא
 אות זבוא שלו, כי סוד יש לו, וכן האומרים שהוא שם, הלא תראה
 הברית אומר אלהי האלהים, אלהי הזבאות, ואל יקשה עליך סתוקה ה'
 אלהים זבאות הצינו, כי הברית אחז דרך קלרה, וכן הוא ה' אלהים
 אלהי זבאות, וכן והנבואה עודד הנביא ויותר ממאה כמוהם במקרא
 וטעם דברי יעקב והיה ה' לי לאלהים כי יש כח במשולש לקבל ואין לומר
 לשנים, על כן יכול משה להראות אותות ומופתים שלא נבראו בכל הארץ
 כמוהם בזה השם, על כן אמר יתרו עתה ידעתי כי גדול ה' מכל
 האלהים, וזה טעם כי מי בשחק יערוך לה', כי לא יאמר לומר אין בכלך
 כמוך.

והנה כח השם מראה אותות ומקדש גופות כנגד המקבל, והמציין זה
 סוד השם ידע נבואת וירא אליו, גם ויאבק אים, גם פלא הסנה,
 ועל דעתי שהוא השני, ולא אוכל לפרש. והנה אין במקרא
 שם עשם כי אם זה לבדו, על כן לא נזכרהו בכל מקום כי אם בנבי
 אדון או אלוה, ודרך קריאתו ידענו כל מבין בדקדוק הלשון, כי קריאת
 כזה על שלש מאות ועשרים קריאות משתנות הם, והמשכיל שידע
 יסוד הנוח והנוע ידע דרך השם ואיך הוא במבטא, גם אליה הנביא יורה
 נדק, וזה סוד. וטעם אהיה באשר פירש שהוא אשר אהיה, כי כל שם לא
 יעמוד כי אם הש"ס או בש"ס, וכן כי נאנב שמו לבדו.

תרומה

מלח לקיחה עם למ"ד כמו נתינה, וכן קמי לי מעט מים, הלא תראה
 כי מלת סר אם אחריה אל בשלש נקודות יהיה הסך סור קשור עם מ"ס
 אפריו

אחריו. והזכיר הגאון כל התרומות ושיעורן, ואין לזכר, כי זאת תרומת
נדבה, ונעבור שיש תרומות חיוב אמר בתחלה ויקחו לי תרומה
ואחר כן פירש מה היא, והיא ששה עשר דברים, ואלה הם, זהב
למלאכת כל דבר נכבד, והוא נכבד בעבור היות תולדתו ישרה והוא
עומד, ואחריו כסף למלאכת האמלעי כאשר הוא שני לזהב, ואחריו
נחשת למלאכת החיטונה כי הוא למטה מהבסף, ות"ו נחשת נוסף
כי מלאנו נחשת ממורט, וכלל ת"ו אס בשרי נחש, והנה אין במלאכת
המשכן ברזל, וסודו ידוע, וכן ומקצות והגרזן כל כלי ברזל לא נשמע
בבית, וכן לא חניף עליהן ברזל. ותכלת היא עין קרובה לשחרות, והיא
מעט דומה לשמים, על כן פתיל תכלת לזכרון במעשה ליצית, ויתכן
שנקרא כן בעבור שזאת תכלית כל העינים, כי אין אחריה, כן
הלובן תכלה.

ועתה הא לך מה שמלאנו בכ"י האחר אשר ביד מוהר"ר מש"ג, מן
הפירוש הקצר לפרשת שמות אחר מלות את יוכבד דודתו:

ידענו כי אהרן גדול ממשה בשנים, ולא הזכירו הכתוב כי לא אירע
לו כלום כאשר אירע למשה בנצוריו, וכמהו על בת שבע שאמר הכתוב
קרא שמו ידידיה, והוא שלמה, וכבר נולדו לה קודם שלמה שמוע ואובב
ותן. ויהי לה לבן, כמו יולד בן לנעמי; ושם משה מתורגם מלשון
מלרים, ובדרש ששננה שמות היו לו למשה, ועוד הוסיפו לו שמעיה
וטוביה ואחיהלך; והתימה כי השם מקרה הוא כאשר אפשר בפרשה הזאת
בספוק ואמרו לי מה שמו; ואיך יאמר הכתוב אלה בני בתיה בת פרעה
והוא אחד? ודרך ל"הק לומר עשו הוא אדום, אברהם הוא אברהם,
מאחר שיאמר פלוני ופלוני, שנים הם; וכבר הבאתי ראיות כי נחמיה
איננו זרובבל, כי נחמיה עלה עמו, ואחר שהכתוב אומר וכל ישראל בימי
זרובבל ובימי נחמיה לא יתכן להיותו אחד; גם שם פירשתי כל ימי כרש
ודריוש וארתחששתא שהם שלשה; גם בס' דניאל פירשתי כי יהואחז
איננו יהושנן ואף כי דקיהו, כי לא יתכן שימות בשני מקומות. רק
דרך הדרש שמענה ואחיהלך דע לך הסוד. ובדרש אשר לקח מרד שהוא כלב
בן יסוה שמרד בעלת המרגלים גם זה תמה אם איננו על דרך סוד,
שהכתוב אמר שזה מרד הוא מבני בניו אל כלב; ועוד איך יקרא כלב בשם
גנאי? כי המרגלים הם היו המורדים שלא דברו אמת, ומי שהלך על דרך ישרה
לא יקרא מורד, ואילו היה בן יקרא גם הנביא פושע, כי הוא פושע בע"ז. וסוף
דבר אמרו הגאונים על הדרש אין מקשין לו ולא ממנו. והאומרים כי
ויך את המלרי שהזכיר עליו שם המפורש איננו נכון, כאשר אפשר, רק
הנהו בנחית או באבן. אתה אומר, בלבך, כמו ואמרתי אני בלבי.

על הצדק, הידועה, ויתכן שלא היה שם באר אחרת. מ"ס ויג' ש"ס
 לנפשות, שלא תתערב המלה עם הו"ן הנוסף בעתיד כמו נשי עמי תגרשון -
 וימת מלך מצרים, זה אות שקם אחריו מלך קשה מן הראשון,
 ועוד אפרשנו. וירא אלהים את בני ישראל וידע אלהים,
 על דעת אנשי שקול הדעת השתי דעות דעת היא ודעת העתיד, והקרוב
 כי הכתוב ידבר ע"ד בן אדם, ובמקום אחר ואת לעקתם שמעתי ב' ידעתי,
 וי"א וירא את העבודה שעבדו בהם בפרהסיא, וידע אלהים ענוי הסתר -
 יתרו חותנו, לפי דעתי שהוא אחי לטובה, כאשר אפרש בפסוק ויאמר
 משה למרדכי*) חורבה, הוא הר סיני, וכן הכתוב אומר ה' אלהינו דבר
 אלינו בחורב, ג"כ זכרו תורת משה עבדי אשר לויתי אותו בחורב, ג"כ יתכן
 שנקרא חורב שיש שם חורב רב, גם נקרא סיני בעבור הסנה. בלבת אש,
 יש אומרים שהוא חסר ה"א וזה לא יתכן, כי אין הה"א מאותיות המשך.
 כי לא ימלא נעלם כי אם בסוף, והנכון שהוא כמו לב, כי בן מלאנו מה
 אמולה לבתך. ורובי המפרשים אמרו כי הסנה קוץ בלטר, וטעם הסנה
 בתוספת הה"א מתוך הסנה שהיה שם, ויפרשו שוכני סנה, שכן בסנה,
 ומה טעם להזכיר זה בברכת יוסף? ועוד כי פירוש שוכני סנה שהוא
 שוכן שם. תמיד; על כן אמר הגאון כי סנה יתחלק לשני חלקים, האחד
 קוץ והשני שמים, ואחרים אומרים כי הסנה שמים, ואמרו כי טעם
 בו ער באש כמו וההר נוער באש, והנה שכתו אינו אוכל, גם מדוע
 לא יבער הסנה שפירושו ישמד ויסור, מטעם כאשר יבער הגלל, על כן
 אין במלה זכר אש, ואילו היה שם היה הכתוב הופך דבריו. ואני אומר
 לך הסוד ברמז בפרשה הזאת. והנה המלאך נראה אלי, והוא
 אלהים הקורא מתוך הסנה, וטעם וירא ה' כי סר לראות שנות למלאך
 שיאמר לו אל תקרב הלום, וטעמה פה כמו הבא עוד הלום איש. אנכי
 אלהי אביך, כי השליח ידבר בלשון השולח. ויאמר ה' ראה
 ראיתי, אלה דברי המלאך, הלא תראה אמר יעקב האלהים אשר
 התהלכו אבותי לפניו, הוא המלאך, כאשר אמר הכתוב השמר מפניו
 ושמע בקולו, והטעם כי מלאך ה' היה עם האבות, והם הולכים אל
 המקום אשר יוליכם, כאשר היה עם בניהם, וטעם הרועה שותי
 הוא המוליכו ממקום אל מקום ונותן לו לרכו והושיעו מכל כרותיו. ואף
 תחמה איך יהיה המלאך רועה, כי הכל בלוי ה', ולמה לא תמחה על

(*) אמר אד"ל בפרשת בהעלותך פירש הרמב"ע שיהיה חובב אחי לטובה, והוא יתרו
 אבל בפירוש שמות הנדפס הוא חומר שרעואל היה זקנו של לטובה ויתרו היה חריב. ומזה
 התבאר כי הפירוש קלוקל לשימות עשו הרמב"ע בזמן שעה פירושו הנדפס לאחר חרבה
 חומאים, חלל הפירוש החרך למ' שמות וקוה הנדפס, בזמן אחר נעשה. ודעתי נוסף
 להאמין שהפירוש החרך נעשך תחלה והוא מהדורת קמח של הרמב"ע, והקצר נעשה אחר
 כך והוא מהדורת תשי"ז.

מלת הגואל אותי מכל רע זה' הוא הגואל; רק הוא כאשר אמר דוד חונה מלאך ה' סביב ליראיו ויחלסם. ועוד אל תפחד איך היה המלאך אלהי נביא, כי הנה משה אלהים ללואהרן, ושניהם בני אדם, על כן יקרא ה' אלהי האלהים, וזהו ה' על ה', ואמר בתפלה כל מקלל אלהיו יאחטאו, והמפרש כי זה בסתר לא היה ראוי שיאמר הכתוב ונאחטאו, רק ונברתה, כי הנה זה נוקב השם יסקל באבנים. ועתה אם לבד כי גר שער אין אנחנו מזוים להכריחו על מזה, רק נתן לו הנבלות ויאכלם, רק על דבר השבת נכריחו בעבור שהוא ברשותנו, ואם הוא יחלל שבת לעינינו לא נכנו נפש ואפילו מלקות לא ילקה, רק נוזיחנו מגבולנו, ואם הוא יקוב את השם נהרגנו מיד. ויאמר כי אלהים עמך, אמרו הגאונים וזה לך האות שב למלת כי אלהים עמך, ואחרים אמרו רמז לאלה הסנה, גם זה אות היה אם היה המדבר עם משה בספק במחשבתו הנכון כי אות יתחלק בלשון לטעמים רבים, כדבר יהונתן וזה לנו האות ובן וזה לך האות אכול השנה ספית, לאותות ולמועדים בישראל, והטעם וזה לך האות למה שלחתיך להוציא את העם שתעבדו אותי על ההר הזה, בכתוב המוציא אתכם מארץ מצרים (להיות לך לאלהים).

ידריו, עד כאן מלאתי מפרשת שמות, ועוד שנים דפים מפרשת משפטים, ודי בזה לעת עתה. ואתה ידידי שלום ונתיך שלום וכרמך שלום וכל אשר לך שלום, כנפש הכ"ח פה פאדונה ברביעי בתשעה לחדש שנת התקל"ו.

אזהבך שמואל דוד לוצאטו.

מכתב יג

שלום לך ידיד נפשי עד בלי ירת!

שאלני אחד מן המעיינים בפנימיות לשוננו הקדושה מה זה הטרפות ודמיון יש בין פועל בשר שענינו הודעת שמועה טובה ובין השם בשר המורה על חומר גוף הבעלי חיים? כי לולי היה קללת התדמות ציניהם לא יובן למה מניח הלשון בחר במלה אחת עממה להורות על שני ענינים בלתי משתתפים זה לזה, והיתה תשובתי אליו, כי הנה ידוע כמה השתדלו הפילוסופים חדשים גם ישנים להביא מופתים חותכים ונאמנים על מציאות הבורא ית', ואיך כל אחד מהם פונה דרך לעצמו להשיג מבוקשו בהליע הכעות עמוקות וחקירות נכבדות ונסדות על חכמת מה שאחר הטבע כמו שיתברר לכל המתבונן בספריהם, ובפרט בנ' היקר מעדי שחר להרמז"מ ז"ל. אמנם המופתים האלה לרוב דקותם ועומק מושגם

לא יפעלו כ"א בלב נבונים וגדולים קקרי לב אשר מני אז המו את שמים
לסבול כבוד קקירות הסכמה ההיא וקנו להם רגילות ובקיאיות במעמקי
אורחותיה, אבל דלת העם בערים ונשים וטף אשר לא נסתה כף רגלם
הג על אדמת המחקר לא יקבלו מהם שום תועלת, כי נסך הטבע
עליהם רוח תרדמה ויעלם את עיני שכלם מראות ומהשיג מחקרים נאונים
כאלה, גם לא הורגלו מנעוריהם להעמיק במשכבותיהם על עניינים
מופשטי החומריות. והנה אלה האומללים מה קטאו ומה פשעו כי יהיה
הדלת סגור בפניהם לבלתי בא אל ידיעת מציאות ה"ית שהיא שר
ויסוד לכל הלכת האדם בזה ובנא? ולמה תגרע נחלתם בעבור חולשת
זינתם מהיות גם להם חלק בידיעה הכרחית כזאת? — לכן המציאו
חכמים מופת פשוט וקל ההגה להוכיח בו מציאות האל לכל כתות בני אדם,
מופת אשר יזכו בו גם גסי השכל ונעדרי הלימודים יען לא יגביה עוף
ממה שהוא נערך אל שפלות מדרגתם, והמופת הזה הוא ההסתכלות אל
העולם החומרי ונקרא בלשונם *Argumentum cosmologicum* כי הנה
כל מי שיש לו עינים ויביט סביבותיו כל הדברים הגשמיים אשר העולם
מלא מהם, מחזכים נחמים ובעלי חיים למיניהם, ולמעלה ממנו השמש
והירח וכל כנא השמים, יבין בנקל ובלי שום הפקרה שכלית כי כל אלה
הגשמים אינן סבת מציאותם מיוסדת בהם עצמם אלא כמה שזון מהם,
ובלכתו אח"כ לבקש סבתם כמה שהוא קוץ מהם ובעלותו מסבה אל סבה
הנה לא ינוח ולא יסקוט אם לא בהגיע אל סבה שאין למציאותה סבה
אחרת קוץ ממנה, אלא שתהיינה כל תנאי מציאותה מיוסדים ומושגים
בה עצמה, וזאת הסבה הראשונה הוא הנורא ית' הנקרא בעבור כן
מחוייב המציאות, וכל זה פשוט וקל מאד להבנת כל אדם. והנה שם
בשר הונח בלשוננו להורות לא לבד על חלק גוף הבעלי חיים הדבק לעזמות
כמו כי תאזה רפףך לאכול בשר (דברים י"ב ב') אבל גם על כל הבע"ח
עצמם כמו זכר ונקבה מכל בשר (בראשית ז' י"ו), וגם על כל אישי המין
האנושי, כמו יבא כל בשר להשתחות לפני (ישעי' ס"ב כ"ג), ובהרחבת המובן
נקראו כל פרטי הנריאה החמריים המורגשים בחושים בשם *פְּשָׁר* כמו זאת
אות הנרית אשר הקימותי בניי וזין כל בשר אשר על הארץ (בראשית ט'
י"ז) כי למעלה ממנו זכר הנרית אשר ברת עם כל נפש חיה בכל בשר,
שהם הבעלי חיים, וכאן אמר בדרך יותר כללי שהנרית הזאת תתפשט
אל כל פרטי הנריאה הגומניים (קערפערנעוועלט) שלא יכרית יצוריו עוד במי
המבול ויקיים אותם למיניהם, באופן ששם *פְּשָׁר* בתחלת הנחתו מורה
על כלל הדברים החמריים בנחית מה שיתנגדו אל שם רוח שיוורה על

דבר בלתי גשמי, כמו וסוסיהם נשר ולא רוח (ישעי' ל"א ג'), הרי שהנשר מתנגד אל רוח, וכן לא ידון רוחי באדם לעולם נגדם הוא נשר (בראשית ו' ג') כלו' אינו רוח בלבד אלא גם נשר כמו שפירשתי שם, וכן ויזכר כי נשר המה (תהלים ע"ק ל"ט) וזולתם. א"כ מזה הטעם נקרא בלשוננו כללות הבריאה הגופנית נשם בשר מלאון נשורה מפני שהוא מְבַשֵּׂר ומודיע לכל בני אדם מליאות האל יתעלה שברא את הכל, כי ע"י ההסתכלות באלה הדברים החמריים הנקראים נשר נגיע להכרת מליאותו ית' על פי המופת העולמי שזכרתי.

גערץ בחורש תמוז תקצ"ו והיה כזה שלום מאח איהבך

יצחק שמואל ריגיוו.

מכתב יד

לידידי הבחור המשכיל וחכם כ"ש יהודה ליב דוקעס שלום.

קבלתי בשמחה את ספרך Ehrensäulen וכו' אשר שלחת אלי, ואח שאר העקסעמפלארען אשר שלחת לידידינו אשר בעיר הזאת מסרתי להם. רק אשר שלחת בעבור אנשי עיר אחרת אמתין עד אמלא איש ההולך שמה. שאלת ממני ידידי להגיד לך משפטי אשר אחרוך על ספרך, בלי חשך ממך דבר; והנני למלא את שאלתך. ספרך מלא חן בעיני ומלאחיו טוב וערב ומועיל, הן מלד מה שקבלת בחכמה ובהשתדלות גדולה מתולדות בני המשוררים הנכבדים, גבירול וחריוזי, וממעשה ידיהם, הן מלד מה שתרגמת ממחברותיהם, והן מלד מה שהולאת לאור עולם בסוף. ספרך מחברות יקרות מלד עלמן ויקרות ג"כ מלד מיעוט פרסומם בקרב ישראל. ועל הכל שמח לבי בראותי בספרך שירת מוסר השכל, אשר היא מחמד נפשי, ויקרה בעיני מזהב ומפז. אך לזאת לא אוכל להתאפק מזעוק עליך על כי אמרת (עמוד ז') כי השירה הזאת איננה במשקל, ואיך לא ראית כי כולה יתד ושתי תנועות יתד ושתי תנועות ויתד ותנועה: **יָדָא הָאֵל בְּנֵי רֹאשִׁית אֲמָרִי, לְקַח קוֹמָה וְשִׁמְעָה מֵאֲמָרִי, וְכֵן עַד סוֹף הַשִּׁירָה, וְהַמִּשְׁקָל הַזֶּה הַנְּהוּג הַרְבֵּה אֶלֶל הַמְּשׁוֹרְרִים הַקַּדְמוֹנִים הוּא אֲשֶׁר עַר בּוֹ רַבְּנוּ הָאִי גֵאוֹן שִׁירָתוֹ הָאֲחֵרָה, אֲשֶׁר תַּחֲלָתָה:**

שְׁמַע קוֹלִי אֲשֶׁר יִשְׁמַע בְּקוֹלוֹ

לך נא ראה בהעתקתי אשר שלחתי אליך, כי נקדתי בה כל השואים והטעמים, בכונה לרשום לפניך מקומות היתד, ומי יתן וכן עשית בהעלותך אותה לדפוס.

ובראותי כי הנאת בספרך דעת ידיד נפשי ועטרת ראשי החכם המופלא
 מוהר"ר שו"ר, המטיל ספק על היות בעל השירה הזאת רב האי גאון,
 והוא נוטה להאמין שאיננה לו, אלא לר' יוסף בן כספי או לר' יוסף
 אזובי, לא אוכל להתאפק מערוך לפניך טענותי נגד הספק הזה, כי לא
 דבר ריק הוא צעיני; ולזאת יסלח לי החכם המופלא ההוא, ידידי
 מימים וימים, ומי כמוני מכבדו בכל לבבו ואוהבו בכל נפשו; ור לי כי
 רבוי הקקירות אשר השתרגו באגרותינו אשר כתבנו זה לזה לא נתנו לי
 מקום לדון לפניו על דבר הספק הזה, אשר הגיד לי מאז באגרתו מיום
 חענית אסתר תקל"א חבק אסתר אשר שלחתי אליו העתקת השירה היקרה
 ההיא; וגם אני אולי בימים ההם ובזמן ההוא לא ירדתי לעומק הענין
 ולא נתברר לי הדבר באשר נתברר לי בימים האלה ובזמן הזה, ועל
 כן לא נכנסתי עמו באגרותי בענין החקירה הזאת, ולא גליתי לו טענותי,
 אשר אם גליתי אותן אליו אולי במכתבו אליך לא היה מטיל ספק בדבר.
 והנה גם אני אינני נשבע כי שירת מוסר השכל היא לרבנו האי גאון, מאחר
 שהקדמונים לא הזכירו את השירה הזאת, אבל אני אומר בלא שום ספק
 כי השירה הזאת אי אפשר לה שיהיה בעליה אחד מן האחרונים מרב האי
 ולמטה, אבל היא לאחד מגדולי הראשונים, ולסנה זאת היא יקרה צעיני
 עד מאד.

כי אמנם השירה הזאת, בה נחתם הקוזן העברי, ונסתם המקור
 הישראלי מהוליד בדומה, בלי תערובת זרע בזרע ואומה באומה, וגם בלי
 הפסד פנימי הנוול באורך הזמן. כי הנה מלד אחד בעל השירה הזאת הוא
 לבדו בין הכותבים במדה ובמשקל יחד ותנועה לא הלך אחרי חכמה יונית
 וערבית, ואולי לא למד אותן, אבל כל חכמתו היתה חכמה יהודית, ומחברתו
 ראויה להקרא יהודית, לא כמחברות בן גבירול ור' יהודה הלוי וכל המזכירים
 הנאים אחריהם, אשר כלם, אף אם ישירו את שיר ה', הנה רעיוניהם
 ודרכיהם מיון וקדר באו להם, כי חכמתם למדו, ובדרכיהם דבקו, אם
 מעט ואם הרבה. ומלד אחר הוא לבדו בין המחברים אשר לא למדו
 חכמה יונית וערבית, אשר עם היותו דבק בחכמה יהודית לבדה, לא
 נשתבשה חכמה יהודית בידו כאשר נשתבשה ביד חכמי אשכנז ולרפת אחרי
 תום הגאונים ואחרי מות רש"י ותלמידיו.

ועתה למען באר דברי אלה הנני מחייב לברר וללכנן התכונות המושלות
 בכל אחת משלש אומות אלה, יון קדר וישראל, ולפרש כמה חכמי אומה
 זו וספריהם ושיניהם נבדלים מחכמי האחרת, ספריה ושיניה.
 התכונות המושלות בחכמי יון, ובפרט אריסטו אשר מלך בביסה
 מימי הגאונים עד ימי דון יצחק אברבנאל, הן ראשונה הנדלת הענינים,
 ואהבת

ואהבת הסדר לסדר כל ענין עם הדומה לו; שנית הקירית הטבע, ואהבת הסבות הטבעיות, והנריקה מכל מה שלמעלה מן הטבע; שלישית חכמה ומוסר שמגמתו הנאת עצמו, והכללתו לפי מנהגו של עולם; ורביעית אהבת הכבוד המדומה, ורדיפת כל מה שהוא תפארת לנו מן האדם, ואמור הרבה ועשות מעט.

והתכונות המושלוח בחכמי קדר, ובפרט במליציהם ומשורריהם (כי אמנם רק המליצה והאיר היו לערביים ירושה מקדמוניהם, ובאלה יש להם תכונות פרטיות, אבל שאר התכונות כלן מן היונים לקחו אותן) ראשונה אהבת האריכות וכפילת הענינים במלות שונות ובליורים מתחלפים; שניה אהבת המהתלות ודברי הכל אין צם מועיל, שלישית התפארות והרמת הלשון בצנפי עצמו ובשנת מעשה אצבעותיו.

ובנגד אלה הנח שבע מדות מושלוח בישראל ובחכמיהם ובמשורריהם, ראשונה אסרון הסדר וערעוב הענינים, כנראה גם בתנ"ך גם במשנה ובתלמוד; שניה אהבת מה שלמעלה מן הטבע, וליחס כל המאורעות אל הסבה הראשונה; שלישית חכמה ומוסר שיסודתן חסד ורחמים ולב טוב (כי היא כסותו לבה, ואתם ידעתם את נפש הגר, כי עני הוא ואליו הוא נושא את נפשו, לא תחסום שור דדשו, וזולת אלה הרבה בתנ"ך ובמשנה ובתלמוד), ושברן הלכת האדם למעלה ממנהגו של עולם; רביעית בזיון הכבוד המדומה, והגדלת מעלת העוה והרוח הנמוכה והנפש השפלה, ויראת שמים בסתר, ואמור מעט ועשות הרבה; חמישית אהבת לשון קצרה, ורמיזות ענינים הרבה בדברים מעט; ששית בזיון הליצנות ודברי ההבל, והנריקה מהתעסק בהם אלא לפרקים רחוקים ולכוונה טובה; ושביעית הליצנות לבלתי התהלל במעלות אשר בנו, אם לא להכרח גדול.

והנה כל המשוררים אשר שוררו במשקל יחד ותנועה, עסקו ודבקו בחכמה יוונית וערבית, ומתוך כך נדבקו בהם אם מעט ואם הרבה ממדות יון וקדר, ופסעו מעליהם אם מעט ואם הרבה המדות אשר היו מורשה לקהלת יעקב. לא כן הפייטנים האשכנזים וזרפתים, אשר לא למדו חכמה יוונית וערבית, ובמעט אין אחד משיריהם במשקל יחד ותנועה (אולי אחד הוא ומיוחד יולא מן הכלל האיר על הנגינות לרבנו תם, תחלתו, "אלקי' לי מגן"), וכן שאר חכמיהם כולם שמרו המדות הישראליות, מטוב עד רע, אלא שהרבה מהם דבקו יותר מדאי בפלפול ובאגדות, והאליכו אחרי גווס כל מחקר שכלי, ולא ירדו לסוף דעתם של חז"ל, ולא הבינו כוונתם וחכמתם, וחסנו ללכת בדרכיהם, והם מתרחקים מהם הרבה, וקרה להם ההפסד הפנימי הכולל

הנוסף בלש שנות מילוניות, אלא מסמכת אורך הזמן המכללה ומשנה ומפסיד
את הכל; ואין כאן המקום להאריך בזה.
ועתה אם נחקור את דברי השירה הזאת, שירת מוסר השכל, נמצא
במובנה כל התכונות הפרטיות ומיוחדות לבית ישראל ומורשה לקהלת יעקב.
אם חסרון הסדר וערעוב הענינים, זה גלוי ברוב השירה הזאת, שאין
קשר בין בית לבית הסמוך לו, ולפעמים גם בבית אחד נעצמו אין יחס
בין הדלת והסוגר, כגון:

סחול נא לעמיחך חטא וחובה,
ושובה, אל התי חמיד משיבה:
עווב אף ועווב חמה והרף,
ובקנין בנה לך לא בחרף:
ומוכיח לנפשך שיח ויועץ,
ולא תעלה עלי-קיר או עלי עץ:
ואל חכאב לרבר סף ונדר,
ולא חדרוך סלול יחיד וברד:

אם אהבת מה שלמעלה מן הטבע וליקם כל דבר אל הסנה הראשונה,
זה ג"כ גלוי בדברי השירה הזאת, שתחלתה יראת שמים וסיפתה יראת
שמים, ובכלל דבריה כתוב לאמר:

ולמה תהיה שואל לשואל?
שאל מאל, הלא הכל ביד אל -
ומה חיגע עשות חיל בְּכֹחֶךָ?
יִחַן יוֹצֵרָךְ הוא יִיחָד -
שאל מאל ולא מן העשירים -
ולא נברא אנוש כי אם לסלל
לבוראו, גם שמו כל יום להלל -

הולת אלה. אם חכמה ומוסר שיסודתן חסד ורחמים ולב טוב, כגון:

ואם שכיר יחי לך ועבדך,
חשוב אותו כאלו הוא ילידך,
ואם תקל לעבדו, לאט לו -
וטרם תעשה לך את מלאכתך
ואת צרכך דעה נפש בהמחך -
ישמח בן חברך לך ככנף
ואביהו כאלו הוא וקנף.

אם בזיון הכבוד המדומה, והגדלת מעלת העמוה וכו' כגון ואם יגד
לך דבר ידעתו, רצה ושמע כאלו לא שמעתו

- וְכֹאֲלֵם הָיָה בֵּין הַחֲבוּרָה. —
- ולעד אל חקנא בגדולים
- ואל החמוד לך איש רב פעלים. —
- ובזו גלות ועול מלכות חקבל. —
- וחמיד נפשוך תהיה נמוכה —
- הָיָה עִם בְּעָלֵי דִינָךְ בְּאֵלִים.

אם תהנת לשון קצרה, גם זה גלוי מכל דברי השירה הזאת, שאין
בה אריכות לשון, אך כמעט כל בית ובית, ולפעמים גם הדלת בפני
עצמו והסוגר בפני עצמו כוללים רעיון מיוחד; גם יש בה כה וכה
מאמרים סתומים ולריכים התבוננות מפני קוצר לשונם; גם המחבר
מזה בפירוש על מיעוט הדברים, באמרו:

- ואל חרבח לדבר, כי לצרכך —
- וחשמר לך מרוב דברים —

אם בזיון הליכנות ודברי ההבל, הנה בכל המקצרת הזאת לא יראה
ולא ימצא אפילו רשם קטן מדברי ההבל וליכנות, וגם אמת מאזהרותיה
הנה, היא:

ואל תהיה ללצים אח וחבר

ואם הנגיעות לבלתי התהלל במעלות אשר בנו, הנה בכל המקצרת
הזאת לא כתב המחבר לא דבר ולא חזי דבר על עצמו.
ועתה נלכה נא ללד אחר ונבדוק את דברי השירה ואת תכונת בעליה
ודעותיו לדעת אם הוא מאותם אשר לא נטו אחרי חכמת זרים,
אבל השליכו המחקר אחרי גווס עד שנפסדה אמונתם ונשתבשו
דעותם. ואני אומר בשם כי בעל השירה הזאת איננו מכלל האנשים
האלה, אבל דעותיו כולן דעות חכמי המעשה והתלמוד ממש, לא החליף
ולא שינה בהן דבר, לא הוסיף עליהן ולא גרע מהן כפוט השערה. כי
הנה מלד אחד הוא מגדיל מעלת יראת שמים ושמירת חקות התורה,
ולהנות תמיד בתורה ואמירת התפלה, ושתהיה בעשרה, ולנרד על כל
אכילה, והיה ירא מפתיחת פה לשטן:

- ואל תפחח לשטן פה, וחאמר
- דבד רע, פן לך ירע ויפסר.

גם היה מאמין שהכלומות הולכים אחר הפה, ולפיכך הזהיר ואמר:
ואל תגיד חלומך לשונא.

חבד אחר לא היה משליך אחרי גוו השכל והצניע, אבל הוא אומר :

בכל עת יתה ספרך בחיקך
והשכל יהי חסיד דבך.

ואיננו מרחיק לימוד החכמות הטבעיות והלמודיות, וגם אינו עושה אותן הכרחיות לתלמיד חכם (כדעת אהבה חכמה יונית) אבל הוא יועץ ללמוד אותן מי שאינו מלליה בלימוד התורה, ושידיעתה פליאה ממנו, והוא תולה תועלתן במה שהן מועילות לידיעת קביעות המועדים, ולבריאות גופנו וגוף חברינו :

דעה חכמה, ואם דעתה פליאה
דעה חשבון, ובין ספרי רפואה
והדע לך אז מולד לבנה
ועת המועדים שנה בשנה
ושקוי מחלה גם מזוד
אוי חמצא לך גם לחברך *.

ומימוש תבונתו הוא מה שאמר שאין להאמין במה שקראנו בספרים,
אלא אם כן בעינינו ראינו אמתתו :

ואל תאמין לך בדבר תנ"י
אבל כי אם בעיניך ראינו.

וזה אמנם אין ספק כי הוא נאמר על ספרי החכמות החיצוניות, לא על ספרי הדת, שרוב דבריהם אינם נופלים תחת נסיון המוחים.
כי על כל אלה נ"ל בבירור כי המחברת הזאת לא יתכן היותה לשום אחד ממשוררי ספרד ואפריקא, מאותם שלמדו חכמה יונית וערבית, ואף לא לשום אחד ממשוררי אשכנז וזרפת אחרי רש"י ; אבל הוא בלא ספק לאחד מן הגאונים, או לאיש שהיה בימיהם, ושלא למד חכמת זרים, ומאחר שאני רואה כי השירה הזאת מיוחסת לרב האי בדפוסים קדמונים, כגון בספר שערי תשובה והיראה לרבינו יונה דפוס פאנו אשר (לדעת דע ראססי) נדפס סביב לשנת רס"ה (1505); ובראותי בקצה לרב האי בתובה במשקל שזה למשקל המחברת הזאת והיא שתחלתה שמע קולי אשר ישמע בקולות ; ובראותי כי בעל השירה הזאת היה מאמין בפיתרון חלומות שאמר ואל תגיד חלומך לשונא, וידענו כי רב האי כתב ס' פתרון חלומות : אין אני רואה מקום לפקפק ולהטיל ספק בדבר הזה, שרב האי גאון הוא ולא אחר בעל השירה הזאת.

* נ"ל כי ושקוי וכו' מקומו כאן ולא למטה. (הערה זאת מלאנו בכ"י וזין חתנו יודע להולמה. דברי המגיהים).

ועהר לכה נא אתי א מקום אחר, ונחפשה ונחקורה מחברת קערת
כסף לר' יוסף האזוני, ותראה כמה רחוק דרכיה מדרכי מוסר השכל
ואיך הוא נמנע גמור שיהיה אב אחד לשתייהן.

ותחלה גם המחברת קערת כסף על שם מספר בתיה שהם שלשים
ומאה כמשקל כל אחת מן הקערות שהקריבו הנשיאים, הוא ענין הכל
והכול, לקוח ממנהג הערביים, וכמה רחוק זה מכנוי מוסר השכל!

שנית הנה האזוני מרבה לספר בשבחי עלמו ומחברתו, והוא חוקע
חקיעה לפניו ותקיעה לאחריה, להודיע ולהגזים מעלתה, וגם בתוך
השירה ענמה הוא אומר: שמי אזור אבל מלי ארזים וכו' ארי הלב ומתראה
כשועל וכו' וכו', הכל על דרך הערביים, וכמה רחוק זה מדרכו של בעל
מוסר השכל!

שלישית האזוני מאריך לשון בכל עניניו, ואם באתי להביא דוגמאות לזה
הייתי צריך להעתיקה כלה.

רביעית האזוני מסדר דבריו בסדר נכון מראש מחברתו לסופה, ואין
בית אשר לא יהיה עם הקודם והנא אחריו, ואין בית שיהיה הסוגר ממנו
רחוק בעיניו מענין הדלת כאשר ראינו במוסר השכל.

ואם האזוני מרחיק לימוד חכמה יוגית ואומר

ומחכמה יוגית סב נטח לך.

ואל חקרב לך אמרין נזירא

נָטָה מעל כרמיה, חכי מן

סרום גפנם ומשדמוח עמורה

חביאך בני לירי מבוכה.

וכמעט אומרה לידי כפירה:

אין זו ראיה שהוא היה באמת מואס בחכמה ההיא, אבל היה מרחיק
את בנו מללמדה בזכרותו, והוא מלווה שימתין עד שיכנו מוקדי הנעורים,
וכמו שמפרש והולך בסוף המחברת:

שְׁעָה עַד יַעֲבוֹד נָעַר. ובאו

ימי שיבה וכבחה המדורה

וְיִאֲמָן בְּרַח לִבָּךְ וּנְפִשְׁךָ

כמגדל עז וְכַעֲזִיר הַנְּצוּרָה

ולך אצל בני מחקר, ואז

עשה בהם דרישה וחקירה.

ואם יש איזה דמיון לקערת כסף עם מוסר השכל אין זה רק מפני
שהיחא מחברת רב האי לנגד עיני האזוני בכתבו מחברתו.

הלא

הלא תראה נמוסר השכל .

ואם חדע בסוד נע וחבר
יהי לו בְּתִנָּה סַמָּמוֹן וקִבֵּר :

ונקערת כסף
ואם חשף לך סודו עמיחד
חנה לו בְּחֶדֶר לִבָּךְ קבורח

וכן נמוסר השכל
לשונך שים בפִּיךָ נאסרה
וְכָאֵלֶם הָיָה בֵּין הַחֲבוּרָה
ואל תִּרְפָּח ארי אסור בְּחֶקְלֶךָ
ואם אורחו תשלח וְאֶכְלֶךָ :

ונקערת כסף
וכן סוֹדֶךָ גִּדּוֹר ונעול בפִּנּוֹ
נעול דלתי שפחיד וְסִגְרָה
אסירך הוא . ואם יָמָס אסור
חתי נפשך בְּיָדָהּ אסורה :

כי על כל אלה אני מחליט לנמנע שיהיה האזוני בעל מוסר השכל .
ואמנם ר' יוסף בן . כספי אין לפני דבר ממעשה ידיו, למען אחקרו
דרכיו ונתיבותיו, ויאלס כנר הוכחתי למעלה שלא יתכן שיהיה בעל מוסר
השכל שום אחד מבעלי סכמה יונית וערבית, וא"כ אף בן כספי שעשה
פירוש לס' המורה, וקילר מלאכת ההגיון לאריסטו ופירש ס' המדות, לא
יתכן שיהיה בעל מוסר השכל .

מעחה נמה שפתחתי אסיים, כי מחברת מוסר השכל היא מרגלית יקרה,
ורחוק מפנינים מכרה, כי היא גל עד לדת יהודית ולאמונה הישראלית כאשר
היתה בימי התנאי' והאמוראי', בלא תערובת דעות סילוניות ושנושים פנימי' ;
והיא חות' הדנו' הישראלי, וסוף הרעיון היהודי, אחריה לא נכתב דבר על טהרת
דעות קדמוניות, ואחרי נעליה לא קם כמהו אדם אשר בשם ישראל יכונה
באמת ובאמונה ; וענתה השירה הזאת לפנינו לעד אם לא על דעות קדמוני
הקדמונים אשר בדורות הנבואה, אבל על דעות הקדמונים אשר בדורות
המשנה והתלמוד ; והשירה הזאת, הענינים הכתובים בה כלם על דרך
העברים, והמשקל אשר בו נכתבה הוא המשקל הלוקח מן הנכרים, והנה היא
קיר מגביל ומבדיל בין הקדמונים והאחרונים פנימיותו ללד הקדמונים
וחילוניותו ללד האחרונים .

והנה נא יותר מדי סרבה לה האגרת הזאת ופעם אחת אוסיף לדבר
אליך על אודות ספרך הנכבד, רק אחת אגיד לך היום, והוא כי ידינו
הנמוסר

הבכור המשיביל ופנס כמ"ר יוסף אלמנלי יש בידו תחכמוני כתוב בשנת
מ"א לאלף הששי, ויש בו נספחות הרבה שונות ממה שאל בדפוס
אמסטרדם (כי דפוס קוסטנטנינה אינם לפני), ויש בו הרבה מלות הקסרות
בדפוס, והאל לך דוגמאות מהן, והמלות הנוספות כב"י ארשום אותן
במאמר מוסגר.

דף ב ע"ב: ואיש לא ידעם (ישיבו הנפשות ברוחם וריחם, ויחיו
הלכנו' בלקחם ורקחם, ויעירו לב נדעם, בנרדם) וכללתי בספר הזה וכו' .
דף ג' ע"ב: הראיתם בכל אשר (חזיתם, ואם ידעתם בכל אשר שמעתם
או מלאתם בכל אשר) קראתם, כמליכות ספר הישמעאלי וכו' .
דף ר' ע"א: אמר האיש ואם אמת דבריך (ולדק מאמריך) מדוע לא
נמלא בבני ישראל, איש אשר (יחבר הדברים האל, אשר) בלשון ישמעאל
ויהיה לל"הק (מושיע ו)גואל.

סס. סס: או לדבר בענין מעניני (המזמה, או למלאת אגרת נעימה
והסכמה בעיני) בני עמנו כלרור אכן במרגמה, וכו' .

והנה המליצה אשר הזכרת ידידי בספרך עמוד 84 בהערה, אשר לפי הדפוס
היא: „אך בבואו לארצות המזרח, כבוד ה' עליו זרם, והסיר מעליו מעילי
הדת היקרים, ופשט את בגדיו ולבש בגדים אחרים“ . נוסח כ"י הנזכר כך
הוא לשונה: „כבוד ה' עליו לא זרם“ וזה הוא בלא ספק הנסח האמתי
ומאמר המסורר באשר ילא מפיו, וכמה רחוק הוא שתהיה בוונתו לומר
גנחחלף מעמדו מרע לטוב באשר הסיר מעליו המעילים היקרים .
ועתה אתה ידידי היקר שלום וביתך שלום וכל אשר לך שלום .
כנפס הקותס פה פאדובה בשני בצנעה לחדש שנת תקל"ז .

ידיד שמואל דוד לוצאטו.

מכתב טו

שלום לך אחי היקר המשיביל אוהב חכמה ורעח הר"ר יעקב נ"י .

כן בזה לידי אגרתך הארונה מחודש כסלו העבר מלאה שאלות והשגות
על כרמי הנחמד מקצרת שניה אשר הולאתי לאור לתועלת בחורי חמד
אוהבי ודורשי לשוננו הקדושה, והנה אם אענך על כל השאלות האלה
תקצר היריעה מהביל, וגם אינני מוספה כעת לבאויכל עשוהו, אבל
אשאלך והודיעני למה תהיה חנר לחצרת מבקשי תואנה ומספשי עולות
בדברי זולתם, ותכלה זמנך רק בקשיות זרות ואבטיות רחוקות, לאהוב
האויכות במקום שלא ילא ממנו להאמת שום תועלת, התחשוב כי תתגדל
ותחנאש

ותחנא או תבוא בהשגותיך אלה קטני הערך על חכמים גדולים כאלה?
לא בן אחי היקר! לא בן ידידי! לא תשכיל ולא תגלית אבל אדרבא כזה
תחשיך שכלך ושערי המדעים יסגרו לפניך אם תשמה רק בשגות זולתך
בטרם חונך אלהים מדע והשכל ללמוד וללמד ולהמציא חדשות בעולם
המחקרי, חדל לך ידידי אחי מחברת המבהילים וריקי המוח אשר רבו
בעוננו כהיום הזה, ובטרם ידעו קרוא ספר לנכון יעלו אל מרום הרי
החכמה להשיג על חכמים גדולים אשר קטנם ענה ממתיניהם בדברים
של מה בכך, בשבס כי כזה יקנו גם טוב, וחכמתם תכון לעד; לא
כן אתה אחי יקירי! מחלקם אל תהי חלקך, ידעתך מאז לאוהב חכמה
ודעת שוקד על ספרי החכמה חדשים וגם ישנים, וכן תעשה גם עתה
ודרכיך יגליתו; חכה ידידי! לימים הבאים אחרי אשר תמלא כרסך ממעדני
החכמה ויין התבונה, כי אז תבוא במגלת ספר לחוות דעתך באיזה ענין
חדש ומועיל, ולהפיץ אור בין אחינו האומללים היושבים בחושך ודברייך
יחזקו בעט ברזל ועופרת, לדורות הבאים לתועלת, ועד לפני שמש ינון
שמך. ומה אומר אליך אחי היקר? באגרתיך זאת הוספת יגון על יגוני
ומכאוב על מכאובי, כי למיזם אשר שמתי אל לבי לעבוד עבודתי זאת,
ולהוציא לאור מעשה חכמים הבתובים במועלות ודעת וכלאון נחה וקלה
לעונת בני עמנו, רבו מאוד מפה ומפה המתוככים עמדי על
הדברים אשר נטעתי בברמי יש מהם חכמים גדולים אשר השיגו על
הנמלא בו ישן ונושן הבלתי כתוב מפורש ושום שכל ועל פי יסודי
ההגיון והסדר הנכון, והעירו אותי לבלתי עשות כאלה במחברות
הבאות; ויש מהם אשר יעקו חמם לכל דבר הנראה בעיניהם
בחדש ואם בעיניהם יראו איזה רעיון מתנגד לכל ישן ונושן, יבואו עלי
לאכלני גלי אש אראשי על כרעי כאשר אכלו בני ישראל את פסחיהם, עד
כי איזה מהם ונתוכם גם רב אחד יושב על מדין חכם לכשירצה המרו את
רוחי והעציבו את לבבי; ויש מהם (היותר גרועים מאני אלה) שועלים
קטנים מחבלים כרמים, אשר במפתניהם יתרפוגי וישלחו אלי השגות
קלי הערך חמרים חמרים דברי הבל אין בהם מועיל, ויעמיסו עלי הולאות
הפארטעללא נורד, ואנכי עמוד הענן אנכי בתוך לקבל חלים ובליסטראו'
מזה ומזה; ומי כמוד יודע כי רק למען משכורת האמת לעבוד עבודתי
זאת ולא למען משכורת כסף יען לא רוחתי בשתי המחברות אשר הוצאתי
לאור אפילו פרוטה אחת, ואלו הייתי ירא ורך הלנב אשר ירדוף אותו
קול עלה נדף כי עתה כבר הייתי מתרשל בהעבודה הזאת והייתי מהאומרים
„שנ ואל תעשה עדיף“ אבל לא כן אנכי עמדי מהמונם לא אחת, ומקלפם

לא אירא, באמת אשים מצטחי, והתועלת מגמתי, ע"כ גמרתם בלבני לעבוד עבודתי זאת גם במחברות הנאות בלי ספק ומורכך לב ואקוה לתקן איזה גניאות, אשר עוייתי במחברות הקודמות, ואשר עוררוני לזה חכמי לב בהשכל ותבונה, יישר כחם!

ויען כי אין שלם בעולם זולת האלוה ע"כ אם תמלא באיזה אגרת דעה בלתי נכונה בעיניך, או מאמר בלתי מובן או איזה טעות הדפוס אשר בסנת המהגה והיו בתוך ספרי (כי מבלי שים לב על תוכן המלות וקשור הענינים הגיה וקלקל) תדיני לכך זכות ולא חלא לריב מהר, ובפרט בעיני הדעות אשר חקשית הנמו ורשות לכל איש לגלות דעתו כחפלו ורלונו ובא רעהו וחקרו והשיב לו בתבונתו אך יהיה נכח האמת והשלום דרכם, כי אין בעולם המחקר לא קנאה ולא שנאה ולא תחרות, רק אהבה ואהיה שלום וריעות בין נקבליו; אקוה אחי ידידי כי תשמע בקולי מהיום הזה ולא תוסיף להללות אותי בשאלות באלו, ודי בזה.

ועל דבר איזה פסוקים קאי ההבנה ביסעיה אשר הבאת לפני וגלית דעתך בביאורם, האמת אגיד לך כי לא מלאתי בהם קורת רוח, ובכל הבעותיך ופרושיך וראיותיך המה ועלמים ונסתמים ממני כמקדם, כי מי זה האיש אשר יתפאר לאמר: באתי בסוד תכונת נביאי אל, וגליתי מעמקי לשונם בעיני שנות קדם דורות עולמים? חלל לך ידידי אחי מדרך הזה! ואל תבלה זמנך בביאורי מקראות קאי ההבנה, כי לא תשכיל ולא תגליה; ראה נא כמה רבו הפרושים על התנ"ך מנמולים וערלים, כמה תקונים הרשו להם האחרונים וכמעט כלמו יסיון אור על מלה אחת והענין לפניו ולא תפריה יאחר כמוס ותתוס כמקדם; וזמה הטעם חלתי להדפיס בתוך כרמי פרושי מקראות אשר נשלחו לידי מפה ומפה ויש ביניהם באמת ג"כ איזה ביאורים חדשים ומועילים אבל מה יסכון עלימי קורא משכיל? את אשר יבנה זה, יסתור חצירו, ויתרבו הפירושים והביאורים ללא צורך.

ולבלתי תבוא אליך אגרותי זאת ריקה מכל דבר חכמה אעתיק לפניך איזה משלים (פאראבעוון) אשר ילאו מפי הדרשן הגדול המגיד המפורסם מדובנא ז"ל אשר בנודע לך היו כל דרשותיו בדרך. חידה ומשל למען יכנסו מהר בלב השומע, ועמה ידידו הרב החוקר הגדול הר"ר . . . שיחיה קיבן איזה מהם אשר שמע מפי שומעי דרשותיו וכתבם, בלשון המדרש (יען בהמדרשים תמלא ג"כ משלים וקדוה למאות אשר באמת יקרים ונעימים המה לכל הדורשם בעין חוקר) למען יבינו אותם אחז"י בנקל ויקחו מוסר השכל. הא לך אחי ידידי לע"ע אלה וינעמו לחכך.

משלות

משלות משלי חכמים אחרונים בלשון המדרשות

ברוך שזכר בהם ובדברי תוכחתם :

א הגבור, שאלו לדרשן למה המשל ? והשיב, המוסר עם המשל דומה לגבור שכלי זיינו עליו, והמוסר בלא משל דומה לאותו הגבור עצמו כשהוא רוחץ במרחץ. —

ב היהב, זהו שאמר הכתוב השלך על ה' יהנך והוא יכלכלך וגו', לעני וחבילתו על כתיפיו שהיה מתלבט ובא בדרך ; בא אחריו יושב בקרון והעלהו. כיון שיצא לו העני ולא פרק החבילה, תמה איש חסדו, ולמה אין אתה מסיר מטונך להניחו בקרון ? ענה אותו העני כמדומה דרך שיסבול קרונך כובד גופי, ולבדי אני נושא משא חפציי ; וישחק בו האיש אי סכל ! הן אם תקל מעליך ואם תחבל, תמשוך בהמתי גם אותך גם יהנך. וכן הוא אומר אני עשיתי ואני אשא אני אסבול ואמלט ; ואמרו חכמים מאן דיהיב קיי יהיב מזוני. —

ג הארים, לאדם שהלך למדינת הים, ונתן שדהו לארים למחצית שבר. לימים חזר ותבע שכרו ; אמר לו אריסו, שדך נסתחפה ולא עשתה כלום. שחק אותו האיש וביקש לירד לתוך שדהו, ומלאה כשהיא מכורה בידי אחרים ; התחיל לזוז הרי אין צדכריך ממש, מעבשיו השכר והשדה אני תובעך. כך נתן הקב"ה לבני נח מצות ודינין ; הוסיף להם לישראל חוקים ובריתות. לעתיד הקב"ה בא ותובע מיד הרשעים למה לא קיימתם תורתי, והם אומרים חוקים שחקקת וגזירות שגזרת קשים הן ושטן ואומות משיבין עליהם, ואי אפשר לנו לקיימם ; והקב"ה משיב כלום שמרתם את המצות והדינין ; מעתה על הכל אני נפרע מכם. הוי ולרעע אמר אלקים מה לך לספר חוקי ותשא בריחתי עלי פיה ואתה אנא מוסר וגומר. —

ד ההנייה עובר לצער, אין הקב"ה נפרע מן העבירה עד שהוא מעביר תחלה להנאה ממנה. — זש"ה ונהמת באחריתך בכלות בשרך ושארך ; לשני לבושי קרעים שהיו מתורין אחר הקנות סמוך לימות המגן כשנביל ליקח בגדים כהקפה. בא הראשון והיה החנוני מסרע להקיף, ולפיכך היה מתגעגע ומלטער הרבה עד שמלא בדי סדיית בגדו ; וכיון שפדאו ולבשו שמח לבו והלך לו לערו כאלו לא היה ; כשנא חבירו נחרצה לו החנוני, ונהנה מיד, אבל לא היו ימים מרובים עד שכלה אותו הנגד ועדיין החנוני נושא בו דמיו, ומליק לו חדיר בכל יום. פגע אותו העני בחבירו ואמר לו, הרי זרתי זרה, אתה נלטערת תחלה, ובא הלבוש היפה והפיג לערך, ואוי לו לאותו האיש שנעל חובו דוחק עליו, וגדל לערו ואין לו במה להפיגו, והרי זרתו זרה.

ה' פוסר אוילים, כתב ויחכם מכל האדם וידע שלש אלפים
משל - כל דבריו של שלמה אינם אלא חכמתו של משל. ומה חכמה של
משל יש בו, אם תכתוב את האויל במכתב בתוך הריפות בעלי, אלא כך
אמר שלמה: החכם והבסיל שומעין כשהלדיק דורש בעונות הדור, החכם
מתבטל בלבו גם עלי נתבין הדורש ומקבל עליו לפשט במעשיו; והבסיל
קורא בשוק, ראיתם בשביל פלוני ופלוני ופלוני הוא מוכיח, ולעולם
אינו נותן לב על עצמו עד שפסרין לו חטאיו ומיסרין אותו על פניו.
זהו שאמר שלמה, כשאינך כותב ומוכיח לאויל בפני עצמו, אפילו אם
אתה מכניסו לתוך הריפות וכותשם בידך, עדיין הוא אומר, חמים אני
ומפני הריפות בלבד הוא כותש -

י' טובה חוכמה, בנוהג שבעולם, אדם מתן מסות אלל הפסס
ונופח; כשישם ניחון, מלחש הוא את הנחלים, ומסיק הכירה כולה;
ובזמן שאין שם ניחון, אפילו הוא נופח כל היום בולו אין האש יוצאה;
זהו שאמר הכתוב, כי נר מלוא ותורה אור ודרך חיים תוכחות מוסר;
אימתי דברי תוכחה נכסין דרך לבו של אדם, בזמן שיש בו כדי להדליק
נר למלוא ולהנחית האור לתורה; ומכיון שנקרא הלב חיים, שגוף מכל משמר
לנור לבד, כי ממנו תולדות חיים - עכ"ל.

הראתי לפניך אחי היקר דוגמת המשלים האלה, ואקוה לשמוע משפטך
עליהם, ואולי החכם היקר ידידו הנ"ל יתראה לאסוף כל המשלים של
המגיד הדרשן המפורסם הנ"ל, ויכתבם על ספר בלשון קצרה פחה וקלה
כתבנית שאת אלה; כי אז בכל מאמצי כחי אעמול להוציאם לאור ולפרסמם
ע"י הדפוס, לתועלת אומתנו ולתיקונה במוסר ובמדות בכלל, אשר
עמודיהם ירופפו בעונינו בזמנינו אלה.

ואודיעך כי ידידנו הרב הקריף הר"ר יצחק מיכל מאנוס נ"י מעירי
עוסק עתה בכתיבת ספר גדול בענינים שונים נחוצים ומועילים, ובחובו
הראה לי מאמר אחד המדבר על המשל בכלל, שמה יצא המחבר ג"כ משלים
רבים אשר קיבץ מהמגיד המפורסם הנ"ל, עם קורות ימי חייו, והמה
כתובים בלשון עברית פחה מאוד; ומי יתן ויכלע מעשהו כי אז תראה
ורמז לבדך -

ועל שאלתך מה נעשה בספר ארי נהם? האם נדפס או לו? אודיעך
את אשר הודיעני זה ימים ידידי החכם היקר הר"ר יהודה דוקעס אבן-
סרענבורג נ"י, שהרב החכם ר' שלמה ראזענטהאל נ"י מסעקט היה
מתעסק בהדפסת הספר היקר הזה. ולא עלתה בידו מסעם הכמוס -
וכפי הנראה יהי מנת הספר הנחמד הזה כמות שארי כתובי יד ישינים
ונושנים אשר כנגד יכלו ולא יקו שמש.

ומדי דברי ימהסר היקר הזה לא אוכל להתאפק מלהעתיק לפניך
ההקדמה היקרה אשר כתב ידידי הרב החכם הגדול מעוז עמו ופאר דורו
הר"ר יחזק שמואל ריגיוו נ"י בראש הספר כאשר היה בדעתו ג"כ להדפיסו
זה שנים ; ומדעתי כי נפאך תשבע עונג עד בלי די בקראך השורות
הנעימות האלה, ייען כבר מלתי אמורה אליך באגרות הקודמות כי כל
מאמר או מכתב אשר ילא מתחת ידי החוקר היקר היש"ר הזה ראוי להיות
חקוק בעט ברזל ועופרת, לדורות הבאים לתועלת, כי כל חבוריו מלאים
ברכת ה' ומכוונים לתועלת האומה ואמונתה, וממנו ילמדו כל מחברי
ישראל וכן יעשו לטוב לנו כל הימים. והא לך דבריו היקרים אות
באות וז"ל:

„ על שר בת עמי השברתי, ועל ימי עניה ומרודיה כי ארכו מאד
„ שמה החזיקתני בנסול תפארתה והדרה ובחלוק עליה שנות דור ודור
„ ועוד לא בא עת האסף המקנה הזה המספור בחרבות ובשוממות אל
„ מקום מרעה טוב דשן ושמן, שמה ירבץ בנאות דשא ושם ינוח בהשקט
„ ובטח כימי קדם. ובהתעטף עלי רוחי אל ה' קראתי ואומר: אלה ה'
„ אלהים בלה אתה עושה את שארית ישראל? האם לא לקחנו כפלים בכל
„ חטאות אבותינו? והנה אנחנו שומרים את פי ה' ונלך בכל הדרך אשר
„ נזנו וידינו לא נגואלו בכל התועבות אשר עשו אבותינו, ואף כי
„ היינו משל בגוים מנוד ראש בלאומים כל זאת באתנו ולא שחנוך ולא
„ שקרנו בביתך, ועד מתי ה' לא תוסיף קום בתולת ישראל? —

„ עורני מתאונן צמר רוחי בדברים האלה והנה קול אלי לאמור: בן
„ אדם! בתוך בית המרי אתה יושב אשר עינים להם ולא יראו אזנים
„ להם ולא ישמעו כי בית מרי המה, וכי יאמרו אליך נדיקים אנחנו,
„ שקר דברו, כי סרו מהר מן הדרך אשר הורה אותם משה עבד ה' ויחפאו
„ על ה' דברים אשר לא כן, ויעשו להם חמונות במקום אשר יאמרו
„ להם לא ראיתם כל חמונה, ואת קדוש ישראל החו על ימין ועל שמאל
„ ויתארוהו בשרד, ויהרסו אל ה' לראות איך ברא את נבא השמים והארץ
„ ואיך יתנהג עם הנבראים, ויבדלו מלבם דברים לא שמעתם און
„ שעמדה על הר סיני, ויערימו סוד במשפטי התורה נגד הכתוב כי
„ קרוב אליך הדבר מאוד בפיו ובלבבך לעשותו, ויוזו אחרי גוללי
„ העמים הקדמונים יון וכשדים ובני קדם אשר מצננס ילאו הדברים
„ הנשחתים האלה הנל המה מעשה תעוועים, ויקצו את ערפם ואזנס
„ כבדה משמוע בקול עבד ה' משה המיימוני המדריכס בדרך ישרה, ובוה
„ גדל עונס מאוד הרעו מאבותיהם.

„ ואחזה בן אדם! קח לך את הספר הזה כארי ינהוס לפניהם תועבותם
„ ויגד לעמך פשעם ואת בני ישראל חטאותם, אותו תשים לפניהם למען

„ יבצו ויכלמו מאשר המה עושים , אולי ישיבו מדרכיהם הרעים וטוב להם . ואקום כאשר צויתי ואלדסים את הספר היקר הזה אשר עד הנה היה בכתובים , כי את מלחמת המצור אנכי נלחם אף ידי תכון עמו , לרדוף ולהשיג כל מאשות און ומדוחים המצבלים כרם ה' לבאות , אמתלם , ולא יוכלו קום ואזרם בקש לפני רוח , ולמען אמונתנו הטעורה לא , אשקוט עד ילא בנוגה לדקה ועד אשימנה תהלה בארץ . ” עכ"ל הזהב . ובוה אסיים אגרתיו ואומר שלום וד' יהיה בכסלך ויפתח לפניך שערי התבונה למען תשכיל ותלליח כחפץ אחיך האוהבך אהבה עזה . הכ"ח פה עארונאפאל יום ה' זום הרביעי התקל"ז למצ"י .

שמואל ליב גאלדענבערג

מכתב מז

לכבוד ידידי הרב החכם הכולל הר"ר . . . יחי' שלום .

לפנים היה נראה לי כי , אמא חד ספר מושיט-תרגומא" ענינו מלמד תינוקות שהיה מלמד את התרגום מתוך הכתב , כי כשהכוונה על המתרגם בצבור אומרים בלשון אחר , חד בר נש קאים מתרגם , תזנא קאים מתרגם [גם בירושלמי] , ולפי זה היה נראה לי כי רב שמואל בר רב יוחנן אמר לא לבד הקריאה בצבור , כי גם הלימוד עם התינוקות בתרגום כתוב על ספר . ועתה ראיתי בדפוס ווין שפירש המפרש : מושיט תרגומא , שהיה המתרגם קורא התרגום מתוך הספר , ואם לדקו דברי המפרש , הנה טעות היתה בידי , וכעת אין בידי להכריע . ומ"מ אומר אני מדשני תלמודא דבבבב , ש"מ לאו מתרגם בצבור הוה , אלא מקרי לרדקי הוה . ואתה ידידי היקר , בעולם בקיאותך בשני התלמודים , תבקש ותמצא הכרע לאחד מן הדדדים , ואם אגיתי תבין לי . ומדי הביטוי בירושלמי הנזכר ראיתי ראיות אחרות שלא היה נוסח התרגום קבוע עדיין בימי האמוראים , שהרי קצת המתרגמים היו מתרגמים ושמת בטנא , במנא , על מלות ומרורים , ירקונין , תורים ובני יונה , פטימין , וכל זה סיוע לדעתי שלא היה התרגום בכתב , והיו המתרגמים מתלפפים לפעמים מלה במלה אחרת .

תמהתי עליך שאתה נשען על דברי מר זוטרא ואי תימא מר עוקב' בסנהדרין כ"א , וסרת מעל פירוש התלמוד , מאן הדיוטות ? אמר רב חסדא כותאי" ולקחת הדברים כמשמעם שההדיוטות שבישראל היה להם כל ימי בית שני התורה כתובה בלשון ארמית . שמעת מימך שזולאו חז"ל את ההדיוטות

מכלל

יג * 13

מכלל ישראל, עד שיאמרו ציררו להן לישראל, והניחו להדיוטות, אם הכוונה להדיוטות שבישראל? אבל אתה מושך אללך דברי רב ססדא, באמרך כי: ההדיוטות שבישראל קיימו להם התורה כלשון ארמית אבל לא בכתב עברי, ושעל בן אמר רב חסדא מאן הדיוטות שהתורה אללם בכתב עברי, ולשון ארמית? כותאי. ולפי זה רב ססדא לא לפרש בא, אלל לתקן מעוות שנאמזעת מר זוטרא. ואני על פי הראיה אשר אסרתי כי לא יבאו ההדיוטות מכלל ישראל, אמונה שלמה אאמין כי מעולם לא נתבחו מר זוטרא אלל כמו שפירש רב ססדא, אשר לא בא אלל לפרש דבריו (*). הן אמת כי לדברי מר זוטרא התורה בימי עזרא נכתבה ארמית, אולי היתה זאת (לפי דעת מר זוטרא) הוראת שעה, אע"פ שמדברי נתמיה לא משמע כן, אלל ויקראו בספר בתורת האלהים מפורש זה תרגום שתרגמו לעם בשעת קריאה בתורה, לא שכתבו התרגום (**).

נראה לי שיפה פירש רש"י דברים שנעל פה אי אתה ראוי לאמרם בכתב (גמין ס') לביתם, לא שהיה גורם כך בתלמוד, אך בשכלי הטעור הבין כי האמירה בכתב היא הכתיבה; ואם היתה נוונה האמורה על

(*) הרב המשיב מראה על הגה"מ ספ"א מהלי תשלין, שכתב ח"ל: מראמר פ"ב דמנכדריין ובנייתו להדיוטות כתב עברי ולשון ארמי ואנן הדיוטות חנן ע"כ. ומזה מבואר שפירש דברי מר עוקבא כפשוטו הדיוטות שבישראל, לא כותיים כפי פירוש רב ססדא. ועוד מזה המשיב דברי הגה"מ י"ג ע"פ דברי רב ססדא, שנאמת אני מיני הדיוטות היו בישראל וכתובים. להדיוטות שבישראל נאמר כתב אשורי ולשון ארמי, חיצוה רב ססדא בא לפרש, מאן הדיוטות שהאזירו להם כתב עברי ולשון ארמי? כותאי. ורק שגרר לישנא דגמרא נקט כתב עברי וכו', ועיקר ראיית הגה"מ היא על כתב ארמי שהאזירו גם להדיוטות ישראל.

(**) חזר שד"ל: כך כתבתי וכן האמנתי זה ע"פ שנים, כי מפורש ענינו מתורגם, אך עתה ברור חללי שנין ענין מלת **מסך**ש' אלל כענין **מסך**ש' קרי קדמי (עזרא ד' י"ח), כלומר קריאה מבוארת בחיתוך החותמות באר היטב. וכן בתרגום חזקוני (שמות כ"ח י"ח) **בְּתַב מִסְכָּשׁ** ענינו כתיבת חמה אשר ירוץ קורא נכ. הלא תראה כי נחמ"י חומר (נחמ"י ח' פסוק ז' וס') כי הלויס היו מניינים את העם (כלומר משרשים להם בליהק המקראות הסתומים), ולא אמר שזיו מליניס חו מתרגמים. וכבר חללי ג"כ כי עולי כלל לא היתה ליהק שבוהם מהם, עד שינטרכו שמהם התורה מתורגמת להם; שפרי חגי זכרי' ומלאכי דברו בנוחותיהם באזני כל העם בליהק. וכן כהתפלל עזרא ובהתודותו בליהק נקבנו חלוי מישאל קהל רב מאד חגשים ונשים וילדים כי נכו העם כרכה ככה (עזרא י' ח') ח"כ היו העם מניינים מה שאמר עזרא בליהק, ולא נזכר כלל שזיו המלך ביחוס. וכן נחמיה ח' מלאנו וידיו ארוך בליהק שאמרו כל הילדים באזני כל העם, ולא נזכר כלל שתרגמו חו שפירשו להם, ורק הולדים מנשים נכריות לא היו מכירים לדבר יהודית, והיו מדברים כחגי בליהק והחלי אשדודית חו נאמר לשונות עם ועם, לפי הוזהר שזיו מנחם אמותיהם; ואחרי שהנשים הנכריות גורשו מקרב ישראל, כנלול הזה היה בלל ספק מחמשתם והולך. והנינו מנעל כעשרה דהרעת שכתבתי נגד זה בראש הקדמה חלק ג'. וסיון מה שכתבתי בספרי Grammatica ad usum Prolegomeni ad una *ragionata della lingua ebraica* סימן פ"ו ע"ז וסימן נ'.

האמירה צרנים (בדברך ידידי) היה אומר לאומרים מתוך הכח; ונ"ל הדבר פשוט מאד שלא בא רש"י לתקן הגירסא (כי לא אמר גרסינן) אלא לפרש במשפטו. ומעמה תנא דבי ר' ישמעאל לא פליג ולא מידי, אלא שר"י צר נסמני רמי קראי אהדדי, כתיב כתוב לך, וכתיב כי על פי, כיצד? ותנא דבי ר' ישמעאל ממלת אלה לבדה קא יליף.

הנוסח בלשון רש"י (מצינא ל"ג) התחילו דורותינו לכתבו, לקחתיו מס' עין ישראל דפוס ברלין, ועבשו מצאתי להמפרש לירושלמי סרק כל כתיב שהעתיק לשון רש"י זה מלה במלה (והנה גם המפרש ההוא הוא חכם המסייע לי) וכתב התחילו דורותינו לכתבו. וידעתי כי ברש"י במצינא ב"ש כתוב התחילו דורות אחרונים לכתבו, ולא אדע איזה יבשר; אבל התחילו דורות לכתבו איננו לשון מתוקן, ולא בא רש"י לסתום אלא לפרש ואפילו תמלא לומר כי כן כתב רש"י התחילו דורות לכתבו, מכל מקום הכוונה על דורות שאחר חתימת התלמוד, כמו שכתבתי בהקדמתי (לאוהב גר) עמוד יו"ד.

ידידי היקר, וכי מסית אני בעיניך, שאינך טוען בעבורי? הלא אין ספק שאם ממני ועלם לשון רש"י בסירוש משנת כל כתיב, ממך לא נעלם, וזה לאונו: ואני אומר אף בנביאים, אם אמר יונתן, לא קָהָב, ולא ניתנו ליכתב.

לשון מגילת סתרים לאות בי כותבי המגלות היו מסתירים אותן, להיות כתיבתן מותרת בדומק; ומה ענין אומרך שהיו מסתירים אותן לבלתי יחשבו איש אותן כספרי הקדש? וכי לא היה ענין מוכיח עליהן? ומה תאמר על כותבי דרכות באורפי תורה, ומעשה באחד שהיה כותב דרכות וכו'? ושמואל הקטן שכתב דרכות המינים, האין זאת ראיה שהיתה הכתיבה אסורה? ותקטע ידא דכתבתה (שם צירושלמי) מה מוכיח? התחשבו שהיה מקלל את הכותב אם היה איסור הכתיבה דעת יחיד בלבד? ואני שמעתי ולא אבין מהיכי חיתי לחלק אם ניתנו לקרות בהן בנצור או לא ניתנו, לענין הכללתם מפני הדליקה? אם לסי דברך היו ספרי תרגום מותרים לקרוא בהם ביחיד, למה לא יצילו אותם בשביל היחיד, ומה לי אם קוראים בהם בנצור אם לא? ואם לקרוא בהם פירוש בנצור, איך אמר רב הונא האי תנא סבר ניתנו לקרות בהן? והלא לא ראינו ולא שמענו שום תנא או אמורא שיתיר לתרגם בנצור מתוך הספר. ואם לקרוא בהם ביחיד היה מותר, מה ראה רבן גמליאל להשקיע תרגום איוז תחת הדגדג? אבל אתה צוהר הפעם הזאת בנוסח הירושלמי שמזכיר כאן לא לשון שקוע, אלא לשון גניזה, ואתה אומר, וגניזה זו לא רק משום גנאי לבד, רק אדרבא גם משום קצת קדושה! אבל סוף סוף בין אם שקעו

שקעו תחת הנדנך בדברי הנבלי, או שגזו בדברי הירושלמי, אין ספק שלא היתה הגניזה בארגו ובמקום המשתמר; הלא תראה בנן בנו, שאמרו עליו בנבלי, אף הוא כזה עליו וגזו, ופירשו אס: ר' יוסי בר יהודה אומר עריבה של טיט כמו עליו, ורבי אמר מניחן במקום התורפה, והן מרקיבין מאליהן — על כל הדברים האלה מוכרח אני לשון ולומר דעתי אני עומד, שהתרגום לא נתן להכתב כל ימי התנאים והאמוראים.

וכן צענין תרגום שבעים וקנים דעתי אני עומד (*). ואין ספק כי ממך לא נעלם כי בן היא ג"כ דעת תשובי התכמים האחרונים. והנך רואה כי למען תת כבוד לאותם הזקנים ולמדרשים ולתלמוד אתה לריך לפרוך צחומת התורה שכתב ואנצל פה פרטות גדולות, כי תאמר כי שבעים וקני ישראל אשר צחר בהם הבהן הגדול לא היו בקיאים בקריאת התורה ובהבנת דבריה, ותאמר שלא היה בידם הנוסף העברי רק הארמי. וענה דע נא ידידי היקר כי בתחלת כתבי ספר אוהב גר, בהקדמתי עמוד וי"ו אחר המלות,, ולא ניתן להכתב" בתבתי בדברים האלה:

„ובדבר הזה טעה טעות גדולה החכם המעולה ר' עזריה צעל ספר „מאור עינים, כי דמה בדעתו וצדה מלבו (בפרק ט' מספרו) כי אני „מיני ספר תורה היו לאנאי בית אני, אחד קדש ואחד חול, אחד כנתינתו „מסיני בלשון הקדש, ואחד מתורגם ארמית לתועלת עם הארץ וכוונתו

(*) באגראי הקודמת כך כתבתי חלוי: חמס אין ספק בדבר כי ספור הזקנים הכמה בכלל לא יתכן כלל על התרגום היוני הנקרא ביום נפי העמים העמקת השבעים, ומלילה חלילה זקני ישראל שיהיו הם בעלי התרגום הקדש אשר אין כמה מלא שנואים מכהילים, ורק אחד חזיה לפיך ידידי מופת, מחומס שלי אפשר לתלות אותם בטעות סופר. וחולס לו שם העיר לראשונה, תרגמו כי שם העיר היה נראשונה אולם לזו (Ullama), וכן עשו חל וחולס ליש שם העיר, וכלה לאלפים בתרגום ההוא, אשר בעבורם הסכימו רוב הסכמים באחרונים כי בעלי התרגום ההוא לא היו חלל חנושים מישראל אשר בתלכסנודריהם שעשו חומו לנורך אחיהם אשר נחרץ מלרים אשר לא ידעו ספר ולשון יהודי. וביהודים הכמה נמשך פזמן דרו מלכס ספור כנאי של תלמי עם הכהן הגדול וזקני ירושלים, ועשו זה למען תת כבוד לתרגומם, ולמען לא יבא ריחם בעיני יושבי ארץ ישראל על היתום קוראים התורה בשפה נכריה (אלנסקין) ובשקריהם ובפחזותם פתו את ישראל וגם יכולו, עד כי חכמי ארץ ישראל, אשר לא חקרו ולא נדקו את התרגום ההוא, כמיניו לדבריהם שכן היה הענין בנחמ, שעי זקני ישראל נעשה, עביל באגרמי. וענה רחמי להעיר כי עם כל זה התרגום ההוא קדמון הוא, ולפעמים יוכל החוקר למצוא בו מרגלית בתוך הסול, כאשר קרה לי בפסוק חיה מלך חמת ומלך חרפד ומלך לעיר ספרים כנע ועוב, כי רחמי בתרגום ההוא במקום הנע ועוב כתוב (Anagugana) מלך [ש]אין לה ענין, ואחרי ההסתכלות הכנתי כי כל מלך שנחמו פסוק חינו כמשמעו, חלל כנוי לעיז, כמו שנחמו חרמלך וענמלך חלבי ספרים (ועיין רמב"ן פרשת אחרי מות), והנה במקום כנע ועוב היה כתוב לפני המתרגם האלכסנודרי הנע וענה, לכן כתב Anagugana, והמעתיקים עשו מהן מלך חמת בטעות. והנה ענה הוא ענמו ענמלך חלבי ספרים, וכן דע הוא חלל אחר שלח נזכר במקרה, והיה נקרא תנעמלך.

„בזה רלויה בלא ספק, כי חשב להסיר חרפה מעל ישראל, ולבאר מולא
 „החלופים הרבים הנמלאים בין ספרי הקדש אשר בידו היום, ובין התרגום
 „היוני המיוחס לשבעים זקנים, באמרו כי לא נעשה התרגום היוני ע"פ הנוסח
 „העברי, כי אם על פי הנוסח הארמי אשר היה ביד ההמון, אשר אמנם
 „לפי דעתו כבר נשתבש ביד עם הארץ, ועלה כלו קמאונים, והזקנים
 „ע"ה נצחו לתרגם מן הנוסח המקולקל ההוא בכוונה, למען בבוא תרגומם
 „ביד ההמון לא ימלאוהו מתחלף מן הנוסח הארמי אשר לדעתו היה בידם
 „מנעוריהם. וזה אמנם כלו שנוש עלום ביד ר' עזריה, כי מעולם לא
 „נכתבה התורה ארמית בכל משך ימי בית שני, ומעולם לא נעשתה תורה
 „בשתי תורות, אחת לחכמים ואחת לעם הארץ, חלילה לחכמי בית שני
 „להניח דבר כזה בקרב ישראל! הלא כל מאמצי כחם התאמלו (וכו' כמו
 „בנדפס) ". ולמטה בעמוד ז' אחר מלות „וכן המסורות" כתבתי בתחלה
 „בדברים האלה: „וכל בנינו אשר בנה תפל ויפול במוט יסודותיו, כי
 „איפה מלא זכר ורמז לתרגום ארמי כתוב על ספר בימי בית שני? ואיפה
 „רמז לשני מיני ס"ת, אחד עברי ואחד ארמי? ואם יודיה האלכסנדרים
 „ויוסף הכהן הזכירו בספריהם קצת מלות מן התורה ככתבן וכלשונן
 „בארמית ולא בעברית, זאת היתה להם בעבור היות רוב העם בימיהם
 „מדברים ארמית, והם הזכירו שמות הדברים כפי אשר היו צפי ההמון,
 „אפס אין מזה ראיה כלל על היות התורה כתובה בימיהם ארמית. מלבד
 „שאם כדבריו שהתרגום היה כתוב על ספר כל ימי בית שני, איך אפוא
 „גהיה הדבר הגדול הזה שנשתבש התרגום כאשר הוא אומר וכסו פניו
 „חרולים, עד אשר לא עמד טעמו בו, ונעשית תורה בשתי תורות?
 „ואיך באו כל הזוגות משמעון הלדיק ואילך, אנשים חכמים ונבונים,
 „לדיקים וקדושים ועומדים בפרץ, וראו התורה אשר ביד ההמון מתקלקלת
 „ונשחתת יום יום, ולא רצו או לא יכלו להגות סגיה, ולפור בישאל
 „התרגום מתוקן ומנוקח? היתה הדבר הזה? חלילה לקדושים ההם לראות
 „קלקול כזה ולא ימחו בו! ואם היה שהתחזקו לעמוד בפרץ ולא עלתה
 „בידם, איך לא נשאר מכל זה זכר ורמז במשנה ובתלמוד? כי על כל
 „אלה זה דרך האמת ובה נחזיק, ולא נטה ממנה ימין ושמאל, כל ימי
 „הבית השני נמשך המנהג בישאל (וכו' כמו בנדפס) ".

אח אלה כתבתי מתחלה, אפס כי הראיתי הדברים למורי ורבי כמ"ר
 אורי מי סאראוואל, ולא ישרו בעיניו, ואני ראיתי כי טוב לתת כבוד
 לאיש אשר עזרני עזר גדול במלאכתי (ספר אוהב גר) ע"י ספריו היקרים
 אשר נתן בידי, על בן השמטתי כל הדברים האלה מספרי. —

דע נא ידידי היקר כי ידידי הצמור המשביל ומנס כמ"ר יוסף אלמנזי
 (מקומרי העיר הזאת ומגביריה) נתן בידי ספר כ"י על קלף אשר אתו,
 יקר מאד, והוא ספר מחזור ויטרי לרבנו שמחה תלמידו של רש"י, שאלתיו
 ממנו לזדקו ולהודיעך מה נכלל בו. הספר הזה הוא בשני כרכים גדולים,
 ויש בו כה וכה דברים נוספים מר' יצחק ברבי דורבלו, אשר לא ידעתי
 מתמול שלשום *). הספר הזה כולל דיני תפלה וקריאת שמע. ואח"כ
 סדר התפלה והוא כפי מנהג אשכנז, אך עם קלת גווייס (כגון אהבת
 עולם במקום אהבה רבה, וסדר פיעוס הקטרת אחר תפלת ערבית).
 ואח"כ דיני שבת, ועמהם דיני ס"ת, ובתוכם מלאתי בסימן קי"ט (כי
 הם' נחלק בגליון לסימנים או רמזים): מפני אשר שמע מורי רבנו יצחק
 כי הגאון ר' יצחק ברבי מנחם מחיר לקרות בחומשים בבית הכנסת ולברך
 כמו בס"ת (וכו'). ובסימן ק"כ בתשובות הגאונים: ושאלתם אם אסור
 לנקוד ס"ת, ס"ת שניתן למשה בסיני לא שמענו בו ניקוד, ולא ניתן ניקוד
 בסני, כי החכמים זיינו לא לסימן, ואסור לנו להוסיף מדעתנו פן נעבור
 צבל תוסיף, לפיכך אין נוקדין ס"ת, ואף ע"פ שניתנו פסוקי טעמים
 ונגינות הקרייה מסיני במסורת בדכתיב ואם שכל וגו', על פה נאמרו,
 ולא בסימני נקודה בספר. ובסימן קמ"ד נמלא בספרים הפנימיים: מעשה
 בר' עקיבא שהיה מהלך בבית הקברות בדרך ופגע באדם אחד שהי' ערום
 ושחור בפסם והיה טעון מאזוי גדול של קוליס על ראשו (וכו') כמו שהוא
 במורת המאור, אבל בשני לשון). ואח"כ קצור הלכות שבת מס' התרומה
 אולי ר' יצחק בר' דורבלו הבנים אותו בס' רבנו שמחה שהיה קודם בעל
 התרומה, או המעתיק הוסיף אותו. אח"כ ערבית של שבת ובמה מדליקין
 עם פירוש, ומביא לפעמים פירוש הקונטרס וחולק עליו. אח"כ תפלת
 שחרית ודיניה ופירושה, ופיוטים, והרבה מהם בלשון ארמית, והם
 רשויות שהיו אומרים ביום טוב שנהגו לומר תרגום של הפטרה, והיה
 המפטיר קורא שלשה פסוקים, ואח"כ היה המתרגם אומר רשויות, ויש
 מהן שנים עשרה, ואחת מהן יליב פתגם לאל ודגם הודפסת במחזורים,
 ואח"כ שלש רשויות לאחר ההפטרה, ואח"כ זמירות על השלחן, ואח"כ
 מנחה לשבת, ערבית, ויתן לך, זמירות, והרבה מהן בלתי ידועות לנו,
 ואח"כ דיני ראש חודש והלל, אח"כ דיני חנוכה, וסדר ארבע פרשיות,
 ודיני פורים ומגלה, ואשר הניא עלת גוים, ובתחלתו כתוב: וזה פיוט
 מיסוד אנשי כנ"הג, ואח"כ חסר איזה דף, אח"כ דיני אבלות, ודיני בין
 המלרים ותשעה באב, וקניות, ובאן חסר איזה דפים, אח"כ מס' דרך

* הד"ר המשיב העירני כי הוא ר' יצחק מאורנילו בעל ספר המנהל הנזכר כמה
 פעמים בספר כלנו, וכיחוד יעו"ש פ"ט ס"ה שםביא גם מחזור ויטרי לרביה.

בסימן רע"ד כתב יצחק בר' דורבנל: ומפירושי רבינו חננאל בר' חושאל איש רומי העתקתי קיימא לן היבא דהל יום שמיני של אביו ושל אמו להיות בשבת ערב הרגל מגלח אפי' ביום שני בע"ש (וכו' וכו') עד כאן הוספתי לפרש אני יצחק בר' דורבנל ע"פ אשר ראיתי מעשה והבא ליד, ופירשתי ושקבלתי, מכאן ואילך ממחזור ר' שמחה מויערי — אח"כ דיני אבילות ודקוק הדין, והלכות עירוב, ואח"כ הלכות פסח מבוארות מבית מדרשו של רבינו שלמה בר' יצחק זרפתי ז"ל (ומתחיל מספר אחר א' ב' ג' עד ז"ד), ואח"כ פירוש האגדה, ועם זה נשלים כרך ראשון, ומתחיל כרך שני: הא לחמא עניא, וכל האגדה, ובגליון פירוש ההלל (והוא כמעט פירוש רש"י בטהלים, אך בקצת תוספת ומגרעת), ותפלת יום טוב ודיניה, וספירת העומר (ובאן יש בלבול במספרים, כי מסימן ק"ט מדלג לסיומן רפ"ה, מבלי שיהיה הספר חסר דבר, אבל המספר חוזר להלכות עירוב שהגיעו עד סימן רפ"ד), אח"כ פירוש של דברות (ט"ו דפים פירוש על פיוט בל' ארמית המתחיל **אֲצִיחוּ לְמִסְדִּי**), אח"כ פרשת יתרו מן בחדש השלישי, מתורגמת על פי תרגום ירושלמי, עם הקדמה סרוזית ובסדר א"ב, תחלתה **אֲצִיחוּ לְמִסְדִּי בְּפִי יְמֵי בְּפִי יְמֵי בְּפִי יְמֵי**, אח"כ בירחא תליתאה למיפק בני ישראל וכו' עד ומליל ה' ית כל שנה פתגמיא האילין למימר, ואחר כך הפיוט **אֲצִיחוּ לְמִסְדִּי תְּדַבְּרוּ בְּרִבְרֵנוּ וּמִלְקֵנוּ** בסדר א"ב, ועוד פיוט אחר בסדר א"ב, תחלתו **אֲרָעָא רִבְרָא שְׂמִיָּא וְסָרוּ בְּדִ אֲרָם קִירִים לְבִרְחִיָּה וְיַעֲקֹב בְּמִסְכָּה לְחִירוֹ**, ואח"כ דיברא קדמאה כד הוה פיק וכו', ובין כל דבור ודבור פיוט ארמי *) (ועיין ר' וואלף היידנהיים בחומש מורע לבינה ס' ודבור פיוט ארמי *)

חומר

שמות עמוד 181). אה"כ שאר דיני עלות, ועשרת ימי תשובה, וראש השנה, עם קצת תשובות מרש"י וומר' יוסף טוב עלם, ובסימן שצ"ה בתוספת מביא תשובה ארוכה מרבנו תם בשם הקרובות ושמא לה' לאומרן, ובכלל דבריו כתוב: שמעון כופה (!) שיש סדר של יום הכפורים אחר תהלה ור' אלעזר בירבי קליר שהיה תנא (וכו') ומארץ ישראל היה, מקריט ספר (וכו' וכו') ומבני פריזי עמנו נתנאלו להעמיד חרון ונשלו ירקב שם, כי לא לה' המה, אך מתוך שראו בהלכות גדולות אית מרבנן דלא אמרי זכרנו ולא קרובות, החזיקו בתרמית (וכו' וכו'). אה"כ תפלות יו"ה, והלכות סוכה ולולב, ובסימן שפ"ד כתוב: והרב ר' יוסף מקינון לא הי' אוכל בסוכה ליל שמיני עלות. ואה"כ הושענות, ואה"כ לתת תורה וחתן בראשית, ושאר פיוטי שמחת תורה. אה"כ מסכת אבות עם פירוש רמב"ם ויפה, ויש בלשון המשנה עצמו חלופי נוסחאות, קצתן מסכימות עם נוסח סדר תפלה כ"י על קלף אשר בידי, ועזה לא אוכל להאריך. אחר כך ראויות למעריבים, ומעריבים, וגם לילי ראש השנה, וגם לילי פורים תחלתו ליל שבועים הוא זה הליקא, וכתוב בראש: ממעמד ר' מנחם בר אהרן ז"ל. אה"כ דיני חתונה ופיוטים, ואחד מהם מר' יוסף קמחי, ורובם באמצע ברכת המזון. אה"כ הלכות גדה, והלכות מילה, וזמירות למשחה הברית, אה"כ עניני הולכת התינוק לבית הספר, והעוגה שהיו מאכילים אותה, אה"כ דיני זיכית ותפלין ומזון' (ובמזוזה הבתוב' לדוגמא כתוב למעלה משיטה ראשונה כוזו במובסו כוזו), והלכות ס"ת לרבנו תם תחלתן ברוב שרעפי בקרבי, תנחומיך ישעשעו לבי, ואה"כ פרשיות פתוחות וסתומות, וזירות השירות, וס' תאני דאסיק עלי הכהן מן שמים עשרה אבנים שהקים יהושע בגלגל (שה דפיס), ואה"כ א"צ מאותיות גדולות שבתורה הועתקה מכתובת רבינו ר' יוסי טוב עלם, ועוד א"צ בנביאים וכתובים, אה"כ מסכת סופרים, י"ד פרקים ואחר בסוף, ובאן נמלאים הדפים המסרים בדרך ראשון אחר אשר הניא, ובהם פיוטים לפורים, ואה"כ מס' בלה, והלכות דרכן של תלמידי חכמים, ואה"כ מאורות ואופנים ושאר פיוטים ממקברים שונים, ומזכיר רבי יהודה הלוי בשם ר' יהודה הקשטלין (מן קסטיליה), ואה"כ (אחר חסרון איזה דפיס) לוחות הקביעות, תחלתן: הב תשרי ור"ה יום ה', אה"כ דרכי הקביעות, ולוקח לדוגמא שנה ראשונה

אמר סוף פי בני העיר הקורה בחור לא יסייע למחורגמן, כדי שלא יאמרו חרגוס כתוב בחורה ע"כ. והכונה נראה ממחזור ויטרי שהיו נוהגין בחג השבעות לומר על כל דבור ודבור מעשרת הדברות, חרגוס ירושלמי המתחיל דברא קרמא, דברא חנינא וכו'. והם מעורס חרגוס זה בשם הכולל דברא, עד שאלו האותיות נפתח חס וגם הקורה בחורה בעצמו יכול להפסיק בקריאתה ולומר חרגוס דברא? והאינו שיינו יכול ממעס' כון ע"פ הגמרה.

אל מחזור רס"א (שהיא שנת דתתקמ"א), ואח"כ עניני התקופות ואח"כ הדקיות בביאור, ואח"כ בחידה: ש מור לך מן ה ד"ב אשר לא יפגע בפילה פון יאכלנו (ר"ל לא בד"ו פסח, ובראשי תבות שלמה), ואח"כ לוח המולדות והתקופות והשאלה למחזור רס"ד (תחלת האלף השני), ונאלץ הכרך השני, ואין ידוע אם הספר שלם או חסר. ודי צוה לעת עתה, ופעם אחרת אאריך בענינים אלו, אע"פ שאינם מאומותי, אך לעשות דיוקן חפזי, ואם אוכל להועיל בשיעור שיבא מכשורא בגלוי קדמוניות בני עמנו, ישמח לבי גם אני. והנה אני עם לבני לבדוק לאט לאט מחזור ויטרי ה"ל מראשו לסופו, ולהעתיק לך כל אשר אמלא בו חדות, כי הרבה נמלא בו מחשבות הקדמונים ואשר דברים אשר אנד זכרם. פירוש אבות נ"ל היותו לר' שמחה עלמו, ובסוף הפרק הראשון כתוב סדר תנאים ואמוראים, וזה שמו סדר סקבלי התורה ולומדיה, ואינו כלל תשובת רב אריא גאון, גם כי ענינו כענינה ממש. כל לי כי אין המחזור הזה כולל דבר מן הקדושות והפיוטים ליוצרות ולמוספין, חוץ מן האופנים והמאורות שהזכרת למעלה. וכל לי ג"כ כי בקשתי נוסח כל נדרי, ומלאתי לר' שמחה שומר: „אומרים נדרי נדנא“, ור' יצחק בר' דורבלי מוסיף שמתחילין בקול נמוך, ומגביהין הקול בכל פעם; והנוסח איננו. בפיוט קראי מגלח להראב"ע מלאתי במחזור זה שני נוסח מאשר בספרי הדפוס, ונכון הוא בעיני, והוא כי במקום קץ פדות ובא גואל בחוב צו כח פדות כלומר (לפי דעתי) מחזור חלילה כוס יצועות, תשמה ותשקה לאחרים. ובאותם ט"ו דפים שאמרתי שהם פירוש לפיוט ארמי אקוה למלוא דברים יקרים, כי יש בו פירוש מלות קמורות רבות, גם מביא אגדות הרבה, ומהן בלתי ידועות. ואני נאשרתי מרעיד בראותי שם כלשון הזה: „ושנינו תרין אדרועי דיעקב אבינו בתרין עמודין“ משנה בלתי ידועה, מעניני אגדה ובלשון ארמית! אם הייתי מן המאמינים בם' הזהר, ואם לא היו בדי ראיות ברורות על זיופו, הייתי אומר כי דבר זה מסויע קדמותו; ועמה דע נא וראה מה נאצי קורבינו דבר (*).

פאדובה בעשתי עשר חדש בארבעה עשר יום לחדש שנת התקמ"א.

ידיד שמואל דוד לצאטו.

(*) ידיד נפצי ועמרת ראשי החכם המופלא מוה"ר שלמה יהודה ראפאפורט מלא מקום המחבר תרין אדרועי דיעקב וכו' כנראשית רבה פראה סיה, ואותו מחבר הוא לרי יוחנן, והנה לשון שנינו לחו דוקא.

מכתב יו

בע"ה וויען יום ג' ב' דרי"ח חמז חקצ"ו לפ"ק.

חלבש ברכה כמדך, וכאזור תחגור שלום, גבר חכם בעת,
יודע לשון וספר, ומהיר לדבר צחות, הירבני השלם כבוד מו"ה
שמואל ליב גאלדענבערג נרו יאיר כעצם השמים לטוהר.

בשנה העברה באה בכל קורתי, אגרת שלומים מאיש תורני חכם לב
ונכון דעת, מתושבי ארץ פולניא (ושמו לא אכנה בלתי רצונו אולי לא יישר
בעיניו להיות גלוי לעיני העדה, אף כי דבריו ישרים וזכי הרעיון) עם
הערה על ענין אחד במחברתי מבוא לשון ארמית אשר העתיק מס' הנגת
המקרא להמכס המפורסם ר' וואָן היידענהייט ז"ל, ובעל האגרת עשה
עמי אות לטובה להעירני ע"ז, כי הספר הזה לא ראיתי מעודי עד היום
הזה, אף כי שמעתי ממנו. ותשובתי על האגרת הזאת נשארת מעל, כי
מבלתי רשומה עליה האדרעקסע אל נכון כליון מקום שני והמעונה,
היה הכתב הולך וסובב לעיר פראג ומשם לפה, והיה מונח על הפוסט
שני חדשים עד שבמקרה בא לידי בחדש האביב. ובעת ההיא הייתי חולה
ושוכב על ערש דוי, קדחה אז לרבת בנטי, ומעי חמרמרו, וימים רבים
הייתי בסכנה גדולה, הרופאים הגיעו ראשם, וכפשע היה ביני לבין המות—
במעט רבנתי תחת כובד השדוה, והיסורים אשר השתרגו עלו עלי, והייתי
למאכלות אש, לולי ה' היה בעזרתי, וישלח דברו משמים לרפאני, הקדחת
באשר באה הלכה חלפה לה, והקיייתי— אכן עוד כמה שבועים רלופים
הייתי כלוא בחדר המעות, סגור ומסוגרת בערסי, גברה עלי חולשת
גופי, אזלת יד כחי, לא היה לאל ידי לעיין בשום דבר קל להבין, דרכי
כשלו ורגלי מועדות, מבלי יכולת התהלך בחדר אנה ואנה בלתי משענת,
והחזיק בסלך, וידי כהה לרשום אותיות ולקדר דבר דבור על אפניו,
והוכרתי להחיל עד בוש עם תשובתי, עד בוא ימי האביב הנעים השובב
בגדי חמודות שאנים ופרחים, וישא בסיקו עלה לתרוסת חלי ומדוה,
ונוותן כח ליעפים, החלש יאמר גבור אני, והאפס כח יוסיף אומץ, לאין
אונים עכמה ירבה, ושבע ימים ימלאו עלומיו עלומים— ושורפא לי,
ותשע באיתן קשת בריאותי, קוייתי להיות בריא אולם בנראשונה, אמרתי
עתה אקום ואשיב לשאלי דבר, והנה יד ה' נגעה בי כפלים לתושיה,
נהפך לשדי בחרבוני קין, בא המות בחלון ביתי, ויקח ממני מחמד לבי,
היא בתי הצעירה נערה בתולה, בעודה באנה נקטפה שושנה חמדת כל
עין

עין, עלמה יפה כלבנה צרה כחמה, טובת שכל ורבת חן, ידעת ספר ולשוניות לועזות, ובמעשי ידי אמן השתלמה, נבע רקמתים כווננו אלבעותיה להפלת רואיה, פיה פתחה בתבונה וקסם על שפתותיה, ועל כל אלה עלתה זכות לבנה וטוהר נפשה, לא נכתמה בעון הבלי הזמך, ולא פנתה רוחה אל שטי כזבים, היא הנלכת לימיני מעת אשר נאללה ממני גברת הבית בהשגחת לרכיו, ועתה הה' בא הכורת עליה, וגשארתי בדד — מי יכלכל שיכתי? את מי אֶזְעֶז? מי ינחמני מעלבוני? והשעשנע מאין ימלא לי? היא שבר כשברי? — עוד לבני חלל בקרבי, לא נרפא הנגע, אין כרי למכאזי, נפלעה נפשי פלע חבורה לא חבשה, הנוחם יסתר מעיני, לא אוכל הבלוג על יגוני — אי לזאת יסלח לי בעל האגרת הזאת ואל ישים בי אשמת העללות ורפיון ידים, או השלכת דבריו אחרי גוי, חלילה לי, אך סבת שאר תשובתי מעל היא החרות והתללות אשר מלאוני פעמים, הלא נפעמתי הולם פעם ממהלומות פגעי העמים, ואם לבי כל עמי, ואור שכל אין אתי, כי שקעתי בים התוהגה, איך אוכל לכלכל דברים במשפט, ולדבר נכוחות אל איש מבין? — אך עתה הסכן הסכנתי ברעיון היגון והנעלב, יד הזמן שלטה בי, והעלה מעט כרי ליגוני, ביד חזקה אמשול ברוחי הנכבא, עתה בלאת המסכרת השלישית מס' כרם חמד האוסף בתוכו אגרות ראות בדברי חכמה ומדע, גורתי אומר להניב בו יד לתשובת הדברים. והחכם הנ"ל יראה בעיניו ולבנו יבין כי יקרו לרעיו, ודבריו ערכו עלי, וכן אעשה ולא אתמהמה עוד עד ארגיעה. וגם תהי' לי התשובה הזאת לבסות עינים לשאר אנשים מבינים אשר ראו ההערה הזאת בחבור הבנת המקרא, וסרה מעלי תלוות המבקרים מומים ובחפז מחופש ממטמונים יספרוהו. ואתה ידידי היקר והנכבד אשר קראתי לי בדברי שלום ואמת לטעת שורק בכרם הזה, תאספה אל אולרך הטוב, ופנית לה מקום בין הגפנים האדירים השתולים שם. ואתה שלום לך ולכל מרבית ביתך.

ידידך יהודה בן-יונה לבית ייטלש.

ואלה דברי האגרת בטירתם:

לכבוד האדון וכו'

הן היום הקרה ה' לפני ספרו הנכבד מצוא הלשון והוא צפי בדבש למחוק, ולולא הותיר ה' לנו שריד — כמעט — אכן בהערתו למלת דָּלָל (בהקדמה) יאבה סלח הוד כבודו ותו' כי שגה ברואה — ואנכי לא מלבי הולאתים, אבל מאת חכם דורנו משכיל השלמות הרב ר' זאב היידעגהיים נ"ע, בפירושו על רש"י בהבנת המקרא, זה לשונו: „והכס אחד מחכמי דורנו, חשב שטעות נסל בתרגומים והוא דָּלָל הוא ווילן הנזכר בתלמוד velon

בלשון

„בלשון יוני ורומי (?) וכלם שגו ברואה, כי בלן או ווילן אינו מלבוש כלל, אבל הוא שם למכסה, או יריעה פרוסה לחציכה, כן שמו בל"י ובל"ר, והלמ"ד בחול"ס, אבל בלן הוא שם או מלבוש של זמר ולו בתי ידיים, והוא אדרת שער ממש וכן שמו בל"י וברומי elamis הלמ"ד בפתח גס, chlamys, ובעלי לשונם בספרי השרשים פותרים אותו בל"א פעלן, חִבְעֵרָה, רִחֶק; ואולם בעל הערוך לא בא לפרש התרגום כלל כ"א ל' הילמדנו". סוף דבריו: „ואולם הארכתי בזה אף שאינו מענין עניינו למען תהא „זאת לעדה ואזהרה למעיינים שאין להגיה שום אות בדברי קדמונינו, ואם לא בראיות ברורות שאין בהן דופי". עכ"ל הזהב.

ומחמת הפאסע דברי לעו וכן החמו דברי עבדו לאוהבי התכמה והתושיה

ע — ה' — ט.

וזה אשר אשיב לו:

שלוש עד בלי ירח, נפש רחבה ולב שמח, ברכה עד בלי די,

יתן לך ויוסיף לך אל שדי, איש רב תבונות, תורני משכיל וכו'.

אלפי תודות אשלמה לך נגדה לכל עמי, על אשר הטבת עמי להודיעני הערת החכם המפורסם מוהר"ר וואלף היידענהיים ז"ל (שהיה איש בריתי ושלומי בהיותו מתהלך בארץ הקיים) בספרו הבנת המקרא אשר לא ראיתי מעולם, אף כי שמעתי ממנו, ולא ידעתי מאומה מההערה הזאת עד כי הודעתני נאמנה. וכבר העירותי מעצמי על דברי מימים רבים בעין השגת רוו"ה ז"ל, כאשר הוא ראש על גליון ספרי אל"י. ומאזהבתי אל האמת היקרה לי מכל, וספני וישעי אך לקלוע אל שערותה ולא אחטא בדבר האמת, אודה ולא אבוש להגיד בתוך קהל ועדה, כי דקדו דברי המשיג ז"ל, ואם אמנם מנאתי לי און בספר הערוך מגרסת המדרש ילמדנו, בנוסחת בלן בבי"ת ובכללות הבי"ת והוי"ו מתחלפות בתרגומים שהן ממולא אחד, עכ"ל דעת החכם הנ"ל נכונה שהגרסא בל"ל מיושבת. והנה ידידי

החכם הנלצן בעל אוהב גר כתב בספרו היקר אוהב גר סימן 62 וז"ל: ובעל מנחם לשון ארמית הגיה בל"ל מלשון המשנה בליס פ' כ' לפי גרסת הערוך בלן, ומן הערוך עצמו ראיה שלא גרס בתרגום בלן כי הביא בלן ולא הביא בבלן, וגרסת בל"ל או בליס הוא עקר עכ"ד. והיה דעתי לומר נגד זה, אפשר שהערוך גורס גם בתרגום בבלן, אך אין מנהגו להביא תמיד לשון התרגום לעד ולדוגמא (ור' בנימין המוספא הוא המוסיף עליו לשון תרגום לפעמים), ואם הביא הערוך דוגמת לשון תרגום הוא על הרוז מת"י, לולא ראיתי בערך בלן להלן תרגום ירושלמי באדרת שער בל"ל דשער פי' בלשון יוני מין לבוש עב כמו אדרת למחסה ממטר

וקור

וקור, והמלה יוני ע"כ. וראוי לתרגמו (חיון חֶבְרֶקְלִיד, חיון ריכטער מחנטעל, געוועהנליך פֿון וואָלע לֹאט טוטן פֿאַר קעלטע חֹזֶר טוֹרֶק), כי כן הועתק בספרי הזרשים של בעלי לשונות יוני ורומי. והיא עכמה פתרון הערוך פה (והרד"ק בארשו כתב אדרת שער עלית בעלת שער כמו אותה שקורין אשקלוי"ה בלע"ז Esclavine) (ארט וְהַגְעֵר-רוֹיֶהֶר קלִידֶר, פֿילג גרויסמחנטעל, חיטעק, חיינע אַרט גרָהֶבֶע בעטטורעקעק), ורש"י בחומש פי' באדרת שער מלא שער בטלית של למר המלאה למר פלוקיר"א (חיי טחִינִיניס Peliccia פֿרֶחֶלֶנעוֹיט Pelison (פעלן, פעלזווערק, וואָס) באשר תקנתיו בחומש הנדפס פה וויען שנת תקנ"ל) ועיינו ראות שהערוך גורם בערך זה בכלן בכ"ף. ועל החכם בעל אוהב גר הבקי בלשונות לועזות יפלא בעיני שלא הזכיר מלות יוני ורומי להלדיק הגרסא בכלן, וגם הפריש מערך כלן בספר הערוך שהגרסא בת"י בכלן, וגם מדברי החכם היידענהיים ז"ל (כמו שהם מועתקים לפני באגרתך, הספר אינו לנוכח עיני) נראה שלא ראה וידע ערך כלן. והעולה שהגרסא בכלן בשתי כפ"ן ישרה, ואין מן הנורף להגיה בכלן ולהחליפה בנ"ת אף שגם זה נכון. ואיני מודה להחכם ז"ל במה שאמר כי כלן ווילן אינו שם מלבד כלל אבל הוא שם למכסה וכו', כי velon, voile אף שעקר הנחתם כן הוא, משותף עמו טעם מלבד הוא מעיל המכסה כל הגוף וחולץ אותו, כמו גלימא שהוא נרדף לשניהם (רעקעק, מחנטעל) וכמו עסקאִיניע שהבאתי למעלה, ועיין ספרי המלים בלשונות לועזות.

הא לך תשובתי איש יקר רוח ואוהב חכמה, ואם כי לא ידעתוך צאם כבד לכבדך מעולם תשוקתך אל המדע והשתדלותך לדעת מקור המלים על צורים, כי זה דרך מבוא להבין ענינים הטיב על יסודם. וקח את ברכתי הובאת לך מקירות לבי עקב העתקתך מחבור הבנת המקרא, כי נתת לי יד להודיע קושי אמרי אמת בזה, ואחת תטיב עמי הלאה ותוסיף לסמכני באישיות ידידותך להורני אם שגיתי, ואולי יעלה החבור מבוא הלשון פעם שנית על מכנש הדפוס בהוספות ותיקונים אשר עשיתי כבר והיה גם אותם לי לעינים אשר תשים לפני, ולך תהיה דקה והיה ברכה! וויען במדש תמוח תקנ"ז לפ"ק.

ידידך הפסן בשלומך יהודה בן-יונה לבית ייטלש.

מכתב יח

לכבוד הבחור המשכיל ידידי כמ"ר . . . שלום!

מכתבך מיום כ"ד ניסן החילף היה בעיני לאות ולעד על אהבתך את החכמה ועל טהרת לבך, אחרי אשר לא מאסת תוכחתי, ומקץ ארבע שנים אשר כמעט נואשתי ממך, לאמר אך נער חכם בעיניו הוא וממהר להשיב בגאווה ובוזו בלי דעת ובלי תבונה, הגדת היום כי מאז ועד עתה לא פשט מאהל התורה והחכמה, ועודך מחזיק בכנף מעילי לקחת מפי תורה, ואתה ידעת כי שפת חלקות רחקה מני, א"כ אהב התוכחות אתה, וחלילה לי אם אדמה אותך וטטאתי לאלהים.

גם דברך אשר דברת באזני במכתבך הנזכר, ותוכחותיך אשר הוכחתני, היו גם הן בעיני לאות על טהרת לבך המדבר בלא לב ולב. ועל אלה הנני עתה להשיבך מענה כאשר עם לבני. אמרת כי לא טוב ולא נכון עשיתי להבזות מכתבך בעיניך, ולקלות כנפי רוחך אשר החלו להגזיה עוף לדאות לשמי המדעים, כי חובה היא על כל משכיל אהב חכמה להרחיב עוז בנפש. לעיר לימים אשר יעפיל לעלות על הרי החכמה הרים גבוהים ותלולים, לא להפחידו ולמוגג לבזו.

צדקה ידידי, משפט אמת שפטה, ומי כמוני משתדל כל היום לחזק ידיים רפות, וזרכי הנצורים לאמן צמעגלי החכמה? אשר על כן תהלות לאל עליון ראוי נערים וראהבנוני, ואשר לא ראוי דבקה בפשט אחרי, אמנם ידידי הנכור המשכיל, עדה נא גאון וגובה, ושים בפך תחת נפשי, ודמה בלבך שאחד מן הנצורים אשר לא ידעתו מתמול שלום יכתוב לך אגרת כתובה בלשון עלגים ומלאה לה שבושים, וישאל ממך פירוש הפסוק נעויתי משמוע נבהלתי מראות, ואתה תחזה לו דעתך ותאמר כי פירושו בתרגום יונתן ואחרים, נעויתי באופן שלא אוכל עוד לשמוע, נבהלתי באופן שלא אוכל לראות, והוא ישיב לך כי אין כן דעתו, ושם תרגום יונתן אין זה משמעו, והפירוש הנכון לדעתו הוא נעויתי ממה שמעתי, נבהלתי ממה שראיתי, ואתה תשיבהו דבר בנחת, ותערוך לפניו עשרה מקראות שכתוב בהם משמוע ומראות, ובכלם הכוונה שלא לשמוע ושלא לראות, ובכלם התרגום הוא כמו כאן מלמשמע מלמחי, גם תערוך לפניו דוגמת המליצה הזאת בשאר ארשים (מעשות, מפתח, פבוא, מלכת, מהושיע), ובכלם הוראת המ"ס לפני המקור היא לשלילה, והוא לא יצין כלל כח ראיתך אשר הבאת לו מכמה מקראות, שהמ"ס לפני המקור תורה שלילה, גם לא יצין כלל כח ראיתך אשר לקחת מתרגום כמה מקראות שהמ"ס והלמ"ד

והלמ"ד לפני המקור גם הן מורות (בלשון ארמית) על השליטה, אך בגאון
 ובגודל לבב יאמר אליך כי זה דבר שתיחזקת על ציח רבן יודעים אותו,
 כי גם למתחילים בחכמת הדקדוק נודע שהמ"ם היא כמו מן, כמוותקת
 מפריה, יצאתם ממזרים (דבר אשר אינו נוגע כלל לענין תשובתך אליו,
 כי לא על המ"ם בכלל היו דבריך, אלא על המ"ם שלפני המקור שהוראתה
 שליטה); עוד דמה בלבך שבראותך שנושי הנער ההוא במכתבו הוכחת
 אותו בלשון רכה ואמרת לו: כן תעשה ויהי אלהים עמך, התרגל לאט
 לאט בחכמת הלשון, עד תדע ובחנת דרכיה ונתיבותיה תמלא, ולא תאמר עוד
 על זכר נקבה ועל יחיד רבים, או הפך זה, כאשר אמרת בראשית מכתבך:
 היבוא שממית קלובי אברתיים, והיה לך לימר: התבוא שממית קלואת
 האברה; והוא בגאון וגאון השייך לאמר: אם טעיתי, גם הרמז"ם טעה,
 והשיג עליו הראש"ד, גם רש"י טעה, והשיגו עליו חכמי התוספות, וסוף
 סוף לא צבל דור ודור יקומו משוררים ומלינים גדולים כר' שלמה בן
 גבירול, ר' יהודה הלוי, הראב"ע, רמב"ל ורנה"ו (באלו רק גדולי הדור
 יזכו להנצל מכתוב בלשון עלגים, ובאלו חלופי זכר ונקבה, יחיד ורבים,
 ע"ד היבוא שממית קלובי אברתיים, שגיאות קלות הנה, אשר ניתנו למחילה
 לכל אשר אינו יחיד צדורו). אמור נא בחיך ידי, הסיית מאבד זמך
 לפטפט עוד עם איש אשר בזה? ובהיות כל עתותיך נתונות ללמד דעת את
 הקרובים ואת הרחוקים, את אשר נולדו ואת העתידים להולד, הלא היית
 מונע טוב מבעליו אם היית מעמים עליך המאש הזה (אשר מחול ימים
 יכבד) להשתיק כל נרגן, להשפיל כל גאה, ולהחכים כל אויל הכוזה מוסרי
 רב לי, עתה ארף ידי, לא אצבור ראשונות, תמחה בענין טעאתך,
 שובה אלי כי אהבתיך.

ובאמת רואה אנכי במכתבך האחרון כי לא כימים הראשונים לשונך
 היום הזה, וידעתי נאמנה כי בחרבע השנים שעברו הוספת חכמה ודעת,
 והנך היום במדרגה מן השלמות למעלה הרבה ממדרגתך זה ארבע שנים;
 לכן חזק ואמן, אל תרף ידיך מן הלמוד, ויהי אלהים עמך. אך זאת
 השמר לך ושמר נפשך מאד, הסר גאוה מלבך, ואהבת התפילה מרעיויך,
 ותהיה מגמה למודיק תוספת ידיעה ומליאת האמת, לטוב לך ולא חסר.
 ואם אל האמת תשים פניך בלב תמים, אז גם היא תבא לקראתך ותבנדך
 כי תחנקנה, ותביאך חדריה, ותפתח לפניך אוצרותיה; אז תראה שגגות
 זולתך, ותגלה עמוקות מני חשך, ותעשה לך שם עולם. אפם אם תשים
 תפארתך בהפילך דברי זולתך, ואל תתפישות ואל תהאגות תהיינה פניך
 מועדות, אז לא תגש אליך האמת, והחכמה לא תקרב בזהליך, ואמך
 לא תהיה לתהלה ולתפארת ולכרנה בקרב הארץ.

והנה עתה במכתבך האחרון הגת עלי בענין ואמר משה ש מאות אלף רגלי, שפירשתי כי משה לא הבין כוונת ה', וחשב כי הוא (משה) עלמו עם השנעים זקנים יטטרבו לתת בשר לכל העם, ולפיכך תמה ואמר האלן ובקר ישמע להם וגו', שאם היה מבין כי כוונת ה' להמליא להם בשר בכחו הגדול ובזולת האמצעים האנושיים, לא היה עולה על דעתו להקשות ולומר ש מאות אלף רגלי העם אשר אנכי בקרבו וגו', האלן ובקר ישמע להם וגו'; ואמרת כי נראה כי ענין הנשר הוא דבר צפני עלמו, ומאמר אספה לי הוא תשובה על דברי משה למה הרעות וכו' לשום את משא כל העם הזה עלי, ומאמר ואל העם תאמר הוא תשובה על מאין לי בשר וגם בדברי ה' למשה מלאנו בפירוש כי אמר לו ונתן ה' לכם בשר (שיהי' האל הוא הנותן, ולא משה והזקנים), ואיכנה טעה משה בחיר הנביאים? ולא עוד אלא מדברי משה בעלמו נראה כי ידע והבין דברי ה' אליו, כי אמר ואתה אמרת בשר אתן להם, שהאל הוא הנותן. ועל פי הדברים האלה אמרת שיתכן מאד מה שהשיבו הקב"ה ה' חקק? כלומר ולמה לא תאמין שאתן להם בשר אמרתי? — אלה דבריך ידידי.

ועתה הגידה נא לי ידידי מה יש בדבריך אלה קדוש? הנגלה לך דבר סתום אשר נסתר מנגד עיני ומעיני כל המפרשים? התשובה כי הדברים הפשוטים האלה אשר אמרת לא שפתם עיני ציוס בתבי? התשובה כי ללא דבר נטיתי מעל כל המפרשים, לעשות לי דרך לעלמי, אשר אחרי כן ראיתי שהלך בה גם הרב החזקוני? והלא גם בצבורי העתים (תקפ"ו) עמוד (204), עם בי קרתי הרבה בלשוני, מכל מקום אמרתי כי המקרא ההוא (ויאמר משה ש מאות אלף רגלי) הוא מן הדברים הקשים שבתורה, ובסוף דברי אמרתי: זה פשוטו של מקרא, וסרו התמיהות. ואתה ידידי היתכן שלא הרגשתי כמה קשה הוא להאמין, כי משה, אשר כל האותות והמופתים שעשה ה' על ידו, יתמה איך יוכל ה' להבין שאר לעמו ולתת להם בשר? הלא כל משכיל ימצא את עלמו מוכרח לומר כי בודאי משה לא הבין שיהי' הדבר בדרך נס, כי על כרחך יודע היה משה כי יד ה' לא תקצר, אבל קשה כי כוונת ה' לתת להם שאלתם דרכי הטבע. ובי איזו קשה? לומר שטעה בהבנת דברי ה', או לומר שהבין דברי ה', אבל טעה וחשב כי יד ה' תקצר? ומה שאמר ונתן ה' לכם בשר, אין מזה שום ראיה שהכוונה שיהיה הדבר בנח אלהי, כי בבמה מקומות מלאנו שהכתוב מיתם אל האל דברים שאין בהם אות ומופת.

ורע ידידי כי חלילה לי מהעלות על לבני כי דברי אשר דברתי בצבורי העתים בלס נבונים ומזוקקים, כי בהפך כבר חזרתי כי בענינים הרבה ממה שכתבתי שם; וגם הפירושים אשר כתבתי אחרי היותי פה פאדובה, פעמים

פעמים רבות אורתי כי ממה שכתבתי, ופירשתי פירוש אחר, אם מדעתי, ואם מדעת תלמידי. לכן גם אתה ידידי בכל עת אשר תערוך לפני איזו הגהה שקולה בדעת ובתבונה, בראיות וכוונות המצטלות דבר ממה שכתבתי, אקבל דבריך בשמחה.
ואתה ידידי שלום, וביתך שלום וכל אשר לך שלום כנפש הקומם פה סאלונה בשני בשנים עשר למדע המקל"ו.

אהבהך שמואל דוד לוצאטו.

מכתב יט

לאהובי ידידי שלום!

הנני לקיים הבטחתי להשיב לך על יתר שאלותיך באגרתך מיום ג' ט"ז אדר, אך מאשר טרדותי רבו כמו רבו, לכן אל תאשים אותי, אם לא אשיבך על כולם.

בדבר תמיהתך על אשר שמעת בשמי, שהתאר רע ועמית נופל גם על אנשים אשר לא מאמונתיו הם, ואשר לפי דעתך פתוני לזה האגרות יט"ר ואפס, כי מדעתך התוארים האלו נופלים רק על בני בריתנו, כאשר הורו לנו חז"ל בכמה מקומות. רעך, ולא נכרי, עמיתך, עם שאתך בתורה ובמלות. הנני להודיעך, שמעת זאת הקיבור אגרות יט"ר לאור, לא ראיתי אותו רק פ"א בנסעי דרך. . . . לעיר. . . . אך לא קריתי אותו ממחמת אפס הפנאי וטרדות הדרך, ולא ידעתי עד כה, אם כתב הכנס יט"ר דעתו על התוארים האלו, ואך אשר הביאני לחשוב כזה, הוא הפסוק (שמות י"א ב') „דבר נא באזני העם וישאלו איש מאת רעהו ואשה מאת רעותה כלי כסף וכלי זהב ושמלות“ ואמרתי אם המזרים אשר היו עובדי אלילים במדמדמד, וארכס היתה מלאה גלולים שונים, ואשר הכנידו עול השעבוד על אבותינו באכזריות גדולה, ורדו בהם בפרך, ובכל זה הונח עליהם שם רע, עאכ"ו כובל אונתו בעת לקרוא האנשים אשר שלמים הם אתנו, ואשר מאמינים בבורא ית', בשם רענו ועמיתנו.

והנה אחרי שגם אני הורגלתי מנעורי להאמין שחז"ל הוציאו בני אמונה אחרת מהתוארים הנ"ל, וגזרו אומר, שנכללו בהם רק בני אמונתנו, אמרתי אלכה נא אל דרושיהם ופרושיהם, ואם המלא אמצא שדעתי מנגדת להם, אכטל דעתי מפני דעתם, ואם לא אוכל לתרץ דברי הפסוק הנ"ל ע"י טעם נכון וישר, אשפוט כי דעת חז"ל בזה היא רק אחר מתן תורה,

כאשר יך * 14

כאשר הובדל עם ישראל ע"י מהאומות אחרות, אבל קודם קבלת התורה, הושוו זה עם ישראל לעם אחר לכנותם בשם ימים. אך כאשר עיינתי בדברי חז"ל ראיתי כי אין בם שום שורש ויסוד לדעה משושנת הנ"ל, כי לא עלה מעולם על לבם להוציא איזה אומה בכלל מקברת ומרעות האנושי, ולהחזיר לבני עמנו עשות לה עול ורשע, אשר לא הרשה לעשות בזה לבני אמונתנו, ואדרבא נטונו לאהוב אותם ולגמול קדש עמהם, ולעשות עמהם את הטוב והקדש דעיני אלהים ואדם.

והנה ידוע המאמר (ירושלמי נדרים פ"ט), "ואהבת לרעך כמוך, ר' עקיבא אומר זה כלל גדול בתורה, בן עזאי אומר זה ספר תולדות אדם, זה כלל גדול מזה" למען הניח אחריו משגיאה לחשוב שנטונו לאהוב רק בני אמונתנו, כי רק הם נכללו בתואר רעך, אמר בן עזאי, זה ספר תולדות אדם, זה כלל גדול מזה, כי הורה לנו שכל בני אדם באים מאב אחד, ומשואים אנחנו לאהוב כל בני אדם, אף אותן אשר אינם בני בריתנו (עיין קרבן העדה שם).

וגם הרבה מלות אשר נטונו בתורה לעשותם או שלא לעשותם נגד ידענו או עמיתנו, גזרו חז"ל להיותנו נוהגים בהם כשה נגד בני אמונה אחרת, כמו נגד בני אמונתנו. ולדוגמא תבא פה איזה מהם. אמרו (סנהדרין ע"ג), "מנין לרודף אחר קבירו להרגו שניתן להחילו בנפשו, ת"ל לא תעמוד על דם רעך" והנה הגם שהוציאו זה הדין מהפסוק הנאמר בו רעך, ניונו חז"ל להחיל גם אותם אשר שומרים רק השבע מלות בני נח.

העושה והגזל נאסר לנו מהתורה דכתיב, "לא תעשוק את רעך ולא תגזול" ואסרו לנו חז"ל גם לגזול ולעשוק את הנכרי.

התורה אמרה, "לא תגנוב ולא תנחש ולא תשקר איש בעמיתו" ואסרו חז"ל כי הפסוק מורה על איסור גניבת ממון, וגניבת דעת, והנחשת ממון, ושנועת שקר על כפירת ממון, וזידוע כי בזה שוים כל בני אדם, ואף לגנוב דעת עבדו אסרו לנו. ואף הקמירו בגזל גוי וכדומה יותר מבגזל ישראל. וכמה ערבים בזה דברי הגאון בעל הסמ"ג (ל"ת ב') וז"ל: "ואני דרשתי לגלות ישראל בו המעקרים לעבדו וגורבים מהם, הם בכלל מחללי השם, שגורמים שיאמרו העבדו"ם אין תורה לישראל בו" - והנה נודע לכל גדל עון חילול השם, בי אמרו חז"ל (יומא פ"ו), "כל מי שיש נידו חילול השם, תשובה וי"הב וסוריס תולין ומיתה ממרת" מה שאין זאת בשום עבירה, ולכן חס לנו להחזיר לעצמנו נגד אנשי אמונה אחרת איזה טעולה או מעשה דע אשר לא הורש לנו לעשותה נגד בני אמונתנו, מטעם שחיסורה הצדיק שם ידע או עמית.

והאף אותן אשר דרשו חז"ל למעוטי, כאשר נציין בהם נראה שהדרוש לא נאמר בכלל על האומות בכללה, מתחת שהיא אינה מאמנת בדת ישראל, רק מתחת טעם אחר אשר יסודו בדרכי היושר הכדק והחכמה, כאשר אינא אינה מהם לדוגמא, ואף זאת מדע שעל דברי יחיד בתלמוד לא שמתי עיני, רק על דברים אשר נאמרו ונאנו להלכה, אף כי בצמה דברי יחידים ג"כ מבאתי אשר העיון בדבריהם, שאין להאשיםם לשונאי האנשים אשר לא מאמונתם הם, כנ"ל לא הנכסתי ראשי ביניהם, ורק על מדברים אשר נסתם נאמרו. ונקבעו לחוק ומשפט אלים דברתי.

לפי דעתי נראה שהמלות אשר כוננו לקרף בהן את הבריות, נופלים מתחת שני סוגים נפרדים, הסוג האחד כולל אותן המלות אשר יסודם בדרכי המשפט, ונקרא אותם מלות משפטי (רעטליבע), והסוג השני כולל אותן המלות אשר יסודם בדרכי המוסר, ונקרא אותם מלות מוסרי (ייטע). למשל איסור גניבה, גזל, רציחה וכדומה, נופלים תחת סוג הא', ואיסור לקיחת רבית, אונאת דברים, לשנוא את חבירו, לאחר שבר קביר ובדומה, נופלים תחת סוג הב'.

המצאת משפטי תלים על כל איש בכל האופנים, מבלי למצא עליהם איזה היתר לעבור עליהם. ולכן אסור לנו לגנוב אף מהגנב הקפץ אשר גנב מאתנו, כי הגנבה בעצמה היא דבר מגונה ומעשה רע. אך לא כן הדבר בהמלות מוסרי, כי יסודם הוא רק לאמן ולחזק את לבות בני אדם אחד לחבירו, ולכן באם אחד מושך א"ע מהחברה, ולא רוצה לקיים המלות אשר לטובת החברה נתיסדו, מהיושר שגם האחרים לא יתנהגו עמו ע"פ המלות אשר הושמו ביניהם לחוק. ועל פי ההנחה הזאת נוכל להבין כמה מאמרים בדברי חז"ל. ואבאר איזה מהם פה לדוגמא, והאשר אסמוך על מאמר החכם מכל אדם, "תן לחכם ויחכם עוד".

א) אמרו חז"ל (ב"מ נ"ט.) "מאי דכתיב לא תונו איש את עמיתו, עם אהתך בתורה ובמצות אל תוניהו". והנה בהשקפה ראשונה נראה לנו שחכמינו ז"ל רצו להתיר ע"י זה הדרש להונות את הנכרי, היינו איש אשר לא מאומנתו, כי הוא אינו עמיתו, והתורה לא אסרה להונות רק את זה אהתך בתורה ובמצות, אך כאשר נציין בדבריהם, נראה כי לא כאשר דמיונו כן הוא, מעולם לא עלה במחשבתם לדבא ולענות את האנשים אשר דתיהם שונות מדת ישראל, או להרע לאיזה אומה, או לאחד ממנה, עבור אשר דעתם אינה מתבססת לדעת אמונת ישראל, ורק על מעשי האומה ופעולתה או על מעשי איש ופעולתו שמו עיניהם ולבם לקרוא משפטם, אם לקרבו ואם לרחקו, כמאמרם ז"ל (ע"ז י'): "ולא יהיה שריר לבית עש, נעושה מעשה עש" גם אמרו (בכורות י"ג) דברים יש בהם מאוס מחוסר

מחוסר אמנה, והני מילי ישראל מִיִּשְׂרָאֵל דְּקִיּוּמוֹ דְּדִינְוִרִייהוּ, אֲבָל יִשְׂרָאֵל
 מעבֹרֵם דְּלֹא קִיּוּמוֹ דְּדִינְוִרִייהוּ לֹא. וְכֵן בְּנִידֵן דִּידֵן מְלִינוּ בְּפִירוּשׁ (נמוקי
 יוסף סוף פרק הזהב, ד"מ צ"ס ה"ל טור חו"מ סימן רכ"ט, סמ"ג ל"ח
 קע"א) „למדנו שלא הזהיר הכתוב באונאות דברים אלא על יראי ה',
 ואמרי' במדרש שאם הונה אותך אתה ראוי להונתו שאינו קרוי עמיתך כו'".
 (ב) אמרו חז"ל (ב"ק ל"ו.) „שור ישראל שנגח לשור נכרי פטור כו' אמר
 קרא עמד וימודד ארץ ראה ויתר גויס. מה ראה, ראה שבע מלות שקיבלו
 עליהם בני נח ולא קיימום, עמד והתיר ממונם לישראל". ואלה דברי
 הרמב"ם בזה (פ"ה המשניות ט): „ואל תחמה על הדבר הזה ואל יקשה
 בעיניך כו' לפי שמי שאין בו שלמות המדות האנושיות, אינו בכלל האדם
 על האמת, אבל תכלית מציאותו לצורך האדם כו'". ובספר היד שלו אמר
 (ה' נזקי ממון פ"ח ה"ה) „שור של ישראל שנגח שור של גוי, בין חס בין
 מועד פטור, לפי שאין הגויס מחייבין את האדם על בהמתו שהזיקה,
 והרי אנו דנין להם כדיניהם, ושור של גוי שנגח שור של ישראל, בין חס
 בין מועד משלם נזק שלם, קנס זה הוא לגויס לפי שאין זהירין במזות,
 ואינו מסלקין הנזק, ואם לא תחייב אותן על נזקי בהמתן, אין משמרין
 אותן ומפסידין ממון הבריות". וזאת היא ג"כ דעת הסמ"ג (ענין ס' ס"ו)
 ולהטעים דבריהם ביותר, הוא כי בני ישראל מזוויס להסיר כל מכשול
 מביטם, ונאסר להם (כתובות מ"א) לגדל כלב רע, ולא לעמוד קולם
 רעוע, ולכן כל איש מבני ישראל מחויב לשמור שורו שלא להזיק, ושלא
 להפסיד ממון הבריות, ואוקי גברא אחזקתו, שבודאי קיים דברי חז"ל,
 ושמר שורו בראוי, ואך ע"י איזה מקרה ברח השור ממקום שמירתו והזיק,
 לכן לא העמיסו על בעל השור חס לשלם נזק שלם, רק חלי נזק, ועי"ז
 יהיה נזהר יותר בשמירת שורו, אך אם נעשה השור מועד, הורע עי"ז
 החזקה של בעל השור, כי רואים אגתו שאינו נזהר בשמירתו, ומחויב
 לשלם אז נזק שלם. אך לא נובל לשפוט בזה מן העבו"ס, בי הם אינם
 מסלקין ההיזק, ואינו מזהירין לשמור בהמתם שלא יזיקו, ולכן בעל השור
 הוא הסובב את הנזק, ועל ידו נעשה ההיזק, ועי"ז חייב בעל השור לשלם
 אפילו בפעם ראשון לנניחת שורו נזק שלם. ומה יקרו דברי נמוקי יוסף
 באלפס על מאמר הנ"ל ראה שבע מלות שקבלו עליהם כו' אמר: „דוקא
 לענין נזיקין דסברא הוא, אבל שאר גזל אסור".

(ג) על הפסוק „לא תעשוק שכיר עני ואביון מאחריך או מגרך אשר בארצך
 בשעריך" אמרו חז"ל (ב"מ קי"א) „מאחריך פרט לאחרים" ועל הפסוק „לא
 תעשק את רעך" אשר אוקמוהו ג"כ על שכר שכיר, אמרו (שם ט) „רעך
 ולא עמלקי" גם פה נראה בבירור שלא כוונו בדרושם להוציא את מי שאינו
 מאמין

מאמץ בדת ישראל, רק את זה שאינו מחזיק אפילו השבע מלות בני נח, ואשר אין בו שלמות המדות האנושיות, שעי"ז אין אנו מחויבים להתנהג עמו באותן המדות אשר הם רק מוסרי, ונתקנו רק לטובת הקצרה האנושית, כי מדרך המשפט אין להאשים את השובר את הפועל, אם אין משלם לו השכירות ביומו, ורק מדרך המוסר נלטה זאת לטובת ותיקון הקצרה, ולכן נגד האנשים אשר אינם נוהגים עמנו במדה זו, אין לנהוג גם נגדם במדת המוסרי אשר נתקנה רק לטובת הקצרה. ואחר העיון בדברי חז"ל הנ"ל נראה בבירור, איך נגד שומרי מלות בני נח אשר נחשבים בעיניהם לאנשים בעלי מדות האנושיות, מחויבים אנו ליתן להם שכרם ביומו, כי אמרו שם בפירוש, "בשעריך, זה אובל נבלות" פי'ו האיש אשר בינו אותו חז"ל גר תושב שקיבל עליו שבע מלות בני נח, אף אם לא נתייחד, ואינו מאמץ בדת ישראל, כי זאת לא יזיק לפי דעתם לשום אדם להפסיד עי"ז זכותו בהתקנות אשר נתקנו לטובת חברת האנשים בעלי מוסר בכלל. (ד) בדין השבת אבדה אשר נלטהו בתורתנו נאמר חמש פעמים השם אחיך, "לא תראה את שור אחיך וגו' השב תשיבם לאחיק, ואם לא קרוב אחיק אליך וגו' והיה עמך עד דרוש אחיק וגו' וכן תעשה לכל אבדת אחיק וגו' " ודרשו חז"ל (כ"ק קי"ג), "אבדת אחיק ולא אבדת גוי" ואמרו, "אבדת גוי מותרת". בהשקפה ראשונה דברי חז"ל האלו נכאים כיוצאים מבטן מלאה בעם ומיטה נגד המאמינים בדת אחרת, אך במעט העיון נראה כי גם שם אך בלדק וביותר דבריהם נאמרו.

ואת אשר הביאני ביחוד לעיון בזה, הוא דברי המכלתא על הפסוק, "פ" חסגע שור איבך או אמרו תועה, השב תשיבנו לך" ואמרו שם, "שור איבך, זה גוי עובד אלילים" ונראה מזה שאף ע"ס שדבר הנאבד הוא של עובד אלילים, ככ"ז מחויבים אנו להשיב לו אבדתו, כי אמונתו בע"א לא הרע כמו בזה, ולא נפטר אותו מהחיוב המוטל עליו להשיב לבעל האבדה את אבדתו. ובדרוש הנ"ל אמרו בפירוש ההיפך מזה, "אבדת גוי מותרת". ולכן נראה לי, שגם פה לא הפקיעו אותו מהחיוב להחזיר האבדה לגוי, מחמת שהוא עובד ע"ז, רק ע"ס הדין אשר נקבע גם נגד בני אמונתנו כי בפירוש אמרו (מכשירין פ"ג מאנה ח') "מלא בה מליאה (בעיר ישראל ונכרים דרים בה) אם רוב נכרים אינו כריך להכריז, ואם רוב ישראל כריך להכריז" על דברי המשנה הזאת, ועל המימרות שונות בגמרא (ב"מ כ"ד והלכה) אמרו (ש"ע חו"מ סימן רנ"ט ג') "המולא מליאה במקום ישראל מזויים שם חייב להכריז, שלא נתיאשו הבעלים, ואפילו העיר מקלה עכו"ם ומקלה ישראל, או אפילו רובה ישראל ומלאה במקום שרוב העובדים שם עכו"ם אינו חייב, אפילו אם ידע שמישראל נפלה ויש בה

זה סימן, אודאי נתיאשו הנעלים". והנה מזה שאמרו, אפילו לא ידע
שמישראל נפלה" אינו חייב מחמת, אודאי נתיאשו הנעלים" נראה שהגויים
דימי חכמי התלמוד לא התזירו האבדה להנעלים; כי אם היו מחזירים,
לא היה ישראל בעל האבדה מתיאש א"ע מהאבדה, והמולאה לא היה
זכה בה, והיה מחויב להחזירם ליד בעל האבדה, אך מקמת שהדבר היה
נודע בזכור, שהגויים אינם מחזירים האבדה, אמרו שכאשר נאבד איזה
דבר במקום אשר ע"ס רוב יהיה המוליא את האבדה גוי, בעל האבדה
בודאי נתיאש מלהשיג אותה עוד, כי מן הסתם מלא אותה גוי, והגויים
אינם מחזירים האבדה לבעליה. לכן בלדק וביושר גזרו אומר, אבדת גוי
מותרת". וזאת מקמת שני טעמים.

(א) כאשר אמרנו לעיל, נופלים כמה מלות תחת הסוג אשר יסודם
בדרכי המוסר, כי מדרך המשפט אין עלינו לקיימם, וע"ס הנחה הזאת,
גם מלות הזכרת אבדה היא מסוג הזה, כי מדרך המשפטי, המליאה בזה
ליד המולא אותה בהיתר ושייכה לו, וכן מלינו בין הרבה אומות הקודמים
אשר בדיניהם, זכה המולא את המליאה בדבר הנמלא, ורק מדרך המשפטי
נעטונו להשיב את האבדה לבעליה, והדבר הוא הסכמית. לכן אם איזה
אנשים אינם מחזיקים בתקנה הזאת, גם השאיר אינם מחזירים לנהוג א"ע
עמהם ע"ס דרך המוסרי, רק ע"ד המשפטי.

(ב) אם מהדין שלא להחזיר לישראל את אבדתו, אחר שנתיאש מלהשיגה
עוד, למה נחזור אותה לגוי, אחר שאם הוא מתיאש ממנה, מידעו
שהגויים אינם מחזירים את האבדה, למה יהיה חוטא נשבר, יליבא בארעא
וגיורא בשמי שמיא.

ועוד מלאתי סעד לדברי, שלא מקמת שגאה לאנשי אמונה אחרת אמרו
אבדת גוי מותרת, כי אמרו לפסק הלכה (אם רס"ו ב') מחזירין אבדה
למומר לרשע ואוכל נבלות לתיאבון, אבל לא לאוכל נבלות להנעים. והנה
נראה הטעם ברור, כי הראשון לא ילא מקשר הרעות והתבדה, אך השני
ממאס בתורתם, ומושך א"ע מנמוסיהם ודרכיהם, לכן גם אנשי התבונה
מחזירים לנהוג א"ע עם הראשון כפי תקנות התבונה, אך לא עם השני.
ואם בשנאת אנשים זולתם היה יסוד מאשרם שלא להשיב אבדה לגוי, או
לאוכל נבלות להנעים, גם למומר, לרשע ולאוכל נבלות לתיאבון לא הורע
להחזיר אבדתם.

סכל האמור כאן הדבר ברור, שבזמננו אחר שבפי חוקי המדינה החיו
על כל מונא האבדה להכריזה ולהחזירה לבעליה, באין הבדל אם בעל
האבדה, או המולאה, הוא ישראל או בעל דת אחרת, מחויבים אנו
גם ע"ס דת תו"הק להחזיר אבדה לכל איש, אף אם דתו שונה מדתנו.
והעובר

והעובר על זה חטאו ישא כעובר על אשר מצות אשר לא תעשה, כי מה
 אם על המליל מהארי והדוב וזוטר של ים ושלוליתן של נהר אשר מן הדין
 איך דבר המליל להמליל, אמרו (שם רנ"ז) אם מצות המלך הוא להחזיר,
 שחוב המליל להחזיר הדברים אשר המליל, מחמת דינא דמלכותא, על
 אמת כמה וכמה בנידן דידן שעל סי דת תורתנו הקדושה וקוץ המדינה
 אנונו מכווים על זה.

ואנב אורתי אעתיק לך דברי הגאון בעל הספ"ג בזה הענין (עשה ע"ד)
 ,,בפר דרשתי לגלות ירושלים אשר בספרד ולשאר לגלות אדום, כי עתה
 ,,שהאריך הגלות יותר מדאי, יש לישראל להבדיל מהגלי העולם, ולאחוז
 ,,במחמתו של הקצ"ה שהוא אמת, ושלא לשקר לא לישראל ולא לגויים, ולא
 ,,להטעותם בשום ענין, ולקדש עצמם אף במחמת להם, שנאמר שארית
 ,,ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כוזב ולא ימלאו בסייהם לשון תרמית,
 ,,ובשוא הקצ"ה להושיעם יאמרו הגויים בדין עשה, כי הם אנשי אמת,
 ,,ותורת אמת בסייהם, אבל אם יתנהגו עם הגויים ברמאות, יאמרו ראו
 ,,מה עשה הקצ"ה שחפר לחלקו גוים ורמאים בו".

מדוי בחבי דעתי בענין רע ועמית, הגיע לידי הספר אגרות יש"ר.
 ומאשר ערבים עלי דברי החכם יש"ר, ומאז הפרתי חיבורי קורא אני
 עליו: הנה הכי קראו לך יש"ר, כי יש"ר הנך, אמרתי אף אם אין העת
 מסכמת עמדי לקרות כל אגרותי בענין, לשום לב ע"ס. על אני אגרותי
 המדברות מענין הנ"ל. ועל חיבורי בכלל, אף שלא קראתי כ"א בהעברה
 בעלמא, ולא עיינתי בו כראוי, הנני מפליא על טובו ויפיו. ראיתי כי
 טרדת החכם המפורא הנ"ל הוא רק להיטב לעמו ולעדתו, כי נקטע אין
 אמת מאגרותיו אשר לא נקבל ממנה איזה חושלת, אם לטעת בלבנו איזה
 דבר אמותה או מדה טובה וישרה, או לשרש ולעקור איזה דעה בוזת
 ומשונה; ומי יתן שהכורס ילמד ממנו לעשות כמוהו, ואל יטע בברד
 סכתים נעדרי החושלת, ואין כונת כותבן רק להראות כחם ועולם ידם
 בלשון ומליצה, או עומק ורוחב בינתם; וביותר יזהר ממכתבים נאמנות
 וגדולים על חכמים זולתם, אשר אין דעתם מסכמת לדעתיהם; למען
 לא יעשה באושים תחת אשר קוה לעשות ענינים.

השני אגרות הנ"ל אשר קראתי במעט העיון, מלאו עצמותי דאן ונפשי
 חגל בהן מאד, בראותי כי דעת החכם יש"ר מסכמת לדעתי, וגם מחידושי
 הנפלאים אשר גילה לנו בהן נהגתי מאד, ומי יתן אוכל לבא אליו
 להשתעשע עמו בזהבם, על שכי אשאנו, אעזנו עטרת לי.

וזן ידעתי נאמנה שאף כי הדברים הנאמרים בשתי האגרות הנ"ל על
 יסודי האמת והלדק בנזים, בנ"י ומלאו אנשים אשר ינקשו תואנה עליהם
 ויבקריו

ויבקרו אותם. והנה בפירושו על הפסוק לנכרי תשיך, יאמרו המבקרים מה שיעלה על דעתם, יבטלו דבריהם מפני דברי קדמוניו ז"ל אשר גילו בפירושו דעתם על הכתוב לאחיך לא תשיך. והגאון בעל הלבוש (לבוש עטרת זהב סימן קנ"ט) אמר על לנכרי תשיך ז"ל: „דבר תורה מותר להלות לגוי צרכית, וטעמא לא מדכתיב לנכרי תשיך ילפען לה, דא"כ לנכרי תשוך מבעי ליה, דאז הוי משתמע תשוך אותו, כלומר תקח ממנו רבית, אבל מדכתיב תשיך לשון מפעיל הוא, ומשמעו תגרוס לו שישך אותך, כלומר יכול אתה ליתן לו רבית, ולא תקח ממנו רבית כו'". גם דעת החכם יש"ר בדבר הכתוב לנכרי תשיך מלות עשה, הוא נכונה מקוימת ומאזרת מקדמוניו ז"ל, והרבה התאסדו דעתם בזה, והגאון בעל הסמ"ג (ל"ח קכ"א — קכ"ג) אמר: „זהו לאו הבא מכלל עשה, והיינו לנכרי תשיך לא בא אלא לומר, הא לאחיך לא תשיך...”

ועל הענין אורח אשר המליא החכם יש"ר בשכלו הזך והיקר, הגם שבנה לדעתו מעוז ומצור בהכלל אשר הניח שבדברי חז"ל אשר נאמרו מספרותם ולא אמרו בפירושו שבדבריהם אלו דברי קבלה, ביד כל מעיין לבדוק עד מקום שידו מגעת, לעמוד על אמתת הענין, אשר עי"ז אין ביד שום אדם לסתור דעת החכם הנ"ל, ובפרט שבאשר המלא תמלא בדברי חז"ל סתירה לדבריו, כן נמלא בהם ראיה לדבריו. לדוגמא מנינו בת"כ (אחרי סי"ב) בנידון טומאת נבלה היסך דעת החכם הנ"ל, כי אמרו שם בפירושו: „וכל נפש, יכול אף הע"א ת"ל גר, אי גר יכול אף גר תושב ת"ל אורח, מה אורח בן ברית אף גר בן ברית”; אך שם בת"כ (פי"ג) מנינו ראי' לדבריו, וז"ל: „אורח זה אורח, האורח לרבות נשי אורחים, גר זה (גר) הגר לרבות נשי הגרים, בתוככם לרבות נשים ועבדים...” מכאן נראה שהכתוב מדבר משלשה מיני בני אדם, כי אם אדם יורה רק על ישראל אינו מהגורד להדרש בתוככם לרבות נשים, אשר נדרש הרבוי מהאורח, אך לפי דעת החכם יש"ר בא הדרוש מהאורח לרבות נשי אורחים, מהגר לרבות נשי גרים, ומבתוככם לרבות נשי ישראל. באשר מנינו דרוש בזה (שם פ"ח ופי"א): „ישראל אלו ישראל, גר אלו גרים, הגר לרבות נשי הגרים, בתוככם לרבות נשים ועבדים” בב"א לא אפונה, כי המבקרים ילאו נגדו ברומם וקשת ובכל כלי קרב אשר להם, מחמת שדעתו בזה היא שדעה ומתנגדת להדעת אשר נוסנה בין בני עמנו, ואשר הורגלנו בה מעוררנו כי בשם אורח יכונו בני ישראל, ואף בנפשי אני מרגיש בח החזק של ההרגל אשר נהרש בלבנו, כי אף שבדברי החכם יש"ר הנ"ל ערבים עלי במאד מאד, והתענגתי בהם בקראם, בב"א לא אכחד ממך באשר קריתי אגרות הנ"ל ושמתתי בהם למדתי אמרתי בלבי דברי הרב הגאון אב"ד דקריית פראעמיסל נ"ע, בשמעו דרש הדורש.

הדרשן אשר נודע אללנו בשם לוטוואק, „באמת אין לעזון בשם אופן נגד דרשותיו, כי הם מיומדים ומולקים על דברי חז"ל, אך נכ"ו בשמעו אותם הרגשתי חיבוך בגרוי". אך האמת נלמה בפשי את ההרגל, כי אמרתי אם נחזיק תמיד בההרגל אשר אין לו יסוד בתורתנו הקדושה, ובדברי הקבלה שבע"ס, ואם נתן יד להעניינים אשר הורגלנו בס, אזי כנהמות נמשנו, ולשא נסע השם בנו השכל והבינה, כי אז לכל דבר כפתי נאמין, ולא נעזוב המכלות והפתיות אשר נטעו בלבנו הגשמי זקנות והנהיגות אשר היו לנו לאומנות בילדותנו. ומי יתן כל קוראי האגרות יש"ר יעלו זאת על לבם, אזי נהיה בטוח כי יקובלו דברי החכם הנ"ל, ולא די שלא יבאו לריב נגדו, אך גם יענדו עטרות לראשו, על יושר לבנו ושכלו.

והנה באגרותי זאת הארכתני יותר מאשר דמיתי בהתפלתה, לכן לא אוכל להשיבך על שאלותיך הנשארים, ועוד חזון למועד אי"ה, שמח לך ולב כל בני ביתך כמנ הבא בחפץ אוהבך

עובדיה

מכתב כ

לכבוד ידידי החוקר הנודל הר"ר . . . יחייה שלום

הגני מעתיק לפניך ידיד נפשי את אשר כתבתי זה שלש שנים על דבר בית שמאי ובית הלל, וכתבתי את אלה בזמן שעלה בלבי לפרש לשון המאנה (עיין בכורי העתים עמוד 123), והחלתי מן מאימתי, ופירשתי כל מילה ומילה בדיוק עד סוף פרק רביעי, בכוונה לסדר את"כ הדברים על קדר א"כ; ואח"כ נטשתי את המלאכה, למען תח לבי אל הלמודים אשר נקרא נקראתי ללמד בקה"ק, הזה, אשר לא יתנוני לפנות כלל ללמודים אחרים. וזה לשוני:

בית הלל ובית שמאי, שם לשתי כתות של חכמים שהיו בישראל בסוף ימי בית שני, ונתלקו בעניינים הרבה בפרטי משפטי התורה. הלל הבבלי היה נשיא סנהדרין בשנת מאה קודם הסרבן, ושמאי היה אב בית דין תחתיו והיה הלל נשיא ראש משך ארבעים שנה, והלל ושמאי לא נתלקו אלא בשלשה או ארבעה דברים (שנת דף ט"ו), ומשרבו תלמידיהם שלא שמו כל זרעם, רבו מחלוקות בישראל, ונעשית תורה כשתי תורות. ויש לשאול: מה טעם נקראו אלו בית הלל ואלו בית שמאי, אחרי שחלקו דעותם לא נמשכו להם מרביותיהם, אלא מסברת עמם, ורבנותיהם הלל ושמאי לא מחלקו, ותורתו של הלל היא תורתו של שמאי, ובשחלקו התלמידים לשתי

לשתי בנות היה להם להקרא בשם התלמידים והמקילים, או בשם אחד מהודש, ולא על שם הלל ושמואי, אשר לא מהם ינאה תקלת המחלוקת. מלבד שלמי הנראה לא היו להלל תלמידים מיוחדים ולא לשמואי תלמידים מיוחדים; וכן כתב גם בעל ס' יוחסין וזה לשונו: כי כל התלמידים שהיו להלל בן היו משמואי, כי כבר ראית אמרם ז"ל שמיני תלמידים היו לו להלל הזקן, וריב"ז אחד מהם, ועם כל זה אומרים בנחות ריב"ז קבל מהלל ומשמואי שלעולם היו אניהם בבית המדרש ביחד, האחד נשיא ושמואי אב בית דין, וכן כל הזוגות, עב"ל בערך שמואי הזקן, וא"כ מה מקום להקרא אלו בית הלל ואלו בית שמואי? — והנראה בעיני, כי להיות הלל עומן במדותיו, אוהב שלום ורודף שלום אוהב את הצדק והמאמץ לחורה, וכמו שאמר לאותו נכרי ואהבת לרעך כמוך זה כל השורה בלה, מזה נמשך שנים מן התלמידים שלא שמו כל זרעם ושהיו דנקים בהלל ללמוד מדותיו וללכת בדרכיו כשנולד להם ספק בענין מעניני הסקים והמשפטים. בחרו להקל, כדי לקרב את ההמון לתורה, שלא יכבד עליה על כוארם יותר מדי וימקוהו מעליהם לגמרי; והתלמידים האלה נקראו בית הלל, להיותם אחוזים בדרכי הלל, גם כי לא מפיו ינאול להם פרטי הענינים שנחלקו בהם. וכן להפך, שמואי היה איש קפדן, ומקפיד בכל דבר שלא לגלות פשורת הדין אפילו בחוט השערה, ופשו שפאנו שדקף באמת הנגאים לאותו נכרי שאמר לו למדני תורה על רגל אחת, ולאותו שאמר לו גיירני על אמת שיצאוני כהן גדול, וקלת מן התלמידים בחרו בדרכיו, וכשנולד להם ספק מחמת שלא שמו כל זרעם, בחרו להתמיד, והם נקראו בית שמואי, להיותם נמשכים אחר שיטת שמואי שהיה מקפיד להתמיד, אע"פ שלא ממונו באו להם סברותיהם. וכבר מלאנו את הזקן אומה, בדברי בית הלל ולא בדברי בית שמואי: ב"ש אומרים אף מטמא, וב"ה אומרים לעולם אינו מטמא עד שיהא בו כביצה; דוסתאי איש כפר יתמה היה מתלמידי ב"ש, ואמר שמעתי משמואי הזקן שאמר לעולם אינו מטמא עד שיהא בו כביצה (ערכה ב'); וכיוצא בזה במסכת עדיות פרק א' ב"ש אומרים רובע עצמות מן העצמים בין משום בין משלשה וכו' שמואי אומר אפילו מעט אחד, הרי מפורש כי ב"ה וב"ש לא קבלו סברותיהם מהלל ושמואי, שחורמו של הלל היא חורמו של שמואי, אלא שמתלמידים לא שמו כל זרעם, כמו שאמרו בסוטה דף מ"ז וסנהדרין דף פ"ח, וכשהיו בספק נטו אלו להקל ואלו להתמיד. לדוגמא גזל מריש ובנאה בבירה, ב"ש אומרים מקצקע כל הבירה בלה ומחזיר מריש לבעליו

(*) חס יקצב בעיניך מה שאינו בנחות זו מחלוקת הלל ושמואי; עיין מה שהבית דין ינאול בנפלת בנות בשם ר' מתתיה.

(זו היא מדת שמאי, וכך היא מדת הדין, לא שמאי אשר כך), וז"ה אומרים
 אין לו אלא דמי מריש בלבד (כך היא מדתו של הלל, וכך היא מדת
 רחמים) (גיטין דף נ"ה) • וכן כינר מרקדין לפני הכלה, ז"ש אומרים
 בלה נמות שהיא (מדת הדין), וז"ה אומרים בלה נאה נאסדה (אוהב
 שלום ורודף שלום) (כתובות ט"ז) • ואע"פ כן מלאנו קצת דברים מחומרי
 ז"ה ומקולי ז"ש (עדות פרק רביעי וחמישי), וגם באלה לא זזו ז"ש
 וז"ה משיטתם, לדוגמא ז"ש מתירין את הנרות לאחים, וז"ה אוסרין,
 כלומר מי שנשא אשה שהיא ערוה לאחיו, כגון שנשא את בת אחיו, ויש
 לו אשה אחרת או נשים אחרת מלבדה, ומת בלא בנים, ובא אחיו ליבם
 אחת מנשי המת, בית שמאי מתירין שייבם אשה המותרת לו, ואע"פ
 שזרתה ערוה עליו, ובית הלל אוסרין ליבם זרת ערוה • הנה כאן בית
 שמאי העמידו דבריהם על קו הדין והתירו, כי אין שום דבר שיאסור
 לקיחת אשה מפני שזרתה אסורה; אמנם בית הלל ראו כי טבע הנרות
 לשנוא זו את זו, ודרך האדם להיות אוהב את קרוביו, והנה העריות
 על הרוב אוהבות ואהובות הן לאדם שהן ערוה עליו, כי שאר בשריהן,
 ונמשך מזה שאם יקח אדם זרת ערוה, על הרוב לא יהיה לו שלום עמה,
 כי קרובתו שונאה אותה, ותשתדל לבנות את האהבה בינם, וגם אשתו
 להיותה שונאה את קרובתו, קרוב הדבר שתשנאהו גם הוא; ולפיכך
 בית הלל אוהבי שלום ורודפי שלום אסרו הנרות לאחים, כי ראו שאין
 זיווגם עולה יפה *) • ולפעמים היתה כוונת ז"ה לעשות מציג לפנינו

(*) דברי חכמים בדרכונות שמולייכים בהם את הבכמה, וידוע כי הכמון כנה על הרוב
 כסום כפרד אין הכין, לפיכך כשהיו החכמים גוזרים גזרה לא היו מודיעים טעמה עד
 חזר י"ב חדש, שמה לא יישר הטעם הכוח בעיני קהל, ויבא לזולזל בה (ע"ז דף ל"ה) •
 וכן מלאנו שלם מלות שנתפרש טעמן בחורה, וזלשתן נכאל כהן המלך החכם שלמה בן דוד •
 ובכיות החכמים נאמרים מפרסם טעם גזרותיהם, נמשך כי על הרוב נאכחו הטעמים
 ההם, ונאחרו הגזרות כאין יודע מקורם וסבתם, וכאנחנו חכמי התלמוד לפרש טעמי
 המנהג, על הרוב לא היתה בידם קבלה על טעמי הדברים, והיו מוזהבים אותם מדעתם,
 לפעמים היו מוליס הטעם כסברה, ולפעמים היו מוליס אותם בדברי התורה ע"י דרשות
 רחוקות מן הכסף; ומזה נמשך רובי הדעות הנמלחות לבעלי התלמוד נגזירות טעם לדין
 אחד בעלמו • לפיכך החכם אשר עיניו נרחשו יאסור בלא שום פקדון כי אין כשער סגור
 בעדו לבקש טעם לדין המנהג מבלעדי הטעם או הטעמים המובנים בתלמוד, וכמו שעשינו
 כאן בחיסור זרת ערוה, שבעלי התלמוד סמכו אותו למלת לדרור • ומזה יובן כמה דחקו
 מן האמת כל החכמים אשר דחקו את המקראות כדי להסכיםם עם ההלכה; ולפי שהכריעו
 דברי חלבים חיים כדי לקיים פירושים אשר אינם חלל חסמכתא צלמא • ומזה נמשך ג"כ
 נזק רב לחורב שנעל פה, שהרבה מדבריה היו לזרז למשכילי העם וגם להכמון (וכל שכן
 לחכמי בגוים), כחשש שאין יסודתם חלל על האסמכתות הנזכרות בתלמוד, ובתחת דברי
 החכמים הרחלונים כלם נכוחים למנין, ועל אחי חכמה עמוק נוסדו, לפנות האומה
 לפי נורח הזמן והתחלפות הדורות; אך בעומק חכמתם ידעו שלא היה ראוי לגלות טעמי
 דבריהם לכל התלמידים חלל למעוטם, ולא זכית הסדר שיהי פתוח לכל, חלל בסתר
 חלליהם

מארת הדין, כדי להרחיק את האדם מן העברה, וגם זה נשיטתו של הלל שהיה מקרב את הבריות לתורה, ובהפך ב"ש העמידו דבריהם על קו הדין. לדוגמא העוף עולה עם הגבינה על השלחן ואינו נאכל, כדברי ב"ש (קו הדין), וב"ה אומרים לא עולה ולא נאכל (סיוג לתורה, להרחיק את האדם מן העברה). וכן בינה שנולדה ביום טוב ב"ש אומרים תאכל (כי בן נאמת אין שם דבר שאסור אכילה), וב"ה אומרים לא תאכל, גזרה משום פירות הנושרין, וזה חזק כדי שלא יעלה ויתלוש, ולהיות סענין דבר שאין בו הפסד, כי למחר היא נאמרת, וגם היום אם הוא נריך לבינה ימלא לו בנקל בינה נאמרת, גזרו ב"ה, כדי להרחיק את האדם מן העברה.

ולענין הלכה כדברי מי, כך אמרו בתלמוד: שלש שנים נחלקו ב"ש וב"ה, הללו אומרים הלכה כמותנו והללו אומרים הלכה כמותנו, יתה בת קול ואמרה אלו ואלו דברי אלהים חיים הן, והלכה כב"ה; וכי מאחר שאלו ואלו דברי אלהים חיים, מפני מה זכו ב"ה לקבוע הלכה כמותן? מפני שנוחין ועלובין היו, ושונין דבריהם ודברי ב"ש, ולא עוד אלא שמקדימין דברי ב"ש לדבריהם (ערוזין דף י"ג). וגם זה עדות למה שאמרתי שבית הלל היו אוחזין מדותיו של הלל בידיהם, ולפיכך אין לתמוה אם זכו לקבוע הלכה כמותם, שמדת הענוה והשלום אהובה למעלה ונאמדת למטה.

עוד אמרו: לעולם הלכה כב"ה, והרובה לעשות כדברי ב"ש עושה, כדברי ב"ה עושה, מקולי ב"ש ומקולי ב"ה רשע, מחומרי ב"ש ומחומרי ב"ה עליו הכתוב אומר והכסיל בתוך הולך, אלא אי כב"ש בקוליהון ובחומריהון, אי כב"ה בקוליהון ובחומריהון. הא גופא קשיא: אמרת הלכה כב"ה, והדר אמרת הרובה לעשות כב"ש עושה? לא קשיא, כאן קודם בת קול, כאן לאחר בת קול; ואי בעית אימא הא והא לאחר בת קול, ור' יהושע היא, דלא משגח בבת קול (ערוזין דף ה').

עוד אמרו: אע"פ שנחלקו ב"ש וב"ה בלכות ובאסיות וכו' וכו', לא נמנעו ב"ש מלישא נשים מב"ה, ולא ב"ה מב"ש, ללמדך שאהבה וריעות מהגיגין זה בזה, לקיים מה שנאמר והאמת והשלום אהבו (יבמות דף י"ד).

הנהיגם בדרך שחר תחרי חורה; וממיעוט התלמידים שהיו במדבר חלל נפטרים להם נאסף שנאכלו, ובזו החמורנים ובקאו להחזירם בפלגולם, ולא כלליו תמיד. וכנס מקום רחב ידים הניחו לנו חבובינו להתגדר בו, וכוה רחשונה לפרש התורה לפי עומק חמת כוננה, ולפרש ח"כ טעמי המשנה וההלכה, מה ראו לפסוק דין נגד פשט הכתובי; וכבר ענדתי במלחכה הזאת בפירושי לפרש משפטים, ושנית לפרש המשנה פירוש חדש, אשר לא תהיה כל יסודות על דברי התלמוד, אך יסקול במפרש את דברי החמוראים במאזני הכתוב, ועליהם יוסף מדעתו. והדברים רחבים ועמוקים, אין כאן מקום בלחורם, רק תפתחי למאכלים פתח כחורב של מלח, לחת לפנס ויפכס עוד.

מצינו שר' אליעזר המגיד נקרא שמוי (שנת ק"ל), ויש מפרשים
 לשון שמתא, מפני שברכוהו חבריו במחלוקת תנורו של עכנאי, שלא רצה
 להודות להסכמת רוב החכמים, "אע"פ שינאה בת קול ואמרה: מה לכם
 אצל ר' אליעזר, שהלכה כמותו בכל מקום? (מזיעא נ"ט), ומתלמוד
 ירושלמי נראה שנקרא שמוי מפני שהיה מבית שמאי; והנה אם היה
 ר' אליעזר מחזיק בדברי ב"ש, תהיה בת קול סותרת בת קול, מאחר
 שבת קול אומרת שהלכה בר' אליעזר בכל מקום, ובת קול אמרה שאין
 הלכה כב"ש; ואולי יאמר אדם לפרש שהלכה כמותו בכל מקום שאמר מדעת
 עצמו ולא מדעת ב"ש וגם זה לא יתכן, מאחר שכך מדתו של ר' אליעזר
 שלא אמר דבר שלא שמע מפי רבו לעולם (סנה ב"ז). והנה ידענו שרבו
 מובהק של ר' אליעזר היה ריב"ז שהיה מתלמידיו של הלל הזקן, ואין
 נראה שיהיה א"כ ר' אליעזר מבית שמאי.

אבל לפי מה שפירשתי בחקלה תסור המנוכה, כי ר' אליעזר לא נקרא
 שמוי להיותו מתלמידי שמאי, גם לא להיותו אוחז בסברת ב"ש; אצל
 נקרא כן להיותו אוחז במדת שמאי. שהיא הקפדנות ומדת הדין הקשה,
 שאין רוב העולם יכולים לשמור בה.

ודע כי הקראים, כדי להתלות באילן גדול, אומרים גם הם מתלמידי
 ב"ש, וזעל כן הם אוחזים בחומרות, ושר' אליעזר קראי היה, ועל כן
 ברכוהו חבריו. אמנם זה כלו עקר שאין לו רגלים, שהרי ב"ש וב"ה,
 ור' אליעזר ג"כ כלם קבלו עליהם תורה שבע"פ, ולא פרקו עליה מעל זוארם,
 וכמו שכתב הראב"ד ז"ל בס' הקבלה: „לא נחלקו רז"ל מעולם בעקר
 מנה, אלא בחולדותיה, ששמעו עיקרה מרבניהם, ולא שאלום על
 תולדותיה, מפני שלא שמעו כל זרכן; לא נחלקו אם מדליקין נר שנת
 אם לא, ועל מה נחלקו? כמה מדליקין וכמה אין מדליקין, יוכמה רמקה
 דרכם של חכמים אלו מדרך הקראים!

מאדובה ברביעי בכ"ה לחדש החקצ"א.

שמואל רוד לוצאטו.

מכתב כ"א

מליצה יקרה

אשר כתב הרב הגאון המקובל מו"ר יונתן אייבשיץ ז"ל, בהיות
 יושב על כסא הרבנות צקהלות או"ה שנת תקכ"א לכבוד החכם הפילוסוף
 האלהי בני משה בן מנחם אדעססוויט ז"ל, בהיותו בחור ורך בשנים - *)
 אמר המעתיק - עוד היה משה בן מנחם בחור זעיר לימים, וזמן
 לא לשם ולתפארת בן ישראל ועמים בספריו הנשגבים אשר חנן בחכמת
 הפהילוסופיה האלהות, ואז היה חכמי ישראל התמימים והישרים בלבנותם,
 הכירו רוב חכמתו ולא התאפקו ברוחם, לבדו נגד זקני העדה, כאשר
 תעיד המליצה הנלכה פה כתובה מיד הרב הגאון מוה"ר אייבשיץ ז"ל,
 אשר ראיתי בעיני בכתב ידו, הנכר לי מאז, ביד הרבני המנוח מוה'
 שלמה לערנקוויטץ הכהן ע"ה, אשר הביא אותו מק"ק ברעסלויז, והעתיקתי
 מחוברו אות באות כאשר הוא לסניך, וזה חארה:

הנה צא לגבולי איש משה אשר ידענו מה היה לו, כי ידי משה נבדלים
 ויקרים, וכביר מלאה ידו בכל חכמה למודית וטבעית, מחקרית הגיונית
 פהילוסופית ומליצות, שם נאמרים פיהו ולשונו תהליך בארץ, נתן השכל
 במרומים ישכון, וענפים ילכו יונקותיו, ויהיה כזית הודו, במקום מורה
 לדק ומקום חיות שהגשם תלויה בה, לדעת איכותה ומזגה ומשטרה
 בגויה, ובהנה רבות שרשים אשר הם כפרוודר להכנס בהיכל ה', הוא
 תורתנו הקדושה, אשר בו ינוח כל יגיעי כח מחשבי, הוא אשר שמו
 בהר"ר משה מדעסא, ואז כרואי אותו אקומו והביאותיו אל בית אש

*) המליצה היקרה הזאת שלחה חלי גימ מחת ידידי הרב החכם הר"ר יהודה בן-יוסף
 לבית ייסלע ניי וז"ל באחת מהגרותיו חלי: „הנני מעתיק לפניך מליצה יקרה אשר כתב
 „הרב הגאון המפורסם מו"ר יונתן אייבשיץ ז"ל לכבוד הרב החכם הפילוסוף רבי'
 „משה בן מנחם ז"ל בהיותו בנחרותו בארץ נטה ללון בעיר האמבורג, וידעתי כי תועם
 „ולנפץ ותהיה לך לקורת רוח, והים כי נתת ברוח בניתך חס יחשף למליצה הזאת לכנס
 „בביתך המהנרת כרם חמד, למען הראות לקוראיה הנכבדים מעלת שני חכמי הדור ההוא,
 „ואת כבוד תפארת הרמב"ם ז"ל, אשר מלא חן בעיני רב גדול בישראל, יושב על כס
 „הרבנות והארץ בתפארתו לישראל בעת ההיא אשר עוד כסס חזק פני החל, ועלמך
 „מסביב, חף כי לבני ישראל חופל במושבותם ולא נגה חור חכמה עליהם, ובפילוסופיה
 „הייתה לשכס ולנתינים בעיניהם, ואת חכמת יונתן התפארת חל החכמה, חף נא פניו
 „אל דורש כל חמת וחמיס, ולא נתן מתג ורסן לכלל נאערים מעשיו הגדולים, בלי
 „מחל ופחד מחמת המליקים אשר סביב שמו עליו, אז יירי היקר! הטוב בעיניך לחסוף
 „האזהרה חוף מחברתך וכו' עכ"ל. וחלף תודות שלמה לחכמה היקר הזה נגד כל עמי
 „על כי היה עס לבנו הסופר המליצה הזאת ולפרסמה בנער בת רבים, ומי יחז
 „וכל חכמי ישראל יעשו כמובד לבקש מפה ומפה חל קדמונים ולמסרם בידי חס
 „אשר על ידו יפרסמו על ידי הדפוס, ולנלתי יחבלם עוד עש חס, וישאן ברכה מחת
 חלבים ומדם.
 המציא לאור.

לבינה וחדר הורתי, ומלאו נוסף על כל הכל, שכלו שלם בתורה
בגמרא וסברא לא יטה לאדן מנהלוג מנהל בדרך ישתה, על כן ירים
ראש ליתן יד לתורה, ומלאו מקום בינה יתירה בתורתנו העולה על כל
החכמות וכן עשה חיל, ואחת היא ברה כחמה איומה כדגלות ודגלו עלי
אהבה, אהבת יהונתן אהבתיו, מאבתיו חסד. ולכן אמרתי כמה אכבדהו
נגד זקני עמו, אם בסמיכות סבר הלא לגדולה מזו מתוקן, ואין ספק
שכבר קדמוני שאר רבני הדור בכבוד ועטור, ואם סמיכות מורנו הוא
יולא ממנהגו של עולם ליתן לאיש פנוי עטרת מורנו (?), ולכן לא ידעתי
אילן כמה אכבדהו, ואמרתי ליתן לו כסות עינים, בי הוא כלומחמדים,
פרדס רמונים, תובו אכל וקליפה זרק, ולקט שושנים בין החוקים,
והוא חכם הרזים ופרפראות הכל מתוקן לסעודה, מלחם ה' אכל בלחמו
אל תחיה, ישמח משה במתנת חלקו, כי נאמן בית ה' קראתי לו, וכליל תפארת
בחורים על ראשו, והי' זה לאות נאמן ודי. דברי הכותב מחבה לתשועת ה'
ר"ח אייר באשר ירים משה את ידו.

יהונתן אייבשיץ

ח פ"ק אח"ו.

מכתב כ"ב

לכבוד ידידי החכם המפורסם, 'ובו' וכו' כ"ש מוהר"ר שלמה ראזענשטאדל;
יריק ה' עליו את הברכה, וישביעוהו ששון ושמחה, ונסו יגון ואנחה.

שמועה שמעתי מפ' אחד מאוהבי כי אדוני מלא בספר אחד להחכם
דערענליין (נדפס בשנת 1780) פירוש הפסוק ואפי על תכלית דומה ממע
למה שפירשתי בו אני, והוא בהפרדת מלת תכלית לשמים, תכלית יתכן
ויפלא הדבר בעיני מאד, לא שתבא מחשבה אחת בעצמה בלב שני בני אדם, כי
זה מקרה מלוי מאד, וגם לי קרה לא אחת ולא שמים, ואז כתבתי בקונטרסי
„וכן מלאתי אח"כ לחכם פלוני“; אך מה שנפלא בעיני הוא כי החכמים
המפורסמים ראו עניינם אשר פירשו שניהם ישיעה, ושניהם
מביאים תמיד דעות זולתם, דבר בשם אומרו, וגם את החכם דערענליין
מזכירים פעמים רבות, הנה לא הזכירו לא דבר ולא חלי דבר מזה הפירוש.
ועתה בהיות שאין ספרי דערענליין בידי ואף לא ביד אדם אחד ממיועדי,
ובהיות הענין נחקר לי מאד לדעת היש לי להזכיר בפירושי לישיעה שכבר
קדמוני אדם אחר בפירוש ואפי על תכלית, הנה אנכי מפיל תחתי
לפני אדוני הנכבד, למען יואל בפסדו להודיעני הדבר על בוריו, ולהעתיק

לפני

טו 15

Kerem Chemed.

לפני המאמר ההוא הכולל פירוש הכתוב הזה : ואני בהזכירי את שם המחבר ההוא אשר קדמני בפירוש ההוא, גם את שם אדוני אשר גלה את אזני אזכיר לתהלה ולתפארת. ומי יתן ויוסיף אדוני היקר שנית ידו להשמיענו קדשות בעיניי חכמה ומדע, ואני בשמחה אעבדם עשרה למחברותי.

ועתה אחרי הדברים והאמת האלה הנני נותן לפניך היום דברי אשר השיבותי זה ששנים לידיד נפשי ועטרת ראשי החכם המופלא מוה"ר שלמה יהודה רפאפורט על אודות פירושי על פסוק ואפי על תבליתם אשר מלא חן בעיניו כאשר מלא בעיניך אדוני, ומלך אשר נפשו ירעה לו כמו נפשך על היותו מתנגד אל המסרה, ותשובתי אליו הלא היא מלתא דשויא לתרועיכו וזה לשוני :

ואשר לבך ידיד נפשי נוקפך בדבר הזה, ואמרת : „אבל אנחנו בני ישראל מה נעשה בגלוי פירושים באלה על פני חזן, הורני אם תוכל, והמסרה נלכת כחומת ברזל לנגדנו“ אענה (ובאלהים יצא) ואומר, כי אנחנו בני ישראל, אלהי אמת אלהינו, אשר לא לפניו חפץ יבא, והוא הבחון לבות וכליות, יקלל (כאשר אמר המליץ), „יקלל המקלקל מחשבתו ומכלכל דבריו, כל ישפות שלום לשפתים נעות בלב רחוק“. ולכן מחשבה אשר לא טהורה היא ופסוק אותה מעל לוח לבנו, ואם טהורה היא בעינינו באמת ובתמים, נבשר לך בקהל רב, ולא נירא חרפת אדם. ובעינינו, אחרי אשר התקבר אצלנו במופתיים אין להם מידה (הארכתי בזה בלמודי לתלמידי) כי הנקודות והטעמים לא היו ולא נבראו עד אשר חתימת התלמוד, ואחרי אשר ראינו גדולי המפרשים כלם, אין נקי, נועים פעמים רבות בפירושי המקראות מעל דרך הנקוד והטעמים (הארכתי גם על זה בלמודי, במבוא לס' התורה), למה נסוג אחור בראותנו מקרא סתום, נקצו כל המפרשים להלמו ולא הלמוהו, ולא נאמר כי הסופרים הקדמונים קירבו את החוקים בזרוע ודבקו שתי מלות בטעות, ואחרי כן כאשר באו בעלי הנקוד ומלאו תבליתם מלה אחת, נקדוה כאשר מלואה, כי באמונה הם עושים, לבלתי שלוח יד בספרים. והמסרה הזאת אשר אמרת היותה כחומת ברזל לנגדנו, מה היא, ומבטן מי ילאה, ומתי נכתבה ? הלא ידוע בלא ספק כי בעלי המסרה לא קמו רק שנים הרבה אחרי בעלי הנקוד, ובעל חובות הלכות בהקדמתו כתב, „כספרי בן גאון ובעלי המסורה“ הורה בזה שלא היו קדמונים הרבה מ'יונה המדקדק ; והראב"ע בתחלת ס' מאזנים הזכיר שתי תודות גדולות אשר קמו אחרי חכמי התלמוד, והתודה האחת „זומרי חומות המקדש, והם אנשי המסורה“ הנה שהיו אחרי

אחרי חכמי התלמוד; והרמב"ם בהלכות ס"ח פרק ח' לא סמך על בעלי המסורת וסמך על ספר שהגיהו בן אשר, הורה בזה כי בן אשר קודם לבעלי המסורת בזמן ובמקום, וזה אמת אין ספק בו (וגם בזה הארכת במבוא ללמודי הלשון).

ואנחנו בני ישראל מה נעשה בגלוי פירושים באלה על פני חזן? — נודיע לבני ישראל כי ספרי אבותינו נשמרו במשך דורי דורות שמירה נפלאה בתכלית האפשר, עד כי אין בכל ספרי הגוים הקדמונים ספר נקי כמוהם משבזים וחלופים במחאות; אפס אף גם זאת הנקיון הנמור מכל משחת ומוס קל בעולם הדורות אשר חלפו על ספרינו היה מן הנמנעות, וכמו אלו רואים גם היום כי אין גם אחת מן המקראות אשר בדפוס שתייה נקיה משינויות קלות, כן קרה הדבר גם בימי קדם בספרים כתב יד; כמו מה שכתוב באיוב רמז מעט ואינו, אין ספק שהקריאה הנכונה דפוס בל"ת וכמו שתרגם המתרגם אד"כ. והנה זה אמנם קרה לבניאים ולכתובים, למיעוט הקריאה בהם אלל ההמון; אבל ס' התורה, לרוב ההגיה בו ביחיד וברבים, עד כי בכל דור ודור היו דבריו שגורים בפי העם, ורבים מאד בין החכמים וגם בין ההמון ידעו רוב דבריו על פה, היה כמעט מן הנמנעות שחפול בו שגיאה וחלוק נסחאות, הלא תראה כי בכל חלופי גרסאות אשר בין מערבאי למדנחאי אין אחד בס' התורה. וחלופי נסחאות קעניקטס ודע קססי לא יבהלנו, כי כלם שבזים ספרים מוטעים, ובכלל הנסח המשובה נמלא במיעוט הספרים, ונסח שלנו נמלא ברובם, ואל הנסח האומרוני לא נשים לבנו, אחרי אשר עמד החכם המופלא Gesenius וביאר בספרו *De Pentateuchi Samaritani etc.* כי כל חלופי נסחאותיו אינם כי הם שבזים ששחבשו הסופרים הכותים אשר הלכו אחר הרגל לשונם המשובה, או הגהות שחבשו הכותים לתקן בס' התורה על פי דרכם ומחשבותיהם (והארכתי בזה במבוא לס' התורה).

ואנחנו בני ישראל מה נעשה בגלוי פירושים באלה המחליפים הקריאה? — שתי שמירות נשמר בזה. האחת, נשמור נפשנו מאד לבלתי הרום לפרון חומת הקריאה הנושנת בלא הכרח עצום, ובלעדי שיתברר אללנו באמת ובתמים כי לא יפורשו דברי הכתוב פירוש ישר ונכון כאשר המה, ואף לא אחרי בקשת הסיוע בשאר לשונות הקדם, ארמית וערבית. והשנית נשמור נפשנו מאד מהחלוק הנסח הנושן אם גם החדש לא יעזור כח להאיר מחשבי הכתוב ולהוציאו מאפלה לאור גדול; כי אמנם אם אחרי חלוק הקריאה יאשר בכתוב קושי לשון וזרות מאוס לך תקנתנו קלקלה תפגע. והדברים ארוכים, ידידי, ודי בזה לעת עתה.

עד פה דברי תשובתי לידידי הכנס המופלא מוהר"ר שי"ר. ובהיות
 מאמרנו בענין טעויות סופר אשר לא נמלטו מהם ספרי קדם, אגידה
 נא לך אדוני וידידי את אשר קרה לי זה שנה בהיותי מתגורר בעיר אחרת.
 מלאתי שני חבמים עבדים נכיס, האחד היה מגנה פיוטי המחזור,
 והאחד היה עומד על ימינס לתמכס ולספר בשבסם. ויען הקטיגור
 ויאמר לרעהו: הוציאה נא אלינו אם תוכל סליחה אחת, איו שתרצה,
 שלא תהיה מלאה משחת ודופי. ויען הסניגור ויאמר: הלא רבות הנה
 הסליחות הנחות המלכות חכמה וכלילות יופי, אך עתה לא אביא לפניך
 רק אחת, והיא המחללת שוממתי ברוב יגוני, ליום יסקד דדוני, מה אומר
 לאדוני? וכי אין זה לשון נח ונשגב? ויען הקטיגור ויאמר: כדברך כן הוא,
 אך שפיל לסיפא, ונראה מה אחריתה. ויוסף הסניגור ויקרא לפניו הבתים
 האחרים: אמללתי וגאלמתי, בזכרי אשר אשמתי, בושתי וגם נכלמתי.
 בהבל כלו ימי, מפני בושת עלומי, אין שלום בעצמי. והקטיגור בעל
 כרפו הודה ולא בוש כי גם הבתים האלה מלאים כל טוב, אך תמיד היה
 שואף לשמוע שאר דברי הסליחה עד תומה. ויוסף הקורא ויקרא: גחלתי
 קודחת, במגלה נמתחת, והנושה נא לקחת. אז נהלו פני הקטיגור
 ויאמר: מה טיבה של גחלת זו הנושרת כמגלה מתוחה? היש ענין והבנה
 לדברים אלה? בפני הסניגור חפו, ויבקש בספרי מפרשי המחזור, ואין
 פותר. אז פנו שני בעלי הריב אלי, לשמוע מה צפי גם אני, הקטיגור
 למען אכריע לבק חובה, והסניגור אולי אמלא פירוש הגון למליצה ההיא
 הסתומה. ואני יען ידעתי כי בעל הסליחה ההיא הוא המזור המפואר
 והנעים ר' שלמה גבירול, אמרתי בלבי: על כל פנים לא יתכן למזורר
 ההוא שיאמר מליצה בלתי נאותה, ואען ואומר: תנו לי מחזור, ואראה
 הדברים בעיני, כי אין דרכי לפרש שום מאמר, או לחרון עליו משפט,
 אם בעיני לא אראהו. ויתנו לי הספר ואחבונן בו רגעים, וישם ה'
 דבר צפי ואומר: אם תתנו לי יו"ד אחת קטנה, אפרש לכם המליצה
 בתקונה. ויאמרו שניהם: דבר אתה עמנו ונשמעה. ואומר אליהם: אל
 תקראו גחלתי קודחת כמגלה נמתחת, אלא גחלתי קודחת כי מגלה נמתחת,
 והכוונה גחלת המרטה תוקד בלבבי כי ידעתי כי ספר הזכרונות פתוח,
 והנושה נא להפער ממני מה שנתחייבתי לו; והמשל לקוח מן המשנה
 הפקס פתוח והיד כותבת וכו' והגבאין מחזקין וכו'. וישמעו בעלי הריב
 את הדבר הזה, וייטב בעיניהם מאד, ופה אחד הסכימו כי כן בלא
 ספק כבז המזורר. אח"כ חפשונו בכל המחזורים אשר מלאה ידנו, חדשים
 גם ישנים, ולא מצאנו באחד מהם הנסח הזה כי מגלה נמתחת, אלא
 בכלם כמגלה, ואף גם זאת הנה הדבר ברור כי נסח כמגלה שבוש הוא.
 ואיך

ואיך א"כ נמשך ידנו בשעת הדחק מהדעות שנפל אחיה מ"ס צפנים הקדמונים?

ואבא עתה לשאר דברי מכתבך היקר, אמנם אקצר לרוב טרדתי בהגהת הדפוס בם' מבוא לחכמת ל"הק שאני מדפיס עתה בעיר הזאת בלשון איטלקי, והוא מלא מלות עבריות, ואנשי הדפוס אינן אחד מהם יהודי, וזה גורם לי אכזב זמן הרבה מאד; ועתה צרכני ה' וילדה לי אחתי בן (מלבד בני בכורי אשר שמו אהוב גר) והנני טרוד הרבה בהשגחת רבי הבית, והיולדת והגולד, ה' ישמח.

פירוש רש"י ופירושך על המקראות או נשי וגו' כי בן וגו' דחוקים ורחוקים הם לפי דלות עיני, אך דרך איש ישר בעיניו, ואמת הוא כי מקראות סתומים המה, ואע"פ שהם מתבארים בהוגן לפי דרכי, עדיין אין אמת פירושי גלויה ומחזרת כל כך שאוכל להחליט כי הוא אמת ואין זולתו אמת. רק זה נ"ל עומד מנגד לפירושך, והוא כי פסוק כי בן הם דברי האל (כמו שהוא מסיים נאום ה' אלהים) לא דברי יחזקאל; והנה אמת כי הנביא היה מקונן על מבלת בני עמו, אך האל המכה בחמה לא היה מקונן, ולא יתכן שיאמר האל אם גם שנט מואסת אז לא יתקיימו עוד, שראה כמתנחם ממה שגזר עליהם; ואם האל אומר לנביא לכן סבוק אל ירך וביולא בזה, אין הכוונה שהאל מזה בחרתם, אך הוא להגדיל זיור הרעות העתידות לבוא עליהם, כלומר כל כך תהיינה הרעות קשות, שכל שומען יספוק את כפיו ויקונן. זה לבדו נ"ל ברור בפסוק הסתום הזה.

דברי התוספות אשר הנחת לפני על תרגום איש יודע ליד הלך הם כתובים בגליון הסומשים עם ג' תרגומים, ואני ראיתם בעת כתיבם' אהוב גר, אך התעלמתי מהם, כי לא היו דבריהם נכנסים באזני, האזונה מפני שהם מפרידים התבה לשמים, ועוד כי יודע ליד הוא הפך ממש ומתנגד לענין הבעלה והשקט, ונ"ל ברור בשם כי איש ליד אינו אדם שוקט ובטלן.

ואבא עתה לשאלותיך אשר שאלתני אדוני.

חיבורים אשר באיטליאה בארצות אשר תחת מלכי עסטערייך החסידים, הן במלכות לאמבארדא—ווענעליאניש הן במלכות אייליריען, וגם היושבים בארצות טאסקאנא, בשלה וטובה עומדים, הם ראשים ללמוד ולעשות כל מלאכה וכל סכמה שירצו, ולקנות קרקעות ולבנות בתים, ואינם משלמים שום מס מיוחד; באמת המון העם בקלת מקומות אינו אהב היהודים, אך הגווערניזם תומך ידנו תמיד וסותם פי מסטינינו ומקטרינינו. רק מלאכת מרקחת הרפואות היא לבדה אסורה לבני ישראל בארצות הקיסר יר"ה

יר"ה , אך בפרטם אשר תחת האפיפיור ובארץ אקדענט ובמלכות סיעמאנט
 היהודים שרויים בדוקק ובנער, ואינם ראשים ללמוד בבתי הלמודים .
 מעשה העבודה בקאללעגיום ראביניקום הוא למוד תורה שכתב ותורה
 שבעל פה , אך בענין הזה לא אאריך . כבר היה מי שכתב צייטשריפט
 של החכם גייגער (ברך ג' חלק א') כי יש בקאללעגיום הזה חסרונות אשר
 הם לאות ולעד כי אינו מעשה ידי אנשים אשכנזים . אם היו מדותי
 כמדות אנשי הדור הייתי משיב , אך דבר שפטים אך למחפור בענין עדות
 שאינה נגמרת בדברים , אלא בפעולות ; לכן אמרתי ימים ידברו * .
 ואחת אדוני וידידי שלום וביתך שלום וכל אשר לך שלום כנפך וכנס
 הנ"ז פה פאדובה בשניעי בתשעה עשר לחדש שנת התקל"ז .

ידידך מכבדך ועבדך

שמואל דוד לוצאטו

אמרו המגידים

עשינו כמלווה עלינו שלא לשנות אפילו אות אחת ממכתבים בספר כרם
 חמד הזה ; אולם ידענו כי העתק האיגרת מהגאון מוה"ר אייבשיץ ז"ל
 (והוא המכתב השני ממכתבת הזאת) אינו עולה יפה עם העתקה מעלם הכתב
 המונחת תחת יד הרבני המופלג החכם מוה"ר יודא קלינבערגר נ"י אחד
 מתושבי עירנו יע"א, כאשר נראה מהקדמת ספר לוחות העדות דפוס אלטונא
 ז'ד' כי לא חתם ולא שלח האיגרת הזאת . לכן אמרנו להרים המכשול ולהעתיק
 ניב שפתי הגאון הנ"ל קושט דברי אמת, ויהיו לדור אחרון למשמרת , וכל תהיה
 האמת נעדרת .

העתקה מהעתקת איגרת שכתב הרב המא"הג לממשלת מופת הדור
 ופלאו הגאון מוה"ר יהונתן נר"ו אב"ד ור"מ דק"ק אה"ו להגאון הגדול
 מו"ה יהושע נר"ו אב"ד ור"מ דק"ק פפ"ד יע"א .

מי שהשמחה במעונו , הוא יסיר סמני רוממות דמיונו , ויכיר
 בחסרונו , ויערה עליו רוח קונו , ויתן בלבו אהבה ויראה
 כשוני כמוהו , ואז נתחדש כנשר נעוריו ירחף על קנו , עד שוב
 ה' לבית ארמונו , ה"ה הגאון הגדול המופל' מוה' יהושע נר"ו .

כחבו קבלתי אשר ברקו זרה יופני והרבה פלעי חסם לא רוכבה בשמן
 ותעורקי אנשים צעלי בינה ומדע לא חובשה ולא תארהו בשאר ויעשהו
 במקצועות , נוטה קו תוהו בונה וסותר חליו ישרוף כמו אש הקנאה ולא

(*) ברעלעמענט של הקאללעגיום . נעשה קודם נרידת הפרספסמארעט , לפיכך חין
 ממה שכתוב בחובו ראיה כלל למה שהמלמדים עושים .

עשה כוונים, ויתרו לתועבה, חזיו לבשר יאכל לבכוד אדם לצ הותל הטוה, חרשים המה מארם כאלר' ישבר כל עצמותי, והנה לשלום מר לי מר, ומרה במקום כבוד המדומה, וכל היס שמי מנאץ בבוטה כמדקרות חרב פיפיות בידו לעשות שם בגוים ותובחת בלאומים, ואין דן דיני למזור, טרם אענה הוא שוגג, ולקלוני הוא חוגג, ובין שורתים יזהירו לוהר לדאבה, ונפש' יוסף אפה ועל אפה פעם חולס ופעם פוחר, כונן חזיו על יתר לירות כמו אופל לישרי לב, השביעי במרורים אל מזות ולחס חמץ לחמי חודה תן ראש ולענה, לענות פני רב בריב לא לו, לא אדון בדבר הזה ולא שר וזופט להעביר תחת שצטו ומסורת הברית, ת"ל מנעורי עד כי זקנתי הרבה חכמה למדתי וחקרתי ודרשתי היטב, וכל העם יעידון ויגידון כי ת"ל לא נופל אנכי ממנו, ומה ידע אשר לא אדע, ומה צסחוס חכמה אשר יודיעני, הראני נא איה מקום בינה ואיה איה בית הרואה בדעת אשר נשנבו הימנו לא אוכל לה, וא"כ איה מה לך סה, אם אגיתי אתי חלין, לא אלין נכלתי על עץ הדעת טוב ורע להט החרב המתהפכת, דור תהסוכות בנים לא אמון בס, כי קבר אקברנו פתוח גרוני, לשוני ידבר דעת ומשפט כל הימים דלו עיני למרוס ה' ערבני, ומה לו ולי ולשמי כי ישאל פלאי הוא, אלאי נא חקור ביני לבינו ממי ינא יותר סרבן ומצטן מי ינא קרס ח"ו בדתינו האמיתית, הלא מעולם דרבי נקדש ודבר, ייטיבו עם הישר הולך, ומלאתי כח את רוח ה' ומשפט וגבורה להגיד ליעקב פשעם ולישראל חטאתם, רפאתי הכולעה והנדהה, כושל ביראה יקיומן מלי ברכי רפות החזקתי, ועתה יבואו דבריו וילאו - יאמר נא למי הורה ולמי ילד ומי ינא בחיקו, ספור נא מי אלה לו ואנשק עפרות זהב להם, וא"כ מה לו לבקש, זולת לחנוף גבר להורות טרם ישמע וקבל די רוח יתירה ביה כאלו משאבו ה' להריח ביראת ה' ולהיות מורס ודאין לדברים שנלבז ולפענע נעלמים, בסתר אהלו יעמינס טמון באש זרה זר מעשהו בדבר הזה למאד, במלאכה שאינה זריכה לגופה מלאכה גרועה בהולאה והכנסה, כ"כ פושט ידו לקבל במלאכת מחשבות פיגול ונותר עליו, ות"ל כל מרבית ביתנו חכמי רזיס וקורות צתינו ברותים בצרית וחורה ויראת ה', אין פרץ ואין צוהה, לא בהתה עינים, ורגלים לא נמושטים בנחש שרץ ועקרב, וידים לא אסורים אסירי עני בדעת, הלא המה כתומר מקצה כפתור ופרס אשן עדות דיעקב שכולו זרע אמת ואין בהם שכולה. ואם תאמר בלבבך עשיתי כביר מלאה ידי, הראני נא דרך האר"י בפרק הראשון לעץ חיים קושית המחמינים הקדמות למה לא נברא העולם מקדם בטבע הטוב שלא יאחר טובו, והאר"י תירץ בו אמור נא איך יספיק תירונו, כי הלא הוא הדבר בעיקר הדת ופינת היסוד סידוש העולם, ואם אשמע

דבר ברור ארצן אבק רגליו, ולעזמת זה אם סגר עליו המדבר אם רוח
המושל עליו לדעת עקרי הדת כראוי, היה לו לילך במקלו ותרמילו
לשאוף כל התבונה ולשמע ממני, ביאתי כאשר הוא בכתובים במקדש
פינת הדת וממנו בנתי למרחוק, יאמר נא דרכי תאזילות להאר"י שהם
אלקות גמורים, ואיך יתכן הנאכלים, ואם הוא גילוי מכח לפועל כבר גזר
הרמב"ם שאין בעלמיות אלקים כח ופועל והוא כפירה גמורה, ואיך יובני
תוארים עגומים שנזכרים בדברי האר"י למאד מאד, והרמב"ם צעיקרו
ובספרו ערי מדות והוא בגדר מאמרם בשנים כמו שהריב"ש נזכר בו, יאמר
נא עליו דבר מיושב למבין בלב נכון ולא לנפחך כעגור בפה ובלא לב ידבר
. והוא יסוד הדת ועיקר אמונת ישראל, ידעתי כי תושיה נעלמה ורפו ידיו
יד בזה, וסגני אלקים לעשות בו דברתי במופתים ברורים ופילסופיא,
אמרתי לדעת אלקי אבי באחדות מוחלט, וכל תוארי האר"י לא יעשו שינויים
באחדות המוחלט והאמת ולנושעים חכמה, הידעת שחר נכון מוכחו מי
ובדיחיו להאמין בקבלה ובספירות, הקלור קברה כח להסבה ראשונה
המאכל האמת לכרוא את הכל בלי ספירות עולמות עליונים לחלשות, ומאין
שורשיו הטבעו מתורה שנכתב וצ"ס, כי ספר ראש אמונה אין מספיק
להפיק ספיקות המסתפקים, והלא הוא חיינו וזהו הרקיע יזהירו כל
הולכי בתמים, דבר נא אם בינת נבונים לך, וברוך ה' שחנני דעת לברר
במופתים, הורני דריבם אבחר דרכם ואשכ צראש הקהל אקרא מי לה'
ויבא אלי ואין בי ח"ו דבר חובץ, עמקו אלת פרדס מי תדע, למי העבודה
והתפלה אם לאל הלא נשגב מכל ברכה, ואם למדות הלא אלי כתיב ולא
למדות, ואמור נא בפה מבין מה שחירץ להספיק לב תלמיד אשר עומד
מחרכי משטאה לב להבינו על בורי', הראני נא כבוד ה' הנמלא לכל באר
באשר חרשה על לוח בינה עלי להורות ולדעת אלקי אבי, הבט נא עיניך
השמימה וזהו הרקיע לפרש מאמרים סתומי' ותמשה פרקים ספרי דלגיעותא
שהם כללי המרכבה, ושיעור קומה אשר זה תחלת דינו של אדם אשר לפני
מלכו של עולם יתלבב, התדע נועם אמרותיו כאשר צהלו נר ה' על ראשי
לפרוש כל הספר בהקדמת אמתיות בנוי' לתלפיות מפי סופרים וספרים,
וארוכה מארץ מדה מדת חכמים העוסקים בה שומעים חרפתם ואינם
משיבין, מענה רך ומשיב חמה ולא תמלאהו בנעשנים, רק רמות רוח
רודפי ממון ושלמונים, חן שחוט לשונם ברמיה וכוז, ברוך המקום שהגילוי
מתכונות רעות באלה אשר לא יקנה ה', דבר אתה עמו ינשעמה במשנה
דאין דורשין מהו מעשה מרכבה ומהו מעשה צראשית, ולמה זה צרכים
ולמה זה ביסודי ומה לשתנה, ובהנה יתר הדברים בתלמוד באגדות וזרות
למראה עין ותוכו כולו דברים נשגבים, ואמור נא משנת חכמים ונועם
מעגלותיו

מעגלותיו התלע, וברוך ה' במחצרת חידות מני קדם ירויון בדשן כל
 למאים לדבר ה' וברוך שבוך בהם ובמשנתם, איפה הייתה ציוסדי ארץ
 בספר יצירה המיוחס לאברהם אבינו ע"ה, אשר כבר התחכם החבר בכוזרי
 לתת בו טעם ומליצה שקבלתי חין ערכו, תודיעני המפורש שם הגדול
 התמיה', אבל התדע קוטבי הספר כמה סובב והולך רוח ה' בו, ואיך
 נשתלשלו וננעו השמות והלרופים מה שקורין ומשמרתן בקדש והילוכו כאשר
 יסד באמנה צעל ברית מנוחה ומנוחתו כבוד, ואיך יתגלגלו בפנים ואחור
 בזירופים שונים קרואים, ואיך ומה ולמה הלא מפועל חכם הוא נובע,
 ואין בו אלא חכמה ובינה יתירה, ואין כאן גזירה וחוק בלי טעם, וכמה
 שרשים משרש יסודי הדת מאתם נבעו לדעת הבדל בין קדש לחול, וכמה
 כוחם של חרטומי מזרים בלהטיהם להדמות לקדושה, וכמה יובדל בין
 אור וחשך, ולמה זה כשפים מכחישים פמליא של מעלה, והלא יש לבדו
 עושה גדולות שבו טענה למכחישים בעיקרי הדת ימ"ש, וגם טיב הקליפה
 ומרכבה טמאה מאין יוצא הלא מאת ה' לא מלא הרעה, ואם כי האר"י
 אמר שהן משברי כלים, עדיין לא יובן היותן כולם אמרים גדולים נהורא
 קדישא מלמס עלמותו בביכול, ואיך ילא הרע מטוב המוחלט וביחוד כפי
 גזירת האר"י שכל אצילותיהם אלקים וא"ל אף העולם תוהו שהי' מסור
 לתקן בזה וא"כ מאין מקום אלקים אחרים על פני אור אלקים חיים, חיים
 הם לדעת באופני חז"ל שבראו עגלא תילתא ואדם נמשל בנהמות, ולא
 האצילו עליו רוח ממלל וזירפו שמות בכללל במשכן ובבית שבוה שלמה
 ובית שעתיד להבנות בתבניתו הכל' בכתב מיד ה' ישיב יוצר בחכמה אלקות
 טעם ומדות עליונים כלולים בס' יצירה להוציא יקר מזולל, וכמה חכמה
 הרקחתי והטבחתי חכמת לשונות העלומים מאיכות לאיכות וסגולת נסתרות
 בכל ברואים ומחכמים אשר נלאו למכוא פתח כגון מגני שור וכדומה,
 כלולים יעלה בית ה' לחזות צנועם חכמתו, חיים הם למוצאיהם צפה
 דובר משרים במצבא לשון העברי שיש בו גזירות חקים ומשפטים הלשון
 צנח ונע וסוק ורפה, בניב חזקים וקלים וכהנה אשר לא יתכן היוסד הלשון
 שהיא חכמה עלומה, הוא השם פה לאדם שיהי' בלי טעם וגזירות כ"א
 ברור שיש בהכל טעמים נסתרים ידועים ליודעי חן כדאי' בספר הג"ל,
 ואברהם ז"ל היה במעמד הפלגה כי שם כלל ה' כל הלשונות היוצאות
 ומקורן ואחיותן בקדש כפי סדר התגלגל האותיות בספר יצירה ושמותיו
 פנים ואחור אשר יבחר ויקרב לדעתו ואז יבין מה בקאו עלת ראעים במגדול
 הזה מה משפטו ותבניתו ומכונו, לא דבר רק הוא כי היו חכמי קדם ואיש
 נכון בזה יאמר ברוך ה' אשר הפיר עלת בדים וחרץ עונשם לבלות לאדם
 מדה כנגד מדה, כל אלו חולאותין מס' הג"ל והנחיל י"ג לבנו יאחק והפכו

בני קדם ופרק דע"ז של אברהם שהוא טבע קדש מס' הנ"ל, מי בכם יגיד זאת ישמעו ואני חננתי בזה חיבור גדול כמוס באולרותי אומר חכמה יקרא אשרי באי שזילו ועקבותיו ידעו כי ישרים דרכי ה' ולדיקים בו ילכו, אם בעל נפש אתה אמור נא בוחות הנפש בנוף איך הם ואיך יעונש הנפש בנוף, ולדעת בשרטוטי מלח וקמט העינים וידיים חריצים ונעילים טיב הגוף ומעשה בני אדם ותכונתו וענינו להבין בזה מאמר ואתה תחזה ואין ליייר כאלקינו לעשות בו סימנים באך ורק, למען ידעו כל בעלי בינה כח הנפש וענינו ותכונתו ומה מעשהו, ומאין הולכב שרשיו בעליונים ותכונתו בתחונתו' מה רב פעלו של הרשב"י ע"ה במאמר הזה, ולריך תיקון פרוזדור בחילונים וחכמת ליוור טרם נא היכל הקדש סנימי להבין אמרותיו ומחזה שדי יחזה גלוי עינים למען רואה בחכמה, הכר נא בנפש וגוף בעת הפרדס מי יוכל ליהננס ולג"ע, הלא הגוף מונח לפניך וכל הטוב ועניני הנפש בנוף ולהיסוד ממנו כל המרי ורוע חולה, ואיך יתהפך כחומר ארצה והנפש את הטוב ואת הרע יקבל, ומה הרבנות חגיר וכו' שאמרו חז"ל הלא הגוף לפניך כנגד אכלו עש ולא ימיש לעולם אם תשמרהו בחדרך, וגופו של ר"א בר"ש שבי' שנים רבות בעליה לא ראה נועם ה' ח"ו לדיק מה פעל, אמור נא אשר רוחות מתלבשות באנשים וגשים ללער ולדאבון נפש, וירימו בא"ב מארץ קולם בקול ענות חלושה, והגד נא מי הוא אם זה הנפש מרשע שמת באשר יתודה בעצמו א"כ איך נמלט משאול וחבלי רשעים, היש בשאול מנוס באדם ורע לו, ואם יולא ונכנס לרגעים לשוט בחרץ אשר הרגיעה הלילית איך יחזור ויבא, הלא בלאתו ירגיו ארץ לכל ישוב, וגם הלא ניכר משם ברוח ושוב באדם, כאשר המופת והנסיון העיד, אמור נא מה ענינו ובמה יוכר בינו ובין הגד המתלבש ובמה יודע איפא כי נפלנו אונתו בני ישראל בזה מכל העמים דבר כה אם בידך דבר, אמנם ה'אזרני חיל בבאו' גמור ומספיק, חלקי ה'אמרה נפשי לדעת ולהבין כאשר המה בכתובי' בקונטרס המתואר חובת הנפש כל הוגי' יכירו וידעו ה' ויברך ה' בכל לב ונפש כפי הגדיל חסדו עם ברוחיו, התבוננת רחמי ארץ ומאורות בשמים ירח למועדים מועדי ה' מקראי קדש הימנותא דכולה בהשפעת קדש, והכל מה' יולר הכל בהשגחה פרטית משה עידן וזמנים, וא"כ מה זה שנשתנו שזילי דמאורות פעם בארובה ופעם בקצרה בשנינו יולא מרכזים וסוכנים מאורות עליונים, הלא לאלקים פתרונים לדעת על מה זה ולמה עשה ככה בפעולות משתנים חדשים לבקרי' וסוכנים בלתי שוים, הלא הכל ממקור הקצלה זשכילי מרכבה קדושים נובע, ויומשך טעם ליודעי חן ומלכותא דארעא בעין מלכותא דרקיע בשמים ממעל באגילות בריאה ומשם בארה לידע טעם כל כוכבי לכת ונזוכה איך ילכו ואיך יסובו בלכתן פעם גבוה ופעם נמוך ומה נחם ומשטרם בארץ

בארץ כפי חכמי תולדות אשר עליו בנוי שמה מאמרי קז"ל וטעמי תורה
איך ולמה, כי בעלי חכמה זו לא נתנו טעם רק נסיון וגזירות, אולם
ליודעי קן יש בו הכל טעם לשבח לאדון הכל כי הפליא לעשות והלא המה
במחברת זוהר הרקיע באריכות וכו', וכל אשר הפליא ה' חנוני מבלי חדעו
ותבינו דבר נדבר כאלה וכאלה יש לי לבאר, וא"כ כל השומע יתמה המשול
חמשול בנו אמת שני מושל בחלום בלא פתרון, ומה לתנן את הכר האיש
אשר אתו חלום יספר בדברים בטלים לעייל סילא בקופא דמחטא פמחט
בבשר התי, וא"כ שאלו יאילו וכן התמהו מדוע תבלע נחלת יעקב הלא על
כל תיבה ותיבה יגברו המי תבונה וחיילי קשת יהונתן ופרלם יורם ורוח
ישאם, אמת שכן עלה בתחלה במחשבה לפני ורוח השיב באוני בערבי להשיב
מלין דבור דבר על אפניו אוסן וכרוז בכנפי יונה לעומת שרף נחש ועקרב
מעופפים בקורי הבית הנד טול מעיניך, ומהלך קסמים בידי טול קיסום
אשר ת"ל טעמתי דבש וחלב של תורה האירו עיני יהונתן, רגלי עמדה
במישור במקלהים אכרך ה', והולאתי מלב כל שוגה ופתי להחרים ולגדות
כל ההולך אחרי התועב ש"ן ימ"ש ותכ"ו ויהי' לנס עמים, למען ישמעו
ולמען יראו וירפא מוצח ה' ההדום במקור מים חיים המבטלים חליה
אשר בידו, ואותן המקפידים ואיננו דבר תורה כהנה וכהנה ואמרו המספיקי'
לחיות אש מיקוד ומים מנבא בשובה ונחת, וכל דברי המעשרעים יהיו
באבק פורחת במזרה ורחת, אך כל זה היה שוה לי אלו ראיתי שמתנהג
עמי בגדר הנימוס וקח המוסר וכתוב יוסר דברי אמת מבלי להראות בשער
בת רבים כחבו אלי, והוכח תוכיח את עמיתך כאשר ידברו אלהים בשער
פנימי סגור יהיה ואיש זר לא יבא בו ומוסר קן לשא למו, ועד אילך ויבא
המפנה יהי' תל חרישה ובאותן הימים קול דממה דקה ישמע, ואז אמרת
לרוח ה' עשיתי כי ירח מנחה מנחת בטונה פני ידאשע פניו ילכו ויעבור
זעם, ואז יפנה לכל דברי הנאמרים בלדקה ויחזיק במעוז ישרא יעקב ויזין
וימלא שני תבל תבונה, אבל הנה לשוא שמרתי כי טרם בלה לדבר וכתב
על מעל פניו, ישלח ליריס למרחוק והשפילו עד שאל קנאה ופתגון
הכתב ניתן להראות לכל עיר ועיר ופלך לא היחה קריה אשר שגבה תחת
כל עץ רענן והרי שם זכרוני לתועבה, אלה מלפון ומים ואלה מארץ שונים
יתערב לב זה נפש נתעב תינוקות מממששין בו, שפטו נא חורי ישראל הזה
פועל חכם איך נחפש ואיך נבעו מלפוניו, מלפון תחת הרעה הזה מתכבד
בקלוי ואם אשר הדלת זכרון המתכבד בקלון חבירו אין לו חלק לע"ה, ולא
יראה בטוב ה', ולא הונח להם בהעתקה אף גם אומר ועושה גוזר
ומקיים תבן בלי הרף והחיל עד יקבל תשובתי כאשר ראוייה להיות כתר
זעיר זעיר שם לו קו לקו תהיה אלה בתנאים פלסתר ומחזיק להנעיר
אש

אם המסים בקדח מים תצעה אף להודיע שמי לשוטנים, ויחקק עלי כתיבת קצקע לקעקע כל הנירה את בית מדרשו הקצוע לרבים שחתו וישאו מים חיים, ות"ל אחת היא בגולה הזה מפני תקנות הזאנים נטולה ואין לו אלא דמי' בואני ממך הפרוש זה המרגש ממלכת אשר תשית בשמים פיהו לשונו תהלך בארץ הליכות עולם לו כאלו הוא מופלא בדור הלא הוא נתכח עלילות בזה שמו שמים על זאת, אשר שאל ושופט בשלום וגדול דבר הות נפשו, ולזה נתתי עלות בנפשי להחריש ויהי' לחכמים ואמרתי אל תאמן דבר אל תבטחו באלוף כל אח עקוב יעקוב וכל רע רביל יהלוק, ולא לבו חשק ואם ארצה ישעי לא ילליח, וכלה ונחרצה ינכלו להלבישו בוז וקלון, ובפרט כי זה עזרה שנים שבונו לו שאינו מניח תפלין בח"ה, המה הראיני כל פני תבל כאלו עברתי על הלאו שניתן לאזהרת ב"ד והמגיד בחש לו, ואולם זה ר' יעקב מעמדין אין מניח תפלין בח"ה ואין אומר ולא עזבו מימיו, ולא חלי ולא הרגיש הרי ידים מוכישים דבתר ידי' קאזיל ועלי היה כאלו אומר כבוד פדוהו להרבות ולמעט כבודי וכבוד שלי, ולא ינחם על הרעה לעשות בקש לעשות ולא עשה כי לא יעשו ידים חוש' וה' הרועה אותי מעודי ובין נגידי חכמה הושיבני ופרץ גבולי בתלמידים הוא לא יעזבני ואל ינחני, וכל כלי יוכר עלי לא ילליח וכל לשון אשר תקום למשפט אתי יראיע, וידריבני על צמות תורה לנלח בנגינות זמירות בבית ה' והם בכוחים כל אחד כוזב ועד ארציע לשון אקר, וזה דע לך שבתחתי-בכל לב בן משכיל דיין אמת שופט דק שידין ויאמר כי לא לאמנה גברו בארץ ודברו נסתר, ולא דרך אנשים גברו חיל ביראה לו ואף אני לא אגלה תרפים מקום תורפתי להנאיש ריחו, אף כי הרבה יש לדברים לומר עד שאתה בודק וכו' ואז"ל בדברי תורה, כי ספרו מלא מעיות ושגיאות כל נסר יכתבם, וכבר חבנו תלמידי קונטרס למחות אבן הטושים אך אתן לפי מחסום מבלי לחלל השם, ולא יאמרו המונים ח"ה מחבלים וא"ו באויבים בשער, אבל עוד חזון לשועד אי"ה אס לא יתן דומיה לר.

לוח השגיאות

וייטע 9	שורה ד	וגדול	ז"ל יגדיל
— 45 —	לא —	תנומים	— ותנומים
— — —	לב —	ואבלים	— אבלים
— 132 —	ט —	Poësie	— Poesie
— 148 —	לה —	ציק שאליו	— ציק שאליו
— 154 —	יו —	והשלים	— והשרים
— 159 —	לא —	אליון	— עליון
— 173 —	א —	סקירת — מספרי	— סגירת — מספרו
— — —	כח —	הנדפס	— הנדפס